

Фридрих
Ницше

Тъй
рече
Заратустра

КНИГА ЗА ВСИЧКИ
И НИКОГО

Издателство • Христо Ботев •

ФРИДРИХ НИЦШЕ
ТЪЙ РЕЧЕ ЗАРАТУСТРА
КНИГА ЗА ВСИЧКИ И
НИКОГО

Превод: Жана Николова-Гълъбова

chitanka.info

ИСАК ПАСИ

ФИЛОСОФИЯ И ПРОПОВЕД

Тъй рече Заратустра (1883–1885) е не само най-популярното съчинение на Фридрих Ницше (1844–1900), но и съчинението, което сам той най-много е обичал — не е случайно, че твърде много са онези, които именно с него свързват учението на гордия и мрачен философ. В *Тъй рече Заратустра* Ницше за пръв път сравнително цялостно формулира лично изстраданите си идеи — за *свръхчовека*, *волята за власт* и *вечното възвръщане*. Авторската отдаденост на своя герой стига до онази степен, която превръща Заратустра в *alter ego* на самия Ницше и тъкмо в пророчествата на древния персийски жрец най-силно прозират идеите на немския философ.

Както сам Ницше признава в своята автобиография *Ессе homo*, тази книга е писана във вдъхновение, в някакво трескаво въодушевление — първите ѝ три (от общо четирите) части са създавани приблизително за по десет дни, а самият Заратустра сякаш сам е дошъл или по-вероятно врълетял на своя автор при дневните му разходки сред чудната природа на залива Рапало край Генуа, а после и под халкионското небе на Ница. За нощите след тези болни, но чудесни дни Ницше е оставял само изписването на думите върху хартията — работата на обикновен медиум на необикновени свръхестествени сили.

Връзката между определена философия и мястото на философствването на философа не е нито предпочитана, нито често разглеждана тема в историко-философските медитации. Но това съвсем не ѝ пречи да е реална, относително значима и следователно заслужаваща вниманието на историко-философското познание.

Под синьото йонийско небе, сред хармонията на храмовата архитектура и мекотата на нейните фрески в колониите градове държави, които ограждат сякаш в изящна рамка спокойното, осеяно с острови море и се мият в ритъма на неговите приливи, като че ли е единствено възможна раннокласическата гръцка философия,

извличаща строгостта на мислите от космическия ред, музикалната хармония — от музиката на небесните сфери, и тайната на числата — от любовта и омразата, на които се крепи светът. Малко по-късно философията заживява по площадите, на агората и ареопага, през Пропилейте до Партенона и тук тя е монолог и диалог, ирония и спор — такива, каквито виртуозно ги е въплътил Сократ, ненадминатият майстор на тази философия. А и по-късно: за разбирането на философията на Стагирита и неговите ученици техните разходки в ликея едва ли са най-същественото, но нали все пак именно заради тях цялата Аристотелова школа е наречена *перипатетическа*. И през следващите епохи топическите измерения на философията не изчезват, като в тях неминуемо се включва и градският пейзаж, който, макар и много често да е *социум*, в някаква — по-голяма или по-малка — степен е също и контур, силует, щрих, атмосфера, сиреч *природа* в най-буквалния смисъл. В теорията на културата типологията *Юг—Север, средиземноморски човек—готически човек, латинско—немско* е отдавна призната за „общо място“ и една от нейните разновидности търси аналогията между схоластиката и готическата архитектура като дейности, подчинени на орнамента, независимо от това, дали предпочита да извлича схоластиката (философията) от готиката (пейзажа) или готиката от схоластиката. Най-сетне и в съвсем ново време философията например на Унамуно ще остане неразбрана без нейния *топос* — без университетските здания, напомнящи катедрали, и катедралите, напомнящи университет, без малките площадчета и тесните улички, сякаш неизбежно водещи към *Plaza Mayor*, сърцето и пулса на старинния град, тъй че твърдението *Саламанка е голямата метафора на Унамуно* е не само художествен образ, но и пряк подстъп към чистата истина. Следователно Ницше съвсем не е първият, в чиято философска проза *пейзажът* проговаря като *стил*. Затова и Алоиз Рил е убедителен, когато пише: „Ницше обичаше да размишлява сред природата. През време на силно движение, върху усамотените височини край морето и там, където самите пътища, както той се изразява, стават замислени — там той «отхранваше» своите мисли. Неговите произведения са създадени в открито море и в някои от тях действително като че ли се чувствуват слънцето и свежият, пронизващ въздух“ (*Фридрих Ницше като художник и мислител*). Според Стефан Цвайг при Ницше „яснотата се превръща в магия“ и тази „диамантена

яснота“ (Фридрих Ницше) като че ли сама напомня за чисто планинско утро на започващ италиански летен ден. Яснотата, както и свободата са сякаш неотменни особености на стила на Ницше. На своето „Човешко, твърде човешко“ (1878–1880) Ницше поставя подзаглавие „Книга за свободни духове“ и Якоб Буркхарт е прав, като твърди, че книгите на Ницше „умножават независимостта в света“.

* * *

От повече от един век е известно, че „Тъй рече Заратустра“ дължи славата си не само на своите идеи и не само на връзката между тези идеи и „времето“, но и на своята форма, език, стил. При това решаващото тук не са съжденията на болезнената мегаломания на Ницше, който не поставя до себе си никой друг стилист в немската проза (единственото изключение е Хайне) и най-искрено класифицира Заратустра като музика, тъй като неговите речи били истински ренесанс на изкуството на слушането. Защото наистина Ницше се отнася към езика като музикант, поет и живописец и „Тъй рече Заратустра“ е едновременно лирическа изповед, епическа закръгленост и драматическа напрегнатост, съчетани в една *философска поема*, изобилствуваща с притчи, алегории и метафори, издържана в ораторска приповдигнатост и изпълнена с профетическа екзалтация и плющяща назидателност. Тук афористичната сентенциозност се съчетава със строго ритмичната проза, инспирирана еднакво от библейския синтаксис и древногръцката дитирамбика. Тук са и символите, често свързани с животни: орелът — волно, високо и свободно летящата птица, змията — мъдрата учителка на всички мъдри, съпровождащи самотника *Заратустра*, рефлектиращ безкрайната самота на самия Ницше. (Заратустра започва проповедите си след десетгодишен живот в планината, където се е вслушвал в ромона на потоци и шепота на дървесата и се е наслаждавал на своя дух и самотата си.) Тук са и камилата, и лъвът, покорството и непокорството, през които минава духът, преди да е станал дете, защото „невинност е детето и забрава, едно ново начало, една игра, едно самозадвижващо се колело, едно изначално движение, една светеща повеля: Да бъде!“. Заратустра проповядва: — От всичко

написано най-обичайно написаното със собствената кръв... Който пише с кръв и притчи, той иска не да го четат, а да го научат наизуст! В най-блестящите и проникновени характеристики на стилистиката на Ницше и „Тъй рече, Заратустра“ се вписва и дадената от Пенчо Славейков, затова си позволявам и един може би непропорционално голям пасаж от неговия Заратустра: „Ритмусът, темпът на неговата реч, формите и боите, хармонията на звуковете, силата на живот, оживотворението — в тия свойства на своя стил Ницше се е домогнал до недосегаема хубост и висина. И никой не може да бъде по-добър учител от него в областта на художествения стил — и по-опасен: това е стилът на един темперамент, който лесно поробва ония, които нямат свой. Той е постъпвал с езика, както великите английски стилисти Маколей и Карлайл и както високо цененият от него Емерсон — нищо написано не е оставял непроверено през слуха, — и казва, че ние трябва да чуваме онова, което пишем. Ухото у Ницше е майсторът, ухото и чистият въздух. Всяка фраза у него е екскурзия на чист въздух, бодрa, освежаваща, често капризна може би, както е капризна всяка сила, която се радва на себе си и на живота, бликащ в нея. Такава фраза се диктува от ритъма на сърцето, сърцето на модерен човек, което пулсира и застрашава лекарите. Спокойно течение на мислите при такова сърце е невъзможно: тук мисълта е уломка, изразът ѝ — афоризъм. Ницше казва, че е негова воля да пише афоризми и да прави това, което Флобер е правил: от една книга — страница, от страница — фраза, от фраза — дума; при все това у Флобера всичко е в ред и тече спокойно. У Ницше, мисля аз, имаме не воля, а необходимост да бъде афористичен, необходимост органическа. В тая изолирана душа мислите са изолирани, афористични, могъщи и самотни като гръмотевици — и едностранчиви като нея. Една висока правда е в мнението му, че той говори не с думи, а со светкавици.“

* * *

Истина е, че на привлекателността на формата Ницшевата философска проза дължи много за въздействието си върху чувството и ума. Но ако все пак една философия е философия, тя трябва да разчита

преди всичко на своята субстанция, на своите идеи и в тях да търси и намира главното на своето действие и последствие.

В историята на съвременната хуманитарна мисъл, на съвременните философско-етични концепции „Тъй рече Заратустра“ влиза преди всичко с учението за *сврѣхчовека* — за неговата същност и неговите призиви — като една формация на бъдещето, като по-скоро идеал, отколкото реално постижима цел, като зов, който може да бъде чул, но и за който хората нямат уши, зов, който човек може да последва, но и да отмине, след като и сам пророкът понякога съветва учениците си да го напуснат: — Отделете се от мене и се бранете от Заратустра! А още по-добре: срамувайте се от него! Може би измамил ви е той! Призивите за отделяне запазват своето основно значение и когато отвеждат към по-друг смисъл: зле се отплаща човек на своя учител, ако цял живот си остане само ученик, той трябва да изгуби учителя, за да намери себе си, и едва тогава учителят ще се завърне при него — истински!

Ако от *сврѣхчовека* се премахнат всички натрупали се през десетилетията предубеждения, искрени неразбирания и преднамерени фалшификации, всички политически и идеологически напластявания (доколкото това е възможно) и се направи опит идеята на Ницше да бъде извлечена неподправена (също доколкото това е възможно), тогава *сврѣхчовекът* ще се представи така:

Човекът е нещо, което трябва да бъде превъзможнато. Човекът е мост, а не цел. Човекът е въже, опънато между звяра и *сврѣхчовека* — въже над пропаст. Всички същества създават нещо *сврѣх* себе си, над себе си, след себе си — човекът ли ще е изключение от този закон, валиден за всичко живо? Въпреки всички съдържащи се тук рискове и опасности (въжетото, по което ще мине човекът, е опънато над пропаст!) Заратустра вярва, че съвършенството е възможно на земята, че то е земно достойние, а не следземно и извънземно, и в същата степен, в която той призовава учениците си по този път, Ницше дава воля на своя атеизъм и антицърковност. (Първата — публикувана — част от едно по-голямо и останало незавършено произведение на Ницше носи заглавието „Антихрист“ — 1888.) Но още в последната проповед от първата част на „Тъй рече Заратустра“ пророкът е обявил: — Мъртва са всички богове: сега ние искаме да живее *сврѣхчовекът* — нека в

деня на великото пладнe това да бъде нашата последна воля! — Тъй рече Заратустра.

Стремежа към съвършенство — ядката на учението за свръхчовека — Ницше е склонен да разбира както като максима на индивидуалното поведение, тъй и като тенденция на човешкия род, като присъщ едновременно на фило- и онтогенезата. — Не това, откъде идвате, ще съставя занапред вашата чест, а това, накъде отивате! Вашата воля и вашият крак, който иска дори и вас самите да изпревари — това нека съставя вашата нова чест!

Отдавна е посочена приликата между *Дарвиновата еволюционна теория* и Ницшевото учение за *свръхчовека*. Както в природата индивидите, принадлежащи към един вид, а и към различните видове, водят постоянна борба за съществуване (вътрешновидова и междувидова), за приспособяване и оцеляване, тъй и индивидите, принадлежащи към вида *homo sapiens*, са в съвсем аналогична борба за съществуване, която в крайна сметка трябва да доведе до нещо по-висше и съвършено — *свръхчовека*. Ницшевото учение е аналог на Дарвиновата теория за *естественния подбор*, макар че особеното тук е тъкмо в пълната самостоятелност на техните предпоставки и изводи, изключваща каквато и да е генетична зависимост и каквото и да е непосредствено влияние. Това не е единственият пример в духовното развитие на човечеството, когато от различни сфери и предпоставки се стига до еднакви, близки или аналогични изводи и заключения, но несъмнено в това отношение духовната връзка Дарвин—Ницше дава един от най-ярките примери. Заратустра призовава: — Човекът е нещо, което трябва да се превъзмогне: и затова си длъжен да обичаш добродетелите си — защото те ще те погубят!

Но ако трябва да се премине от повече или по-малко неясните очертания на призивите и проповедите — зовящи и призоваващи — към повече или по-малко ясния портрет на свръхчовека, към повече или по-малко строгия негов морален кодекс, тогава задачата става по-трудна, а резултатът — по-проблематичен. Тогава се оказва, че трябва да се изберат, предпочетат и следват човекът, а не богът, земята, а не небето, животът, а не смъртта, силата, а не слабостта, храбростта, а не страхът, непокорството, а не послушанието, гордостта, а не смирението, жестокостта, а не снизхождението, презрението, а не съчувствието, омразата, а не любовта, радостта, а не страданието,

смехът, а не тъгата, аристократическата затвореност на духа и аристократическата отдаденост на културата, а не държавата, политиката, вестниците и публичността. Сякаш сам Ницше държи своя Заратустра на дистанция от неговите слушатели, търсейки достатъчно простор между своя проповедник и своите читатели, така че да им остави правото и възможността за избор: да приемат *това* и да отхвърлят *онова*, да се съгласят с *едно* и да не приемат *друго*. (Отново съветът на Заратустра: — Отделете се от мене, бранете се от мене!) Но с това философът и моралистът засвидетелствуват своя завършен антидогматизъм, предлагайки безкрайна комбинация от възможности: изберете храбростта, заобикаляйки изкушенията на състраданието, търсете съвършенство, знаейки, че обикновените не могат да бъдат съвършени, бъдете силни, презирайки разхлабващата жалост, търсете гения, мразейки жените, вървете нагоре към единиците, които нямат нищо общо с държавата и демокрацията, с публичността и вестниците. И т.н. и т.н.

„Тъй рече Заратустра“ е квинтесенцията на Ницшевата версия на *философията на живота*, в тази книга е Най-важният негов принос в онова философско направление, чийто основоположник е несъмнено Артур Шопенхауер. Защото Заратустра призовава към издигане на живота, а проповедите му са всъщност философска възхвала на живота в цялата му възможна многомерност. Не е случайно, че тъкмо тук най-убедено се обосновават и защитават противоположни и често напълно несъвместими схващания за смисъла на живота и за човешкото поведение. Ницше мисли, че иначе не би могло и да бъде, след като много неща у един народ се преценяват като добри, а у други предизвикват присмех и остро порицание, както и едни неща на едни места се именуват лъжи, а другаде се обкичват с пурпурни почести. Но проблемът тук не е само до различното място и различното време. У един и същ човек доброто и злото така разменят местата си, че всъщност самото им съществуване става възможно само корелативно. Мисленето на Ницше е широко разположено в традицията на *философията на живота* и тъкмо поради това той предпочита диалектиката у човека, индивида пред диалектиката на човечеството, историята, демонстрирайки по този начин и предпочитанията си към Киркегор, а не към Хегел. Затова вместо Хегеловите „нищо велико в света не се е извършвало без страсти“, „хитростта на разума заставя

страстите да действуват за него“, „индивидите се пренасят в жертва и се обричат“ (*Философия на историята*) Заратустра проповядва: — Злината е най-добрата сила на човека. Най-злото е необходимо за най-доброто на свръхчовека!

Но може би и тъкмо поради това Ницше е автор особено податлив на съвсем противоположни идейни манипулации — когато се извличат тезите му, а техните антитези остават скрити или заслонени, той лесно може да се превърне в еднозначен вдъхновител на всякакво човеконенавистничество — еднакво като идеология, политика и практика (по-възрастните от сега живеещите поколения са свидетели на тези манипулации).

Най-общо и синтетично основната антиномия на Ницшевата философия (етика) може да се формулира така:

Теза: не е възможно да се живее извън морала — отвъд доброто и злото. *Антитеза*: може да се живее само при един неморален начин на мислене — против всички от векове осветени морални стойности, против всички християнски, робски и филистерски норми. И това сякаш еднакво право, което Ницше отдава на тезата и антитезата, заема едва ли не върховното място сред всички възможни методи на неговото философстване, на което Томас Ман намира удивително пластична формулировка, когато нарича Ницше „светец на аморализма“ (*Философията на Ницше в светлината на нашия опит*). Принципът на моралната антиномичност се осъществява — разгърнат и развит — в една като че ли безкрайна серия от конкретни тези и антитези. Тъй че не по-малко справедливо е казано, че прозвицето *Дон Хуан на познанието* (тъй е озаглавен и един раздел от портретното есе на Стефан Цвайг) е не само измислено от Ницше, но е и валидно тъкмо за него.

* * *

Основна философска предпоставка на етиката на Ницше е Шопенхауеровата *воля* и всъщност над нея се изгражда и сложната плетеница на Ницшевите морални *pro* и *contra*. Волята е не само първоначало и същност на битието, при Ницше тя приема несъмнено по-точните очертания на *воля за власт*. Само дето има живот, там има

и воля: само че не воля за живот, а — тъй учи Заратустра — *воля за власт*. Но в дълбоката си същност волята за власт е тъждествена с творческото, съзидателното начало — волята за власт е неизчерпаема творческа съзидаваща воля на живота. Фрагментите, останали от незавършеното съчинение на Ницше, замислено като фундаментално изложение на неговата философия, са издадени посмъртно през 1901 г. от сестра му Елизабет Фьорстер-Ницше под заглавието „Воля за власт“. Заглавието е поставено от сестрата, но несъмнено е, че категорията (и термина) сам Ницше е взел и извел от философията на Шопенхауер.

Волята за власт като основен принцип на битието Ницше свързва с основния постулат на своята етика — *преоценка на всички ценности*, която той разбира не просто като подмяна на скрижалите в живота в скинията. Ако например мирът трябва да се обича като средство за нови войни, то е, защото войната и смелостта са извършили повече велики дела, отколкото любовта към ближния. И изобщо произтичащите от воля и желания ценност и оценки Ницше схваща преди всичко като творчество и творение, като съзидане и съзидание — при това както навън, в света, така и навътре, в самия творец, при което той самият става истински свободен. Така според Ницше желанието, оценката и творението се свързват в една могъща триада, зад която само може да се види истинската същност на човека като създаващ и самосъздаващ се. Затова и Заратустра толкова често се връща към тази идея — една от най-любимите му:

— Най-напред човекът вложи ценности в нещата, за да запази себе си — най-напред той създаде смисъл на нещата, човешки смисъл. Затова се нарича тон и човек, сиреч *оценител*. *Оценяване* значи *създаване*. Самата оценка е съкровище и скъпоценност на всички оценени неща. Животът е извор на желание. Да опознаваш: това е *желание* на човека с лъвска воля. А *искането* освобождава, защото е *творчество*. — Да-не-искаш-вече и да-не-цениш-вече и да-не-твориш-вече, ах, дано тази голяма умора да остане завинаги далеч от мене! В познанието аз чувствавам само насладата от замисъла и творческото осъществяване на моята воля. И ако има невинност в познанието ми, то е от това, че в него има воля за творчество!

Но и тъкмо така разбраната *воля за власт* според Ницше няма и не може да има нищо общо със стремежа към власт в чисто

политическите му измерения, с обикновеното и тъй добре познатото и на античната, и на модерната държавност *властолюбие*, което Ницше ненавижда в същата степен, в каквата е привързан към волята за власт като всеобщ жизнен принцип. Държавата иска на всяка цена да бъде най-важното животно на земята — и поради притегателната сила на земната власт в това започват да ѝ вярват. Властолюбието е една от трите — заедно със сладострастието и себелюбието — злини в живота на човека. То е огненият бич на най-жестоките коравосърдечници, мрачният пламък на живи клади. Като средоточие на властта на земното престолът е, към който се стремят всички: в това е човешкото безумие — сякаш щастиято седи на престола! Защото често там седи тинята, а често и престолът седи на тиня. Заратустра нарича държава онова, от което пият отрова — и добрите, и лошите, и това, при което всички губят себе си — и добрите, и лошите. Властолюбецът пълзи и превива гръбнак, раболепничи и става по-нисък от змията и от свинята. Затова *човекът* започва там, където свършва *държавата*, и там са дъгата и мостът към *свърхчовека*. Само поради някаква странна ирония на съдбата Ницше е могъл да бъде обвиняван във философско подбудителство към най-вулгарните и хищническо-безскрупулни форми на властта и властолюбието, докато всъщност чрез своя Заратустра той не е оставил никакво място за съмнение: — И на властниците обръща гръб, когато виждах какво наричат днес власт — търгуване на дребно и спазаряване със сбирщината! Ницшевата *антидържавност* е несъвместима с фашистката архидържавност и въпреки колосалните усилия на Дьорд Лукач и следващия го сонм от по-дребни копиеносци (на които и официалната идеология и пропаганда на фашизма даваха някои основания), нито една от действително големите европейски интелектуални величини между двете световни войни не възприе усърдно повтаряните оценки за Ницше като *апологет на империализма*, *философ на аморализма* и *антихуманен проповедник на нихилизма*. И пак Томас Ман: „Не Ницше е предизвикал фашизма, а, напротив, фашизмът е породил Ницше — искам да кажа, че Ницше, напълно чужд на политиката, не носи духовна отговорност за него; като крайно чувствителен индикатор и регистриращ инструмент той само е доловил още тогава с философското си възвеличаване на силата зараждащия се империализъм и подобно на трептяща стрелка е предвестил епохата на

западноевропейския фашизъм“ (Философията на Ницше в светлината на нашия опит).

Ницше е бил достатъчно прозорлив не само спрямо субстанцията, но и спрямо модусите на властта, сред които най-видното място имат вестниците, чрез които се прониква до най-широк кръг от хора — за действие и въздействие за или против властта. Вестниците непрестанно бълват жлъч, сякаш хората се поглъщат взаимно, без да могат да се смелят. Във вестниците всички страсти и пороци са у дома си, те са съставени от игрословици и словесна помия, с много фалшива набожност, вярващо блюдолизничество и раболепно низкопоклонничество, те взаимно се насъскват, без да знаят за какво, и в своите пристрастия към обществени мнения дрънкат с тенекията си и звънят със златото си.

Зад всички гневни упреци на Заратустра спрямо държавата, властта и публичността, зад всички стрели, отправени срещу масата, народа и демокрацията, несъмнено стои *Ницшевият аристократизъм*, омразата му към всичко, което свлича патоса на дистанцията, и в това са единомушни всички изследователи, тълкуватели и популяризатори на философията на Ницше. Тръгнал от очевидната предпоставка, че хората не са и не трябва да са равни, че нито може, нито трябва да се иска от хората абсолютно, а дори и относително равенство във възможностите, Ницше е дълбоко убеден, че зад проповедите за равенство се крият тиранското безумие на безсилието и потайните тирански страсти, нараненото самомнение и сдържаната завист, замаскирани в словата на добродетелта. Според Ницше трябва да господствува най-доброто и най-доброто иска да господствува. Така той разбира аристократизма — не като отрицание на живота, а като *благородство на духа*, към което еднакво се отнасят красотата и достойнството, силата и енергията, предприемчивостта и безстрашието, волята и самоконтролът. — Понякога повече храброст има в това, че човек се въздържа и отминава, за да се запази за подостоен враг! Затова Томас Ман е прав и в преценката си за Ницше като автор, „за когото всичко се въртеше около въпроса «кое е благородно?»“ (Философията на Ницше в светлината на нашия опит).

* * *

Проповедите предписания на Заратустра дават примери за едва ли не всички възможни морални тези и антитези, пред които разумът се спира безпомощен и изборът сякаш става невъзможен. Вече самият избор на Заратустра — великия пророк на *дуалистичната* персийска религия, основаваща се на вечната борба между доброто и злото — подсказва за наличиостта на *две основни морални начала*, за които е съвсем естествено да се противопоставят философски като теза и антитеза. Затова и Ницшевият Заратустра толкова често сменя тона на философа със зова на пророка: — Всички твои страсти се превърнаха в добродетели и всички твои дяволи в ангели! Волята и животът, оценката и преоценката са творчество и Заратустра обича онези, които искат да творят, надмогвайки себе си, но така те погиват, тъй че оказва се, че създанието е унищожение.

Състраданието е съмнителна добродетел, тъй като едва ли помага на страдащите, и най-често именно храбростта е, която избавя нещастниците. Състраданието е дълбока пропаст, в която човек пропада, човешкото достойнство изключва жалостивото приемане на съчувствия, любовта към ближния не стои по-високо от любовта към себе си и в кодекса на благородството не робското смирение, а силата и увереността заемат по-достойно място. Мъдрият трябва да бъде твърд и суров към себе си и към другите — и последователен в тази си твърдост. Но и в това прословуто Ницшево антихуманно отричане на състраданието също може да се открие някакво благородство, идващо както от нежеланието мъката да се показва, което според Ницше е несъвместимо с човешкото достойнство, така и от демонстративната ѝ рефлексия у другите, приела форма на състрадание. — Всяка голяма обич превъзмогва дори прошка и състрадание. Горко на всички обичливци, които нямат още висина, що надминава тяхното състрадание! Впрочем в традицията на историята на философията (дори и ако се изключи Шопенхауер) Ницше съвсем не е единственият противник на състраданието. Кант, който в никаква степен не може да бъде заподозрян в „ницшеанство“, има свой, чисто рационалистичен довод: състраданието увеличава количеството на страданията, прибавяйки към скръбта на страдащия и скръбта на състрадаващия.

Животът е воля, волята отваря цял спектър от желания, не всички от които са изпълними, неизпълнението им причинява страдания,

страданието е форма на битието и Заратустра проговаря като Шопенхауер:

— Животът е само *страдание*! Но и веднага след това и до това: — Всичко, което страда, иска да живее, за да узрее и да се радва и копнее. Мухлясалата мъдрост на Еклисиаст трябва да се отхвърли и скрижалите на никога нерадващите се трябва да се строят. За човека е радостта, радостта и смехът, на които човекът трябва да се научи! Затова в „Тъй рече Заратустра“ има толкова много смях и танц, сам Заратустра, танцувачът, безтегловният, лекокрилият, блаженият лекомисленик всеки миг е готов да полети, а и да увлече в своя вихър и човека, и свръхчовека: — Изгубен ще бъде за нас денят, когато не се е танцувало нито веднъж! И лъжовна ще бъде всяка истина, при която е липсвал смях!

Пред цялата тази антитетика разумът често спира безпомощен и изборът като че ли става невъзможен. Но пък какви са възможностите на самия разум и доколко сам той може да е съдник на съдещите се?

* * *

Всеизвестна е омразата на Ницше към академизма, към учените и науката, към догматичните слуги на вечната истина. (Един типично Ницшев парадокс: — На застинали умове не вярвам — който не умее да лъже, той не знае що е истина!) Човек трябва да се пази от учените люде — те мразят всички, защото са безплодни! А не са по-добри и онези, които само си губят времето за четене! Ницше е сякаш личен враг на обективната истина. Истината е субективна и човешка — и в това отношение той следва бащата на екзистенциализма Сьорен Киркегор. С Ницше в немската философия влиза нещо дръзко и непокорно, нещо провокиращо бюргерската подреденост и протестантското благочестие на немските философски системи, на чиято силогистична строгост не е чужд дори и Шопенхауер, и Стефан Цвайг с право отбелязва, че „с Ницше в морето на немската наука за пръв път се появява черният пиратски флаг — един човек от друга раса, от друг корен; една философия не в професорска мантия, а в бойни доспехи“ (Фридрих Ницше).

Но принадлежността на Ницше към ирационалистическата традиция е само относителна, частична. Защото Ницше се противопоставя не толкова на разума изобщо и „като такъв“, а само доколкото той е пречка за живота (философията на живота), доколкото е изроден в лъженаука и фалшива ученост, в догматика и схоластика, сиреч доколкото е препятствие, задръжка на силите на живота. Затова Заратустра предпочита мъдростта откровение на пророчеството, въпреки рисковете, които поема всеки пророк — да бъде посрещан със скепсис и невяра и не само в своята страна и в своето време, — защото във всеки пророк има нещо от Касандра.

Ненавистта на Ницше към академизма на професорската наука, който според него е най-често свързан с един лош рационализъм, прониква еднакво в съдържанието и във формата на неговите философски текстове. Моралната антистетика изключва системата, строго систематичното изложение, при което всяко А води до Б, а Б — до В, и всичко е стриктно подредено в раздели, глави и параграфи. Напротив, тук най-подходящо се оказва фрагментарното изложение, създаващо впечатление за експромтен запис на внезапно хрумнали мисли (такива са повечето съчинения на Ницше — от „Човешко, твърде човешко“ и „Зора до Отвъд доброто и злото“ и „Генеалогия на морала“), и близкостоящата му форма на проповед, в която се осъществява цялото разнообразие и богатство на Ницшевата морална антистетика — редуването на тези и антитези не само в последователността на времето, но и съсъществуването им в едно и също време. Защото и проповедта днес е за едно, а утре е за друго и тя има за свой вътрешен принцип импровизацията, фантазирането със или без повод, често приличащо на сънуване най-малко. Тъкмо такава е предпочетената от Ницше форма на „Тъй рече Заратустра“.

И все пак има нещо, което твърдо застава зад тезите и антитезите, зад избора, който може да е такъв и онакъв, нещо, което е морална опора и стабилна основа на поведението, което дава нескъсващата се нишка и сигурния ориентир, за да може човек да преплува живота. Този може би единствен принцип, който Ницше изважда от всяко съмнение и в който той единствено не се съмнява, е искането на *Пиндар* — древния поет:

— Стани такъв, какъвто си!

И ако това си у всеки индивид произтича от неговия характер или дори направо е синоним на този *характер*, а пък самият характер, както са знаели още древните, е *съдбата*, тогава напълно разбираем става и онзи най-съществен пункт от философията на Ницше, който сам той определя като *amor fati*, *обич към съдбата* или *дори обичай съдбата!*

Такава е и последната дума на „Тъй рече Заратустра“!

* * *

Като истински „господар на мислите“ Ницше оказва наистина неизмеримо влияние върху литературата — и не само от края на XIX век. Неговите идеи проникват в творчеството на Кнут Хамсун, Хенрик Ибсен и Бьорнсторне Бьорнсон, на Август Стриндберг и Габриеле д'Анунцио, на Леонид Андреев, Михаил Арцибашев и Дмитрий Мережковски, на Андре Жид и Томас Ман. През последния век в списъка на авторите на есета, посветени на Ницше, на Заратустра и на влиянието им върху собственото им творчество, влизат Бърнард Шоу (1896), Херман Хесе (1919), Стефан Цвайг (1925), Хайнрих Ман (1938), Томас Ман (1947). Не е случайно също така, че и Лев Шестов съизмерва с Ницше творчеството на най-великите руски писатели: Доброто в учението на гр. Толстой и Ф. Ницше. Философия и проповед (1900); Достоевски и Ницше. Философия на трагедията (1903). А и не просто като куриоз заслужава отбелязване и фактът, че една от най-ефектните симфонични поеми на Рихард Щраус е озаглавена „Тъй рече Заратустра“. Литературното проникновение на Георг Брандес се е добрало до секретата на Ницшевото влияние, отговарящо на възхода на европейския индивидуализъм през романтичната и следромантичната епоха. „Навсякъде, където проникне учението на Ницше, навсякъде, където намери достъп великата му и своеобразна личност, той неизменно ще привлича и ще отблъсква едновременно, но винаги ще дава своя принос за развитието и оформянето на индивидуалността“ (Фридрих Ницше).

Българската култура от самото начало на XX век също не е отмината от мощната вълна на влиянието на Ницше. У нас то се усеща най-силно у европейски скроените умове около кръга Мисъл — и

преди всичко у Пенчо Славейков. Авторът на „Сън за щастие“ и „На острова на блажените“ признава влиянието на Ницше върху себе си по най-достойния за един поет мислител начин — с есе възхвалява неговата философско-поетическа мисъл. „И няма съвременен творец в мисълта и изкуството, в чиито творения да не е чула да ръмоли освежителната струя от Нитчева извор.“

Няма съмнение, че Ницше е импонирал на интелектуалеца, истинския, в следосвобожденска България тъкмо със своя сякаш вроден аристократизъм, с неподправеното презрение срещу вулгарността и простащината, срещу низките (демократически или не) плебейски страсти, срещу всичко онова, което след гениалното художествено и социологическо прозрение на Алеко Константинов с право се подвежда под нарицателното *байганьовщина*.

И за българския читател — от няколко поколения и по-точно от самото начало на нашия вече изтичащ век — именно книгата откровение на Ницше „Тъй рече Заратустра“ се превръща в духовна реалност — част и участник в българския духовен живот. Само с това могат да се обяснят трите ѝ превода в сравнително краткия период на следосвобожденска България: на Д. Дечев от 1905 г. (на първите ѝ две части), на Мара Белчева от 1915 г. и на Николай Райнов от 1919 г., който през 1938 г. претърпява второ, поправено издание.

Несъмнено най-ефектното и най-силно въздействувалото от тези издания е осъщественото през 1915 г. от Хр. Г. Данов в Пловдив, на чиято внушителна титулна страница е означено Преведе Мара Белчева под редакцията на Пенчо Славейков и чието мото посвещение от преводачката гласи: „Тоя превод е завет на Пенча Славейков, под чието око е почнат и завършен — 1904–1906 година. Първите две части са отпечатани преди смъртта му. Последните са прегледани от Бояна Пенев. Нему и д-р Кръстеву благодаря за труда и съветите.“

Дори и само от това посвещение, израз на признателност, може да се разбере каква роля в българската култура Пенчо Славейков е отреждал на „Тъй рече Заратустра“, наречена от него *единствената книга, новото евангелие*, Ницшевата *Атина*, неговия *Акропол*. Не са често явление книгите, които до такава степен са преставали да бъдат моментно увлечение и до такава степен са включвани в една чужда национална литература, тъй че не е никак чудно, че и написаното от

Пенчо Славейков през 1910 г. есе възхвалява за Ницше е озаглавено „Заратустра“.

Когато няколко години по-късно избухва Първата световна война и подпоручик Димчо Дебелянов заминава като доброволец за фронта, в оскъдния си войнишки багаж той носи екземпляр от „Тъй рече Заратустра“. В друг, по-скоро символичен смисъл той сякаш оправдава и подзаглавието ѝ: *Книга за всички и никого!*

Исак Паси

ПРЕДИСЛОВ НА ЗАРАТУСТРА

1.

Когато навърши тридесет години, Заратустра напусна родината си и родното езеро и се оттегли в планината. Цели десет години той не се умори да се наслаждава на своя дух и на самотата си, но накрай сърцето му се обърна — и един ден той се вдигна още в ранни зори, застана пред слънцето и му рече тъй:

„О, ти, огромно светило! Щеше ли да познаеш истинското щастие, ако не бяха тези, които огряваш със светлината си?

Десет години ти изгрываше тук, над пещерата ми, и щеше да се преситиш и на заревото си, и на пътя си без мене, без моя орел и моята змия.

Ала всяка утрин ние те очаквахме копнежно, поемахме излишеството ти и те благославяхме за това.

Виж! Аз съм преситен от мъдростта си — като пчела, претоварена с мед; трябва ми ръце, които се протягат към другите.

Аз бих искал да дарявам и да раздавам, докле мъдреците между хората отново се възраждат от глупостта си, а бедните — от богатството си.

Затова аз трябва да се спусна в низината, както правиш ти вечер, когато снизхождаш зад морето и занасяш светлина и в долния свят, о, ти пребогато светило!

Също като тебе и аз трябва да заляза, както наричат това хората, при които искам да се спусна.

И тъй, благослови ме ти, непотъмнено от страсти око, което може без завист да гледа дори едно безмерно щастие!

Благослови пахара, който се стреми да прелее и да ливне като златиста река, за да разнесе вредом отблясъка на твоето сияйно блаженство.

Ето! Пахарът се стреми пак да се изпразни и Заратустра иска да стане пак човек.“

Тъй започна залезът на Заратустра.

2.

Заратустра се спусна сам от планината и никой не го срещна, но щом навлезе в дебрите на гората, внезапно се изпречи един старец пред него, напуснал светата си скиния, за да търси корени в дъбравата. И тъй рече старецът на Заратустра:

— Не е чужд за мене този странник: преди няколко години той премина оттук. Името му беше Заратустра. Но сега се е променил.

Тогава ти носеше пепелта си в планината: да не искаш сега да занесеш огъня си в низините? Не се ли боиш, че ще те накажат като подпалвач?

Да, аз познах Заратустра. Кристално чисто е окото му и на устните му не лепне нито следа от скверност. Не за това ли той пристъпва с грация на танцьор?

Променен е Заратустра, дете е станал Заратустра, пробудил се е Заратустра: какво дириш ти сега сред спящите?

Като в море живееше ти в самотата и морето те носеше на своите талази. Мигар ти искаш да излезеш на сушата? Мигар искаш отново да понесеш сам тялото си?

Заратустра отвърна:

— Аз обичам хората.

— Та защо — рече светецът — самият аз се оттеглих в гората и пустошта? Не за това ли, че премного обичах хората?

Сега обичам Бога: не обичам вече хората. Човек е за мене несъвършена твар. Обичта към човека би ме погубила.

Заратустра отвърна:

— Не за обич говорех! Аз нося дар на хората.

— Нищо не им давай! — рече светецът. — По-добре вземи нещо от тях и го носи заедно с тях. С това най-ще им угодиш, стига да е и на тебе угодно.

Ако ли пък искаш да им дадеш, не им давай нищо повече от милостиня, и то ги накарай да си я изпросят.

— Не — отвърна Заратустра. — Аз не давам милостиня. Не съм достатъчно беден за това.

Светецът се изсмя на тези думи и рече тъй:

— Тогава гледай да приемат съкровищата ти! Те са недоверчиви към пустинниците и не вярват, че идваме, за да раздаваме дарове.

Нашите стъпки кънтят за тях прекалено самотно из улиците. И както нощем, когато чуят от постелите си стъпките на мъж, много преди да пукне зората, така и сега те навярно си задават въпроса: къде се е запътил крадецът?

Недей отива при хората, а си остани в гората! Върни се по-добре при зверовете горски. Защо не искаш да си като мене? Мечка сред мечките, птичка сред птичките?

— А що прави светецът в гората? — попита Заратустра.

Светецът отвърна:

— Аз съчинявам песни и ги пея, а когато съчинявам песни, аз се смея, плача и мълвя молитви: тъй славословя Бога.

С песни, плач, смях и мълвене славословя Бога, който е мой Бог. А какво ни носиш ти в дар?

Като чу тези слова, Заратустра се поклони на светеца и рече:

— Що бих могъл да ви дам? Оставете ме по-скоро да си вървя по пътя, за да не ви отнема нещо.

И така те се разделиха един от друг — старецът и Мъжът, — смеейки се, както се смеят две деца.

Когато остана сам, Заратустра рече тъй на сърцето си:

— Та мигар е възможно това? Този стар светец в своята гора да не е чул още нищо за това, че *Бог е мъртъв*?

3.

Когато Заратустра стигна в най-близкия град, разположен край гората, свари там много народ, струпан на мегдана, защото му бяха обещали, че там ще ходи по въжето един въжеиграч. И Заратустра рече тъй на народа:

— Аз ще ви уча на свръхчовека. Човекът е нещо, което трябва да бъде превъзможнато. Какво сте сторили вие, за да го превъзможнете?

Всички същества досега са създавали нещо свръхсебе си, а нима вие искате да бъдете отлив в този огромен прилив и предпочитате да се върнете по-скоро към звяра, нежели да превъзможнете човека?

Що е маймуната за човека? Посмешище или мъчителен срам? Тъкмо това трябва да бъде човек за свръхчовека: посмешище или мъчителен срам.

Вие изминахте пътя от червея до човека, ала у вас все още има много нещо от червея. Някога сте били маймуни, ала и сега човек е все още повече маймуна от която и да е маймуна.

Дори и най-мъдрият от вас е все още само хермафродит, кръстоска между растение и призрак. Ала мигар аз ви карам да станете растения или призраци?

Ето, аз ви уча на свръхчовека!

Свръхчовекът е смисълът на земята. Нека вашата воля да каже: Свръхчовекът да бъде смисълът на земята!

Аз ви заклевам, братя мои, останете верни на земята и не вярвайте на тези, които ви говорят за свръхземни надежди! Отровители са те — все едно дали съзнават това или не!

Презрители на живота са те, обречени на смърт и самите те поразени от отровата, земята е обръгнала от тях, нека да умрат!

Някога богохулството беше най-голямото светотатство, ала Бог умря, а с него умряха и богохулниците. Със земята да кощунствуваш сега е най-страшното престъпление, както и да тачиш утробата на неизследваемото по-високо от смисъла на земята!

Нявга душата гледаше с презрение на тялото и тогава това презрение беше най-висшето: тя искаше да го види измършавяло,

грозно, изпостеляло от глад. Тъй тя мислеше да се изплъзне от него и земята.

Уви, всъщност самата тази душа беше не по-малко мършава, грозна, изпостеляла от глад: и жестокост беше садистичната наслада на тази душа.

Ала и самите вие, братя мои, ми кажете: какво ви нашепва тялото за вашата душа? Не е ли душата ви нищета и кал и жалко самодоволство?

Наистина кална река е човекът. Трябва да си море, да приемеш една кална река, без да се замърсиш.

Ето, аз ви уча на свръхчовека: той е това море, в него може да потъне вашето велико презрение.

Що е най-великото, което можете да преживеете! Това е мигът на великото презрение. Мигът, в който и вашето щастие ще се превърне в погнуса, а така също и вашият разум, и вашата добродетел.

Мигът, когато ще се запитате: „Що значи моето щастие? То е нищета и кал и жалко самодоволство. А моето щастие би трябвало да оправдае самия живот!“

Мигът, когато ще запитате: „Какво значи моят разум? Алчее ли той за знание както лъвът за храната си? Той е нищета и кал и жалко самодоволство!“

Мигът, когато ще запитате: „Що значи моята добродетел? Все още тя не ме е накарала да беснея. Как много ми додея моето добро и моето зло. Всичко това е нищета и кал и жалко самодоволство!“

Мигът, когато ще запитате: „Що значи моята правда? Не виждам да съм жар и въглен. А правдивият е жар и въглен!“

Мигът, когато ще запитате: „Що значи моето състрадание? Не е ли състраданието кръстът, на който ще бъде прикован този, който обича хората? Ала моето състрадание не е разпятие!“

Питали ли сте тъй? Викали ли сте тъй? О, да ви бях чул да викаете тъй!

Не вашият грях — вашата скромна невзискателност крещи към небесата, вашият ламтеж в самия ви грях крещи към небесата!

Къде е мълнията, която ще ви близне с огнения си език, къде е безумието, което трябва да се впръска във вените ви?

Ето, аз ви уча на свръхчовека: той е тази мълния, той е това безумие!

Както говореше Заратустра тъй, някой от тълпата извика: „Чухме вече достатъчно за въжеиграча, крайно време е вече да го видим.“ И целият народ се присмя на Заратустра. А въжеиграчът, като помисли, че за него става дума, се приготви да покаже изкуството си.

4.

А Заратустра изгледа народа и се почуди. Сетне рече тъй:

— Човекът е въже, опнато между звяра и свръхчовека — въже над пропаст.

Едно опасно отвъд, едно опасно сред път, едно опасно поглеждане назад, един опасен трепет и заковаване на едно място.

Великото у човека е това, че той е мост, а не цел: това, което заслужава обич при него, е, че той е преход и залез.

Обичам тези, които не умеят да живеят, освен ако са залязващи, защото те ще преминат отвъд.

Обичам великите презрители, защото те са великите обожатели и стрели на копнежа към отвъдния бряг.

Обичам тези, които не дирят повод чак над звездите, за да залязат и да станат жертва, а тези, които се жертвуват на земята, за да стане нявга тя земя на свръхчовека.

Обичам този, който живее, за да познае, и който иска да познае, за да може да живее нявга свръхчовекът. И така той желае своя залез.

Обичам този, който работи и изобретява, за да съгради дом за свръхчовека и подготви за него земята, животните и растенията, защото желае своя залез.

Обичам този, който обича своята добродетел: защото добродетелта е воля за залез и стрела за копнежа.

Обичам този, който не задържа за себе си нито капка дух, а иска да бъде изцяло духът на своята добродетел: само като дух той прекосява моста.

Обичам този, който прави от добродетелта си свое влечение и своя съдба: така заради добродетелта си той иска още да живее и да не живее вече.

Обичам този, който не иска да има прекалено много добродетели. Една добродетел е повече добродетел от две, защото тя е повече брънка, за която се залавя съдбата.

Обичам този, чиято душа се раздава щедро, който не желае благодарност и не отдава благодарност, защото той винаги дарява и не

желае да се съхранява.

Обичам този, който се свени, когато заровете паднат в негова изгода и който запитва тогава: да не би да съм играл нечестно? — защото желае да залезе.

Обичам този, който хвърля златни думи пред делата си и винаги изпълнява повече, отколкото обещава, защото желае своя залез.

Обичам този, който оправдава бъдещите поколения и спасява миналите: защото иска да загине от настоящите.

Обичам този, който наказва своя Бог, защото обича своя Бог: защото трябва да загине от гнева на своя Бог.

Обичам този, чиято душа е дълбока и в наранеността и който може да загине от малко изпитание, така той ще мине драговошно моста.

Обичам този, чиято душа е препълнена, така че сам себе си забравя и всички неща са заключени в него, така всички неща ще се превърнат в негова гибел.

Обичам този, който е със свободен дух и свободно сърце: така главата му е само утроба на сърцето му, а сърцето му го тласка към залез.

Обичам всички, които са като тежки капки, падащи една по една от черния облак, надвиснал над хората: те предвестяват мълния и загиват като предвестници.

Вижте, аз съм вестител на мълнията и тежка капка от облака: а тази мълния се зове Сврѣхчовек.

5.

Когато изрече тези слова, Заратустра изгледа пак народа и млъкна. „Ето ги“ — каза той на сърцето си, — „те се смеят, те не ме разбират, аз не съм уста за тия уши.

Нима трябва човек по-напред да порази ушите им, за да се научат да слушат в очите? Нима трябва човек да гърми подобно на литаври и проповедници на покаяние? Или те вярват само на ломотещия?

Те имат нещо, с което се гордеят. Как наричат това, с което се гордеят? Образование го зоват те, то ги отличава от козарите.

Затова им е неприятно, когато говорят за тях, да чуват думата «презрение». И така ще говоря за тяхната гордост.

Ще им говоря за най-презряното: то е последният човек.“

И тъй рече Заратустра на народа:

— Време е вече човек да си постави цел. Време е човек да засади кълна на своята върховна надежда.

Все още неговата почва е достатъчно богата за това. Но тази почва ще обеднее един ден, ще загуби силата си и нито едно високо дърво не ще може вече да покълне в нея.

Уви! Ще дойде ден, когато човек няма вече да хвърля стрелата на копнежа високо над човека, а тетивата на лъка му ще е отвикнала да свисти!

Казвам ви: човек трябва да носи хаос в душата си, за да може да роди танцуваща звезда. Казвам ви: още имате хаос в душите си.

Уви! Идва времето, когато човек не ще роди вече никаква звезда. Уви! Идва времето на най-презрения човек, който сам себе си не ще може вече да презира.

Вижте! Аз ви показвам последния човек.

„Що е обич? Що е творение? Що е копнеж? Що е звезда?“ — тъй попита последният човек и премигва.

Тогава земята ще е станала вече малка и по нея ще подскача последният човек, който всичко смалява. Родът му е неизтребим като бълхата; последният човек живее най-дълго.

„Ние изнамерихме щастието“ — казват последните хора и премигват.

Те напуснаха местностите, дето трудно се живее, защото човек има нужда от топлина. Той все още обича съседа си и се търка о него: защото има нужда от топлина.

Да заболееш и да храниш недоверие за тях, е грехота: човек пристъпва предпазливо. Безумец е, който се препъва в камъни или хора!

Малко отрова от дъжд на вятър: това носи приятни сънища. А накрая много отрова за приятна смърт.

Човек се още труди, защото трудът е развлечение, но се пази да не прекалява с труда, защото е вредно за здравето.

Не ще има вече беден и богат. И едното, и другото е свързано с големи трудности. Кой има още желание да управлява? Кой да се подчинява? И едното, и другото е свързано с големи трудности.

Никакъв пастир, а едно стадо! Всеки желае равенство, всеки е равен: който чувствава другояче, отива доброволно в лудницата.

„Някога цял свят беше луд“ — казват най-изтънчените и премигват.

Човек е мъдър и знае всичко станало: така няма причина за присмех. Все още спори, ала скоро се помирява — иначе ще получи стомашно разстройство.

Той си има вече свое наслаждение за през деня и свое наслаждение за през нощта: но си тачи здравето.

„Ние изнамерихме щастието“ — казват последните люде и премигват.

И тук завърши първата реч на Заратустра, наречена още предислов, защото на това място го прекъсват воят и радостните възгласи на тълпата. „Дай ни този последен човек, о, Заратустра! — така крещяха те. — Направи да бъдем ние тези последни люде! А ние ще ти подарим свръхчовека!“ И всички ликуваха и цъкаха с език. Ала Заратустра се натъжи и рече на сърцето си:

— Те не ме разбират: аз не съм уста за тия уши.

Прекалено дълго живях в планината, твърде дълго се вслушвах в ромона на потоци и шепота на дървесата: и ето че им говоря подобно

на козари.

Като гладко езеро е душата ми и светла като планина пред пладне. Ала те мислят, че съм студен и присмехульник с непристойни шеги.

И сега ме гледат и се смеят: и хем се смеят, хем ме мразят. Мраз е смехът им.

6.

Но в този миг се случи нещо, което стана причина да занемее всяка уста и да се вцепени всяко око. А именно през това време въжеиграчът беше започнал да ходи по въжето. Той бе излязъл през една малка врачка и бе тръгнал по въжето, обтегнато между две кули, така че висеше над пазарището и народа. Точно когато беше на сред пътя, малката врачка се отвори още веднъж и от нея изскочи в пъстри дрехи на палячо един млад момък и с бързи крачки подгони въжеиграча. „Напред, къпчо такъв — извика тон със страшен глас, — ти, ленивецо, мошенико, папуняк такъв! Да не те погъделичкам с петата си! Що дириш тука, между кулите? Мястото ти е в тюрмата — там трябва да те затворят! На един по-добър от тебе ти препречваш свободния път!“ — С всяка дума той все повече се приближаваше и когато бе само на една стъпка от него, се случи ужасното, което стана причина да занемее всяка уста и да се вцепени всяко око: — с неистов вик като някой дявол той прескочи оногова, който му препречваше пътя. А този, като видя съперника си да побеждава, загуби равновесие, стъпи във въздуха, запокити пръта си и полетя надолу в бездната побързо от него като някаква въртележка от крака и ръце. Пазарището и народът заприличаха на море, връхлетяно от буря. Всички се разбягаха един през друг и най-вече оттам, където трябваше да падне тялото.

Заратустра не се помръдна от мястото си и право до него падна тялото, обезобразено и със счупени кости, но все още не мъртво. След малко разнебитеният дойде в съзнание и видя Заратустра коленичил до себе си.

— Що дириш тук? — каза той най-сетне. — Отдавна си знаех, че дяволът ще ми сложи крак. И ето че сега ще ме повлече в пъкъла. Да не би да искаш да му попречиш?

— Честно слово, драги мой — отвърна Заратустра, — няма такова нещо, за каквото говориш. Няма никакъв дявол и никакъв пъкъл. Твоята душа ще умре по-скоро от тялото ти. Не се бой вече от нищо!

Човекът погледна подозрително:

— Ако говориш истината — каза той, — то аз няма да загубя нищо, ако загубя живота си. Аз не съм нищо повече от едно животно, което с пръчка и скъдна храна са обучили да танцува.

— Не е така — възрази Заратустра, — ти си направил от опасността твое призвание — в това няма нищо, което да заслужава презрение. Но ето че призванието ти стана причина за твоята гибел. Затова аз ще те погребя със собствените си ръце.

Умиращият не отговори на тия думи на Заратустра, само мръдна пръсти, сякаш търсеше ръката на Заратустра, за да му благодари.

7.

Междувременно започна да се свечерява и мрак обви пазарището. Тогава народът се разотиде, защото дори любопитството и ужасът изморяват. Потънал в размисли, Заратустра седеше до мъртвеца на земята. Тъй забрави той времето. Най-сетне се спусна нощ и студен вятър обвя самотния. Тогава Заратустра се вдигна от земята и рече на сърцето си:

— Наистина хубав улов направи днес Заратустра. Не улови човек, а труп.

Необяснима загадка е човешкото битие и все още без смисъл. Един присмехулник може да се превърне в гибел за него.

Аз ще разкрия на хората смисъла на живота им: той е свръхчовекът, мълнията от черния облак.

Ала аз все още съм далеч от тях, моят разум не говори на техните сетива. За хората аз съм все още нещо средно между шут и труп.

Тъмна е нощта, тъмни са пътищата на Заратустра. Ела, ти, студен и вкочанен спътниче! Ще те отнеса там, дето ще те погребат със собствените си ръце.

8.

Като рече тъй на сърцето си, Заратустра метна трупа на гърба си и го понесе. Ала още неизвървял сто крачки, ето че се прокрадна някакъв човек до него и зашепна на ухото му — и виж! Този, който говореше, беше палячото от кулата.

— Махай се от този град, о, Заратустра! — шепнеше той. — Тук твърде мнозина те мразят, ненавиждат те добрите и праведните и те назовават враг и презрител, мразят те правоверните и те назовават опасност за тълпата. Щастие беше за тебе, че само ти се присмяха: защото наистина ти говореше като същински шегобиец. Щастие бе за тебе, че ти прекна до мъртвото псе: като се унизи така, ти сам се спаси за днес. Ала махай се от този град — иначе утре ще прескоча и тебе — един жив през един нежит.

И като каза това, човекът изчезна, а Заратустра продължи пътя си през мрачните улички.

Пред градските порти го пресрещнаха гробарите: с факлата те осветиха лицето му, познаха Заратустра и започнаха да се гаврят с него:

— Заратустра носи мъртвото псе да го погребее. Чудесно! Заратустра е станал гробар. Защото нашите ръце са прекалено чисти за този леш. Нима Заратустра ще задигне тази мръвка от устата на дявола? На добър час! И да ти е сладко! Само дано дяволът не излезе по-опитен крадец от Заратустра! Да открадне и двамата, да излапа и двамата!

И сближили глави, те се смееха задружно.

Заратустра не отвърна нито дума на подигравките им и продължи пътя си. Два часа вървя той покрай гори и блата и толкова често до слуха му долиташе гладният вой на вълците, че и самият той усети глад. Спря пред една самотна къща, в която светеше свещ.

— Гладът ме нападна като разбойник — рече си Заратустра. — В гори и блата ме издебва моят глад, а и в дълбока нощ.

Странни прищевки има моят глад. Често ме спохожда едва следобед, а днес цял ден не се обади, къде ли се бави още?

С тия думи Заратустра потропа на къщната врата. Появи се старец със свещ в ръка и запита:

— Кой идва при мене и моето безсъние?

— Един жив и един нежит — отвърна Заратустра. — Дайте ми нещо за ядене и пиене, че забравих да се нахраня през деня. Който нахрани гладния, той подкрепя собствената си душа: така казва мъдростта.

Старецът влезе вътре, но бързо се върна и предложи на Заратустра хляб и вино.

— Лошо е това място за гладните — каза той, — затова живея тук. И животни, и хора се отбиват при мене, отшелника. Но покани и другаря си да хапне и пийне, той е по-изнурен от тебе.

Заратустра отвърна:

— Мъртъв е моят спътник, мъчно ще го предумам.

— Това не е моя работа — отговори старецът троснато. — Който похлопа на вратата ми, трябва да приеме каквото му предложи. Яжте и останете със здраве!

Още два часа вървя след това Заратустра и се доверяваше на пътя и светлината на звездите, защото той беше навикнал да скита нощем и обичаше да гледа лика на всичко спящо. А когато се зазори.

Заратустра се озова в гъста гора и не виждаше вече никакъв път. Тогава положи мъртвеца в хралупата на едно дърво до главата си, защото искаше да го предпази от вълци, а сам легна на земята в мъха. И тутакси заспа, изнурен тялом, но със спокойна душа.

9.

Дълго спа Заратустра и не само зората обагри със сиянието си лицето му, но и предпладнето. Най-сетне очите му се отвориха: с учудване загледа Заратустра гората и тишината, с учудване се вгледа и в себе си. После бързо се изправи като мореплавател, съзрял ненадейно земя, и възликува: защото откри една нова истина. И рече тъй на сърцето си тогава:

— Осени ме прозрение: спътници ми трябва, и то живи — не мъртъвци и трупове, които да нося където си искам.

Живи спътници ми трябва, които да ме следват, защото искат да следват себе си — и то там, където аз искам.

Осени ме прозрение: не на народа трябва да говори Заратустра, а на сподвижници! Не бива Заратустра да става пастир и куче на стадо!

Да примамя от стадото мнозина — затова дойдох аз. Нека ми се гневи народ и стадо: разбойник ще назове Заратустра пастиря.

Пастири казвам, ала те се зоват добри и праведни. Пастири казвам: ала те се зоват правоверни, служители на правата вяра.

Ето добрите и праведните: кого мразят те най-вече? Тогова, който разчупва техните скрижали на ценностите, рушителя, престъпника: — ала той е творецът!

Ето правоверните от всякаква вяра! Кого мразят те най-вече? Тогова, който разчупва техните скрижали на ценностите, рушителя, престъпника: — ала той е творецът!

Сподвижници търси творецът, а не трупове, не и стада и правоверни. Сътворци дири творецът, такива, които пишат нови ценности върху нови скрижали.

Сподвижници търси творецът и жътвари за жътвата: защото всичко у него е зряло за жътва, но му липсват сто сърпа: така той скубе класовете и се ядосва.

Сподвижници търси творецът — такива, които знаят да точат сърповете си. Ще ги зоват рушители и презрители на доброто и злото. Ала те са жътварите и празнуващите.

Съпричастници в сътворението, жътвата и празника търси Заратустра: що би могъл да сътвори той със стада, пастири и трупове?

А на тебе, мой пръв спътнико, казвам „сбогом“! Погребах те добре в хралупата на дървото, скрих те добре от вълците.

Разделям се с тебе, времето изтече. Между два изгрева прозрях една нова истина.

Не съм роден нито за пастир, нито за гробар. Никога вече не ще говоря на народа: за последен път говорих на мъртвец.

Към творци, жътвари и празнуващи ще се присъединя: ще им покажа дъгата и всички стъпала по стълбата към свръхчовека.

На пустинниците ще пея моята песен и на двойките отшелници, а на този, който все още има уши за нечутото, ще му разкажа приказката за моето щастие, за да прелее сърцето му.

Насочвам стъпките си към моята цел: колебливите и мудните, ще прескоча като акробат. И така моят скок ще означава гибел за тях!

10.

Това бе промълвил Заратустра на сърцето си, когато слънцето стоеше в своя зенит. Озадачен от пронизителния зов на птица, той издигна взор към небесната вис. И ето! Един орел кръжеше във въздуха, а на него висеше змия, но не като плячка, а като любима дружка, защото се беше обвила като пръстен около врата му.

— Това са моите зверове! — промълви Заратустра и сърцето му се възрадва дълбоко.

Най-гордият звяр под слънцето и най-мъдрото животно под слънцето — потеглили са на разузнаване.

Искат да разузнаят дали Заратустра е още жив. Наистина жив ли съм още?

Намерих, че по-опасно е да се живее между хората, отколкото между зверовете. По опасни пътища върви Заратустра. Нека ме водят моите зверове! Като изрече това, Заратустра си припомни думите на светеца в гората, въздъхна и каза тъй на сърцето си.

— Да можех да стана по-мъдър! Изконно мъдър като моята змия.

Но аз прося нещо невъзможно: тогава нека помоля моята гордост никога да не изоставя моята мъдрост!

И ако нявга моята мъдрост ме напусне: — ах, тя обича да отлита, — дано тогава да отлети и моята гордост с глупостта ми!

Тъй започна залезът на Заратустра.

РЕЧИТЕ НА ЗАРАТУСТРА

ЗА ТРИТЕ МЕТАМОРФОЗИ

Три метаморфози на духа ви назовавам: как духът се превръща на камила, а камилата — в лъв, и накрая лъвът — в дете.

Много тежести съществуват за духа, за силния, издръжлив дух, в който обитава страхопочит: неговата сила жадува за тежести и най-тежък товар.

— Що е тежко! — така пита издръжливият дух и коленичи. Подобно на камила той чака добре да го натоварят.

— Що е най-тежкото бреме, смелчаги? — така пита издръжливият дух. — За да го поема и да се радвам на силата си?

Не е ли това: да се унизиш, за да нараниш високомерието си? Да оставиш глупостта, си да блесне, за да се присмееш на мъдростта си?

Или може би: да изоставиш делото си, когато то празнува своята победа? Да се изкачиш на високи планини, за да изкусиш изкусителя?

Или може би да се храниш с жълъди и трева на познанието и заради истината да страда душата ти от глад?

Или може би: да си болен и да препращаш утешителите по домовете им, за да сключваш дружба с глухи, които нивга не ще чуят що искаш ти.

Или може би: да се гмурнеш в мръсна вода, ако е водата на истината, и да не пропъждаш от себе си студени жаби и топли ларви?

Или може би: да обичаш тези, които ни презират, и да подаваш ръка на призрака, когато той иска да ти вдъхне, ужас.

Цялото това най-тежко бреме издръжливият дух поема върху себе си и като натоварена камила, която бърза в пустинята, той бързо крачи в своята пустиня.

Ала в най-самотната пустиня се извършва втората метаморфоза: духът се превръща тук в лъв. Свобода иска той да си извоюва и господар да стане в своята собствена пустиня.

Своя последен господар търси той тук. Той ще се опълчи като враг срещу него и своя последен бог и ще се бори за победа с великия змей.

Кой е великият змей, когото духът не желае да зове повече господар и бог? „Длъжен си!“ се зове великият змей. А духът на лъва казва: „Аз искам.“

„Длъжен си“ лежи на пътя му, един ослепителен в своето златисто сияние люспест змей и на всяка негова люспа блещи със златни букви написано: „Длъжен си!“

Хилядолетни ценности блестят по тези люспи и тъй говори най-могъщият от всички змейове: „Всяка ценност на нещата блести по мен.“

Всяка ценност е вече създадена и всяка създадена ценност — това съм аз. Наистина не бива да има вече никакво „Аз искам“. Тъй рече змеят.

Братя мои! Защо е необходим лъв в духа! Нима не е достатъчно товарното животно, което се отказва и изпитва страхопочит?

Да твори нови ценности, това лъвът все още не е в състояние, но да си извоюва свобода за ново творчество — това е в състояние да осъществи мощта на лъва.

Да си извоюва свобода и да се постави едно свещено „Не“ дори и пред дълга — за това, братя мои, се изисква лъв.

Да си извоюваш правото на нови ценности — това е най-ужасно посегателство за един издръжлив и изпълнен със страхопочит дух. Наистина това е грабеж и е дело на граблив звяр.

Като своя най-голяма светиня обичаше нявга той това „Длъжен си“, докато сега трябва да открива заблуда и произвол дори и в най-святото, за да може да заграби свободата от обичта си. За този грабеж му е нужен лъвът.

Ала кажете, братя мои, какво е в състояние да извърши детето, щом като дори лъвът не е смогнал да го направи. Защо е било необходимо грабливият лъв да се превърне и в дете?

Невинност е детето и забрава, едно ново начало, една игра, едно самозадвижващо се колело, едно изначално движение, една свещена повеля: „Да бъде!“

Да, братя мои, за играта на сътворението е нужна свещената повеля на словото: „Да бъде!“ *Духът иска своята воля, изгубилият света спечелва свой собствен свят.*

Назовах ви три метаморфози на духа: как духът се превръща в камила, а камилата в лъв и накрая лъвът — в дете.

Тъй рече Заратустра. Тогава той пребиваваше в града, наречен „Пъстрата крава“.

ЗА КАТЕДРИТЕ НА ДОБРОДЕТЕЛТА

На Заратустра похвалиха много един мъдрец, който умеел да говори добре за съня и за добродетелта: бил много тачен и награждаван за това и всички младежи се трупали пред неговата катедра. При него се отправи Заратустра и седна с другите младежи пред катедрата му. И тъй рече мъдрецът:

— Гледайте с почит и свян на съня! Това е върховна повеля. И избягвайте люде, които страдат от безсъние и бодърствуват нощем.

Дори крадецът изпитва свян пред съня: винаги се прокрадва тихом-мълком през нощта, ала нощният пазач не познава свян, безсрамно носи той своя рог.

Голямо изкуство е сънят: необходимо е цял ден да бодърствуваш, за да се подготвиш за него.

Десет пъти през деня трябва да превъзмогваш себе си: това докарва голяма умора и действа упоително като маково семе върху душата.

Десет пъти трябва да се помиряваш със самия себе си, защото превъзмогването е огорчение, ала зле спи непомирилият се със себе си.

Десет истини трябва да откриеш през деня, иначе ще продължиш да търсиш истини и през нощта и душата ти ще остане гладна.

Десет пъти трябва да се смееш и да се радваш през деня, иначе няма да ти дава покой стомахът, този баща на мрачните мисли.

Малцина знаят това: но трябва да имаш всички добродетели, за да спиш несмущавано. Ще лъжесвидетелствувам ли? Ще прелюбодействувам ли?

Ще пожелае ли робинята на ближния си? Всичко това смущава добрия сън.

И дори да имаш всички добродетели, трябва да притежаваш изкуството да ги пратиш навреме да си легнат да спят.

За да не се карат помежду си тия благонравни женички. И то заради тебе, нещастнико!

Мир с бога и съседа: това изисква добрият сън. Също и мир с дявола на съседа! Иначе ще те споходи през нощта.

Почит и покорство пред началството, дори и пред кривото началство! Това го изисква добрият сън. Какво съм виновен аз, че властта обича да криви краката си при ходене?

Най-добър пастир е според мене този, който изкарва овцата си да пасе на най-злачната лъка. Това е в съзвучие с добрия сън.

Не търся много почести, нито големи съкровища: това възпалява далака. Но лошо се спи без добро име и малко съкровище.

Малко общество е дори по-добре дошло за мене от лошо, само че трябва навреме да идва и да си отива. Това е в съзвучие с добрия сън.

Много ми се нравят също и нищите духом: те допринасят за добрия сън. Блажени са те, особено ако винаги им се дава право.

Така изминава денят на добродетелния. Настъпи ли нощта, аз хубавичко се пазя да не позова съня! Той не обича да го викат, той — сънят, който е господар на добродетелите!

Ала аз си прекарвам през ума какво съм извършил и мислил през деня. Преживяйки търпеливо като крава, аз си задавам въпроса: кои бяха твоите десет превъзможвания?

И кои бяха десетте помирения и десетте истини, и десетте смяха, възрадвали сърцето ми?

Отдаден на тези размисли и унесен в люлчения напев на мислите, неочаквано ме връхлита сънят — непозованият, господарят на добродетелите.

Сънят почуква на очите ми: те натезават. Сънят докосва устата ми и тя остава отворена.

Наистина с лекокрили стъпки идва той при мене, най-милият от всички крадци, и ми открадва мислите. Глупав като тази катедра стоя аз там.

Ала не стоя дълго така, ето че вече съм се изтегнал на леглото.

Когато слушаше мъдреца да говори така, Заратустра същевременно вътре в сърцето си се смееше, защото прозрение го беше озарило. И тъй рече той на сърцето си:

— Глупак е този мъдрец с неговите четиридесет мисли, ала аз мисля, че разбира същината на съня.

Честит е този, който живее близо до мъдреца. Такъв сън заразява, дори и през дебела стена заразява.

Някакъв скрит чар излъчва дори катедрата му. Ненапразно младежите сядат пред проповедника на добродетелта.

Неговата мъдрост гласи: „Бодърствувай, за да спиш добре!“ И наистина, ако животът нямаше смисъл, и аз би трябвало да избира безсмислието, за мене това безсмислие би било най-достойният избор.

Едва сега разбирам ясно какво най-вече са търсели някога, когато са търсели учители по добродетел. Добър сън са търсели и упоителни като мак добродетели.

За всички тези възхвалявани мъдреци на катедрите беше мъдрост сънят без съновидения: те не познаваха по-добър смисъл на живота.

Дори и днес има още някои като този проповедник на добродетелта, ала не всякога така почитени като него. И не още дълго ще стоят будни те. Ето, те вече са легнали да спят.

Блажени са тези сънливци: защото скоро ще оборят глава и ще заспят.

Тъй рече Заратустра.

ЗА БЛЕНУВАЩИТЕ ПО ОТВЪДНИЯ СВЯТ

Като всички бленуващи по отвъдния свят, едно време и Заратустра отправяше мечтите си натам — отвъд човека. Земният свят ми изглеждаше като дела на измъчен от страдания бог.

Сън ми се струваше тогава светът и песен на бог; цветна омара пред взора на божествен недоволенник...

Добро и зло, наслада и страдание, аз и ти: забулено в цветна омара пред творческия взор — така ми се струваше на мене. Да откъсне поглед от себе си и да забрави себе си е искал творецът — и тогава сътворил света.

Упоителна наслада е за страдалеца да откъсне поглед от страданието си и да се самозабрави. Упоителна наслада и самозабрава ми се струваше някога светът.

Този свят — вечно несъвършеният, отражение на вечно противоречие, и то несъвършено отражение, упоителна наслада за своя несъвършен създател, — тъй ми се мержелееше някога светът.

Нали някога и аз бленувах за един свят отвъд човека като всички бленуващи по него. Отвъд човека ли наистина?

Ах, братя мои, този Бог, когото сътворих аз, беше човешко дело и човешко безумие като всички богове!

Човек беше той — и при това само оскъдна отломка от човек и „аз“: от собствената ми пепел и жар се роди този призрак — и наистина той не дойде от бленуваното отвъд!

Какво стана, братя мои! Аз превъзмогнах себе си, страдалеца, отнесох собствената си пепел на планината, по-светъл пламък открих там. И ето! Призракът се разсея като дим!

Страдание би било сега за мене и мъка за вече оздравелия да вярвам в подобни призраци: страдание би било за мене и унижение. Тъй говори на бленуващите по отвъдния свят.

Страдание беше и немощ — това създаде бленуващите по отвъдния свят. И онова мимолетно безумие на щастieto, което изживява единствено най-дълбоко страдащият.

Умора, която с един-едничък скок, със смъртоносен скок се стреми към последното, клета, неведома умора, която дори не знае какво може още да желае, тя създаде всички богове и бленуващи по отвъдния свят.

Вярвайте ми, братя мои! Самото тяло се беше отчаяло вече от тялото — то опипваше с пръстите на зашеметения дух последните стени.

Вярвайте ми, братя мои! Самото тяло се бе отчаяло от земята — то чу да му говори утробата на битието.

И тогава то поиска да пробие с главата си последните стени, и не само с главата — за да премине в „оня свят“.

Ала „оня свят“ е добре скрит за човека — оня безлюден, нечовешки свят, който е едно небесно Нищо. А утробата на битието не говори другояче на човека освен като човек.

Наистина трудно е да се докаже всяко битие и не по-малко трудно е да го накараш да заговори. Кажете, братя мои, не е ли най-невероятното от всички неща все пак най-добре доказано? Да, това „Аз“ и противоречието и неразборията на това „Аз“ говори все пак най-честно за своето битие, това творческо, искащо, оценяващо „Аз“, което е мерило и ценност на нещата.

И това най-честно битие, това „Аз“ — то говори за тялото, и все пак то иска тялото, дори и когато реди песни и бленува, и пърха с пречупени криле.

Все по-честно то се учи да говори, това „Аз“: и колкото повече се научава, толкова повече намира слова и хвалебствия за тялото и земята.

Моето „Аз“ ме научи на нова гордост — на нея уча аз хората: да не заравят вече глава в пясъка на небесните неща, а да я носят свободна изправена земната глава, която твори смисъла на земята.

На нова воля уча аз хората: да вървят по пътя, по който слепешком е вървял човекът, и да го зоват добър, да не се отбиват встрани от него, подобно на болни и линеещи.

Болни и линеещи бяха хората, които презряха тялото и земята и изнамериха божественото и изкупителните капки кръв; ала също и тези сладки и чемерни отрови те взеха все пак от тялото и земята!

От своята неволя те искаха да избягат, а звездите бяха за тях безкрайно далеч. Тогава те простенаха: „О, да имаше божествени пътища, по които да се прокраднем в друго битие и щастие!“ — И тогава те изнамериха хитрини и кървави напитки!

Въобразяваха си, че са се откъснали вече от тялото си и тази земя — тези неблагодарници. А на кого дължаха те тръпката и блаженството на своето откъсване? — На тялото си и на тази земя!

Благ е Заратустра към болните. Наистина той не се възмуцава от техния начин на утеха и неблагодарност. Дано да оздравеят и да превъзмогнат себе си, да създадат по-съвършено тяло!

Заратустра не се възмуцава и от оздравяващия, когато отправя нежен взор към своя блян и в полунощ се прокрадва до гроба на своя Бог, но болест и болно тяло ми се струват все още неговите сълзи.

Все още има мнозина болни между стихоплетците и боготърсачите, яростно мразят те човека на познанието и най-младата от добродетелите, наречена почтеност.

Те обръщат винаги взор назад към мрачните времена. Тогава наистина блянът и вярата бяха друго нещо. Бесът на разума беше богоподобие, а съмнението — грях.

Прекалено добре познавам аз тези богоподобници: те искат людете да вярват в тях, а съмнението да е грях. Прекалено добре знам също в какво самите те вярват най-много.

Настина не в отвъдни светове и изкупителни капки кръв, а в тялото вярват те най-вече, а собственото им тяло е за тях нещото.

Ала то е болно нещо за тях: на драго сърце те биха излезли от кожата си. Затова те се вслушват в проповедите за смъртта и сами проповядват отвъдни светове.

По-добре вслушвайте се, братя мои, в гласа на здравето тяло, той е по-честен и по-чист глас.

По-честно и по-чисто говори здравето тяло — съвършеното и симетрично тяло: то говори за смисъла на земята.

Тъй рече Заратустра.

ЗА ПРЕЗРИТЕЛИТЕ НА ПЛЪТТА

На презрителите на плътта искам да кажа своята дума. Не искам от тях нито отново да се учат, нито да ги поучавам, а само да кажат „сбогом“ на собственото си тяло — и тъй да занемаят.

„Тяло съм аз и душа“ — тъй говори детето. А защо да не говори човек като децата?

Но пробуденият, знаещият казва: „Тяло съм аз изцяло и нищо повече от това, а душа е само слово за нещо от тялото.“

Тялото е голям разум, множественост с един-единствен смисъл: война и мир, стадо и пастир.

Сечиво на тялото ти е, брате мой, и твоят малък разум, който ти зовеш „дух“, малко сечиво и играчка на твоя голям разум.

Ти казваш „Аз“ и се гордееш с тази дума. Но по-голямото, в което не желаш да повярваш, е твоето тяло и неговият голям разум: той не казва „Аз“, а прави това „Аз“.

Онова, което сетивото усеща, което духът опознава, то не е завършено в себе си. Ала сетивото и духът искат да те убедят, че те са последен завършек на всички неща. Толкова суетни са те.

Сечива и играчки са сетивата и духът: зад тях едва се намира себесъщността. Себесъщността търси с очите на сетивата, вслушва се с ушите на духа.

Винаги себесъщността слухти и търси: тя покорява, завладява, разрушава. Тя властвува и е заповедник и на самото „Аз“.

Зад твоите мисли и чувства, братко мой, стои мощен повелител, един непознат мъдрец — той се зове себесъщност. В твоето тяло живее той, той е твое тяло.

В твоето тяло има повече разум, отколкото в най-добрата ти мъдрост. Пък и защо ли му е притрябвала на твоето тяло най-добрата ти мъдрост?

Твоята себесъщност се присмива на твоето „Аз“ и неговите горди подскоци. „За какво са ми тия подскоци и полети на мисълта — си казва тя. — Те са само обиколен път към моята цел. Аз държа поводите на «Аз»-а и съм вдъхновителят на неговите понятия.“

Себесъщността казва на твоето „Аз“: „Тук изпитвай болка!“ И тогава то страда и размишлява как да се отърве от болката — а тъкмо за това то трябва да мисли.

Себесъщността казва на твоето „Аз“: „Тук изпитвай наслада!“ И тогава то се радва и размишлява как по-често да се радва — а тъкмо за това то трябва да мисли.

На презрителите на плътта искам да кажа една дума. Презрението им е всъщност чест за тях. Кое е това нещо, което е създадо почит и презрение и ценност и воля?

Творческата себесъщност създаде почит и презрение, тя създаде наслада и болка. Творческото тяло си създаде духа като ръка на своята воля.

Дори в своята глупост и презрение вие, презрители на тялото, служите на своята себесъщност. Казвам ви: самата ваша себесъщност иска да умре и се отвръща от живота.

Не е вече по силите ѝ да прави това, за което жадува повече от всичко: да твори извън своите граници. За това жадува тя повече от всичко, това е нейното най-пламенно желание.

Но твърде късно е вече за вас да постигнете този блян: защото вашата себесъщност иска да залезе, о, презрители на тялото!

Да залезе иска вашата себесъщност, затова вие презряхте плътта! Защото не е по силите ви да творите извън този затвор.

Затова вие възневидяхте сега живота и земята. Неосъзната завист се таи в разкривения поглед на вашето презрение.

Аз не вървя по вашия път, о, презрители на тялото! За мене вие не сте мостове към свръхчовека!

Тъй рече Заратустра.

ЗА РАДОСТИТЕ И СТРАСТИТЕ

Братко мой, ако имаш добродетел и тя е твоя добродетел, ти не я делиш с никого.

Естествено ти би искал да я назовеш по име и да я погалиш, да я дръпнеш за ухото и да се подкачиш с нея в забавна игра.

И ето! Сега нейното име е общо за тебе и народа и ти със своята добродетел си станал народ и стадо.

По-добре би сторил да кажеш: „Неизразимо е, неназовимо е това, което съставя мъката и сладостта на душата ми и още глад на червата ми.“

Нека твоята добродетел да е прекалено възвишена за ласкавото звучене на името ѝ и ако трябва да говориш за нея, не се свени да се запъваш при произнасянето ѝ.

И така, говори и сричай: „Това е моя добрина, така я обичам, така ми се нрави напълно, само така разбирам аз доброто.“

Не я искам аз като божия повеля, като човешки закон и необходима мярка: не искам да бъде за мене пътепоказател към надземни светове и райски градини.

Земна добродетел е тази, която обичам: в нея има малко мъдрост и най-малко от общия разум.

Ала тази птичка си сви гнездо у мен — затова я обичам и галя — сега тя мъти у мене своите златни яйца.“

Тъй трябва да сричаш ти и да възхваляваш своята добродетел.

Някога ти имаше страсти и ги назоваваше зли. Ала сега имаш само своите добродетели: те се родиха от страстите ти.

Ти помоли тези страсти да вземат твоята върховна цел присърце: и ето че те се превърнаха в твои добродетели и радости.

И все едно дали ти произхождаше от коляно на сприхавци или на сластолюбци, или на религиозни фанатици, или на отмъстителни: накрая всички твои страсти се превърнаха в добродетели и всички твои дяволи — в ангели.

Някога в твоята изба ти имаше диви кучета: но на края те се превърнаха в птици и сладкогласни певици.

От отровите си ти свари своя балсам; ти издои кравата Тъга и сега пиеш сладкото мляко на нейното виме.

И никакво зло няма да поникне вече от тебе занапред освен злото, което, покълва от борбата на твоите добродетели.

Братко мой, ако имаш щастие, ти притежаваш само една добродетел, и не повече: така по-лесно ще минеш по моста.

Голямо отличие е да имаш много добродетели, ала е тежка участ; и не един отиде в пустинята и се уби, защото му дотегна да бъде битка и полесражение на добродетелите.

Братко мой, войната и битката зла напаст ли са? Ала необходимо зло са те, необходими са завистта, недоверието и клеветата между твоите добродетели.

Виж как всяка от твоите добродетели жадува за върховното благо: тя иска целия ти дух, иска той да стане неин глашатай, тя иска цялата ти мощ на гняв, омраза и любов.

Всяка добродетел изпитва ревност към другата, а страшно нещо е ревността. Дори и добродетели могат да загинат от ревност.

Когато обгърне пламъкът на ревността, той забива накрая подобно на скорпиона, отровното си жило в собствената си плът.

Ах, братко мой: мигар още не си виждал добродетел сама себе си да клевети и да забива кинжала в сърцето си?

Човекът е нещо, което трябва да се превъзмогне и затова ти си длъжен да обичаш добродетелите си — защото те ще те погубят.

Тъй рече Заратустра.

ЗА БЛЕДОЛИКИЯ ПРЕСТЪПНИК

О, вие, съдии и жертвоприносители, не искате ли да убивате, преди животното да е навело глава? Ето бледоликият престъпник наведе глава: от очите му говори великото презрение.

„Моето «Аз» е нещо, което трябва да бъде превъзможнато: моето «Аз» е за мене великото презрение към човека“ — така говори неговото око.

Върховния си миг той изживя, когато се самоосъди: не позволявайте извисилият се да се върне отново в низините на битието си!

Няма друго изкупление за този, който страда от самия себе си, освен бързата смърт.

Вашата смъртна присъда, о, съдии, трябва да бъде състрадание, а не отмъщение. И като осъждате на смърт, гледайте вие самите с този акт да оправдавате живота!

Не е достатъчно да се помирявате с този, когото обричате на смърт. Нека вашата печал да бъде любов към свръхчовека: така ще намерите оправдание, че продължавате още да живеете!

„Враг“ трябва да го зовете, а не „злодей“, „болник“ трябва да го наричате, а не „негодяй“, „глупец“ трябва да го зовете, а не „грешник“.

А ти, червени съдникo, ако би изрекъл гласно всичко, което си извършил вече в мислите си, всеки би извикал: „Махнете тази мръсна гадина, тази отровна змия!“

Ала едно е мисълта, друго нещо е делото, друго ликът на делото. Колелото на причинността не се търкаля между тях.

Ликът на делото стана причина да побледнеят ланитите на този бледолик човек. На един ръст беше той с делото си, когато го извърши; ала след извършването му не понесе неговия образ.

Винаги той се виждаше извършител само на едно-единствено дело. Безумие наричам аз това: изключението се превърна за него в същина.

Чертата сковава кокошката; лудорията, която той извърши, скова бедния му разум — безумие подир постъпката наричам аз това.

Чуйте, вие, съдници! Има и друго безумие: а то е преди делото. Ах, вие не успяхте да проникнете достатъчно дълбоко в тази душа!

Тъй рече червеният съдник: „Да извърши убийство ли искаше този престъпник? Той искаше да краде.“ Ала аз ви казвам: душата му жадуваше за кръв, не за грабеж: той жадуваше за щастието на кинжала!

Ала неговият клет разум не проумя това безумие, и го увещаваше. „За какво ти е кръв? — говореше той. — Не искаш ли да извършиш поне една кражба? Да си отмъстиш?“

И вслуша се той в думите на бедния си разум: като олово легна неговата реч върху него — и той крадеше, като убиваше. Той не искаше да се срамува от безумието си.

А сега пак лежи оловото на вината му върху него и пак неговият беден разум е така мъчноподвижен, така скован, така тъжен.

Стига да можеше да разтърси малко главата, това тежко бремене би се търкулнало, но кой ще разтърси тази глава?

Що е този човек? Куп от болести, които през духа посягат към света: там искат да уловят плячката си.

Що е този човек? Кълбо от диви змии, които рядко остават в покой, когато са заедно — бързо те се разпиляват и всяка една си търси плячка в света.

Вижте това клето тяло! Всичко, за което страдаше и копнееше то, тази клета душа си тълкуваше — тя си го тълкуваше като кръвожадна наслада и ламтеж за щастието на кинжала.

Който падне сега болен, връхлита го злото, което е засега зло; той иска да причинява зло с това, което е причинило зло на него. Ала имаше други времена и друго зло и добро.

Някога зло беше съмнението и волята за себесъщност. Тогава болникът ставаше еретик и магьосник: като еретик и магьосник той страдаше и искаше да накара и другите да страдат.

Ала вие затваряте ушите си за това: казвате ми, че покварявало добрите. Ала какво ме интересуват вашите добри?

Много неща във вашите добри люде предизвикват погнуса у мене, но наистина не и злината ми. Бих искал да обезумеят и да умрат от лудостта си подобно на този бледолик престъпник!

Наистина бих искал тяхната лудост да се зове истина или вярност, или правда: ала те имат своята добродетел — дълго да живеят,

и то в жалко доволство.

Аз съм парапет край река: да се залови за мене, който може да ме хване! Ала ваша патерица аз не съм.

Тъй рече Заратустра.

ЗА ЧЕТМО И ПИСМО

От всичко написано най обичам написаното със собствената кръв. Пиши с кръв: и ще проумееш, че кръвта е дух.

Не е така лесно да разбереш чуждата кръв: аз мразя хората, които си губят времето с четене.

Който познава четеца, той не прави вече нищо за четеца. Само още едно столетие четци — и самият дух ще почне да вонее.

Това, че всекиму е позволено да се учи на четмо, разваля с време не само писането, а и мисленето.

Някога духът беше бог, после стана човек, а сега става направо сган.

Който пише с кръв и притчи, той иска не да го четат, а да го научат наизуст.

Най-късият път в планината е от връх до връх, но за него трябва да имаш дълги крака. Притчите трябва да бъдат върхове, а тези, на които се говори — снажни левенти и исполини.

Рядък и чист въздух, близка опасност и дух, изпълнен с радостна злост: това се съчетава чудесно.

Около мене искам да се навъртат таласъми, защото съм смел. Смелост, която подплашва призраците, сама си създава таласъми — смелостта иска да се смее.

Аз не чувствавам вече като вас: облакът, който виждам под мене, този чемерен и оловен облак, над който се смея, тъкмо той е вашият буревестник.

Вие гледате на възбог, когато се стремите към извисяване. А аз гледам надолу, защото съм се извисил вече.

Кой от вас може едновременно да се смее и да витае във висините?

Който се изкачи на най-високите планини, том се смее на всички трагични случки и трагични зрелища.

Смели, безгрижни, присмехулни, брутални — така ни иска мъдростта: тя е жена и обича винаги само война.

Вие ми казвате: „Животът е тежко бреме.“ Ала защо ви е предобед вашата гордост и вечер — вашето покорство?

Животът е тежко бреме: ала не се правете на толкова нежни! Всички ние поголовно сме хрисими товарни магарета и магараци.

Какво общо имаме ние с трендафиловата пъпка, която трепти, защото тегне върху нея капчица роса?

Вярно е: ние обичаме живота не защото сме привикнали към живота, а към любовта.

Всякога има малко безумие в любовта. Ала винаги има и малко разум в безумието.

Дори и на мене, който съм настроен добре към живота, ми се струва, че пеперуди и сапунени мехури и всички други от подобен род между хората най-добре разбират що е щастие.

Да гледа как пърхат тези леки, глуповати, изящни, подвижни душички — това изтръгва сълзи от Заратустра и го съблазнява за песни.

Аз бих повярвал само в един бог, който би умеел да танцува.

И когато видях своя дявол, намерих, че той е строг, придирчив, задълбочен, тържествен: той беше духът на притеглянето — благодарение на него падат всички тела.

Не с гняв, а със смях се убива. Хайде, нека да убием духа на притеглянето!

Аз се научих да ходя: оттогава си позволявам да вървя. Аз се научих да хвърча: оттогава не чакам да ме блъснат, за да се отместя.

Сега аз съм безтегловен, сега хвърча, сега виждам себе си под себе си, сега танцува един бог чрез мене.

Тъй рече Заратустра.

ЗА ДЪРВОТО НА ПЛАНИНАТА

Окото на Заратустра бе съгледало един момък, който отбягваше срещата с него. И когато една вечер той бродеше самин из планините околоръст града, наречен „Пъстра крава“, ето че съзря този юноша, както седеше опрян на дънера на едно дърво, насочил морен взор в долината. Заратустра хвана дървото, до което седеше младежът, и рече тъй:

— Ако поискам да разклатя това дърво с ръцете си, не бих могъл да сторя това.

Ала вятърът, който не виждаме, го мъчи и огъва накъдето си иска. Ние биваме най-зле огъвани и измъчвани от невидими ръце.

Тогава момъкът се изправи смаян и рече:

— Аз чувам Заратустра, а току-що мислех за него.

Заратустра отвърна:

— Защо се плашиш тогава? Та и с човека е така, както с дървото.

Колкото по-високо се стреми той във висината и светлината, толкова по-здро се вкоренява в земята, забива корените си дълбоко, в тъмните ѝ недра — в злото.

— Да, в злото — възкликна младежът. — Как е възможно да четеш в душата ми?

Заратустра се засмя и рече:

— Някои души човек нивга не е в състояние да разкрие, освен ако предварително не ги изнамери.

— Да, в злото — възкликна младежът отново. — Ти изрече истината, Заратустра. Аз самият вече не си вярвам, откакто се стремя във висината, и никой не ми вярва вече — как стана това?

Аз се променям прекалено бързо: моето днес опровергава моето вчера. Често аз прескачам стъпалата, когато се качвам — това не ми прощава никое стъпало.

Стигна ли горе, намирам себе си винаги сам. Никой не говори с мене, мразът на самотата ме кара да тръпна: що диря аз тук във висината?

Моето презрение расте едновременно с моя копнеж колкото по-високо се качвам, толкова повече презирам тогава, който се качва. Що дири той във висината?

Колко се срамувам от моето изкачване и препъване! Как се подигравам на задъханото си пъхтене! Колко мразя аз тоя, що хвърчи! Колко съм уморен във висината!

Тук младежът замълча. А Заратустра разглеждаше дървото, до което стояха, и рече тъй:

— Самотно стърчи това дърво тук, в планината: израснало е високо над човеците и зверовете.

И ако поискаше да говори, няма да се намери никой, който да би могъл да го разбере: толкова високо е израсло то.

И сега чака ли чака — що ли чака то? То живее прекалено близо до чертога на облаците: може би чака първата мълния?

Като свърши Заратустра, младежът възкликна силно развълнуван:

— Да, Заратустра, ти говориш истината. Към своята гибел се стремях аз, когато исках да постигна висината, а ти си мълнията, която очаквах. Виж само какво станах, след като ти се появи сред нас. Завистта към тебе ме съсипа! — Така каза младежът и зарίδα горчиво. Ала Заратустра сложи ръка на раменете му и го поведе със себе си.

И след като повървяха малко, Заратустра рече:

— Къса ми се сърцето. По-добре от думите ти разкрива твоят поглед цялата ти опасност.

Още не си ти свободен, все още ти търсиш свобода. Търсенето гони съня от очите ти и те държи свръхбуден.

Да полетиш в свободната висина искаш ти, за звезди жадува твоята душа. Ала и твоите лоши нагони жадуват за свобода.

Твоите диви кучета искат да излязат на свобода, те лаят от сладостно предчувствие в дълбокото подземие, когато духът ти се мъчи да разчупи ключалките на всички тъмници.

Все още ти си за мене затворник, който се мъчи да измисли как да се добере до свобода: ах, изобретателна е на такива затворници душата, но коварна и лоша!

Освободеният духом трябва още да се очисти. У него все още има много тъмница и мухъл: кристално чисто трябва да стане и окото му.

Да, аз познавам твоята опасност. Ала заклевам те в своята обич и надежда: не захвърляй обичта и надеждата си!

Все още ти се чувствуваш благороден, благороден те чувствуват и другите, които те мразят и те стрелкат със зли погледи. Знай, че благородният човек е пречка на пътя за всички.

Също и за добрите благородният е пречка на пътя: дори и когато го назовават добър, с това те искат само да го отстранят от пътя си.

Нещо ново иска да създаде благородният и нова добродетел. Старото иска добрия човек и да се съхрани старото.

Но опасност за благородния човек представлява не това, че той ще стане добър, а че ще стане нагъл, присмехулник и унищожител.

О, аз познавах благородни люде, те изгубиха своята най-възвишена надежда. И от този миг те клеймяваха всяка възвишена надежда.

И оттогава те живееха нагло в краткотрайни удоволствия и техните цели не надхвърляха нуждите на деня.

„Духът е също сладострастие“ — твърдяха те. Тогава се пречупиха крилете на духа им: сега той пълзи наоколо и замърсява с огризките си.

Някога те бленуваха да станат герои: сластолюбци са те сега. Героят им вдъхва само печал и ужас.

Ала в името на обичта и надеждата си аз те заклевам: не захвърляй героя в душата си! Пази свято твоята най-възвишена надежда!

Тъй рече Заратустра.

ЗА ПРОПОВЕДНИЦИТЕ НА СМЪРТТА

Има проповедници на смъртта: и земята е пълна от такива, на които трябва да се проповядва отвръщане от живота.

Пълна е земята с лишни люде, покварен е животът от тяхната многомодност. Защо не можеше с обещания за „вечен живот“ да ги примамят от този живот!

„Жълти“ — тъй зоват проповедниците на смъртта, или „черни“. Ала аз ще ви ги покажа и в други багри.

Ето ги страшните, които носят в себе си хищното животно и нямат никакъв избор освен долни страсти или себеразкъсване. А и техните страсти са също себеразкъсване.

Те дори не са станали още напълно човеци, тези страшни проповедници: нека си проповядват отвръщане от живота и дано самите те да се отправят час по-скоро за вечния живот!

Ето ги душевно охтичавите: едва са се родили и започват вече да линейт и умират бавно, изпълнени с копнеж по учения за умора и отричане от живота.

Те бяха желали да са мъртви и ние би трябвало да одобрим тяхната воля за смърт! Нека се пазим да не пробудим тези мъртъвци и да не накърним тези живи ковчези!

Срещне ли ги болник или старец, или труп, в същия миг те казват: „Животът е опроверган!“

Ала само те са опровергани — и тяхното око, което вижда само единия лик на битието.

Обвити в дълбока меланхолия и жадни за дребните случайности, които носят смърт: тъй чакат те и стискат зъби от нетърпение.

Или пък протягат ръце към бонбони и сами се надсмиват при това над детинщината си; те висят на тънката сламка на своя живот и се подиграват, че все още висят на една сламка.

Тяхната мъдрост гласи: „Глупец е този, който продължава да живее, но дотолкова и ние сме такива глупци. Тъкмо това е най-глупавото в живота!“

„Животът е само страдание“ — казват други и не лъжат: та погрижете се да престанете да живеете! Та погрижете се да секне животът, който е само страдание!

И нека така да гласи учението на вашата добродетел: „Длъжен си сам да туриш край на живота си. Длъжен си сам да се измъкнеш скришом от него!“

„Сладострастието е грях“ — твърдят Едните, които проповядват смърт. — Да се отделим встрани и да не създаваме деца!”

„Да раждаш е трудно — казват Другите, — защо още да се ражда? Раждаме само нещастници!“ Също и те са проповедници на смъртта.

„Състрадание трябва“ — така говорят Третите. — Вземете, що имам. Вземете ме какъвто съм! Толкова по-малко ще ме обвързва животът!”

Ако бяха поначало състрадателни, те биха отровили живота на ближните си. Да бъдат зли — това би било тяхната истинска добрина.

Ала те искат да се освободят от живота — какво ги е грижа, че със своите вериги и подаръци още по-здроаво обвързват другите?

А и вие, чийто живот е адски труд и вечна мъка, мигар вие не сте крайно уморени от живота! Мигар не сте вече достатъчно зрели за проповедта на смъртта?

Вие всички, които обичате непосилния труд, бързината, новостта, непознатото — вие не можете да се понасяте, вашето усърдие е бягство и воля да забравите сами себе си.

Ако вярвахте малко повече в живота, по-малко бихте се отдавали на мига. Ала за чакане вие нямате достатъчно устойчивост в себе си — дори не и за леност.

Навред ехти гласът на тези, които проповядват смъртта, а земята е пълна с такива, на които трябва да се проповядва смърт.

Или „вечен живот“: за мене е все едно — стига те бързо да се отправят нататък.

Тъй рече Заратустра.

ЗА ВОЙНА И ВОИНСКО ПЛЕМЕ

Не желаем да ни щадят нашите най-добри врагов, нито тези, които обичаме от дъното на душата си. Затова оставете ме да ви кажа истината!

Братя мои по бран! Аз ви обичам от дън душа и бях войник като вас. Ала аз съм и вашият най-добър враг. Затова оставете ме да ви кажа истината!

Аз зная омразата и завистта на сърцето ви. Не сте достатъчно велики, за да не познавате омраза и завист. Затова пък бъдете достатъчно велики, за да не се срамувате заради тях!

И ако не можете да бъдете светци на познанието, то бъдете поне негови воители! Те са спътници и вестители на такава святост.

Виждам много войници: ала бих желал да видя много воители! „Униформа“ наричат това, що носят: дано да не е униформа това, що крият под нея!

Според мене трябва да бъдете такива, чието око търси винаги враг — своя враг. А у някои от вас още при пръв поглед се поражда омраза.

Врага си вие трябва да дирите, да водите своя война, война и за вашите мисли! И ако вашата мисъл бъде сразена, честността ви трябва с победни възгласи да отпразнува и това.

Вие трябва да обичате мира като средство за нови воители. А краткия мир повече от дълготрайния.

Съветвам ви не за работа, а за борба. Съветвам ви не за мир, а за победа. Вашата работа нека бъде борба, вашият мир да бъде победа!

Човек може само да мълчи и да кротува, когато има стрела и лък: иначе бърби и предизвиква ежби. Вашият мир нека бъде победа!

Вие твърдите, че добрата кауза осветявала дори войната. Аз ви казвам: добрата война е тази, която осветява добра кауза.

Войната и смелостта са извършили повече велики дела, отколкото любовта към ближния. Не вашето състрадание, а храбростта е спасявала досега злощастниците.

„Що е добро?“ — питате вие. Да си храбър е добро. Нека малките момиченца да си твърдят: „Добро е това, което е хубаво и едновременно затрогващо.“

Назовават ви безсърдечни: ала вашето сърце е неподправено и аз обичам свяна на вашата сърдечност. Вие се свените от своя прилив, другите се свенят от своя отлив.

Грозни ли сте? Е, добре, братя мои! Обвийте се с възвишеност, с наметката на грозотата!

А когато душата ви се възгордее, тя става дръзка, във вашата възвишеност има злост. Много добре ви познавам аз!

В злостта се срещат дръзновеният с мекушавия. Ала те не намират общ език. Много добре ви познавам аз!

Би трябвало да имате врагове, които заслужават омраза, а не презрение. Трябва да се гордеете с врага си: тогава сполуките на врага ви ще бъдат и ваши сполуки.

Бунтът — това е привилегия на роба. Вашата привилегия нека бъде покорство! Самата ви заповед да бъде покорство!

На един добър воин повелята „длъжен си“ звучи по-приятно от „аз искам“. И всичко, що ви е мило, трябва да вършите по заповед, а не свободно.

Любовта ви към живота нека бъде любов към вашата върховна надежда, а вашата върховна надежда да бъде върховната мисъл на живота!

Ала върховната мисъл на живота сте длъжни да приемете като заповед от мене — и тя гласи: човекът е нещо, което трябва да бъде превъзможнато.

И така, живеете вашия живот на покорство и на бран. Каква полза от дълъг живот? Кой воин търси пощада?

Аз не ви щадя, аз ви обичам от дъното на душата си, мои братя по бран!

Тъй рече Заратустра.

ЗА НОВИЯ ИДОЛ

Нейде си все още има народи и стада, но не по нашите места, братя мои: тук има държави.

Държава? Що е това? Е, добре! Сега разтворете добре ушите си, за да чуете речта ми за смъртта на народите.

Държава се зове най-студеното от всички студени чудовища. А и студено лъже то. И от устата му пълзи тази лъжа: „Аз, държавата, представявам народа.“

Лъжа е туй! Творци бяха тези, които създадоха народите и издигнаха над тях повелите на една вяра в една любов: така служеха те на живота.

Рушители са тези, които поставят клопки за мнозина и ги зоват държава: те издигат меч и сто желаниа над тях.

Където все още съществува народ, той не разбира държавата и я мрази като зъл поглед и грях спрямо нрави и правдини.

Ето какъв знак ви давам: всеки народ говори свой език на добро и зло: съседът не разбира този език. Свой собствен говор е изнамерил той в нрави и правдини.

А държавата лъже на всички езици за добро и зло — а и каквото и да говори, лъже — и всичко, каквото има, откраднала го е тя от вас.

Всичко е лъжа в нея: с откраднати зъби захапва тя, Хищната. Измама е дори утробата ѝ.

Езикосмешение на добро и зло: този знак ви давам като белег на държавата. Истина ви казвам, воля за смърт означава този белег! Истина ви казвам, кой кима благосклонно на проповедниците на смъртта.

Раждат се безброй много хора: за лишните изнамериха държавата!

Вижте само как ги примамва тя към себе си, тези безброй много хора! Как само ги налапва и дъвче, и предъвква!

„На земята няма нищо по-велико от мене: аз съм организиращият пръст божи“ — тъй рикае чудовището. И не само дългоухите и късогледите коленичат пред него!

Ах, дори и на вас, о, велики души, нашепва то своите мрачни лъжи! Ах, то налучква богатите сърца, които щедро се раздават!

Да, също и вас налучква то, победители на стария Бог! Изморихте се вие в борбата и сега само още вашата умора служи на новия идол.

Герои и честни люде би желал да събере около себе си новият идол! С наслада се къпе той в слънчевия блясък на чистите съвести — този студен урод.

Всичко е готов да ви даде той, стига да го обожавате, новият идол: и така той си купува сиянието на вашите добродетели и погледа на вашите горди очи.

За стръв ще ви използва той — да лови многолюдието. Да, пъклен фокус е изнамерен, кон на смъртта, обкичен с божествени почести като с огърлици от звънчета и пъстри мъниста.

Да, за мнозина бе изнамерена смърт, която се себеслави като живот: наистина услуга по сърце за всички проповедници на смъртта!

— Държава аз наричам това, където всички пият отрова — и добрите, и лошите; държава, където всички губят себе си — и добрите, и лошите; държава, където бавното самоубийство на всички носи името „живот“.

Я вижте тези лишни люде! Те си присвояват творенията на изобретателите и съкровищата на мъдреците: „образование“ зоват те своята кражба — и всичко се превръща за тях в болест и напаст!

Я вижте тези лишни люде! Непрестанно те са болни, блюват жлъч и наричат това „вестник“. Поглъщат се взаимно, а дори не могат да се смелят.

Я вижте тези лишни люде! Трупат богатства, а стават все победни с тях. Власт искат те, ала по-напред им е нужен лостът на властта — много пари — тези бездарници!

Вижте ги само как се катерят — тези пъргави маймуни. Те се катерят една през друга и така взаимно се събират в тинята и пропастта.

Към престола се стремят те всички: това е тяхното безумие — сякаш щастието седи на престола! Често седи тиня на престола, а често и престолът — на тиня.

Безумни са те всички за мене: и катерещите се маймуни, и свръхгорещите. Вонее ми техният идол — студен удар; разнасят воня

те всички, тези идолопоклонци!

Братя мои, мигар искате да се задушите в изпаренията на зловонията, дъхащи от техните уста и алчните им страсти? По-добре разбийте прозорците и изсочете на открито!

Избягайте от зловонията! Избягайте от идолопоклонството на лишните люде!

Избягайте от зловонията! Избягайте от изпаренията на тези човешки жертви!

Земята има все още свободно място за велики души. Все още са незаети много места за самотници и човешки двойки; около тях се носи лъхът на тихи морета.

Още е свободен за велики души свободният живот.

Наистина който притежава малко, толкова по-малко ще го притежават: хвала на малката бедност!

Едва там, дето свършва държавата, започва човекът, който не е излишен: там едва прозвучава химнът на необходимия човек, неповторимата и незаменима песен.

Там, дето свършва държавата, тъкмо там се вгледайте, братя мои! Не ги ли виждате — дъгата и мостовете към свръхчовека?

Тъй рече Заратустра.

ЗА МУХИТЕ НА ТЪРЖИЩЕТО

Бягай, друже мой, в своето усамотение! Виждам те зашеметен от гълчавата на великите мъже и целия надупчен от бодлите на малките.

Достойно знаят да мълчат заедно с тебе гора и скала. Стани пак като дървото, което ти обичаш — разветвило широко клони, притихнало и заслушано, то виси над морето.

Дето усамотението свършва, там започва тържището, а дето почва тържището, там започва и гълчавата на велики актьори и бръмченето на отровни мухи.

В света най-добрите неща все още не струват нищо, ако не се намери някой, който тепърва да ги представи: велики мъже зове народът такива представители.

Слаба представа има народът за великото, сиреч за творческото. Ала той има усет за всички представители и актьори на великите неща.

Около откривателите на нови ценности се върти светът: невидимо се върти той. Ала около актьорите се върти народът и славата: такъв е „ходът на света“.

Актьорът има дух, но малко съвест на духа. Винаги вярва в това, с което подтиква другите да вярват най-силно — да вярват в себе си!

Утре той има нова вяра, а вдругиден — една още по-нова. Бързо мени мнението си той подобно на народа и капризите на времето.

„Събарям“ значи за него „доказвам“. „Подлудявам“ значи за него „убеждавам“. А кръвта според него е най-доброто от всички основания.

Истина, която се промъква само в изтънчени уши, той зове лъжа и вятър и мъгла. Наистина той вярва само в богове, които вдигат голяма врява в света.

Пълно с тържествени палячовци е тържището — а народът се слави със своите велики мъже! За него те са господарите на мига!

Ала мигът напират: и те напират също и искат от тебе едно безусловно „Да“ или „Не“. Тежко ти, ако поискаш да лавираш и сложиш стола си между „за“ и „против“.

Ти, любителю на истината, не изпитвай ревност спрямо тези безусловни и напиратели блюстителни. Никога истината не се е окачвала на ръката на един безусловен блюстител.

Заради тези дебнещи блюстителни върни се в твоето сигурно убежище: само на тържището те поставят безусловното „Да“ или „Не“.

Бавно протича преживяването на всички дълбоки кладенци: дълго трябва да чакат, докато разберат що е попаднало в тяхната глъб.

Встрани от тържището и славата се стреми всичко велико; встрани от пазарището и славата са живели открай време всички откриватели на нови ценности.

Бягай, друже мой, в своето усамотение. Аз те виждам целия изхапан от отровни мухи. Бягай там, където вее суров, здравословен въздух.

Бягай в своето усамотение! Ти живя прекалено близо до нищите духом и убогите. Бягай от тяхната невидима мъст. За тебе те не са нищо друго освен мъст.

Не вдигай вече ръка срещу тях! Безчет са те, а твоят жребий не е да бъдеш бръскалка за мухи.

Безчет са тези нищожни и убоги люде; а за гибелта не на една монументална сграда са били понякога достатъчни само капки дъжд и плевели.

Ти не си камък, ала си станал вече шуплив от многото капки дъжд. Ще се раздробяш и пръснеш на късове от многото дъждовни капки.

Изнурен те виждам от отровните мухи, на стотина места виждам по тебе кървави драскотини; ала твоята гордост дори не се гневи.

Кръв искат да пият от тебе те най-невинно; кръв жаждат техните безкръвни души — и затова забиват най-невинно зурлите си в теб.

Ала ти, дълбокият, ти страдаш прекалено дълбоко дори от дребни рани: и преди още да си оздравял от тях, пропъзлява по ръката ти също такъв отровен червей.

Прегорд си ти за мене, за да убиеш тези лакомии. Ала пази се да не би да се превърне в твоя съдба да носиш цялата им отровна неправда!

Те бръмчат около тебе и с възхвалата си за тебе: натрапливост е тяхната възхвала. Те търсят близостта на твоята кожа и твоята кръв.

Те те ласкаят като някой бог или дявол; те хленчат пред тебе като пред някой бог или дявол. Какво от това? Та те са ласкатели и хленчльовци и нищо повече.

Често те са и любезни към тебе, ала любезността им е била винаги хитрост на страхливците. Да, страхливците са хитри!

Те размишляват много над тебе със своите тесногръди души — винаги си им изглеждал съмнителен. Всичко, над което дълго се размишлява, става съмнително.

Те те наказват за всички твои добродетели. Прощават ти изцяло само твоите прегрешения.

Тъй като си милозлив и с усет за справедливост, ти казваш: „Те са невинни в своето дребно съществуване.“ А тяхната тесногръда душа мисли: „Вина е всяко велико съществуване.“

Дори когато си милозлив към тях, те имат чувството, че ги презираш: и те ти се отплащат за благодарението ти с подмолни злодеяния.

Безмълвната ти гордост не е по техния вкус: те ликуват, щом ти станеш понякога достатъчно скромнен, за да проявиш суетност.

Това, което откриваме у някой човек, него и разпалваме. И тъй пази се от нищите духом.

Пред тебе те се чувствуват малки и тяхната убогост тлее и се разгаря в невидимо отмъщение срещу тебе.

Не си ли забелязал колко често те замлъкват, колчем се приближиш до тях, и как тяхната сила излита като дима от гаснещ огън?

Да, друже мой, ти си гризяща съвест за своите ближни: защото те са недостойни за тебе. И тъй, те те ненавиждат и на драго сърце биха изсмукали кръвта ти.

Твоите ближни ще бъдат винаги отровни мухи за тебе: великото у тебе тъкмо то ще ги прави по-отровни и винаги по-мухоподобни.

Бягай, друже мой, в своето усамотение и там, където вее по-суров и по-здравословен въздух! Твоят жребия не е да бъдеш бръскалка за мухи.

Тъй рече Заратустра.

ЗА ЦЕЛОМЪДРИЕТО

Обичам гората. Мъчно се живее в градовете: там има твърде много сластолюбци.

Мигар не е по-добре да попаднеш в лапите на убиец, отколкото в мечтите на една разгонена жена.

И вижте само тия мъже — техният поглед ги издава, че те не познават нищо по-добро на земята освен да лежат с една жена.

Тиня има в дъното на душата им; и горко им, ако в тинята им живее и дух!

Да бяхте поне съвършени като животни! Ала животното има невинност.

Нима аз ви съветвам да умъртвявате сетивата си? Аз ви съветвам да пазите тяхната непоквареност.

Нима аз ви съветвам да пазите целомъдрие? Целомъдрието е за някои добродетел, ала при мнозина почти порок.

Те се въздържат наистина: ала разпасаната кучка в тях наднича със завист от всичко, което вършат.

Дори до висините на тяхната добродетел и до студените глъбини на техния дух ги следва това животно и неговата развилняла похот.

И само колко благопристойно умее тази разпасана кучка да проси късче дух, когато и откажат мръвка месо!

Вие обичате трагедии и всичко, което разкъсва сърцето, нали? Ала аз изпитвам недоверие към вашата кучка.

За мене вие имате прекалено жестоки очи и със сладен поглед търсите страдалци. Вашата сладост не е ли надянала само друга одежда, за да се нарича състрадание?

И тази притча ви давам още: мнозина, които искаха да изпъдят своя дявол, сами попаднаха между свинете.

Комуто тежи целомъдрието, нека запомни този съвет: да се пази то да не се превърне в път към пъкъла — сиреч в тиня и сладост на душата.

За мръсни неща ли приказвам? Според мене това не е най-лошото.

Не когато истината е мръсна, а когато е плитка, познаващият се потапя неохотно в нейната вода.

Естествено, има целомъдрени люде поначало: те са с помилозливо сърце; те обичат да се смеят по-сърдечно и по-бурно от вас.

Те се смеят също и на целомъдрието и питат: „Що е целомъдрие?“

Целомъдрието не е ли глупост? Ала тази глупост сама дойде при нас, не ние при нея.

Ние предложихме на тази гостенка подслон в сърцето си: сега тя живее у нас — да остане докато иска.

Тъй рече Заратустра.

ЗА ПРИЯТЕЛЯ

„Един е винаги премного за мене — така мисли отшелникът. Винаги едно по едно — това прави след време две!“

„Аз“ и „Мене“ водят винаги оживен диалог: как ще се издържи това, ако нямаше един приятел?

За отшелника приятелят е винаги трето лице: третият е запушалката, която пречи на диалога между двамата да потъне в бездната.

Ах, съществуват много бездни за всички отшелници. Затова те така копнеят за приятел и неговата висина.

Вярата ни в други издава в какво бихме желали да вярваме при самите нас. Копнежът ни по приятел е наш издайник.

И често чрез любовта човек иска само да прескочи завистта. И често човек напада и си създава враг, за да скрие, че сам е уязвим за нападки.

„Бъди поне мой враг!“ — така говори истинската страхопочит, която няма смелост да моли за приятелство.

Ако иска човек да има приятел, трябва заради него да желае да води война: а за да води война, трябва да умее да бъде враг.

В своя приятел човек трябва да почита и врага си. Можеш ли да се приближиш досам своя приятел, без да преминеш на негова страна?

В своя приятел човек трябва да има най-добрия си враг. Ти трябва със сърцето си да бъдеш най-близо до него, когато се опълчваш срещу него.

Пред приятеля си ти искаш да се покажеш без дреха ли? Чест ли трябва да бъде за приятеля ти, че му се разкриваш такъв, какъвто си? Ала заради това той те праща и по дяволите!

Който се разкрива такъв, какъвто е, буди възмущение: дотолкова имате основание да се плашите от голотата! Е, да, ако бяхте богове, бихте имали основание да се срамувате от дрехите си!

В желанието си да се харесаш на приятеля си ти се стараеш да се докараш колкото се може по-добре: защото трябва да бъдеш за него стрела и копнеж по свръхчовека.

Виждал ли си приятеля си унесен в сън — за да видиш как изглежда той? Та какво е иначе лицето на приятеля ти? Твоето собствено лице е то — само че в грапаво и несъвършено огледало.

Виждал ли си приятеля си унесен в сън? Не се ли уплаши от вида му? О, приятелю мой, човекът е нещо, което трябва да бъде превъзможнато.

Приятелят ти трябва да бъде майстор в разгадаване и мълчание: не всичко трябва да искаш да видиш. Сънят ти трябва да ти издаде какво прави в будно състояние приятелят ти.

Разгадаване нека бъде твоето състрадание: така че по-напред да отгатнеш дали твоят приятел желае състрадание. Може би той обича в тебе живия блясък на окото и погледа на вечността.

Състраданието към приятеля си аз крия под твърда черупка, в нея трябва да си счупиш някой зъб. Тъй то ще има своя изтънченост и сладост.

Ти чист въздух, и усамотение, и хляб, и лек ли си за приятеля си? Не един не може да разчупи собствените си вериги и да се избави и все пак е избавител на приятеля си.

Роб ли си ти? Тогава не можеш да бъдеш приятел. Тиран ли си? Тогава не можеш да имаш приятели.

Прекалено дълго са били скрити в жената робът и тиранинът. Затова жената още не е способна на приятелство. Тя познава само любовта.

В любовта на жената има несправедливост и слепота към всичко, което не обича. Дори и в осъзнатата любов на жената има все още наред със светлината внезапни набези, мълнии и нощ.

Още не е способна на приятелство жената: все още жените са котки и птици. Или в най-добрия случай — крави.

Още не е способна на приятелство жената. Ала кажете ми, вие, мъже, та кой от вас е способен на приятелство?

О, тази ваша нищета, мъже, и вашата свидливост на душата! Колкото вие давате на приятеля си, толкова съм готов аз да дам дори на своя враг и все пак няма да стана от това по-беден.

Има другарство: дано да има и приятелство!

Тъй рече Заратустра.

ЗА ХИЛЯДАТА И ЕДНА ЦЕЛИ

Много чужди страни видя Заратустра и много народи: така той откри доброто и злото на много народи. По-голяма мощ от доброто и злото Заратустра не можа да открие на земята.

Не би могъл да живее един народ, без предварително да прецени; ала ако иска да се запази, не бива да преценява, както преценява съседът.

Ако много неща у един народ се преценяваха като добри, у други предизвикваха само присмех и остро порицание: тъй установих аз. Много неща — така намерих аз — на едни места се именуваха лоши, а другаде ги окичваха с пурпурни почести.

Никога един съсед не е имал разбиране за съседа си: винаги душата му се е учудвала на заблудата и злостта на съседа.

Скрижали на благата са окачени над всеки народ. Виж: това са скрижали на неговите превъзможвания. Виж! Това е гласът на неговата воля за мощ.

Похвално е това, което му се струва мъчно; това, което е неотложно и мъчно се нарича добро; а това, което избавя и от върховна беда, рядкото, най-трудното: него той възхвалява като свято.

Това, което му дава власт и победа, и блясък — за ужас и завист на съседа му, — това за него е възвишеното, най-първото, меродавното, смисълът на всички неща.

Наистина, братко мой, щом си опознал вече нуждата и страната, и небето на един народ и съседа, ти без друго си отгатнал и закона на неговите превъзможвания, и защо по тази стълба той се изкачва към своята надежда.

„Винаги бъди пръв и стърчи над другите: никого не бива да обича твоята ревнива душа освен приятеля“ — тези слова накарали да потрепери душата на един грък: а той вървеше по своя път към величие.

„Истина да говориш и да боравиш умело с лък и стрели“ — това звучеше приятно и едновременно тежко за онзи народ, от който иде името ми — името, което ми звучи едновременно приятно и тежко.

„Почитай майка си и баща си и до корена на душата си им се покорявай“ — тези скрижали на превъзможване окачи друг един народ над себе си и стана мощен и вечен чрез тях.

„Бъди верен и заради верността бъди готов да рискуваш чест и кръв в борбата дори за лоши и опасни дела“ — тези скрижали на превъзможване окачи друг един народ над себе си и превъзможвайки себе си, той стана чреват и тежък от велики надежди.

Наистина хората сами си дадоха всичко добро и зло. Наистина те не го знаеха, не го намериха, то не им падна като глас от небето.

Най-напред човекът вложи ценности в нещата, за да запази себе си — най-напред той създаде смисъл на нещата, човешки смисъл! Затова се нарича той и „човек“ — сиреч: оценител.

Оценяване значи създаване: чуйте, вие, о, създатели!

Самата оценка е съкровище и скъпоценност на всички оценени неща.

Едва чрез оценката изниква понятието ценност: без оценката орехът на битието би бил кух. Чуйте това вие, о, създатели!

Промяната на ценностите е промяна на създателите. Винаги унищожават, който трябва да стане създател.

Отначало създатели бяха народите и едва по-късно отделни индивиди; наистина самият отделен индивид е все още най-младото създание.

Народите обвесиха над себе си някога скрижали на блага. Любовта, която желае да властвува, и любовта, която желае да се покорява, си създадоха заедно такива скрижали.

По-стара е насладата от стадото, отколкото насладата от „Аз“: и докле чистата съвест се зове стадо, само гузната съвест казва: „Аз“.

Наистина хитрото „Аз“, безсърдечното, което търси да извлече полза от ползата на мнозинството, то не е първоизточник на стадото, а негова гибел.

Винаги е имало любящи и творящи, те създадоха добро и зло. Огън и обич гори в имената на всички добродетели — ала и огън на гняв.

Много страни видях Заратустра и много народи: не откри той по-голяма мощ на земята от делата на любящите: „добро“ и „зло“ е тяхното име.

Наистина чудовище е мощта, на тази похвала и този укор. Кажете ми, братя, кой ще го надвие? Кажете ми, кой ще метне ласото върху хилядата шии на този звяр?

Хиляда цели имаше досега, защото имаше хиляда народи. Липсва все още ласото за хилядата шии, липсва едната само цел. Все още човечеството няма цел.

Ала кажете ми, братя мои, щом на човечеството липсва още цел, не липсва ли все още самото то?

Тъй рече Заратустра.

ЗА ЛЮБОВТА КЪМ БЛИЖНИЯ

Вие се стремите към ближния и имате хубави думи за това. Ала аз ви казвам: вашата любов към ближния е вашата лоша любов към вас самите.

Вие бягате към ближния от самите себе си и се мъчите да направите от това добродетел: ала аз прозирам вашето „безкористие“.

„Ти“ е по-старо от „Аз“; „Ти“ е канонизирано вече, ала „Аз“ все още не е. И така човек се стреми към ближния.

Съветвам ли ви да обичате ближния? По-скоро бих ви посъветвал да бягате от ближния и да обичате далечния.

По-високо от любовта към ближния стои любовта към далечния и бъдещия човек; още по-високо от любовта към човека стои за мене любовта към нещата и призраците.

Призракът, който тича подире ти, брате мой, е по-красив от тебе; защо не му дадеш своята плът и своите кости? Ала ти се боиш и тичаш при ближния си!

Вие сами не понасяте себе си и не се обичате достатъчно: а сега искате да съблазните ближния към любов и да се позлатите с неговата заблуда.

А аз бих желал да не понасяте разни ближни и техните съседни: така ще бъдете принудени от само себе си да си създадете своя приятел и неговото преливащо от обич сърце.

Вие си поканвате един свидетел, когато искате да говорите добро за себе си, и след като сте го съблазнили да мисли добро за вас, самите вие мислите добро за себе си.

Не само този лъже, който говори въпреки своето знание, а тъкмо онзи, който говори въпреки своето незнание. А тъй говорите вие за себе си в общуване и лъжете съседа си за себе си.

Тъй казва шутът: „Общуването с людето покварява характера, особено ако човек изобщо го няма.“

Един отива при ближния, защото търси себе си, а друг — защото би желал да загуби себе си. Вашата лоша обич към самите вас прави от самотата ви затвор.

Далечните са тези, които заплащат вашата обич към ближния; и колчем се съберете петима наедно, все трябва да умре някой шести.

Не обичам аз също и празниците ви: премного актьори намирах там, а и като актьори се държаха често и зрителите.

Не на ближния ви уча аз, а на приятеля. Нека приятелят е признак на земята и предчувствие за свръхчовека.

Аз ви уча на приятеля и неговото препълнено сърце. Ала човек трябва да умее да стане сюнгер, ако иска да бъде обичан от препълнени сърца.

Аз ви уча на приятеля, в когото светът се съдържа завършен, едно блюдо на доброто, на творящия приятел, който винаги носи в себе си един завършен свят за подарък.

И както светът се е раздиплил за него, тъй се надипля той отново на пръстени за него, също както доброто се осъществява чрез злото, както целта от случайността.

Нека бъдещето и най-далечното бъдат причината за твоето днес, в приятеля си обичай свръхчовека като свой приятел.

Братя, мои, не ви съветвам да обичате ближния си, аз ви съветвам да обичате най-далечния.

Тъй рече Заратустра.

ЗА ПЪТЯ НА ТВОРЕЦА

Искаш ли, братко мой, да се оттеглиш в усамотение? Пътя към самия себе си ли искаш да подириш? Позабави се още малко и ме изслушай!

„Който търси, той лесно загубва сам себе си. Всяко усамотение е вина“ — така говори стадото. А ти дълго се числеше към стадото.

Гласът на стадото още дълго ще звучи и в твоите уши. И ако речеш: „Аз нямам вече обща съвест с вас“ — това ще бъде само възридание и болка.

Виж: общата съвест породи дори и тази болка: и последният отблясък на тази съвест припламва още в твоята горест.

Ала нима ти искаш да тръгнеш по пътя на твоята горест, който е път към самия себе си? Та покажи ми твоето право и силата си за това!

Нова сила и ново право ли си ти? Някакво изначално движение? Някакво самовъртящо се колело? Можеш ли да накараш също звездите да се въртят около тебе?

Ах, толкова много люде алчят по висините! Толкова много се гърчат в спазмите на честолюбието! Покажи ми, че ти не си от алчущите и честолюбците!

Ах, толкова много велики мисли има, те не правят нищо повече от едно духало: надуват и още повече изпразват.

Свободен ли наричаш себе си? Искам да чуя твоята надвластна мисъл, а не че си отхвърлил ярема.

Такъв ли си ти, който е имал възможност да отхвърли ярема? Има люде, които захвърлиха своята последна стойност едновременно със захвърлянето на служебния ярем.

Свободен от какво? Малко го е грижа Заратустра за това. Ала твоят поглед трябва непомрачен от нищо да ми извести: свободен за какво?

Можеш ли сам да си дадеш твоето добро и зло и да окачиш над себе си скрижалите на своята воля? Можеш ли да бъдеш сам съдник над себе си и отмъстител за своя закон?

Ужасно е да бъдеш насаме със съдника и отмъстителя на своя закон. Така бива запокитена звезда, в пустия простор и в ледения дъх на самотата.

И до днес още ти страдаш от присъствието на многото, ти, единичният: и до днес все още е запазена целостта на твоята смелост и твоите надежди.

Но един ден самотността ти ще те изнури, един ден твоята гордост ще се сломи, а твоята смелост ще започне да се клати като стара сграда, преди да рухне. Тогава ти ще простенеш: „Аз съм самотен!“

Един ден ти няма да съзираш вече своята висота, а ще чувствуваш твърде близо до себе си низината; дори и твоята възвишеност ще те плаши като призрак. Един ден ти ще нададеш вика: „Всичко е лъжа!“

Има чувства, които искат да убият самотника. Не успеят ли да постигнат целта си, тогава самите те трябва да умрат! Ала ти в състояние ли си да бъдеш убиец?

Познаваш ли ти, братко мой, вече думата „презрение“? И мъката на своята правда да бъдеш правдив към онези, които те презират?

Ти принуждаваш мнозина да променят преценката си за тебе, а това ги озлобява към тебе. Ти се приближи до тях, ала все пак ги отмина: нивга няма да ти простят те това.

Ти се издигна над тях, ала колкото по-високо се изкачваш, толкова по-дребен те вижда окото на завистта. Ала най-много от всичко мразят този, който лети.

„Как бихте искали да бъдете правдиви към мене!“ — трябва да мълвиш ти. Аз избирам вашата неправда като отреден на мене жребий!

Неправда и кал хвърлят те подир самотника: ала, братко мой, ако искаш да бъдеш звезда, ти не бива заради това да им светиш по-малко!

И пази се от добрите и правдивите! Те разпъват на кръста с удоволствие тези, които си изнамират своя собствена добродетел — те мразят самотника.

Пази се и от свещената простота! За нея е нечестиво всичко, което не е простовато. Тя обича също да си играе с огъня — на кладите.

Пази се също и от пристъпите на любовта си! Прибързано протяга ръка самотникът на този, който го среща.

На някои люде ти не бива да протягаш ръката си, а само лапата: а аз бих желал твоята лапа да има и нокти.

Ала най-върлият враг, когото можеш да срещнеш, винаги ще бъдеш ти самият: ти сам се дебнеш в пещери и гори.

Самотнико! Ти вървиш по пътя към самия себе си! Ала твоят път води покрай самия тебе и покрай твоите седем дявола!

Еретик ще бъдеш сам за себе си и магьосник, и прорицател, и палячо, и скептик, и нечестивец, и злодей.

Ти трябва да възжелаеш да изгориш в собствения си пламък: как би искал иначе да се възродиш, ако не си се превърнал по-напред в пепел?

Самотнико! Ти вървиш пътя на създателя: ти искаш да си сътвориш един бог от твоите седем дявола!

Самотнико! Ти вървиш пътя на любящия: ти любиш себе си и затова се презираш, както презират само любещи.

Да създава иска любещият, защото презира! Що знае за любовта този, който не е трябвало да презира тъкмо това, що е любил?

Върви в усамотението със своята любов, братко мой, и със своето творчество; едва по-късно ще те последва, накуцвайки, правдата.

С моите сълзи върви в усамотението, братко мой. Аз обичам този, който иска да твори, надмогвайки себе си, и така погива.

Тъй рече Заратустра.

ЗА СТАРИ И МЛАДИ ЖЕНИЧКИ

— Къде се прокрадваш в сумрака така плахо, Заратустра? И що криеш така предпазливо под наметалото си?

Дали е съкровище, подарено ти от някого? Или може би дете, което ти се е родило? А може би ти си тръгнал по лошия път на крадците, о, приятелю, на нечестивите?

— Воистина, братко мой! — отвърна Заратустра. Съкровище е, което ми е подарено. Една малка истина е това, що нося.

Ала тя е палава като малко дете и ако не ѝ запушвам устата, тя ще пропищи света с крясъците си.

Когато днес на залез слънце вървах самотен по пътя си, ме срещна една стара жена и заговори тъй на моята душа:

— Много неща каза Заратустра и на нас, жените, ала не ни каза нищо той за жената.

А аз и отвърнах:

— За жената трябва да се говори само на мъже.

— Говори и на мене за жената — рече тя. — Аз съм вече доста стара, за да забравя веднага думите ти.

И аз изпълних молбата на старицата и рекох тъй:

— Всичко у жената е загадка — и всичко у нея има едно-единствено разгадаване; то се казва „бременност“.

Мъжът е за жената средство: целта е винаги детето. Ала що е жената за мъжа?

Две неща желае истинският мъж: опасност и игра. Затова желае той жената като най-опасната играчка.

Мъжът трябва да се възпитава за война, а жената — за отмора на воина: всичко друго е глупост.

Пресладки плодове воинът не обича. Затова той обича жената: дори и най-сладката жена нагарча.

По-добре от мъжа разбира жената децата, ала мъжът е по-голямо дете от жената.

В истинския мъж се крие едно дете: то иска да играе. Хайде, о, жени, открийте детето в мъжа!

Играчка да бъде жената, чиста и изящна като скъпоценен камък, озарена от добродетелите на един свят, който още не е настъпил.

Нека лъчът на звездите блести във вашата любов! Вашата надежда да гласи: „Дано аз да родя свръхчовека!“

Във вашата любов нека има храброст! Със своята любов връхлитайте тогава, който ви вселява страх.

Нека във вашата любов да бъде честта ви! Инак жената разбира малко от чест. Ала нека това бъде вашата чест: обичайте винаги повече, отколкото ви обичат, и никога не бъдете втори!

Мъжът да се бои от жената, когато тя обича: тогава тя принася всякаква жертва и всичко друго няма никаква стойност за нея.

Мъжът да се бои от жената, когато тя мрази: защото в дъното на душата си мъжът е само зъл, докато жената е лоша.

Кого мрази жената най-люто? Тъй рече желязото на магнита: „Аз те мразя най-люто, защото ти притегляш, ала не си достатъчно силен да привлечеш към себе си.“

— Щастието на мъжа гласи: „Аз искам“. Щастието на жената гласи: „Той иска“.

„Виж, току-що светът стана съвършен!“ — така мисли всяка жена, когато се покорява от цялата си любов.

А жената трябва да се покорява и да намери дълбочина за своята повърхност. Повърхност е душевността на жената, бурно раздвижен покров над плитка река.

Ала душевността на мъжа е дълбока, неговата река клокочи в подземни пещери: жената предчувствува неговата сила, но не я разбира.

Тогава старицата отвържа:

— Много приятни неща каза Заратустра — особено за жените, които са достатъчно млади за тях.

Чудно нещо, Заратустра уж малко знае за жените, а пък говори право за тях! Дали заради това, че за жената няма нищо невъзможно?

А сега приеми за благодарност една малка истина! Та аз съм доста стара вече за нея!

Завий я и катули устата ѝ: иначе тя ще проглуши ушите ти с крясъците си. Тази малка истина.

— Дай ми, жено, своята малка истина! — рекох аз. И тъй рече старата жена:

— При жена ли отиваш? Не забравяй камшика!
Тъй рече Заратустра.

ЗА УХАПВАНЕТО ОТ ПЕПЕЛЯНКА

Един ден Заратустра бе заспал под една смоковница, понеже беше горещо, и бе покрил лицето си с ръце. Но ето че припълзя една пепелянка и го ухапа по врата, тъй че Заратустра изпищя от болка. Когато си махна ръцете от лицето, той погледна змията. Тя позна очите на Заратустра, несръчно се завъртя и понечи да избяга.

— Чакай! — рече Заратустра. — Още не си получила моята благодарност. Ти ме събуди тъкмо навреме — предстои ми още дълъг път.

— Твоят път за съжаление е вече къс — промълви скръбно пепелянката, — защото моята отрова убива.

Заратустра се усмихна:

— Чувал ли е някой, змей да умира от отрова на змия! — възкликна той. — Изтегли си обратно отровата! Не си толкова богата, за да ми я подариш.

Тогава пепелянката отново обви шията му и облиза раната.

Когато Заратустра веднъж разправи тази случка на учениците си, те запитаха:

— О, Заратустра, каква е поуката от твоя разказ?

Заратустра отговори така на въпроса им:

— Рушител на морала ме наричат добрите и правдивите: моят разказ е неморален.

Ала ако имате някой враг, не му заплащайте злото с добро, защото това ще го засрами. Обратно, докажете му, че ви е направил нещо добро.

И по-скоро се сърдете, отколкото да го засрамвате! И когато ви проклинат, никак не ми се нрави, че вие искате да отвърнете с благословии. По-добре и вие проклинайте по малко.

И ако ви се случи голяма неправда, послушайте ме и извършете веднага пет малки срещу нея! Отвратителна гледка представя онзи, когото едничък гнети неправдата.

Знаехте ли вече това? Споделена неправда е половина правда. И този трябва да поеме неправдата върху себе си, който може да я

понесе!

Малкото отмъщение е по-човечно, отколкото никакво отмъщение. И ако наказанието не е правда и чест за нарушителя, аз не признавам и вашите наказания.

По-изискано е да се изкараш не прав, да, отколкото да излезеш прав, особено когато имаш право. Само че трябва да бъдеш достатъчно богат за това.

Не обичам вашата студена справедливост. А от очите на вашите съдници гледат винаги само палачът и неговото хладно желязо.

Кажете, къде се намира справедливостта, която е любов със зрящи очи?

Хайде, намерете ми любовта, която понася не само всяко наказание, ала и всяка вина!

Хайде, изнамерете също и справедливост, която оправдава всекиго с изключение на този, който съди!

Искате ли да чуете още и това? За оногова, който иска да бъде напълно справедлив, също и лъжата се превръща в човеколюбие.

Но как бих могъл аз да бъда напълно справедлив? Как бих могъл да въздам по заслуга всекиму неговото? Достатъчно би било за мене да въздам всекиму моето!

И накрая, братя мои, пазете се да вършите неправда спрямо всички отшелници! Как би могъл един отшелник да забрави! Как би могъл да се отплати!

Дълбок кладенец е отшелникът. Лесно е да се хвърли камък в него; ала ако е паднал на дъното, кой би се наел да го извади?

Пазете се да не оскърбите отшелника! И все пак, ако го сторите, тогава го и умъртвете!

Тъй рече Заратустра.

ЗА ДЕТЕТО И БРАКА

Имам един въпрос само за тебе, брате мой: като отвее спускам този въпрос в душата ти, за да узная колко дълбока е тя.

Ти си млад и желаеш да имаш дете и брак. Ала аз те питам: дали си ти човек, който може да желае дете?

Дали си победителят, себепокорителят, повелителят на сетивата, господарят на добродетелите си? Тъй те питам аз.

Или от твоето желание говори скотът и нуждата? Или може би самотността? Или враждата със самия себе си?

Аз искам твоята победа и твоята свобода да копнеят по дете. Живи паметници ти трябва да издигнеш на победата и на освобождението си.

Над себе си трябва да градиш. Ала по-напред трябва да изградиш себе си — хармоничен тялом и духом.

Не само трябва да се размножаваш, а и на ръст да растеш! За това нека ти помогне градината на брака!

Трябва да си създадеш едно по-висше тяло, изначално движение, самозадвижващо се колело — един създател трябва ти да създадеш.

„Брак“ — тъй наричам аз волята на една човешка двойка да създаде едното същество, което е повече от своите създатели. Взаимна страхопочит зова аз брака, страхопочит като пред люде, обладани от една и съща воля.

Нека това бъде смисъл и истина на твоя брак. Ала това, което многолюдието, тези лишни люде, зоват брак — ах, как да го назова аз?

Ах, тази духовна нищета на такава двойка! Ах, тази кал в душата на двойката! Ах, това жалко удоволствие на двойката!

Брак назовават те всичко това и отгоре на всичко твърдят, че браковете им уж били сключени на небето.

Не, аз не го желая, не ми трябва това небе на лишните люде. Не, не ги обичам, не обичам тези вплетени в небесна мрежа скотове.

Далеч от мене и богът, който накуцвайки, идва, за да благослови тези, които не е съединил!

Не се смейте над такива бракове! Кое дете не би имало основание да оплаква родителите си?

Достоен ми се стори този мъж и узрял за смисъла на земята: ала когато съзрях съпругата му, земята ми се стори дом за безумци.

Да, бих желал земята да се сгърчи и тресе, когато светец и гъска се свързват в брак.

Един се отправя като герой, за да дири истината, и накрая донася като плячка малка натруфена лъжа. Това той нарича брак.

Друг е сдържан в общуване и придирчив в избора си. Ала веднъж завинаги разваля своето общество: свой брак зове това той.

Трети пък търси слугиня с добродетелите на ангел. Ала неочаквано се превръща самият той в слугиня на една жена, а отгоре на това се налага да стане още и ангел.

Намирах всички купувачи сега много грижливи и всички имат хитри очи. Ала съпругата си купува дори и най-големия хитрец от тях все още в чувал.

Много краткотрайни лудории — това се нарича у вас „любов“. А бракът ви слага край на всички краткотрайни лудории, край, който означава дълготрайна глупост.

Вашата любов към жената и любовта на жената към мъжа: ах, де да беше тя състрадание към страдащи и забулени богове! Ала най-често се подушват взаимно два звяра.

Ала дори и вашата най-дълбока любов е само възторжен символ и мъчителна жарка страст. Факел е тя, който трябва да осветява пътищата ви към висината.

Някога вие трябва да любите свръх себе си! Та научете се преди всичко да любите! И затова вие трябваше да изпиете горчивата чаша на своята любов.

Горчилка има в чашата дори и на най-дълбоката любов: тъй тя събужда копнеж по свръхчовека, тъй буди жажда тя у тебе, създателю!

Жажда у създателя, стрела и копнеж към свръхчовека, кажи, братко мой, това ли е твоята воля за брак?

Свещена се зове за мене такава воля и такъв брак.

Тъй рече Заратустра.

ЗА СВОБОДНАТА СМЪРТ

Мнозина умират твърде късно, а някои умират твърде рано. Все още звучи странно учението: „Умри тъкмо навреме.“ Тъй учи Заратустра.

Разбира се, който не е живял тъкмо навреме, как би могъл да умре той някога тъкмо навреме! Поне да не се беше и никога раждал! Така съветвам аз лишните люде.

Ала и лишните люде си дават важност със своята смърт, дори и най-кухият орех иска да бъде строшен.

Всички отдават важност на смъртта: ала смъртта все още не е празник. Все още не са се научили людете как се чувствуват най-красивите празници.

Ще ви покажа самоосъществяващата се смърт, която е жило и обет за живите.

От своя смърт умира осъществителят, победоносно заобиколен от люде, изпълнени с надежда и даващи обет.

Така би трябвало да се научи да умира човек: и не би трябвало да има празник там, където такъв умиращ не е осветил клетвите на живите.

Така да умреш е най-доброто; а второто е да умреш в борба и да пропилееш една велика душа.

Ала както на бореца, така и на победителя еднакво омразна е вашата ухилена смърт, която припълзява дебнешком като крадец и все пак идва като господар.

Своята смърт ви хваля аз, свободната смърт, която идва, защото аз искам.

А кога ще поискам? Който има цел и наследник, той ще поиска смъртта тъкмо в подходящо време за целта и наследника.

И от страхопочит пред целта и наследника той няма да окачи вече изсъхнали венци в светата обител на живота.

Наистина не искам аз да приличам на въжарите: те дърпат нишките на дължина, като самите те винаги се изтеглят заднешком.

Някои и други престаряват много за своите истини и победи: беззъба уста няма вече право за всяка истина.

А всеки, който се стреми към слава, трябва овреме да се прости с почитта и да приложи трудното изкуство — овреме да се оттегли от сцената на живота.

Човек трябва да престане да бъде дъвка за другите, тъкмо когато им е най-вкусно: това знаят тези, които искат дълго да бъдат обичани.

Естествено има и киселици, чиято участ изисква да чакат до последния ден на есента: и те едновременно узряват, пожълтяват и се спаружват.

На един старее първом сърцето — на друг духът. А някои още на младини са вече старци: ала късно младият се запазва дълго млад.

Някой няма щастие в живота: отровен червей се е загнездил в сърцето му и го гризе. Нека гледа да има поне повече щастие в смъртта.

Някой никога не става сладък; още през лятото той загнива. Само страхливостта му го държи още на вейката. А многолюдието живее и прекалено дълго виси на вейките си. Дано да се извихри буря и да отрони от дървото всичките тези гнили и червясали недозрејчета.

Де да дойдеха проповедници на бързата смърт! Те биха били за мене истински вихри и фъртуни и ще разтърсят дървесата на живота! Ала аз слушам да проповядват само бавна смърт и търпение към всичко „земно“.

Ах, вие проповядвате търпение към всичко земно ли? Та тъкмо това земно има прекалено много търпение към вас, о, хулители!

Наистина прекалено рано умря еврейнът, когото проповедниците на бавната смърт тачат: и за мнозина стана оттогава злочеста участ, че той така без време умря.

Той познаваше само още сълзите и горестта на евреина ведно с омразата, на добрите и правдивите — еврейнът Исус: и тогава го облада копнежът по смъртта.

Да беше си останал в пустинята и далеч от добрите и правдивите! Може би щеше да се научи да живее и да обича земята — а и да се смее!

Вярвайте ми, братя мои! Той умря прекалено рано; самият той щеше да отрече учението си, ако беше доживял моята възраст! Достатъчно благороден беше той, за да го опровергае!

Ала още не беше узрял. Незряло обича младежът и незряло мрази той човек и земя. Още окована и тежка е душата му и тежкоподвижни са крилете на духа му.

Ала в мъжа живее повече дете, отколкото в младежа, и по-малко тъга: по-добре разбира той смъртта и живота.

Свободен за смърт и свободен в смъртта; свещен отрицател със своето „не“, когато още не е дошло време за „да“: така разбира той смъртта и живота.

Нека вашата смърт, приятели мои, да не бъде сквернословие срещу човека и земята: това прося аз от меда на душата ви.

Дори и в смъртния ви час нека вашият дух и вашата добродетел да пламтят както заревото на вечерното слънце над земята: иначе ще излезе, че не умеете да умираете.

Аз самият искам да умра така, че вие, приятели мои, заради мене да обикнете още повече земята: и отново пръст искам да стана, за да намеря покой у онази, която ме е родила.

Наистина една цел имаше Заратустра, той хвърли топката си: сега вие, приятели, сте наследници на моята цел — на вас подхвърлям аз златната топка.

Най-много от всичко обичам да гледам, приятели мои, как хвърляте златната топка! И затова оставам още малко на земята: простете ми!

Тъй рече Заратустра.

ЗА ДОБРОДЕТЕЛТА, КОЯТО ДАРЯВА

1.

Когато Заратустра се прости с града, който сърцето му бе обикнало и чието име гласеше „Пъстра крава“, последваха го мнозина, които се зовяха негови ученици, и го съпроводиха извън града. Тъй стигнаха те до един кръстопът: тогава Заратустра им рече, че по-нататък желае да продължи пътя си сам, защото той обичаше да върви сам. На сбогуване учениците му поднесоха един жезъл, на чиято златна дръжка се увиваше змия около слънце. Заратустра се зарадва на жезъла и се опря на него. Тогава рече тъй на учениците си:

— Кажете ми как стигна златото до най-висока стойност? Затова, че е необикновено и безполезно, и бляскаво, ала с матов блясък; то винаги се самодарява.

Само като отблясък на върховната добродетел златото постигна най-висока стойност. Подобно на злато блести погледът на дарителя. Златистият блясък сключва мир между луната и слънцето.

Необикновена е върховната добродетел и безполезна бляскава е тя, ала е матов блясък. Даряваща добродетел е върховната добродетел.

Наистина аз чета в душите ви, ученици мои; подобно на мене вие се стремите към добродетелта, която дарява. Какво общо бихте имали с котки и вълци?

Това е вашата жажда — сами да се превърнете в жертви и дарове: затова жадувате да натрупате всички богатства в душата си.

Ненаситно ламти душата ви за съкровища и скъпоценности, защото вашата добродетел е ненаситна в желанието си да дарява.

Вие насочвате умишлено всички неща към себе си и в себе си, за да избликнат обратно от вашия извор като дарове на любовта ви.

Наистина такава даряваща любов трябва да се превърне в похитител на всички ценности; ала здравословно и свещено назовавам аз това себелюбие.

Има друго себелюбие, прекалено бедно, прегладняло, което винаги желае да похищава, себелюбието на болните, болното себелюбие.

С око на крадец то поглежда всичко, що блести, с алчността на глада измерва тогава, който тъне в изобилие и охолство, и все се навърта около трапезата на даруващите.

Болест говори от такава алчност и невидимо израждане: за линеещо здраве говори крадливата лакомия на това себелюбие.

Кажете ми, братя мои, кое смятаме за лошо и най-лошо? Не е ли израждането? И ние налучкваме винаги израждане там, където липсва даряваща душа.

Нагоре върви нашият път, от род към свръхрод. Но истински ужас представя за нас израждащото се сетиво, което казва: „Всичко за мене.“

Нагоре лети нашето сетиво: то е притча за нашето телесно здраве, притча на извисяване. Притчи за такова извисяване са имената на нашите добродетели.

Тъй шестува нашето физическо „Аз“ през историята, себеосъществува се и се бори. А духът — що е той за него? Предтеча на неговите борби и победи, сподвижник и ехо.

Притчи са всички имена на добро и зло: те не говорят, а само подсказват. Глупец е този, който изисква от тях знание.

Обърнете внимание, братя мои, на всеки миг, когато вашият дух пожелае да говори със символи: това е началото на вашата добродетел.

Извисено е вашето физическо „Аз“ и възкръснало; със своето блаженство то обайва духа, така че той става създател и ценител, и любовник, и благодетел на всички неща.

Когато сърцето ви се разшири и започне да се вълнува като пълноводна река — за благодат и опасност на обитателите, — това означава началото на вашата добродетел.

Когато сте се издигнали над похвали и укори и вашата воля иска да повелява над всички неща подобно на волята на любящ, това означава началото на вашата добродетел.

Когато презрете приятното и мекото легло и имате чувството, че не сте легнали достатъчно далече от свикналите на удобство люде, това означава началото на вашата добродетел.

Когато ви изпълня само една-единствена воля и този обрат на всички нужди носи името необходимост, това означава началото на вашата добродетел.

Наистина ново добро и зло е тя! Наистина нов дълбок клокот и глас на нов извор!

Власт е тя — тази нова добродетел; властваща мисъл е тя, а около нея една мъдра душа: едно златно слънце, а около него змията на познанието.

2.

Тук Заратустра млъкна за миг и погледна с обич учениците си. Тогава продължи да говори тъй, а гласът му се беше изменил:

— Останете верни на земята, братя мои, с цялата мощ на вашата добродетел! Вашата даряваща обич и вашето познание нека служат на смисъла на земята! Тъй ви моля и заклинам аз!

Не я оставяйте да отлитне от земното и да се блъска с криле във вечни стени! Ах, винаги е имало толкова много отлетяла добродетел!

Върнете, подобно на мен, отлетялата добродетел на земята — да, обратно, към плътта и живота: нека тя даде на земята нейния смисъл, един човешки смисъл!

Стократно са сбърквали в своя полет и опит досега както духът, така и добродетелта. Ах, в нашето тяло и досега живее тази мечта и заблуда: плът и воля е станала тя там.

Стократно се опитваха и объркваха досега както духът, така и добродетелта. Да, един опит беше човекът. Ах, много неведение и заблуда в нас са станали плът!

Не само разумът на хилядолетията — също и тяхното безумие избухва у нас. Опасно е да бъдеш наследник.

Все още се борим стъпка по стъпка с исполина Случайност и над цялото човечество властвуваше досега още недомислието, безсмислието.

Вашият дух и вашата добродетел нека служат на смисъла на земята, братя мои! И нека ценността на всички неща да бъде отново установена от вас! Затова трябва да бъдете борци! Затова трябва да бъдете творци!

Знанието очиства душата, въоръжен със знание, в опитите си човек се възвисява; познанието осветява всички нагони. На възвисения душата се изпълва с радост.

Лекарю, помогни си сам: така ще помогнеш и на твоя болник. Неговата най-добра помощ ще бъде да види със собствените си очи тогава, който сам себе си изцелява.

Съществуват хиляди пътеки, по които не е стъпил още човешки крак — хиляди видове здраве и скрити острови на живота. Все още са

неизчерпани и неоткрити човек и неговата човешка земя.

Бдете и се вслушвайте, вие, самотници! От бъдещето се носят ветрове с тайнствен плясък на криле и който има тънък слух, долавя блага вест.

О, днешни самотници, вие, които се делите от другите, един ден вие трябва да станете един народ: от вас, които сте избрали сами себе си, ще израсне избран народ, а от него свръхчовекът.

Наистина място за изцеление трябва да стане земята. И вече я облъхва нов повей, който носи благополучие — и една нова надежда!

Като изрече тези думи, Заратустра замълча като човек, който още не е казал последната си дума; дълго и нерешително изпитваше тежестта на жезъла в ръката си и накрая рече тъй, и неговият глас се беше изменил:

— Сам тръгвам аз сега, мои ученици! И вие като мене тръгнете сами по пътя си — такава е моята воля.

Наистина аз ви съветвам: отделете се от мене и се бранете от Заратустра! А още по-добре: срамувайте се от него! Може би измамил ви е той.

Човекът на познанието трябва не само да обича своите врагове, а и да умее да мрази приятелите си.

Зле се отплаща човек на своя учител, ако цял живот остане само ученик. И защо не искате да разкъсате моя венец?

Вие ме почитате, ала какво ще стане, ако един ден почитта ви рухне? Пазете се да не ви смаже идолът, който сте си издигнали.

Вие твърдите, че вярвате в Заратустра. Ала какво значение има Заратустра? Вие сте вярващи в мене, ала какво значение имат всички вярващи люде?

Вие не бяхте още подирили себе си: тогава намерихте мене. Така правят всички вярващи. Затова важи толкова малко всяка вяра.

Сега ви повелявам да изгубите мене и да намерите себе си и едва когато се отречете всички от мене, аз ще се върна отново при вас.

Наистина с други очи, братя мои, ще потърся аз изгубените си ученици; с друга обич ще ви обикна аз тогава.

А един ден вие станете още и мои приятели и деца на едничка надежда: тогава ще бъда за трети път аз при вас, за да отпразнувам ведно с вас великото пладне.

А великото пладне ще настъпи, когато човек стои в зенита на пътя си между животно и свръхчовек и празнува пътя към залеза като своя върховна надежда. Защото е път към едно ново утро.

Тогава залязващият сам ще се благослови, че е настъпил мигът да залезе. А слънцето на неговото познание ще стои в зенита на пладнето му.

„Мъртви са всички богове: сега ние искаме да живее свръхчовекът — нека в деня на великото пладне това бъде нашата последна воля!“

Тъй рече Заратустра.

ВТОРА ЧАСТ

1883 Г.

„... и едва когато се отречете всички от мене, аз ще се върна отново при вас.

Наистина с други очи, братя мои, ще потърся аз изгубените си ученици; с друга обич ще ви обикна аз тогава.“

Заратустра

„За добродетелта, която дарява.“

ДЕТЕТО С ОГЛЕДАЛОТО

След това Заратустра се върна пак в планината и в самотата на пещерата си и се оттегли от хората: подобно на сеяч той очакваше да покълне семето, хвърлено от него. Ала душата му се изпълни с нетърпение и томителен копнеж по тези, които обичаше: защото имаше още много да им даде. Това именно е най-трудно: от обич да затвориш отворената ръка и да запазиш чувството на свян като дарител.

Така се изнизваха за самотника месеци и години. Ала неговата мъдрост растеше и му причиняваше болка със своето богатство.

Една утрин той се събуди още в ранни зори, дълго размишляваше на одъра си и накрая рече на сърцето си:

„Защо се сепнах тъй в съня си и се събудих? Не пристъпи ли към мене едно дете с огледало в ръце?

— О, Заратустра — каза ми детето, — погледни се в огледалото!

Ала когато погледнах в огледалото, аз изпищях и сърцето ми бе потресено: защото не себе си видях в него, а подигравателно ухилената мутра на дявол.

Наистина прекрасно разбирам знамението и напомнянето на съня: моето учение е в опасност, плевелът иска да мине за пшеница.

Моите врагове са станали мощни и са обезобразили облика на учението ми, така че любимците ми са принудени да се срамуват от даровете, които им дадох.

Изгубени са за мене моите приятели: «удари часът да подиря изгубените си приятели».

С тези слова Заратустра скочи, ала не като уплашен човек, който бърза да излезе на въздух, а като ясновидец и певец, осенен от духа. Учудено го гледаха орелът и змията му, защото предчувствието за бъдещо щастие сякаш озари лицето му с лъчите на изгряващото слънце.

— Що се случи с мене, мои животни? — запита Заратустра. — Не се ли промених? Не ме ли връхлетя блаженството като стихияен вихър?

Безумно е моето щастие и ще приказва с езика на безумието: още е твърде младо — затова имайте търпение с него!

Ранен съм аз от моето щастие: всички страдащи трябва да ми станат лекари!

Отново мога да сляза при моите приятели, а също и при враговете си! Заратустра може отново да говори, да дарява и да угажда на воля на любимците си!

Нетърпеливата ми обич прелива и се спуска стремглаво на потоци надолу, към изгрев и залез. От смълчаната планина и бурите на болката душата ми с грохот се устремява към долината.

Прекалено дълго копнях и се вирах в долината. Прекалено дълго принадлежах на самотата: така се отучих да мълча.

Аз се превърнах целият в уста, в бучене на водопад от високи скали. Долу, в долината искам аз да отнеса словото си.

И дори водната стихия на любовта да попадне в задънена дупка, неужели един поток няма да открие накрая пътя към морето?

В мене има наистина едно езеро, отшелническо, самодоволно, ала водната стихия на любовта го повлича със себе си надолу — към морето!

Нови пътища вървя аз, нови слова трептят на устните ми: уморих се, подобно на всички творци, от старите речи. Духът ми не желае вече да ходи на изтъркани подлоги.

Премудно тече за мене всяка реч: ще скоча в твоята колесница, бурьо! Дори и тебе самата ще шибам с камшика на своята злоба!

Като вик и ликуващ зов ще се понеса над ширното море, докато намеря блажените острови, дето обитават моите приятели.

А също и моите врагове между тях! Как обичам сега всекиго, комуто мога да говоря. Също и враговете ми спадат към моето блаженство.

А когато искам да се метна на най-дивия си кон, моето копие винаги ми помага най-добре: то е по всяко време готов слуга на моя крак.

Копието, което мятам срещу враговете си. Колко само съм благодарен на враговете си, че най-сетне мога да го метна.

Прекалено зареден с напрежение беше моят облак: между кикота на гръмотевиците аз ще изсипя поройна градушка в низината.

Мощно ще се издуе тогава моята гръд, мощно ще излее тя своята сприя над планините; така тя ще намери облекчение.

Воистина като сприя ще дойдат моето щастие и моята свобода! Ала моите врагове трябва да вярват, че злият дух вилнее над главите им.

Да, дори и вие, мои приятели, ще се уплашите от моята дива мъдрост; и може би ще избягате от нея ведно с враговете ми.

Ах, кам да можех да ви примамя назад с овчарски цафари! Ах, кам да се научеше моята лъвица Мъдрост нежно да рикае! А много нещо научихме ние заедно!

Моята дива мъдрост забременя в самотни планини; на неодялани камъни тя роди своето младо, най-младо отроче.

Сега тя препуска като луда през изпръхналата пустиня и търси злачна морава — моята дива мъдрост.

Върху злачната морава на вашите сърца, приятели мои, върху вашата обич би желала тя да положи своята най-свидна рожба!

Тъй рече Заратустра.

НА БЛАЖЕНИТЕ ОСТРОВИ

Смоквите падат от дървото, те са узрели и сладки. И като падат, обелва им се червената кожичка. Горняк съм аз за зрелите смокви.

Така подобно на смокви падат за вас тези поуки, приятели мои: пийте сока им и сладката им плът! Есен е наоколо и лазурно небе и следпладне.

Гледайте само какво обилие около нас! И от това преизобилие не е зле да хвърлиш поглед навън, към далечни морета.

Нявга казваха „Бог“, когато поглеждаха към далечни морета, сега аз ви учех да казвате „Сврѣхчовек“.

Бог е догадка; но аз искам вашата догадка да не се простира подалеч от творческата ви воля.

Бихте ли могли вие да сътворите бог? Тогава не ми говорете за никакви богове! Но вие бездруго бихте могли да сътворите сврѣхчовека.

Не самите вие, може би, братя мои! Но вие бихте могли да се претворите в бащи и прадеди на сврѣхчовека: и това нека бъде вашата най-сполучлива творба!

Бог е догадка: но аз искам вашата догадка да е ограничена в рамките на мислимостта.

Бихте ли могли да си мислите бог? Но нека това да бъде за вас воля на истината, стремеж всичко да се превърне в човешки мислимото, човешки зримото, човешки осезаемото! Собствените си сетива вие трябва докрай да мислите!

А това, което вие зовете ваш свят, трябва тепърва да бъде сътворено от вас: самото то трябва да стане ваш разум, ваш образ, ваша воля, ваша любов! Наистина за ваше блаженство, о, познавачи!

И как бихте могли да понесете живота без тази надежда, о, вие, познавачи! Ваша родина не трябва да бъде нито непонятното, нито неразумното.

Но нека да ви открия напълно сърцето си, мои приятели: ако наистина имаше богове, как бих се сдържал аз да не стана бог? Следователно няма богове.

Наистина аз извлякох заключението, но сега то се опитва да ме извлече.

Бог е догадка: ала кой би изпил всичката мъка на тази догадка, без да умре? Редно ли е да се отнеме на твореца вярата му и на орела летежът в неговите сини далнини?

Бог е мисъл, която прави всичко право криво и всичко, което стои, да се върти. Как? Нима времето е изчезнало и всичко преходно е само лъжа?

Да се мисли така, за тленния човек това значи шемет и главовъртеж, и още гадене за стомаха: воистина аз зова въртоглава болест да се догажда подобно нещо!

Зло зова аз и това е противочовешко: цялото това учение за „Единосъщния“ и „Непорочния“, и „Неподвижния“, и „Сития“ и „Непреходния“!

Всичко непреходно — това е само притча! А поетите премного лъжат.

Ала за време и битие трябва да говорят най-добрите притчи. Възхвала трябва да бъдат те и оправдание на всяка преходност!

Да твориш — това е голямото избавление от страданието и олекотяване на живота. Ала да станеш творец, се иска пак страдание и много превратности.

Да, не един и два горчиви смъртни случаи трябва да има във вашия живот, о, творци! Така бъдете застъпници и оправдатели на всяка преходност.

За да се превърне в дете, което ще се роди отново, самият творец трябва да поиска също тъй да стане и родилка и да изпита родилните мъки.

Воистина по моя път аз минах през множество души и люлки, и родилни мъки. Многожди се сбогувах и познавам сърцераздирателните последни мигове.

Ала така го иска моята воля на творец, съдбата ми. Или, откровено казано: тъкмо такава съдба иска моята воля.

Всяка фибра в мене страда и се чувствува като в затвор: ала искането ми идва винаги като мой освободител и благовестник.

Искането освобождава: това е истинското учение за волята и свободата — на него ви учи Заратустра.

Да-не-искаш-вече и да-не-цениш-вече, и да-не-твориш-вече, ах, дано тази голяма умора да остане завинаги далеч от мене!

Дори и в познанието аз чувствувам само насладата от замисъла и творческото осъществяване на моята воля. И ако има невинност в познанието ми, то е от това, че в него има воля за творчество.

Далеч от бога и боговете ме теглеше властно тази воля; та какво би могло да се твори повече, ако имаше вече богове!

Ала към човека ме влече все отново и отново тази пламенна воля към творчество — също както млатът се стреми към камъка.

Ах, вие, люде, в камъка спи за мене един образ, образ на образите ми! Ах, неужели той трябва да спи в най-коравия, най-грозния камък!

Сега вилнее моят млат свирепо срещу неговия затвор. От камъка летят отломки. Та що от това?

Да го завърша искам аз. Защото сянка дойде при мене — най-тихото и най-лекото от всички неща ме навести!

Красотата на свръхчовека ме навести като сянка. Ах, братя мои! Що ме е грижа вече за боговете!

Тъй рече Заратустра.

ЗА СЪСТРАДАТЕЛНИТЕ

Приятели мои, слова на присмех стигнаха до слуха на вашия приятел: „Вижте само Заратустра! Не върви ли той между нас като между зверове?“

Ала по-добре е да се каже тъй: „Човекът на познанието върви между хората като между зверове.“

Ала самият човек се назовава пред човека на познанието: звяр, който има червени бузи.

Как се случи с него това: не поради това ли, че твърде често той е трябвало да се срамува?

О, приятели мои! Така говори човекът на познанието: Срам, срам, срам — това е историята на човека!

И затова благородният човек има за повеля да не засрамва: срам си повелява той пред всяка страдаща твар.

Воистина аз не ги обичам — милозливите, които се чувствуват блажени в своето страдание; премного им липсва срам.

Ако аз трябва да съм състрадателен, поне не бих желал да се назовавам такъв; а ако съм наистина такъв, то поне само отдалече.

С удоволствие забулвам главата си и бягам, преди още да са ме познали: и така казвам и вие да правите, приятели мои!

Дано съдбата ми да ме среща винаги само с нестрадащи люде като вас и с такива, с които мога да споделя надежда, обяд и мед!

Воистина аз правех това-онова за страдащите: ала винаги ми се струваше, че постъпвам по-добре, когато се учех по-добре да се радвам.

Откак свят светува, човек се е твърде малко радвал: това, братя мои е нашият първороден грях.

А научим ли се по-добре да се радваме, ще се отучим най-добре да причиняваме болка на другите и да измисляме нови начини да ги нараняваме.

Затова аз си измивам ръката, помогнала на страдащия, затова аз си избърсвам още и дутата.

Защото, виждайки, страдащия да страда, аз се срамувах от него заради неговия срам, а когато му помагах, наранявах жестоко неговата гордост.

Големите задължения към благодарност правят хората не благодарни, а отмъстителни; дори и да не бъде забравено, малкото благодеяние все пак се превръща в червей, който гризе.

„Приемайте състраданието като благоволение от ваша страна, а не като милост!“ — така съветвам аз тези, които нямат нищо, което да подарят.

Аз обаче съм дарител: с удоволствие подарявам като приятел, на приятели. Чуждите хора и сиромасите нека сами си откъснат плода от моето дърво. Тъй по-малко ще се срамуват.

Ала просящите би трябвало съвсем да се премахнат! Воистина човек се ядосва, като им даде, па се ядосва и като не им даде.

Също и грешниците и гужните съвести! Повярвайте ми, приятели мои: гризенията на съвестта приучват към хапене.

Но най-лошото са дребнавите мисли. Воистина по-добре е да сториш зло, отколкото да мислиш дребнаво!

Наистина вие си казвате: „Злорадството от малки злини ни спестява често голямото злодеяние.“ Ала тук не би трябвало човек да пести.

Като цирей е голямото злодеяние: то сърби, дразни и се пуква — то говори честно.

„Виж, аз съм болест“ — тъй говори злодеянието: това е неговата почтеност.

Подобно на гъба е дребнавата мисъл: тя пълзи, спотайва се, заблуждава, че я няма, докле цялото тяло залинее и се разплуе от малки гъбички.

А томува, който е обсебен от сатаната, аз ще прошепна на ухото това слово: „Още по-добре ще сториш да отгледаш своя дявол, докато порасне! Дори и за тебе съществува път към величие!“

Ах, братя мои! За всекиго се знае нещо повече. Дори някои стават прозрачни за нас, но това още не значи, че можем да проникнем през тях.

Трудно е да се живее с люде, тъй като е толкова трудно да се мълчи.

И не към тогова, който ни е противен, ние сме най-несправедливи, а към тогова, който ни е съвсем безразличен.

Имаш ли обаче страдащ приятел, бъди място за отдих за неговото страдание, но нещо като корав одър, походно легло: тъй ще му бъдеш най-добре полезен.

И стори ли ти приятел зло, кажи: „Аз ти прощавам това, което стори на мене, но това, че го стори на себе си — как бих могъл да ти го простя!“

Така говори всяка голяма любов: тя превъзмогва дори прошка и състрадание.

Човек трябва да сдържа сърцето си: защото щом се поддаде на него, колко бързо загубва разсъдъка си!

Ах, къде по света са ставали по-големи глупости, отколкото между състрадаващите! И какво в света е причинявало повече страдание от глупостите на състрадаващите?

Горко на всички любещи, които не притежават още един връх над своето състрадание!

Тъй ми рече веднъж сатаната: „И Бог има свой ад: това е Неговата любов към людете.“

А неотколе го чух да казва тези думи: „Бог е мъртъв. От състраданието Си към людете умря Бог.“

И тъй, аз ви предупреждавам да се пазите от състрадание: от него се задава към людете тежък облак! Воистина аз разбирам поличбите на времето!

Запомнете обаче и тези думи — всяка голяма любов е издигната над всяко ваше състрадание: защото тя иска освен това да сътвори любимото същество.

„Самия себе си аз принасям жертва на любовта си, а подобно на себе си и своя ближен“ — тъй говорят всички творци.

Ала всички творци са коравосърдечни.

Тъй рече Заратустра.

ЗА СВЕЩЕНИЦИТЕ

И веднъж даде Заратустра знак на учениците си и отправи тези думи към тях:

— Ето свещеници тук: и макар да са мои врагове, вие ги подминете мълком и с необнажен меч!

Също и между тях има смелчаги: мнозина от тях са страдали прекалено много — затова искат да причиняват страдания и на другите.

Зли врагове са те: нищо не е по-отмъстително от тяхното смирение. И лесно се окалва този, който ги нападне.

Ала моята кръв е сродна с тяхната: и аз искам моята кръв да бъде тачена дори и в тяхната.

А като отминаха, дълбока мъка обзе Заратустра: не дълго време той се бори със своята мъка и пак подзе да говори тъй:

„Жал ми е за тия свещеници. Те са дори против вкуса ми, ала това е най-малкото за мене, откак съм между людете.“

Ала аз страдам ѝ страдах ведно с тях. Затворници са те за мене и белязани. Този, когото те зоват Спасител, ги оковава във вериги.

Във веригите са лъжливи ценности и фантазмагории! Ах, де да можеше някой да ги избави от техния Спасител!

Надявах се да излязат някога на спасителния остров, когато морето ги подхвърляше насам-натам, ала виж, той се оказа спящо чудовище!

Лъжливи стойности и фантазмагории: това са най-злите чудовища за смъртните люде — дълго спи и дебне в тях ореста.

Ала накрая тя се пробужда, пристига и гълта и изяжда окова, що е строило хижи върху нея.

О, погледнете пък тези хижи, построени от тези свещеници! „Църкви“ назовават те своите благоухаещи пещери!

О, тази изкуствена светлина, този спарен въздух! И то тук — дете душата не бива да излети до своята висина!

Защото така повелява тяхната вяра: „На колене по стълбата нагоре, вие, грешници!“

Воистина предпочитам да гледам дори безсрамника, отколкото разкривените очи на техния срам и молитвено смирение!

Кой си създаде такива пещери и стълби за покаяние? Не бяха ли тези, които искаха да се скрият и се срамуваха от чистото небе?

И чак когато чистото небе надникне през порутените покриви и огрее тревичките и червените макове по рухналите зидове, аз ще обърна отново сърцето си към обиталищата на този бог.

Те назоваваха „Бог“ онова, което им противоречеше и ги измъчваше: и наистина имаше много героична смелост в тяхното обожание!

И не умееха другояче да обичат своя бог, освен като го приковаха човека на кръста!

Като трупове намислиха те да живеят, в черно обвиха те трупа си; дори и от речите им се разнася зловонието на склепове.

А който живее близо до тях, той живее близо до черни блата, от които долита дълбокомисленото сладкопение на жабата.

По-хубави песни би трябвало те да ми пеят, за да се науча да вярвам в техния спасител: по-спасени би трябвало да ми изглеждат неговите ученици!

Голи бих желал да ги видя: защото едничка красотата би трябвало да проповядва покаяние. Ала кого би убедила тази забулена тъга?

Наистина самите техни спасители не идваха от свободата и от седмото небе на свободата! Наистина самите те нивга не са крачили по губерите на познанието!

От празнини се състоеше духът на тези спасители; ала във всяка празнина те бяха настанили своята илюзия, своя заместник, когото назоваваха „Бог“.

В тяхното състрадание бе удавен духът им, а когато те се издуваха и преиздуваха от състрадание, най-отгоре винаги плуваше една голяма глупост.

Усърдно и с подвиквания прекарваха те стадото през мостчето си, сякаш за бъдещето водеше само едно мостче! Наистина също и

тези пастири принадлежаха все още към овцете!

Малки духове и широки души имаха тези пастири: ала, братя мои, какви малки страни досега бяха също и най-широките души!

Кървави знаци пишеха те по пътя, по който вървяха, и тяхната глупост учеше, че с кръв се доказва истината.

Ала кръвта е най-лошият свидетел на истината; кръвта отравя най-чистото учение и го превръща в заблуда и омраза на сърцата.

Дори и някой да мине през огън за своето учение, какво доказва това? Нещо повече е наистина, ако от собствен пожар изхожда собственото учение!

Пламенно сърце и студена глава: дете попаднат двете заедно, там се заражда стихийният вятър, „спасителят“.

Имало е наистина по-велики и по-знатни от тези, които народът зове спасители, тези увличащи стихийни ветрове!

И от още по-велики, отколкото са били тези спасители, вие трябва, братя мои, да бъдете спасени, ако искате да намерите пътя към свободата!

Нивга досега не е имало свръхчовек. Голи аз видях двамината — най-големия и най-малкия човек.

Все още си приличат помежду си. Наистина дори най-големия намерих аз твърде човешки.

Тъй рече Заратустра.

ЗА ДОБРОДЕТЕЛНИТЕ ЛЮДЕ

С гръм и мълния трябва да се говори за вяли и спящи сетива.

Ала гласът на красотата говори тихо: той се промъква само в най-будните души.

Леко потръпна и се засмя днес моят щит; това е свещеният трепет и смях на красотата.

Над вас, о, добродетелни люде, се смееше днес моята красота. И така стигна нейният глас до мене: „Те искат още да им се заплати!“

Вие искате още да ви се заплати, о, добродетелни люде. Искате да получите награда за добродетел и небе, за земя и вечност, за своето „днес“?

И сега вие се сърдите на мене, защото уча, че няма нито въздател на награди, нито платец. И наистина аз не уча дори, че самата добродетел е своя собствена награда.

Ах, ето на какво се дължи моята скръб: в основата на нещата са вмъкнати с измама награди и наказание — а отгоре на това сега и в основата на вашите души, о, добродетелни люде!

Ала като зурла на вепър моето слово ще разоре дъното на вашите души; палешник искам да ме зовете вие.

Всички потайности на вашата целина трябва да излязат на светло; и когато разорани и раздробени лежите на слънцето, вашата лъжа ще се е отлъчила вече от истината ви.

Защото това е вашата истина: вие сте твърде чисти за калта на думите: „отмъщение“, „наказание“, „награда“, „възмездие“.

Вие обичате добродетелта си както, майка своето дете; ала кога се е чуло майка да иска да ѝ се заплаща любовта?

Най-любимото нещо за вас, това е вашата добродетел. Жажда на пръстен има у вас; да стигне пак себе си, затова се вие и върти всеки пръстен.

И подобно на линееща звезда е всяко дело на вашата добродетел: нейната светлина винаги пътува и се скита — но кога ли ще престане нейното скитничество?

Така и светлината на вашата добродетел е още на път, дори когато делото е извършено вече. Дори и да е забравено и мъртво вече, неговият лъч от светлина още живее и скита по света.

Нека вашата добродетел бъде ваша, а не чужда същност, кожа, плащ; ето истината от разораната целина на вашата душа, о, добродетелни люде!

Ала, разбира се, има и такива, за които добродетел се нарича спазъмът под бича: а вие твърде дълго сте слушали техните вопли.

Има и други, които наричат добродетел дремещата ленивост на пороците си; ала когато тяхната омраза и завистливата им ревност раздвижат членовете им, тяхната „справедливост“ се разсънва и си търка сънливите очи.

А и други има, които биват теглени надолу: техните дяволи ги теглят. Ала колкото повече потъват, толкова по-пламенно святка окото им и копнежът по техния бог.

Ах, и техният вой долетя до вашите уши, о, добродетелни люде: „Щом аз не съм това, това е за мене Бог и добродетелта!“

Има и други, те вървят тежко и скрибуцат подобно на коли, возещи камъни по надолнището: те говорят много за достойнство и добродетел — кучката си те назовават „добродетел“.

Има и други, подобни на будилници, навивани ежедневно; те отмерват своя тик-так и желаят тик-такът да се нарича добродетел.

Наистина такива ми доставят голямо развлечение: дето намеря такива часовници, аз ще ги навия със своя присмех и отгоре на това те ще ми тиктакат!

А други пък се гордеят с шепата си справедливост и в нейно име вършат кощунство с всичко: така че светът бива удавен в тяхната несправедливост.

Ах, колко зле звучи от тяхната уста думата „добродетел“. Когато кажат: „Аз съм справедлив“, то звучи все едно като че ли произнасят: „Аз съм отмъстен!“

Със своята добродетел те искат да издерат очите на своите врагове; а те се извисяват само за да могат да унижат другите.

А пък има и такива, които си седят в блатото и говорят тъй от папура: „Добродетел, това значи да си кротуваш в блатото.

Ние не хапем никого и се дръпваме от пътя на оногова, който иска да хапе; и във всичко поддържаме мнението, което ни се дава.“

А пък има и такива, които обичат жестове и мислят: „Добродетелта е един вид жест.“

Техните колене винаги благоговейно се прекланят, а ръцете им са венцехваления на добродетелта, ала сърцето им нищо не знае за нея.

А пък има и такива, които смятат за добродетел да кажат: „Добродетел е необходима“, а всъщност вярват само, че е необходима полиция.

А някой, който не е в състояние да съзре висината у човека, назовава „добродетел“ неговата низина, защото я вижда твърде отблизо; така той назовава добродетел своето късогледство.

А някои пък желаят да бъдат назидавани и насочвани в правия път и наричат това „добродетел“, други пък желаят да бъдат низвергнати и също назовават това „добродетел“.

И така едва ли не всички вярват, че имат дял в добродетелта, най-малкото всеки иска да познава „добро“ и „зло“.

Но Заратустра не дойде, за да каже на всички тези лъжци и глупци: „Що знаете вие за добродетелта! Що бихте могли да знаете вие за добродетелта!“

А дойде, за да се уморите, о, мои приятели, от старите думи, които сте научили от глупците и лъжците.

Да се уморите от думите „награда“, „отплата“, „наказание“, „справедливо отмъщение“.

Да се уморите да твърдите: „Една постъпка е добра, когато е безкористна.“

Ах, мои приятели! Вашето слово за добродетелта нека бъде, че в постъпката ви лежи вашата същност, както същността на майката в детето!

Наистина аз ви отнех стотина думи и най-любимите играчки на вашата добродетел и сега вие ми се сърдите, както се сърдят деца.

Те играеха край морето, но ето че вълна завлече играчките им в морската глъб: и те плачат.

Ала същата вълна трябва да им донесе нови играчки и нови пъстри миди да изсипе в краката им!

Така те ще се утешат и подобно на тях и вие, о, мои приятели, ще
намерите разтуха — и нови пъстри миди!
Тъй рече Заратустра.

ЗА СБИРЩИНАТА

Животът е извор на наслада; ала където пие и сбирщината, там всички кладенци са отровени.

Обичам всичко чисто, ала не обичам да гледам ухилените мутри и жаждата на нечистите.

Те хвърлят своя взор в кладенеца и от кладенеца сега блещи насреща ми противната им усмивка.

Те отровиха светата вода със своята сласт, когато назоваха своите гадни сънища, наслада, отровиха дори и словата.

Пламъкът трепва сърдито, когато те допират до огъня мокрите си сърца; самият дух възвира и дими там, където сбирщината пристъпва към огъня.

Сладникава става и се разкапва овошката в тяхната ръка; погледът им поражява овоцното дърво и бури и ветрове прекършват съсухрените му върхове и стволоче.

И не един, който се отвърна от живота, всъщност се отвърна само от сбирщината: защото не искаше да сподели кладенец и пламък и овошка със сбирщината.

И не един, който отиде в пустинята и търпеше жажда заедно с грабливите зверове, искаше всъщност само да не седи с мръсни камилари край оазиса.

И не един, който дойде като унищожител и като градушка връхлетя всички посеви, искаше всъщност само да сложи ногата си в устата на сбирщината и така да затъкне нейната ненаситна паст.

И залькът, който най-често засяда на гърлото ми, не е това, да знам, че самият живот се нуждае от вражда и смърт и мъченически кръстове.

Но аз питах нявга и едва не се задавах от въпроса си: „Как? Нима животът се нуждае също и от сбирщината?“

Мигар има нужда от отровени кладенци и вонящи огньовете, и гадни сънища, и червеи в хляба на живота?

Не моята омраза, а моята погнуса подяждаше стръвно живота ми! Ах, често ми омръзваше духът, когато намирах също и сбирщината

духовита!

И на властниците обръщах гръб, когато виждах какво наричат днес власт: търгуване на дребно и спазаряване за власт — със сбирщината!

Между народи с чужди езици живеех аз, със затикнати уши, за да не проумявам езика им, когато търгуват на дребно и се спазаряват за власт.

И със запушен с ръката нос минавах недоволен аз през всяко вчерта и днес: истина ви казвам, на пишеца сбирщина вонее всяко вчерта и днес.

Подобно на сакат човек, оглушал, ослепял и онемял — така живеех аз дълго, само и само за да не живея заедно със сбирщината на властта, на перото и на насладата.

Трудно се катереше, моят дух по стълбата и предпазливо; лепти на наслада бяха негова разтуха; опрян на тояга, креташе животът за слепеца.

Ала що стана с мене? Как се избавих от погнусата? Кой подмлади окото ми? Как излетях на висината, където вече не седи сбирщината до кладенеца?

Не ми ли даде криле и предугаждащи извора сили самата ми погнуса? Истина ви казвам, трябваше да излетя на възбог, за да намеря отново извора на насладата!

О, аз го намерих, братя мои! Тук на възбог блика за мене изворът на насладата! И съществува живот, от който не пие сбирщината заедно с мене.

Дори много буйно ми течеш, ти, изворе на насладата! И често изпразваш отново бокала в желанието си да го напълниш!

Но и аз би трябвало да се приуча по-скромно да се приближавам до тебе: прекалено буйно се стреми моето сърце към тебе!

Моето сърце, в което гори лятото ми — краткото, жаркото, горестното, свръхблаженото: как жадува моето лято — сърце за твоята прохлада!

Отмина колебливата печал на моята пролет! Отмина яростната злоба на снежните парцали през юни! Лятото станах аз изцяло и знойно лятно пладне.

Знойно лято във висината със студени извори и блажена тишина: о, елате, приятели мои, за да стане тишината още по-блажена!

Защото това е наша висина и наша родина, в стръмна и недостъпна висина за нечистите и тяхната жажда живеем ние тук.

Хвърлете само своя чист взор в кладенеца на моята радост, о, приятели мои! Нима ще помъти той неговото чисто огледало? В отговор той ще ви се усмихне със своята чистота.

Върху дървото на бъдещето вием ние нашето гнездо; орли ще носят на нас, самотниците, храна в своите клюнове!

Наистина не храна, с която и нечистите могат да се хранят заедно с нас! Като огън би им се сторила тя и биха изгорили с нея устата си.

Истина ви казвам, тук ние не предлагаме подслон на нечисти люде! За техните тела и духове нашето щастие би било ледена пещера!

И като буйни ветрове ще живеем ние над тях, съседи на орлите, съседи на вечните снегове, съседи на слънцето: така живеят буйните ветрове.

И като буен вятър един ден ще профуча аз между тях и със своя дух ще задуша диханието на техния дух: така го изисква моето бъдеще.

Наистина буен вятър е Заратустра за всички в низините: и ето какъв съвет дава той на враговете си и на всички, които плюят и хратат:

„Пазете се, не плюйте срещу вятъра!“

Тъй рече Заратустра.

ЗА ОТРОВНИТЕ ПАЯЦИ

Ето това е леговището на тарантула^[1]! Искаш ли да видиш него самия? Тук виси мрежата му: докосни я и тя ще трепне!

Ето го, той идва доброволно: добре дошъл, тарантуле! Чернее, се върху гърба ти твоят триъгълник и емблемата ти; зная защо и какво се таи в душата ти.

Мъст се таи в душата ти: дето ухапеш, там се образува черен струпей: отровата ти мстително обърква душата!

Тъй говоря с притчи на вас, които обърквате душите, о, вие, проповедници на равенството! Тарантули сте вие за мене и скрити мстители!

Но аз ще разкрия вашите тайни скривалища: затова се изсмивам в лицето ви със своя смях от висината.

Аз дърпам вашата мрежа, за да примамя яростта ви от леговището на лъжата, и да излезе наяве отмъщението ви зад вашата дума „справедливост“.

Защото да бъде човек избавен от отмъщението, това е за мене мостът към върховната надежда и небесна дъга след дълги бури.

Ала друго искат, разбира се, тарантулите. „За нас се зове тъкмо това справедливост — светът да се изпълни от бурите на нашата мъст“ — така говорят те един на друг.

„Ще мъстим и ще хулим всички, които не са подобни на нас“ — такъв обет си дават сърцата на тарантулите.

А — „Волята за равенство, това трябва отсега нататък да стане име на добродетел; и ще нададем вой против всичко, което има власт!“

О, вие, проповедници на равенство, тиранското безумие на безсилието крещи така из вашето гърло за „равенство“; вашите най-потайни тирански страсти се замаскират така в слова на добродетел!

Наранено самомнение, сдържана завист, а може би самомнение и завист на вашите бащи и деди: от вас те изригват като пламък от вулкан и безумие на отмъщението.

Каквото е премълчал бащата, това проговорва чрез сина; и аз често откривам в сина разголената тайна на бащата.

Те приличат на вдъхновени люде, но не сърцето ги вдъхновява, а мъстта. И ако стават изтънчени и студени, не духът, а завистта ги прави изтънчени и студени.

Ревността им ги извежда по пътищата на мислителите; и признак на тяхната ревност е, че винаги те отиват прекалено далече, така че накрая умората ги поваля да спят дори на снега.

От всеки стон на оплакванията им звучи жажда за мъст, във всяко тяхно хвалебствие се крие острие на нож; а да бъдат съдници, това им се струва най-голямо блаженство.

Ала аз ви съветвам така, мои приятели: не се доверявайте на люде, у които е мощен нагонът за наказание!

Те са народ от лоша семка и долен произход; от лицата им гледа палачът и копоят.

Не доверявайте на всички ония, които много говорят за справедливостта си! Истина ви казвам, на техните души липсва не само мед.

И ако самите те се назоват „добри и справедливи“, не забравяйте, че за истински фарисеи им липсва едно-единствено нещо — власт!

Приятели мои, не бих желал да бъда смесван и бъркан с такива люде.

Има и такива, които проповядват моето учение за живота: а едновременно те са проповедници на равенството и тарантулите.

Че проповядват в полза на живота, макар да си седят в своята бърлога, тези отровни паяци, отвърнати от живота, говори само за едно: те искат да причиняват с това болка.

Искат да причиняват на такива болка, които имат сега властта: защото за тях проповедта за смъртта е все още на висока почит у дома им.

Ако беше другояче, тарантулите щяха да учат другояче: а тъкмо те бяха някога най-ревностните хулители на света и горители на еретици.

Не бих желал да бъда смесван и бъркан с тези проповедници на равенството. Защото така говори справедливостта на мене: „Людете не са равни.“

А и не бива да стават равни! Защото как би станало с моята обич към свръхчовека, ако говорех другояче?

По хиляди мостове и пътеки те трябва да напират към бъдещето и все повече войни и неравенство трябва да се хвърлят помежду им — тъй ме кара да говоря моята голяма обич!

В своите вражди те трябва да изнамират ликове и призраци и със своите ликове и призраци те трябва да изнесат върховната борба помежду си.

Добро и зло и богати и сиромаси, знатни и нищи и всички имена на стойности: оръдия трябва да бъдат те и звънтящи белези за това, че животът все отново трябва да превъзмогва сам себе си.

Във висината иска да построи себе си със стълбове и стъпала самият живот: той иска да гледа в необятната шир и погледът му да тъне в блажени красоти, а за това се изисква висина.

А понеже се изисква висина, има нужда и от стъпала, и от противоречие на стъпала и качващи се по тях! Да се изкачва иска животът и изкачвайки се, да се превъзмогва.

И погледнете сега тук, приятели мои! Тук, дето е леговището на тарантула, стърчат нагоре развалини от древен храм — погледнете към него с просветлени очи!

Истина ви казвам, този, който нявга е извишил тук на възбог своите мисли в камък, той, подобно на големия мъдрец, е знаел тайната на всяко битие!

Защото борба и неравенство има и в красотата — а също и война за мощ и надмощие: това ни учи той тук в най-ярко изразена притча.

Как божествено се пречупват и съревновават тук сводове и дъги в борба за надмощие; как със светлини и сенки те се устремяват едни срещу други, божествено устремените.

И така сигурно и красиво нека и ние да бъдем врагове, мои приятели! Нека се устремяваме божествено един срещу друг!

Уви! Ето че и мене самия ухапа тарантулът, моят стар враг! Божествено сигурно и красиво ме ухапа той в пръста!

„Трябва да има наказание и справедливост!“ — тъй мисли той; ненапразно той трябва да пее тук песни в чест на враждебността!

Да, той си отмъсти! И уви! За отмъщение той ще накара сега дори и моята душа да се върти!

Но за да не се въртя, приятели мои, моля ви, вържете ме здраво за този стълп! Предпочитам да бъда стълпник, отколкото въртоп на отмъщението!

Истина ви казвам, Заратустра не е въртоп във вихрушка; дори и да е танцувач, в никакъв случай той не е танцувач на тарантела!
Тъй рече Заратустра.

[1] Отровен паяк, наречен така по името на град Тарантел (Торонто), където се среща. — Б.пр. ↑

ЗА ПРОСЛАВЕНИТЕ МЪДРЕЦИ

На народа служихте вие и на народното суеверие, всички вие, прославени мъдреци! — не на истината! И тъкмо затова ви отдаваха страхопочит!

И затова понасяха и вашето неверие, защото то беше духовитост и обиколен път към народа. Тъй господарят дава воля на своите роби и дори се любува на тяхното разюздано веселие.

Ала кого мрази народът, както вълкът кучетата? Това е свободният дух, врагът на веригите, този, който не обожаваша, който обитава горите.

Да го изгонят от неговото убежище — това за народа е означавало винаги „усет за правда“: срещу него той насъсква все още своите най-острозъби кучета.

„Та истината е там: защото там е народът! Горко, горко на търсещите!“ Така звучи още от паметта.

На своя народ вие искахте да създадете правда в неговото обожание: това вие назовахте „воля към истина“, о, вие, славни мъдреци!

А вашето сърце си казваше винаги: „От народа съм излязъл, оттам низлезе до мене божият глас.“

Вироглави и хитри подобно на магаре, вие бяхте винаги глашатаи на народа.

И не един властелин, който искаше да се погажда добре с народа, впрягаше пред конете си още и едно магаренце, някой именит философ.

А сега аз бих искал, о, вие, славни мъдреци, да хвърлите най-сетне съвсем лъвската кожа от себе си!

Кожата на грабливия звяр, шарената, и гривата на изследвача, на търсещия, на завоевателя!

Ах, за да се науча аз да вярвам на вашата „правдивост“, би трябвало по-напред вие да сломите вашата воля на обожанието.

Правдив — тъй наричам аз Тогова, който отива в безбожни пустини и е сломил своето изпълнено с обожание сърце.

Залутан в жълтия пясък и изгорял от слънцето, той крадешком насочва жадния си взор към богати с извори острови, дето всяка живинка почива под тъмни дървеса.

Ала неговата жажда не го увещава да подражава на свикналите на удобства същества: защото дето има оазиси, там има и идоли.

Гладуваща, насилническа, самотна, безбожна: такава иска да бъде волята на лъва.

Свободна от щастието на ратаите, избавена от богове и обожание, безстрашна и страшна, голяма и самотна: такава е волята на праведника.

В пустиня са живели от край време праведниците, свободните умове, като господари на пустинята; а в градовете живеят добре охранените, прославени мъдреци — впрегнатият добитък.

Те именно теглят винаги като магарета — колата на народа!

Не че това ми се зловиди; ала слуги си остават те за мене и впрегнати животни, дори когато заслепяват с блясъка на златните си сбруи.

И често те са били добри слуги и са стрували цената си. Защото така говори добродетелта: трябва ли да бъдеш слуга, то потърси този, комуто твоята служба ще бъде най-полезна!

„Духът и добродетелта на твоя господар трябва да растат от това, че ти си негов слуга; а така и ти самият ще растеш с неговия дух и неговата добродетел!“

И наистина, о, вие, прославени мъдреци, о, слуги на народа! Вие самите израснахте с духа и добродетелта на народа, а и народът чрез вас! Във ваша чест говоря това аз!

Ала народът си оставате вие за мене дори и в своите добродетели — народ с късогледни очи, народ, който не знае що е дух!

Дух е животът, който сам забива нож в живота; със собствената си мъка той обогатява своето знание — знаехте ли вие вече това?

А щастието на духа е това: да бъде помазан и чрез сълзи да бъде осветен за жертвено животно — знаехте ли вие вече това?

Дори и слепотата на слепеца и неговото търсене и опипване трябва да свидетелствуват все още за мощта на слънцето, в което е гледал — знаехте ли вие вече това?

И с планини трябва да се научи да строи познавачът! Малко е това, че духът премества планини — знаехте ли вие вече това?

Вие знаете само искрите на духа: но вие не виждате наковалнята, която е той, нито свирепостта на неговия млат.

Воистина ви казвам, вие не познавате гордостта на духа! Ала още по-малко бихте понесли скромността на духа, ако един ден тя би се решила да заговори!

И нивга не сте се осмелили да хвърлите своя дух в снежна пряспа: вие не сте достатъчно горещи за това! Поради това и не познавате блаженото чувство на неговата студенина.

Във всичко обаче вие се отнасяте според мене твърде свойски с духа; а от мъдростта правехте често приют или болница за лоши поети.

Вие не сте орли: затова не сте познали щастието в ужаса на духа. А който не е птица, не трябва да си вие гнездото над бездни.

Вие ми се струвате топлички: ала студен е потокът на всяко дълбоко знание. Ледено студени са бликащите от най-дълбоките недра на духа извори: те са отрада за горещи ръце и людете на делото.

Доста почтени стоите вие пред мене, неподвижни и с изправен гръб, о, прославени мъдреци! Вас не ви движи буен вятър и не ви тика силна воля.

Нима никога не сте виждали да се носи по вълните на морето платноходка с платно, заоблено и издуто, и трептящо от буйността на вятъра?

Подобно на платното, трептящо от буйността на духа, се носи моята мъдрост по вълните на морето — моята дива мъдрост!

Ала вие, слуги на народа, вие, прославени мъдреци, как бихте могли да вървите с мене!

Тъй рече Заратустра.

НОЩНА ПЕСЕН

Нощ е: сега говорят по-високо всички бликащи извори. Също и моята душа е бликащ извор.

Нощ е: едва сега се пробуждат всички песни на влюбените. И моята душа е песен на влюбен.

Нещо неутолено, неутолимо има в мене: то иска да заговори. Жажда за любов има в мене, самата тя говори с езика на любовта.

Светлина съм аз, ах, де да бях нощ! Но това е моята самотност, че съм опасан от светлина.

Ах, де да бях тъмен като нощ! Как бих бозал от гърдата на светлината!

А и самите вас, о, дребни бляскави звезди и светулчици там горе, бих благославял аз! И щастлив бих бил от вашите дарове на светлина.

Ала аз живея в собствената си светлина, аз поглъщам отново пламъците, лумнали от мене.

Аз не познавам щастието на човек, който получава дарове; и аз често съм мечтал за това, че кражбата прави по-щастлив човека, отколкото дарът.

Това е моята бедност, че ръката ми нивга не почива от даване на дарове; това е моята завист, че виждам чакащи очи и светли нощи на копнеж.

О, зла орис за всички дарители! О, затъмнение на моето слънце! О, жажда за възжелания! О, палец глад в наситата!

Те приемат дарове от мене; ала докосвам ли аз душата им? Пропаст зее между даване и вземане; ала и над най-малката пропаст трябва в края на краищата да се издигне мост.

Глад израства от моята красота: искам да причиня болка на тези, на които светя, искам да ограбя одарените от мене — толкова гладувам за злост.

Да отдръпна ръката си, когато срещу нея вече се простира ръка; да се бавя подобно на водопада, който се бави дори и при падането си — толкова гладувам за злост.

Такова отмъщение замисля моето изобилие: толкова коварство извира от моята самотност.

Моето щастие от раздаването на дарове умря в самото раздаване на дарове, моята добродетел се умори от себе си в своето преизобилие!

Който винаги дарява, за него съществува опасност да загуби срам; който винаги раздава, неговата ръка и сърцето му добиват мазоли от непрестанно раздаване.

Моето око не се изпълва вече със сълзи пред свяна на молителите; моята ръка закоравя пред трепета на пълни ръце.

Къде изчезна сълзата от окоето ми и нежният пух от сърцето ми? О, самотност на всички дарители! О, мълчаливост на всички светещи!

Много слънца кръжат в пустото пространство: на всичко тъмно те говорят със своята светлина — по отношение на мене те мълчат.

О, това е враждебността на светлината спрямо всичко светещо: безпощадно тя следва своята орбита.

Несправедливо от глъбините на сърцето си към светещото, студено към слънцата — така върви всяка слънце.

Подобно на вихър летят слънцата по своята орбита, това е техният път. Своята неумолима воля следват те — това е тяхната студенина.

О, вие първи създадохте топлина от светещото, вие, тъмни, мрачни нощи! О, вие първи пиете мляко и отрада от виметата на светлината!

Ах, лед е около мене, ръката ми гори от допира с леда! Ах, жажда има в мене, тя чезне по вашата жажда!

Нощ е: ах, защо трябва да бъда светлина! И жажда за нощен мрак! И самотност!

Нощ е: като извор от глъбините блика от мене желанието ми — желая да говоря.

Нощ е: сега говорят по-високо всички бликащи извори. Също и моята душа с бликащ извор.

Нощ е: сега се пробуждат всички песни на влюбените. И моята душа е песен на влюбен.

Тъй пееше Заратустра.

ТАНЦОВА ПЕСЕН

Една вечер Заратустра вървеше с учениците си през гората: и като диреше извор, тъй се озова на една зелена поляна, обградена с безмълвни дървеса и храсти; на нея танцуваха млади девойки. Щом съгледаха Заратустра, девойките тутакси престанаха да играят. Ала Заратустра пристъпи любезно към тях и каза тези думи:

— Продължавайте да танцувате, о, прелестни девойки! Не съм дошъл със зъл поглед да разваля играта ви, нито пък съм враг на млади момичета.

Застъпник на бога съм пред дявола: ала той е духът на тежестта. Как бих могъл аз, о вие, лекостъпни, да бъда враг на божествени танци? Или на момински крака с красиви глезени?

Наистина аз съм гора и нощ от тъмни дървеса: ала който не се плаши от моя мрак, той ще намери и розариуми под моите кипариси.

Също и малкия бог^[1] ще открие той, любимеца на младите момичета: ето там до извора лежи той, безмълвно, със затворени очи.

Наистина посред бял ден заспа той, ленивецът! Сигурно прекалено се е уморил да гони пеперуди!

Не ми се сърдете, о, вие, красиви танцовачки, ако понакажа младия бог! Той ще пици и ще плаче, ала и когато плаче, го избива на смях!

И дори със сълзи на очи той трябва да измоли от вас един танц, а аз самият ще пея песен към неговия танц.

Танцова и подигравателна песен за духа на тежестта, за моя височайши всемогъщ дявол, за когото казват, че е „господар на света“.

И ето песента, която изпя Заратустра, докле Купидон и девойките танцуваха заедно:

Неотколе, о, животе, аз се взрях в твоето око: и ми се стори, че потъвам в неизмерими гълбини.

Ала ти ме измъкна със златна въдица оттам: иронично се засмя, когато те назовах неизмерим.

„Тъй говорят всички риби — каза ти, — каквото те не могат да измерят, е неизмеримо.“

Ала аз съм само променлив и див и във всичко жена, и то не добродетелна.

Все едно дали вие, мъжете, ме назовавате „глъбина“ или „вярност“, „вечност“, „тайнственост“.

„Ала вие, мъжете, ни дарявате винаги с вашите добродетели — ах, вие, добродетелници!“

Така говореше тя, невероятната, но аз не вярвам нито на словата ѝ, нито на смеха ѝ, когато приказва лошо за себе си.

А когато говорех насаме, между четири очи, със своята дива мъдрост, разгневена тя ми рече: „Ти искаш, ти жадуваш, ти любиш, единствено затова хвалиш живота!“

Тогава едва не възразих сърдито и не казах на гневливката истината: човек не може по-сърдито да отговори, освен като каже истината на своята мъдрост.

Именно така стои работата между нас тримата. Отдън сърце обичам само Живота — и наистина най-много, когато го мразя!

А че обичам мъдростта, дори понякога прекалено много, то е защото тя ми напомня твърде много за Живота.

Очите ѝ, усмивката ѝ, дори златната ѝ въдичка: крив ли съм аз, че толкова приличат на Живота!

И когато веднъж Животът ме запитва: „Та коя е тя, Мъдростта?“ — аз отговорих усърдно: „Ах, да! Мъдростта!“

Човек жадува за нея и не се насища, гледа я през було, лови я с мрежа.

Дали е красива? Отде да зная! Ала и най-старите шарани се хващат на стръвта ѝ.

Капризна е и вироглава: често я виждах как хапе устни и как прекарва гребена обратно по косите си.

Може би е зла и лъжлива и във всичко само жена: но когато приказва сама за себе си лошо, тогава тя най-много прелъстява.

Когато казах това на Живота, той се засмя злобно и затвори очи. „Та за кого говориш ти? — запита той. — Да не би за мене?“

А дори и да имаше право — така ли се казва това тъй, право в лицето! А сега говорì също и за твоята Мъдрост.

Ах, и сега отворì пак своите очи, о, любими Животе! И стори ми се, че отново потъвам в неизмеримостта.

Тъй пееше Заратустра. Но когато танцът свърши и девойките се разотидоха, налегна го тежка скръб.

— Слънцето отдавна вече залезе; моравата е влажна, от горите нахлува хлад.

Около мене витае нещо непознато и гледа замислено. Що? Нима ти още си жив, Заратустра?

Защо? За какво? С какво? Накъде? Де? Как? Не е ли глупост да се живее още?

Ах, приятели мои, Вечерта вътре в мене запитва тъй. Простете ми моята скръб!

Вечер настана. Простете ми, че настана вечер!

Тъй рече Заратустра.

[1] Купидон от латинската дума „желание“, епитет на бога Ра любовта Амур (Амор). — Б.пр. ↑

НАДГРОБНА ПЕСЕН

„Там е островът на гробовете, безмълвният; там са също и гробовете на моята младост. Там ще отнесе вечнозелен венец на живота.“

Решил в сърцето си това, аз се понесох по морето.

О, вие, видения и призраци на моята младост! О, вие, всички погледи на любовта, вие, божествени мигове! Колко бързолетен беше вашият живот за мене! Днес ви оплаквам, както се оплакват скъпи мъртъвци.

От вас, мои най-любими покойници, се носи към мене благовонно ухание, което разтваря сърцето и отпушва сълзите. Наистина то затрогва и разтваря сърцето на самотния мореплавател.

И все пак аз съм най-богатият и най-достоеен за завиждане — аз, най-самотният! Защото аз ви притежавах, а вие още ме притежавате: кажете кому са паднали в скута, като на мене, такива румени ябълки от дървото?

Все още аз съм наследник и земя на вашата любов, цъфтящ във вашата памет от пъстри диворастващи добродетели, о, вие, мои най-скъпи любимци!

Ах, ние бяхме създадени да останем вечно един до друг, о, вие, прелестни чуждоземни чудеса; и не като плашливи птички дойдохте вие при мене и моето страстно желание — не, а като довереници при довереник!

Да, за вярност създадени, подобно на мене, и за нежни вечности: трябва ли сега да ви назовавам с името на вашата изневяра, о, божествени погледи и мигове? Все още не съм научил друго име за вас.

Наистина твърде бързо умряхте вие за мене, о, вие, бегълци. И все пак вие не избягахте от мене, нито аз избягах от вас: невинни сме ние един към друг в своята изневяра.

За да убият мене, погубваха вас, о, вие, сладкопойни птици на моите надежди! Да, по вас, мои скъпи любимци, пускаше злобата своите стрели — за да уцели моето сърце!

И тя улучи! Защото вие бяхте винаги най-скъпи за сърцето ми, мое притежание и мой притежател: затова вие трябваше да умрете млади и твърде рано!

По най-уязвимото, което притежавах, отправиха стрелата: това бяхте вие, чиято кожа е подобна на мъх и още повече на усмивка, която умира от един-едничък поглед!

Но едно ще кажа на моите врагове: що е всяко човекоубийство в сравнение с това, което сторихте на мене?

По-голямо зло сторихте на мене от всят човеко-убийство. Вие ми отнехте невъзвратимото: така ще кажа на вас, мои врагове!

Вие убихте виденията и най-любимите чудеса на моята младост! Вие ми отнехте моите другари по игра, блажените духове! В памет на тях полагам аз този венец и това проклятие!

Проклятието е за вас, мои врагове! Та не скъсихте ли моята вечност, подобно на звук, който замира в мразовита нощ? Едва като проблясък на божествено око ме озари тя — като мигновение!

Така рече веднъж в добър час моята чистота: „Божествени трябва да са за мене всички същества.“

Тогава вие ме връхлетяхте с вашите мръсни призраци; ах, къде избяга онзи добър час?

„Всички дни трябва да бъдат свещени за мене“ — така говореше нявга мъдростта на моята младост: наистина реч на весела мъдрост.

Ала тогава откраднахте, о, врагове мои, нощите ми и ги продадохте срещу безсънни мъки: ах, къде избяга онази весела мъдрост?

Нявга копнеех за щастливи птичи знамения: тогава вие изпречихте на пътя ми кукумявка, едно противно чудовище. Ах, къде избяга моят нежен копнеж?

Нявга дадох обет да се отрека от всякаква погнуса. Ала вие превърнахте моите близки и ближни в гнойни циреи. Ах, къде избяга тогава моят най-благороден обет?

Като слепец аз вървах нявга по блажени пътища; тогава вие нахвърляхте нечистотии по пътя на слепеца: и сега той се гнуси от старата пътека на слепеца.

А когато аз извърших най-трудното за мене и празнувах победата на своите превъзможвания — тогава вие накарахте ония, които ме обичаха, да възроптаят, че им причинявам най-голямо страдание.

Наистина всичко беше ваше дело: вие огорчавахте най-сладкия ми мед и прилежанието на най-добрите ми пчели.

На моята благотворителност вие изпращяхте винаги най-наглите божеци: около моето състрадание карахте да се трупат винаги неизлечимо безсрамните. Тъй наранявахте вие моите добродетели във вярата им.

А когато принасях в жертва най-святото, което притежавах, мигновено вашата „набожност“ прибавяше към него по-тлъстите си дарове: така че в изпаренията на вашата мазнина се задушаваше моето най-свято притежание.

А когато веднъж пожелах да танцувам, както никога до този миг не бях танцувал: да танцувам над всички небеса, тогава вие подсторихте моя най-любим певец.

И ето че той запя някаква ужасно мрачна песен; ах, той ми тръбеше като злокобен рог в ушите!

Убиецо, оръдие на злобата, най-невинен от всички певци! Вече стоях готов за най-вдъхновения танц: и ето че ти уби със звуците си моето вдъхновение!

Само когато танцувам, умея да разказвам притчата за върховните неща — а сега остана неизречена моята върховна притча в членовете ми!

Неизречена и несподелена остана моята върховна надежда! Умряха всички видения и утехи на моята младост!

Как успях само да понеса всичко това? Как надмогнах и надвих такива рани? Как възкръсна душата ми от тези гробове?

Да, нещо ненаранимо, нещо непогребваемо има у мене, нещо взривяващо канари: то се зове моя воля. Мълчаливо крачи то и непроменливо през годините.

С моите нозе крачи по своя път моята стара воля: коравосърдечно е нейното чувство и ненаранимо.

Ненараним съм аз само в петата си. Все още живееш ти и вярваш на себе си, велика търпеливке! Все още разоряваш всички гробове!

В тебе живее все още несподделеното на моята младост; и като живот и младост седиш ти, изпълнена с надежди, тук върху жълтите развалини от гробове.

Да, за мене ти си все още рушителка на всички гробове: хвала на тебе, моя волю! Само дето има гробове, има и възкресения.

Тъй рече Заратустра.

ЗА СЕБЕНАДМОГВАНЕТО

„Воля за истина“ ли зовете вие това, о, премъдречи, което ви тика и ви разгонва?

Воля за мислимост на всичко съществуващо: тъй назовавам аз вашата воля!

Всичко съществуващо вие искате да направите мислимо, защото с основателно недоверие се съмнявате дали то изобщо е мислимо.

Ала то трябва да ви се подчини и огъне! Така го иска вашата воля. Гладко трябва да стане то и подвластно на духа, негово огледало и отражение.

Това е цялата ваша воля, о, премъдречи, като воля за власт, та дори и когато приказвате за добро и зло и за преценки на стойности.

Вие още искате да създадете света, пред който бихте могли да коленичите: такава е вашата последна надежда и опиянение.

Немъдреците, разбира се, народът, те са като река, по чието течение плува лодка, а в лодката седят тържествено и забулени преценките на ценности.

Вашата воля и вашите ценности вие поставихте върху реката на битието: стара воля към власт издава това, което народът смята за добро и зло.

Вие бяхте това, о, вие, премъдречи, които поставихте такива гости в лодката и им дадохте блясък и горди имена — вие и вашата властна воля!

По-надалеко носи сега реката вашата лодка: тя трябва да я носи. Малко значение има, че разбитата вълна се пени и ядно се противи на кила!

Не реката представя опасност и край на вашето добро и зло, о, вие, премъдречи, а самата воля, волята за власт — неизчерпаемата творческа съзидаваща воля на живота.

Ала за да проумеете моите слова за добро и зло, аз ще ви кажа и своята дума за живота и естеството на всичко живо.

Аз проследих всичко живо, проследих неговите най-малки и най-големи пътища, за да опозная неговото естество.

Със стостранното огледало улавях неговия поглед, когато устата му беше затворена, за да ми проговори окото му. И неговото око ми заговори.

Ала където и да намерех нещо живо, там дочувах и реч за покорство. Всичко живо е покоряващо се.

А това е второто: заповядва се на тогава, който не може да се покорява на самия себе си. Такова е естеството на всичко живо.

Третото пък, което чух, е: да заповядваш е по-трудно, отколкото да се покоряваш. И то не само за това, че заповедникът носи бремето на всички покоряващи се и че това бреме лесно го смазва.

Опит и риск ми се струваше всяко заповядване: и винаги, когато заповядва, живото излага на опасност само себе си.

Да, дори и когато заповядва на самото себе си, то трябва да изкупи своето заповядване. На своя собствен закон то трябва да стане съдник и отмъстител и жертва.

„Та как става това“, се запитвах аз. „Що увещава живото да се покорява и да заповядва и като заповядва, да се и покорява?“

Чуйте моите слова, о, вие, премъдреци! Проверете строго дали съм проникнал в сърцето на самия живот и до корените на неговото сърце!

Дето намирах нещо живо, там намирах и воля за власт; дори и във волята на слугата откривах волята да бъде господар.

Да слугува по-слабото на по-силното — това му внушава неговата воля, която иска да бъде господар над още по-слабото: от това удоволствие то не може да се откаже.

И както по-малкото отдава себе си на по-голямото, за да има радост и власт над най-малкото, така и най-голямото се себеотдава и от желание за власт излага дори и живота си на опасност.

Това е себеотдаването на най-голямото, то е риск и опасност и игра на зарове за живот и смърт.

А където има жертвоприношение и служби и любовни погледи, там има и воля да бъдеш господар. По потайни пътища се промъква крадешком по-слабият в крепостта — чак до сърцето на по-силния — и открадва властта.

А тази тайна самият живот ми довери:

— Виж — каза той, — аз съм това, което трябва винаги и само себе си да превъзмогва.

Разбира се, вие назовавате това воля към сътворение или порив към целта, към по-възвишеното, по-далечното, по-многократното: ала то е все едно и една-единствена тайна.

Предпочитам аз да загина, отколкото да се отрека от това едно: и наистина, дето има залез и листопад, виж, там животът се жертвува — за власт.

Че аз трябва да бъда борба и зараждане, и цел, и противоречие на цели: ах, който разгадае моята воля, той ще разгадае и по какви криви пътища тя трябва да върви!

Каквото и да сътворя и колкото и да го обичам — скоро аз трябва да се превърна в негов противник и на своята любов — тъй го иска моята воля.

Също и ти, познавачо, си само пътека и следа на моята воля; наистина, моята воля за власт върви също по стъпките на твоята воля за истина!

Не е улучил истината, разбира се, този, който е изстрелял подир нея думата „воля за съществуване“: такава воля няма!

Защото което не съществува, то не може да иска — а това, което съществува в живота, как би могло да иска живот?

Само дето има живот, там има и воля: само че не воля за живот, а — тъй те уча аз — воля за власт?

За живеещия много неща имат по-висока цена от самия живот; но дори и от самата оценка говори волята за власт.

Така ме учеше нявга животът и благодарение на това познание, о, премъдречи, разгадавам аз загадката на вашето сърце.

Истина, истина ви казвам: добро и зло, което да бъде непреходно — такова нещо няма! От само себе си то трябва все отново да се превъзмогва.

С вашите ценности и думи за добро и зло вие упражнявате насилие, о, оценители на ценности: и това е вашата скрита любов и блясъкът, трепетът и бурите на душата ви.

Ала по-мощно насилие израства от вашите ценности — и ново превъзмогване: в него се разбива яйце и яйчена черупка.

И който трябва да бъде творец в добро и зло, наистина той трябва да бъде по-напред рушител и да разбива ценности.

Така върховното зло принадлежи към върховната добрина: а тя е творческо начало.

Нека говорим, о, вие, премъдреци, само за нея, макар и да е лоша. Мълчанието е по-лошо: всички премълчани истини се превръщат в отрова.

Пък и нека се разбие всичко, що може да се разбие о нашите истини! Не един дом ни предстои още да изградим!

Тъй рече Заратустра.

ЗА ВЪЗВИШЕНИТЕ

Спокойно е дъното на моето море: кой би отгатнал, че то крие шеговити чудовища?

Безбурна е моята дълбочина: ала тя блести от плуващи гатанки и смехове.

Днес видях един възвишен, един тържествен, един покаяник на духа: о, колко се смя душата ми над неговата грозота!

С издути гърди, подобно на ония, които са поели дълбоко дъх, така стоеше той там, възвишеният, и мълчеше.

Обкичен с отвратителни истини, негова ловна плячка, и богат с дрипи, а по него висяха също и много бодли — ала аз не видях нито една роза.

Още не се е научил той на смях и на красота. Мрачен се връща този ловец от гората на познанието.

От борба с диви зверове той се завръщаше у дома си: ала от строгото му изражение гледа все още див звяр — все още непреодолян!

Като тигър стои той все още там, който се готви да скочи: ала аз не обичам тези напрегнати души, отвращава се моят вкус от всички тези оттеглили се в себе си люде.

А вие, приятели мои, не ми говорете, че не бива да се спори за вкус и вкусност. Та нали целият живот е спор за вкус и вкусност?

Вкус: това е едновременно тегло и везни и теглител и горко на всяка жива твар, която би искала да живее без спор за тегло и везни и теглител!

Едва когато този възвишен се умори от своята възвишеност, ще започне неговата красота — и едва тогава аз бих го вкусил и бих го намерил вкусен.

И едва когато се отвърне от самия себе си, той ще прескочи своята собствена сянка — и наистина ще падне право в своето слънце.

Предълго е седял той на сянка, побледнели са бузите на покаяника на духа: едва не умря той от глад в очакванията си.

Още се таи презрение в окото му и погнуса се крие на устата му; макар да си почива сега, неговата почивка все още не се е изтегнала на слънцето.

Би трябвало да постъпи като вола: и неговото щастие би трябвало да дъха на земя, а не на презрение към земята.

Бих искал да го видя като бял вол, как с пръхтене и мучене тегли палешника: и неговият рев би трябвало да слави всичко земно!

Още тъмен е неговият лик; сянка от ръка играе по него. Засенчен е още смисълът на погледа му.

Самото негово дело е още сянка върху него. Ръката затъмнява дееца. Все още не е превъзмогнал той своето дело.

Много обичам аз в него врата на вол: ала сега искам да видя още и окото на ангел.

Също и своята хероична воля той трябва да забрави: издигнат човек трябва да бъде той за мене, не само възвишен. Самият ефир би трябвало да го издигне, него, безволника!

Той надви чудовища, той разгада загадки, но той би трябвало освен това да освободи своите чудовища и загадки, в небесни деца би трябвало да ги преобрази.

Неговото познание все още не се е научило да се смее и да бъде без завист; все още не е затихнала неговата бурна страст в красота.

Наистина не в ситост трябва да занемее неговото възжелание и да потъне, а в красота! Прелестта спада към великодушието на човек с величави помисли.

Положил глава на ръката си, така би трябвало героят да почива, така би трябвало да надмогва той и своята отмора.

Ала тъкмо за героя красивото е най-трудно от всички неща. Недостижимо е красивото за всяка неукротима воля.

Малко повече, малко по-малко — тъкмо това значи тук много, тук то значи най-много от всичко.

Да стоите с отпуснати мускули и с разпрегната воля: това е най-трудно за вас всички, о, възвишени!

Когато властта стане благосклонна и благоволи да слезе във видимостта: красота наричам аз такова слизане.

И от никого не искам аз красота, а тъкмо от тебе, о, мощен човече! Твоята добрина нека бъде твоето последно себенадмогване!

Смятам те способен на всяка злина: затова изисквам от тебе добрина.

Наистина аз съм се смял често над слабаци, които вярваха, че са добри, защото имат хилави лапи.

Трябва да се стремиш към стълба добродетел! Все по-красив и по-нежен става той, ала отвътре все по-твърд и по-издръжлив, колкото повече се издига нагоре.

Да, о, възвишени! Някога ти ще трябва да станеш и красив и да поднесеш огледалото пред своята собствена красота.

Тогава своята душа ще потръпне от божествени копнежи; и обожаване ще има и в своята суетност!

Именно това е тайната на душата: едва когато героят я е напуснал, към нея се приближава насън свръхгероят.

Тъй рече Заратустра.

ЗА СТРАНАТА НА ОБРАЗОВАНИЕТО

Предалече се понесох с крилете си в бъдещето: ужас ме връхлети.

И когато се огледах, видях, че единствено времето бе мой съвременник.

Тогава полетях назад, към дома и все по-бързо и по-бързо: така стигнах до вас, о, сегашни люде, и в страната на образованието.

За пръв път взорът ми се обърна към вас, и с добро желание: наистина с копнеж в сърцето си дойдох аз.

Ала какво стана? Колкото и да ми беше страшно, аз трябваше да се изсмея! Нивга окото ми не беше съзирало нещо толкова пъстро нашарено!

Аз се смеех и смеех, а кракът ми все още трепереше, па и сърцето ми. „Тук е, да, родината на всички гърнета с багри!“ — рекох си аз.

С петдесет петна нашарени по лицата и крайниците, тъй седяхте вие там за моя неизмерима почуда, о, сегашни люде!

И с петдесет огледала около вас, които ласкаеха и отразяваха вашата багрена игра!

Наистина не бихте могли да носите по-сполучлива маска, о, сегашни люде, от вашия собствен лик! Кой би могъл да ви познае?

Цели изписани със знаците на миналото, а върху тези знаци четката бе теглила нови знаци: така добре бяхте се укрили вие от всички тълмачи на знаци!

И дори да имаше бърбекоизследвач, кой ли би повярвал, че вие имате бърбеци? От багри изглеждате вие изпечени и от налепени картинки.

Всички времена и народи гледат с пъстри бои от вашите воали: всички нрави и вери говорят с пъстри бои от вашите жестове.

Ако някой свали от вас воалите и наметалата и багрите и жестовете, ще му остане тъкмо толкова, колкото му е нужно, за да плаши с него птиците.

Наистина аз самият съм изплашената птица, видяла ви веднъж голи и без багри; и аз отлетях, когато скелетът с любов ме позова.

По-скоро бих станал надничар в преизподнята и при сенките на миналото — по-угоени и по-дебели са от вас само още преизподниците!

Това, да, това е горчилката на моята утроба, че аз не мога да ви понасям нито голи, нито облечени, о, сегашни люде!

Всичко тайнствено в бъдещето и всичко, което някога е вселявало ужас на отлетелите птици, е наистина по-родно и по-задушевно от вашата „действителност“.

Защото тъй казвате вие: „Действителни сме ние изцяло — и при това без вяра и суеверие“ — така пъчите вие гърди — ах, дори и без гърди!

Да, та как бихте могли вие да вярвате, о, пъстрошарени люде — вие, които сте картина на всичко, вярвано някога?

Подвижни опровержения сте вие на самата вяра и отломъци от всички мисли; люде, на които не може да се вярва, така ви назовавам аз вас, о, действителни люде!

Във вашите духове спорят всички времена и съновидения и брътвежите на всички времена бяха все пак по-действителни, отколкото е вашата будност!

Безплодни сте вие: затова ви липсва вяра. А който е трябвало да сътворява, винаги е имал свои съносбъдновения и звездни поличби. И е вярвал във вярата!

Полуотворени врати сте вие, на които чакат гробари. А това е вашата действителност: „Всичко заслужава да загине.“

О, само как стоите вие пред мене, вие, безплодници. Колко мършави в ребрата! Дори и сами някои от вас проумяваха добре това.

И тогава те казваха: „Навярно докато съм спал, скришно неизвестен бог ми е отнел нещо.“ Наистина достатъчно, за да си сътвори от него една женичка!

„Чудна е мършавината на моите ребра!“ — така говореха някои сегашни люде.

Да, за смях сте ми вие, о, сегашни люде. Особено когато сами се учудвате на себе си!

И тежко ми, ако не можех да се смея над вашето учудване и ако трябваше да пия всичко гадно, що тече от вашите панички!

А така ще бъде по-снизходителен към вас, защото имам да нося тежко бреме и какво ме засяга, че щели да кацат по него бръмбари и крилати гадини?

Наистина то не ще стане по-тежко за мене от това! И не от вас, сегашни люде, ще дойде при мене великата умора.

Ах, къде още трябва да се изкача със своя копнеж! От всички планини пред моя взор се разстилат страните на моите родители и прародители.

Но нигде не намерих аз родина; не се застоях в никой град и портите му бяха отворени за ново скитничество.

Чужди ми са и за присмех сегашните люде, към които доскоро ме теглеше сърцето; изгнаник съм аз от страните на родителите си.

Сега обичам само още страната на чедата си, още неоткритата, в най-далечното море: към нея насочвам аз своя чълн^[1] да я търси и търси.

Ще се отплатя на своите чеда, че съм рожба на своя баща и своята майка — и на грядущето — това сегашно!

Тъй рече Заратустра.

[1] Чълн (стбл.) — лодка. — Бел. Диан Жон. ↑

ЗА НЕПОРОЧНОТО ПОЗНАНИЕ

Когато вчера изгря месецът, аз си помислих, че ще роди слънце: тъй широк и чреват легеше той на небосклона.

Но той излезе лъжец за мене със своята чреватост и по-скоро бих повярвал в мъжа на месеца, отколкото в жената.

Разбира се, той е малко и мъж — този плах нощен мечтател. Наистина с нечиста съвест се скита той над стрехите.

Защото той е сладен и ревнив, инокът в месеца — сладен за земята и за всички радости на влюбените.

Не, аз не го обичам този котак по стрехите. Противни ми са всички, които надникват през полуотворени прозорци.

Набожен и мълчалив се носи той по звездни килими — ала аз не обичам тихо стъпващи мъжки нозе, на които не звънтят поне шпори.

Всяка честна човешка стъпка говори: котката обаче се прокрадва безшумно над земята. Виж, месецът се появява безшумно като котка и нечестно.

Тази притча ви давам на вас, „сентиментални лицемери“ — на вас, „чисти познавачи“! Вас назовавам аз сладострастници!

Също и вие обичате земята и земното: добре ви разгадах аз! Но срам има във вашата любов и нечиста съвест — на месеца приличате вие!

За презрение към земното са увещали вашия дух, ала не вашата утроба: тя обаче е най-мощното у вас!

И сега се срамува вашият дух, че угажда на прищевките на утробата ви и поради своя собствен срам се движи по скришни и лъжливи пътища.

„Това би било за мене най-върховното — тъй говори вашият лъжлив дух на себе си, — да гледам на живота без възжелание, а не подобно на куче с изплезен език.“

Щастлив да бъда в съзерцание, със замряла воля, без стремеж и алчност на себелюбие, студен и пепеляв в цялото тяло, но с опиянени очи на месец!

Това би било за мене най-любимото нещо — така прелъстява сам себе си прелъстеният — да обичам земята, както я обича месецът, и само с око да докосвам нейната красота.

А това се казва според мене непорочно познание на всички неща, когато не искам нищо от нещата: „стига ми само да лежа пред тях като огледало със сто очи.“

О вие, сантиментални лицемери, о, вие, сладострастници! На вас ви липсва невинност във възжеланието: ето защо сега вие клеветите възжеланието!

Наистина не като създатели, творци, изпълнени от творческа радост, обичате вие земята!

Къде има невинност? Дето има воля за творчество. А който иска да твори свръх себе си, той има според мене най-чиста воля.

Къде е красотата? Там, дето аз трябва да искам с цялата си воля: дето аз искам да обичам и да загина, та един образ да не остане само образ.

Да обичам и да загина: това от памтивека е в съзвучие. Воля за обич: това значи да си готов също и за смърт. Така ви говоря аз на вас, страхливци!

Но ето че вашето скопено кривогледство иска да се зове „съзерцание“! А това, което търпи докосване на боязливи очи, да бъде кръстено „красиво“. О, вие, осквернители на благородни имена!

Ала това ще бъде вашето проклятие, вие, непорочници, вие, чистопознавачи, че вие никога не ще родите: макар да стоите широки и чревати на кръгозора!

Наистина от вашите уста се леят благородни думи: и ние трябва да вярваме, че и сърцето ви прелива, о, долни лъжци!

Ала моите думи са нищожни, презрени, криви думи: на драго сърце аз прибирам онова, що пада при вашите обеда под трапезата.

Все пак с тях аз мога да ви кажа истината, о, лицемери! Да, моите костички, миди и бодливи листа трябва да гъделичкат носа на лицемери!

Лош въздух се разнася винаги около вас и вашите обеда: та нали вашите сладострастни мисли, вашите лъжи и вашите потайности витаят във въздуха?

Та дръзнете първом да повярвате сами на себе си — на себе си и на своята утроба! Който сам не вярва на себе си, винаги лъже.

Личинки на бог окачихте си сами, о, вие, чистници! В личинка на бог се укри вишият ужасен пръстенест червей.

Наистина вие мамите, о, „съзерцатели“! Дори и Заратустра някога лудееше по вашите божествени кожи! Не отгатна той кълбата от змии, натъпкани в тях.

Във вашите игри аз съзирах някога да играе душата на бог, о, вие, чистопознавачи! Струваше ми се, че не съществува по-добро изкуство от вашите изкуства.

Отдалечението скриваше от мене нечистотиите и вонливия лъх на змии: че лукавата хитрост на гущера сладно се гуши и пълзи тук.

Ала аз дойдох близо до вас: тогава настана за мене ден — а настана той и за вас сега! Край за любовните похождения на месеца!

Погледнете го само! Сварен на местопрестъплението и бледен стои той там — пред зората!

Защото изгрява вече то — жаркото зарево, — слънцето, идва неговата любов към земята! Невинност и жажда на творец е всяка любов на слънцето!

Погледнете само колко нетърпеливо се възема то над морето! Не чувствувате ли неговата жажда и горещия дъх на неговата любов?

Морето иска то да смуче и да отнесе гълбините му на възбог при себе си: и ето страстта на морето навдига към него многохилядната си гръд.

То иска да бъде целувано и смукано от жаждата на слънцето: въздух иска то да стане и висина, и пътека на светлината и самото то да се превърне в светлина!

Наистина подобно на слънцето аз обичам живота и всички дълбоки морета.

И това носи за мене името познание: всичко дълбоко трябва да се възземе — към моята висина!

Тъй рече Заратустра.

ЗА УЧЕНИТЕ

Когато лежах, потънал в дълбок сън, овца заръфала бръшляновия венец около главата ми — ръфала и промълвила: „Заратустра не е вече учен.“

Изрекла го наперена и надменно си отишла. Едно дете ми разказа всичко това.

Обичам да лежа тук, където играят децата, до срутения зид, между тръни и червени макове.

Учен съм аз все още за децата, а също и за тръните и червените макове. Невинни са те дори и в злобата си.

Ала за овците вече не съм учен: тъй го иска моят жребий — благословен да бъде той!

Защото тази е истината: аз напуснах дома на учените, дори тръшнах вратата зад себе си.

Предълго седя моята душа гладна на тяхната трапеза; не съм аз дресиран като тях на познание, сякаш троша орехи.

Свобода обичам аз и въздуха над прясна земя; предпочитам да спя на волски кожи, отколкото на титли и почести.

Аз съм пренагреян и изгорен от собствени мисли: често едва си поемам дъх. Тогава трябва да изляза на въздух и далече от всякакви прашни стаи.

А пък те седят хладни в хладна сянка и във всичко искат да бъдат само зрители, пазят се да седнат там, дето слънцето прежуря под стъпалата.

Подобно на тези, които стоят по улиците и зяпат минувачите, те причакват и зяпат мислите, родени от други.

Докосне ли ги човек с ръце, от тях се вдига прах като от брашнени чували, и то неволно. Но кой ли би отгатнал, че техният прах произхожда от жито и жълтия разкош на летни нивя?

Проявяват ли мъдрост, студени тръпки полазват снагата ми от техните дребни сентенции и истини: често от тяхната мъдрост се разнася зловоние като от блато и наистина аз вече долових в нея крякането на жаба.

Сръчни са те, те имат ловки пръсти; що дири моето просто еднообразие при тяхното сложно многообразие? Техните пръсти умеят да вдяват, да връзват и да тъкат: така те плетат чорапите на духа!

Добри часовникови механизми са те: човек само трябва да се грижи правилно да ги навива! Тогава те показват безпогрешно часовете и при това вдигат само скромен шум.

Подобно на мелници работят те и сбиват всичко, стига да им се подхвърлят зърна! Те вече знаят да ги съситняват и да правят от тях бял прах.

Те се взират внимателно в пръстите един на друг и си нямат особено доверие. Изобретателни в малки хитрости, чакат да дойдат такива, чието знание още куца — подобно на паяци ги дебнат те.

Виждам съм ги да приготвят винаги отрова с предпазливост и винаги си слагаха стъклени ръкавици при това на ръцете.

Също и с фалшиви зарове те умеят да играят; сварвах ги да играят толкова разпалено, че пот се стичаше от тях.

Чужди сме ние един на друг, а добродетелите им са още по-противни на вкуса ми от техните лъжи и лъжливи зарове.

А когато живеех при тях, аз живеех над тях. Заради това те ме намразиха.

Не искаха и да чуят, че някой върви над главите им, и затова натрупаха дърва, пръст и нечистотии между мене и своите глави.

Така те заглушиха звука от стъпките ми: най-лошо ги долавяха досега най-учените.

Недъзите и слабостите на всички люде поставяха те между себе си и мене: „недъгава почва“ наричат те това в домовете си.

Но въпреки това аз вървя със своите мисли над главите им; и дори ако пожелаех да вървя по моите собствени недъзи, все пак ще бъда над тях и над главите им.

Защото людете не са равни: така говори справедливостта. И това, което аз искам, те не би трябвало да искат!

Тъй рече Заратустра.

ЗА ПОЕТИТЕ

Откак познавам по-добре тялото си — рече Заратустра на един от учениците си, — духът е за мене само още дух; а всичко „непреходно“, то е само притча.

— Чух те вече веднъж да говориш тъй — отвърна ученикът — и тогава ти добави към това: „Но поетите прекалено много лъжат.“ Защо каза, че поетите прекалено много лъжат?

— Защо ли? — каза Заратустра. — Ти питаш защо? Аз не спадам към тези, които човек може да пита за тяхното „защо“.

От вчера ли са моите преживелици? Отдавна аз изживях основанията на мненията си.

Нямаше ли паметта ми да бъде бъчва със спомени, ако бих поискал да задържа в нея и основанията си?

За мене е вече прекалено много и това, да задържа в нея мненията си; някоя и друга птичка отлита вече от мене.

А понякога откривам и някоя чужда долетяла птичка в моя гълъбарник и тя потреперва плахо, когато положи ръка върху нея.

Та що ти бил казал Заратустра някога? Че поетите прекалено много лъжат ли? Но също и Заратустра е поет.

Вярваш ли ти сега, че той е говорил тук истината? Защо вярваш ти това?

Ученикът отвърна:

— Аз вярвам в Заратустра.

Ала Заратустра поклати глава и се усмихна.

— Вярата не ме прави блажен — рече той, — а още по-малко вярата в мене.

Но нека да приемем, че някой напълно сериозно твърди: „Поетите лъжат прекалено много“ — та той има право, ние действително лъжем прекалено много.

А освен това ние знаем прекалено малко и сме лоши ученици: затова и сме принудени да лъжем.

И кой от нас, поетите, не е подправял виното си? Не една отровна микстура се е получавала в нашите изби, не едно неопикуемо

нещо се е раждало там.

И понеже ние знаем малко, то от сърце ни се нравят нищите духом, особено ако те са млади женички.

Ние жадуваме дори за ония неща, които стари бабички разказват вечер. Това назоваваме ние вечно женственото у нас.

И сякаш съществува някакъв особено таен достъп до знанието, който се задръства за тези, които искат да научат нещо: тъй вярваме ние в народа и неговата „мъдрост“.

Това обаче вярват всички поети: че ако някой, легнал в тревата или в усамотени дъбрави, наостри ушите, ще узнае нещо за нещата, които се намират между небето и земята.

И обхванат ли ги нежни вълнения, поетите си въобразяват, че самата природа е влюбена в тях.

И че тя се прокрадва в тяхното ухо, за да им прошепне нещо тайнствено и ласкави любовни слова: и с това те се пъчат и перчат пред всички простосмъртни люде!

Ах, толкова много неща има между небето и земята, за които единствено поетите са могли да си позволят да бленуват.

И особено за небето: защото всички богове са символи за поети, рожби на поети.

Наистина винаги ни тегли нещо нагоре — именно към царството на облаците: там настаняваме ние нашите пъстри мехури и ги назоваваме тогава богове и свръхчовеци.

Та те са леки тъкмо колкото се изисква за тия престоли — всички тези богове и свръхчовеци!

Ах, колко ми дотегна всичкото това несъвършенство, което на всяка цена иска да стане събитие! Ах, колко ми дотегнаха поетите!

Докле Заратустра говореше тъй, неговият ученик му се сърдеше, но мълчеше. Също и Заратустра замълча: и неговият взор се насочи навътре, сякаш се рееше в необозрими далечини. Най-сетне той въздъхна и пое дъх.

— Аз съм от днес и от някога — рече той тогава, — но в мене има нещо, което е от утре и от другиден и от още по-далечното утре.

Омръзнаха ми всички поети — и старите, и новите: повърхностни са те за мене всички и плитски морета.

Тяхната мисъл не заораваше надълбоко: затова чувството им не потъваше чак до дъното.

Малко сладострастие и малко скука: на това се е обърнала дори и най-добрата им размисъл.

Целите мелодични напеви на техните арфи за мене не са нищо друго освен дихание и реене на призраци. Що са проумели те досега от пламенната магия на звуците?

За мене те не са и достатъчно чисти: те всички размътват своите води, за да изглеждат по-дълбоки.

При това с удоволствие те искат да минат за помирители: ала за мене те си остават посредници и смесители, полутакива-полуинакви и нечисти люде.

Ах, аз наистина хвърлях мрежата си в техните морета и исках да хвана добра риба; винаги обаче изтеглях глава на някой стар бог.

Тъй морето поднасяше камък на гладния човек. А и те самите може би произхождат от морето.

Сигурно у тях се намират и бисери: толкова повече приличат те самите на животни с твърда черупка. И вместо душа често откривах у тях солена слюз.

От морето те се научиха и на суетност: та нали морето е паун на пауните!

Дори и пред най-грозния от всички биволи то разветвя своята опашка, никога не му дотяга неговото дантелено ветрило от сребро и коприна.

Предизвикателно гледа на него биволът, в душата си близък до пясъка, още по-близък до гъстълака, но най-близък до блатото.

Що значат за него красота и море и пауново великолепно ветрило? Тази притча казвам аз на поетите.

Наистина самият им дух е паун на пауните и море от суетност!

Зрители търси духът на поета: та били те дори и биволи!

Ала на мене този дух дотегна: и виждам, че ще настъпи време, когато той сам на себе си ще омръзне.

Преобразени вече аз видях поетите и насочили взор към самите себе си.

Видях да идват покаяни духом: от тях израснаха те.

Тъй рече Заратустра.

ЗА ГОЛЕМИ СЪБИТИЯ

Има един остров в морето — недалеч от блажените острови на Заратустра. На него дими непрестанно огнедишаща планина. За него народът и особено старите бабички от народа казват, че е поставен като канара пред портите на долния свят. Обаче през самата огнедишаща планина слизала тясната пътечка надолу, която водела към портите на преизподнята.

По онова време, когато Заратустра пребивавал на блажените острови, се случило тъй, че един кораб хвърлил котва до брега на острова с огнедишащата планина. Неговият екипаж слязъл на сушата, за да стреля зайци. Ала по пладне, когато капитанът и хората му се събрали отново, видели ненадейно да се носи към тях във въздуха един мъж и един глас промълвил ясно: „Време е! Крайно време е вече!“ Но когато било най-близко, видението прелетяло бързо като сянка край тях и се насочило към огнедишащата планина — тогава, дълбоко слисани, познали те, че то е Заратустра, защото всички те го били виждали, с изключение на самия капитан, и го обичали, както народът обича: така че равни части от обич и боязън се смесвали в обичта им.

— Я вижте — рекъл старият кормчия, — Заратустра се носи към ада!

По същото време, когато тези моряци слезли на огнедишащия остров, се разпространила мълвата, че Заратустра е изчезнал. И когато запитвали приятелите му, те разказвали, че по тъмно заминал с кораб, без да каже къде отива.

Така се породило безпокойство. След три дни обаче към това безпокойство се прибавил и разказът на моряците. И сега целият народ говорел, че дяволът е отвлякъл Заратустра. По-скоро мисля, че Заратустра е отвлякъл дявола. Ала в дъното на душите си всичките били изпълнени със загриженост и копнеж. Затова, когато на петия ден Заратустра се появил между тях, радостта им била голяма.

И ето разказа за разговора на Заратустра с огненото куче:

— Земята — рече той — има кожа, а тази кожа има болести. Една от тия болести се нарича например „човек“.

А друга от тези болести се зове „огнено куче“. За него хората са лъгали и са били лъгани.

За да изследвам тази тайна, аз пребродих морето и видях истината гола, наистина разголена чак до врата.

Сега зная какво значи огненото куче, а също така и всички бълващи и метежни дяволи, от които се страхуват не само стари бабички.

— Излез вън, о, ти, огнено куче, от бездната си — извиках аз — и признай колко е дълбока тази геена! Откъде е това, що бълваш нагоре?

Ти пиеш изобилно от морето: твоето пресолено красноречие доказва това. Наистина за едно куче от бездната ти вземаш прекалено много храна от повърхността!

Смятам те най-много за търбухоговорител на земята и винаги, колчем чуех да се говори за метежни и бълващи дяволи, аз си ги представях подобни на тебе: подсолени, лъжливи и плоски.

Вие умеете да рикаете и с пепел да забулвате светлината! Вие сте най-отличните самохвалци и сте изучили основно изкуството да възвирате тинята в кипяща лава.

Където пребивавате, непременно трябва да има наблизо тиня — и много гнилоч, гъбясало и притиснато: всичко това се стреми към свобода.

„Свобода“ ревете вие най-много: ала аз отвикнах вече да вярвам в „големи събития“, щом около тях се вдига прекалено голяма врява и пушек.

И повярвай ми, о, приятелю адски вой! Най-великите събития — това не са нашите най-шумни, а нашите най-тихи часове.

Не около откривателите на нов шум, а около откривателите на нови ценности се върти светът: безшумно се върти той.

И признай си само! Винаги се оказваха малки събития, след като отшумяваше твоята врява и се разсейваше пушекът. Какво значение има, че един град се е превърнал в мумия, а една статуя се търкала в тинята?

Тези слова отправям още и към всички рушители на статуи. Наистина най-голяма глупост е това, да хвърляш сол в морето и статуи в тинята.

В тинята на вашето презрение лежеше статуята: ала това е точно нейният закон — за нея от презрението ви се роди отново живот и жива красота!

С божествени черти възкръсва сега тя и страдалчески прелъстителна; тя дори ще ви благодари, че сте я съборили, о, рушители!

На крале и църкви и на всичко вече изнемощяло от старост и добродетел ще дам обаче аз този съвет: накарайте ги да ви съборят! Така вие ще се възвърнете отново към живот; а към вас ще се върне и добродетелта.

Така говорех на огненото куче: тогава то ме пресече сърдито и запита:

— Църква ли? Що е то?

— Църква — отговорих аз, — това е един вид държава, и то най-лъжливата. Но млъкни, ти, лицемерно куче! Ти самото познаваш най-добре своя род!

Подобно на тебе държавата е лицемерно куче, подобно на тебе тя обича да говори с пушек и врява, за да накара, подобно на тебе, другите да вярват, че говори от утробата на нещата.

Защото тя — държавата — иска на всяка цена да бъде най-важното животно на земята — и в това също ѝ вярват.

Като казах това, огненото куче обезумя от завист:

— Как — изкрещя то, — най-важното животно на земята ли? И вярват ли ѝ?

И толкова пара и ужасни рикания забълваха от пастта, щото аз си помислих, че то ще се задуши от ярост и завист.

Най-сетне то утихна и задъхаността му понамаля, ала щом се успокои, аз му казах, смеейки се:

— Ти се ядосваш, огнено куче: значи аз имам право да ти говоря тъй.

И за да остана прав и занапред, чуй за друго едно огнено куче: то говори действително от сърцето на земята.

Злато дъха неговото дихание и златен дъжд: тъй го желае сърцето му. Защо му е на него пепел и пушек и още гореща слуз?

Смях излита от него като пъстър керван от облаци; неприязно настроено е то към твоето бучене и бълване и гъргорене на червата!

А златото и смеха — тях то взема от сърцето на земята: защото, научи това, сърцето на земята е от злато!

Като чу тези думи, огненото куче не изтърпя повече да ме слуша. Засрамено, то подви опашката си, издаде смиреничко и кротко едно „вау! вау!“ и пропълзя надолу в бърлогата си.

Тъй разказваше Заратустра. Ала учениците му едва го изслушаха: толкова голяма беше жаждата им да му разкажат за моряците, зайчетата и хвърчащия мъж.

— Що да мисля за това — възрази Заратустра. — Та мигар аз съм призрак?

Това ще да е била моята сянка. Вие сте чували вече нещо за пътника и неговата сянка.

Сигурно е това. Аз ще трябва обаче да я държа по-близо до мене. Иначе тя ще ми провали доброто име!

И отново Заратустра поклати глава и не можеше да се начуди:

— Що да мисля за това? — се залита той още веднъж.

Та защо призракът е извикал:

— Време е! Крайно време е вече!

За какво ли е крайно време!

Тъй рече Заратустра.

ПРОРИЦАТЕЛЯТ

„... и аз видях голяма печал да обхваща хората. Най-добрите от тях се умориха от своите дела.“

Разпространяваше се учение и вяра вървеше до него: „Всичко е празно, всичко е еднакво, всичко е вече било!“

И от всички ридове ехото повтаряше: „Всичко е празно, всичко е еднакво, всичко е вече било!“

Наистина ние прибрахме жътвата: но защо всички плодове загниха и потъмниха? Що падна от лошия месец през последната нощ?

Напразен беше целият ни труд, отрова стана нашето вино, зли очи опърлиха и пожълтиха нашите поля и сърца.

Изсъхнахме ние всички: и ако паднеше огън върху нас, ние бихме се разпилели подобно на пепел — да, дори самия огън ние уморихме.

Всички извори пресъхнаха за нас, дори морето се отдръпна навътре. Земята иска да се продъни, но бездната отказва да я погълне.

„Ах, къде има още море, в което човек би могъл да се удави“ — така ехтят нашите вопли над плитки блата.

„Наистина ние вече сме крайно уморени, за да умрем; сега още бодърствуваме и продължаваме да живеем — в склепове.“

Заратустра слушаше словата на прорицателя и неговите предсказания проникнаха дълбоко в сърцето му и той се преобрази. Печален бродеше наоколо и уморен; и той заприлича на тези, за които говореше прорицателят.

— Наистина — рече той на учениците си — още малко остава и ето че ще настъпи дългият здрач. Ах, как да спася аз своята светлина отвъд него!

Та да не изгасне тя в тази печал! Защото тя трябва да пребъде и да свети в по-далечни светове — и за още по-далечни нощи!

Така дълбоко угрижен в сърцето си обикаляше Заратустра. В продължение на три дни той не прие нито вода, нито храна, нямаше

покой и загуби способността да говори.

Най-сетне той изпадна в дълбок сън. Ала неговите ученици не го изоставиха, седяха около него в дълги нощни бдения и угрижени очакваха дали ще се събуди и ще заговори отново и дали ще бъде излекуван от тежката си печал.

А ето словата му, когато Заратустра се пробуди: ала гласът му долиташе до учениците му като далечно ехо:

— Чуйте съня, що сънувах, о, приятели мои, и ми помогнете да разтълмя неговия смисъл!

Загадка е още той за мене, този сън. Неговият смисъл е скрит в него, затворен в него като в клетка и все още не може той да разпери криле и да излети свободно над него.

Присъни ми се, че съм се отрекъл от всякакъв живот. Нощен и гробищен пазач бях станал аз там — в самотния планински замък на смъртта.

Там пазех аз нейните саркофази: пълни бяха сглушените сводове от такива победни трофеи. От стъклени саркофази ме гледаше сразен живот.

Дишах мирис на прашни вечности: спарена и прашна лежеше моята душа. А и кон би могъл там да проветри душата си?

Винаги ме обгръщаше ярката светлина на среднощ; до нея се гушеше самотност; а и трето нещо: хриптяща смъртна тишина, най-лошата от моите приятелки.

Ключове носех аз, най-ръждивите от всички ключове; и аз умеех с тях да отключвам най-скърцащите от всички врати.

Подобно на кобен грак отекваше звукът през дългите ходове, когато се издигаха крилата на вратата: зловещо крещеше тази птица, не обичаше тя да я будят.

Ала още по-зловещо беше и още по-силно ми се стягаше сърцето, когато замлъкваше тя и наоколо се възцаряваше тишина и аз оставах самичък в това коварно безмълвие.

Тъй минаваше и пълзеше времето за мене, ако изобщо имаше време. Що знам аз за това? Ала най-сетне се случи това, което ме събуди.

Три пъти разтърсиха удари вратата, подобно на гръм, три пъти проехтяха и изреваха подземията: тогава аз се отправих към вратата.

„Алпа — извиках аз, — кой носи своята пепел на планината? Алпа! Алпа! Кой носи своята пепел на планината?“

И аз натисках ключа и повдигах вратата и напрегам сили, но тя не се отвори нито на пръст.

Тогава бурен вятър изведнъж блъсна крилата и ги разтвори: със свистене, вой и бучене той ми подхвърли черен ковчег:

И в бученето, свистенето и воя ковчегът се разби и избълва хилядолик кикот.

И хиляди разкривени лица на деца, ангели, бухали, глупци и огромни като деца пеперуди се захикотиха срещу мене, присмиваха ми се и ревяха.

Уплаших се страшно от това: страхът ме повали на земята. И аз закрещях от ужас, както никога през живота си не съм крещял.

Ала собственият ми крясък ме събуди. И дойдох на себе си.

Така разказа Заратустра съня си и после замълча, защото той още не можеше да го разтълкува. Но ученикът, когото той обичаше най-много от всички, стана бързо, хвана Заратустра за ръката и каза:

— Самият ти живот, о, Заратустра, разтълмява този сън.

Не си ли ти самият този вятър с пронизващ вой, който разтвори вратата в замъците на Смъртта?

Не си ли ти ковчегът, пълен с пъстри злини и ангелски ликове на живота?

Наистина подобно на хилядолик детски кикот минава Заратустра през всички склепове, смеейки се над тези нощни и гробищни пазачи и над всеки друг, който дрънчи с мрачни ключове.

Със своя смях ти ще всяваш ужас в тях и те ще падат на земята. Несвяст и опомняне ще бъдат доказателства за твоята мощ над тях.

Също и когато настъпи дългият здрач и смъртната умора, ти не ще залезеш от нашето небе, о, ти, глашатай на живота.

Нови звезди ни разкри ти и нови прелести на нощта. Наистина ти разпъна самия живот като цветен шатър над нас.

Сега винаги ще извира детски смях от ковчези; сега винаги ще се извира бурен вятър победоносно над всяка смъртна умора; затова ти сам си за нас гарант и прорицател!

Наистина самите тях сънува ти — своите врагове: това бе най-тежкия ти сън!

Но както ти се пробуди от тях и дойде на себе си, така и самите те трябва да се пробудят от себе си — и да дойдат при тебе.

Тъй каза ученикът; и всички други се струпяха около Заратустра и го хващаха за ръцете и искаха да го увещаят да остави одъра и тъгата и да се върне отново при тях. Ала Заратустра седеше полуизправен на постелята си и с чужд поглед. Също като някой, който го след дълго странствуване се завръща у дома си, оглеждаше той учениците си и изследваше лицата им: и все още не можеше да ги разпознае. Ала когато го вдигнаха и изправиха на нозе, ето че изведнъж погледът му се промени; той проумя всичко, което се беше случило, поглади брадата си и рече с крепък глас:

— Хайде! За това има време, но вие се погрижете, мои ученици, да хапнем добре, и то скоричко! Така мисля да се покая за лошите сънища!

А прорицателят нека яде и пие до мене; и наистина аз ще му посоча море, в което може да се удави!

Тъй рече Заратустра. А после, като клатеше глава, дълго гледа в лицето ученика, който бе разгълмил съня.

ЗА СПАСЕНИЕТО

Когато един ден Заратустра минаваше по големия мост, наобиколиха го недъгавците и божеците и един гърбав му рече така:

— Виж, Заратустра! Също и народът учи от тебе и добива вяра в твоето учение: ала за да ти повярва напълно, е необходимо още едно нещо: ти трябва по-напред да убедиш нас, недъгавците! Сега ти имаш тук хубав избор и наистина повече от една възможност на разположение. Можеш да накараш слепците да прогледат и схванатите да проходим, а на тогава, комуто е много дадено, можеш да отнемеш поне малко. Според мене това би било най-верният подстъп да накараш недъгавците да повярват в Заратустра.

Но Заратустра отвърна на този, който говореше, така:

— Когато снее на гърбавия гърбицата, човек снее духа му — така учи народът. А когато върне на слепия зрението, с очите си той вижда премного лоши неща на земята, така че проклина този, който го е излекувал. А този, който наказва схванатия да проходи, му причинява най-голямото зло: защото едва проходил, дава воля на пороците си и така народът учи посредством хромия. А защо Заратустра да не учи също от народа, щом като народът учи от Заратустра?

Ала откакто съм отново между хората, най-малкото поне е това, че виждам: този няма око, а другият ухо, трети няма крак, а има и някои, които са изгубили езика или носа, или главата си.

Виждам и съм виждал още по-лоши неща, и някои толкова отвратителни, че не бих желал да говоря за всяко от тях, а за някои нито дори да мълча, например за люде, на които липсва всичко освен едно в повече — люде, които не са нищо друго освен едно голямо око или една голяма уста, или един голям търбух, или нещо друго грамадно — изопачени недъгавци ги назовавам аз.

А когато слязох от моята самота в планината и за пръв път прекосих този мост, просто не вярвах на очите си, погледнах веднъж, погледнах втори път и най-сетне си казах: „Това е ухо! Ухо — голямо колкото човек!“ Вгледах се по-добре: и наистина зад ухото се движеше още нещо, толкова мъничко, незначително и хилаво, че просто да го

съжалиш. И наистина чудовищното ухо седеше на малко, тънко стъбълце — а това стъбълце беше човек! С увеличително стъкло би могло дори да се различи мъничко завистливо личице, а също тъй да се люшка на стъбълцето и подпухнала душичка. Народът ме уверяваше обаче, че голямото ухо не е само човек, а и голям човек, гений! Аз обаче не вярвах никога на народа, колчем говореше за големи хора, и си останах с вярата, че той е изопачен недъгавец, който има от всичко съвсем по малко, а от едно повече.

Когато изрече тези думи на гърбавия и на тези, чийто глашатай и тълкувател беше, Заратустра се обърна с дълбоко негодувание към учениците си и промълви:

— Наистина, приятели мои, аз бродя между хората като между отломъци от човешки крайници и разпилени вътрешни органи.

Най-ужасното за моето око е, че виждам човека разпокъсан на части и пръснат като на бойно поле и кланица.

И пробегне ли от Сега към Някога моето око, вижда все същата картина: отломъци от човешки крайници и разхвърляни вътрешни органи, зловещи случайности, ала никакви човеци.

Това Сега и Някога на земята — ах, приятели мои, за мене то е най-непоносимото и аз не бих могъл да живея, ако не бях пророк и на грядущето.

Пророк, пожелател, създател, самото това грядуще и мост към грядущето и, ах, дори нещо като недъгавец на този мост: всичко това е Заратустра.

Също и вие често си задавахте въпроса: „Кой е за нас Заратустра? Как трябва да се назовава той за нас?“ И както аз самият, и вие си поставихте въпроси, които чакаха отговор. Прорицател ли е той? Или може би изпълнител? Завоевател ли? Или наследник? Може би есен? Или лемеж? Лекар? Или оздравяващ болник?

Поет ли е той? Или глашатай на истината? Освободител ли? Или усмирител? Добър човек? Или зъл изкусител?

Аз бродя между хората като между отломъци на грядущето: на онова грядуще, което съзирам с погледа си.

И моите творчески мисли и стремежи са включени в това, да съчетая и обединя в единство отломъците и загадката, и зловещата

случайност.

И как бих понесъл аз това, че съм човек, ако човекът не беше също и поет и разгадател на загадки, и спасител от случайността.

Да спасиш потъналото в миналото и всяко „тъй беше едно време“, да превъплътиш в едно „тъй го исках аз“ — единствено това би означавало за мене спасение!

Воля — тъй се зовеше освободителят и благовестителят, тъй ви учех аз вас, приятели мои! А сега прибавете и това към наученото: самата воля е все още затворник.

Искането освобождава: ала как се зове Това, което оковава във вериги дори освободителя?

„Минало свършено“ се зове скърцането на зъби и най-самотната мъка на волята. Безсилна да поправи стореното, тя е озлобена зрителка на всяко минало.

Волята не може да иска назад: че не може да сломи времето и възделението на времето — това е най-самотната мъка на волята.

Искането освобождава: и какво ли не измъдря самото искане, за да се отърси от мъката си и да се надсмее на своя затвор?

Ах, глумец става всеки затворник! Глумливо спасява себе си и затворената воля.

Гневи се, че времето не се връща назад. „Минало свършено“ — тъй се зове камъкът, който тя не може да отмести.

И ето, търкаля тя камъни от гняв и негодувание и си отмъщава на оногова, който в отличие от нея не изпитва злоба и негодувание.

Така волята, избавителката, стана мъчителка: и на всичко, което може да страда, тя си отмъщава, че не може да се върне назад.

Това, да, единствено това е самото отмъщение: ненавистта на волята към времето и неговото „минало свършено“.

Наистина голяма гламавщина обитава в нашата воля; превърна се в проклетие за целия човешки род, щом тази гламавщина се научи на дух!

Духът на отмъщението: приятели мои, това беше досега най-добрият помисъл на хората; и където имаше страдание, там трябваше винаги да има и наказание.

Именно „наказание“, така назовава само себе си отмъщението: с лъжовна дума то си присвоява лика на чиста съвест.

И тъй като самият искащ страда поради невъзможността да иска назад, то и самата воля и целият живот трябвало да бъдат наказание!

И ето че облак след облак се трупаха над духа, докле най-сетне лудостта не почна да проповядва: „Всичко е преходно, затова всичко заслужава да отmine!“

„И това е самата справедливост, онзи закон на времето, според който то трябва да изяде своите чада“ — така проповядваше лудостта.

„Нещата са подредени нравствено според правда и наказание. О, къде е избавлението от потока на нещата и от наказанието «битие»?“ Тъй проповядваше лудостта.

„Може ли да има избавление, щом има вечна правда? Ах, неотместим е камъкът «минало свършено», вечни трябва да бъдат също и всички наказания!“ Тъй проповядваше лудостта.

Ни едно дело не може да бъде унищожено. Как би могло чрез наказанието то да стане несторено? Това, това е вечното в наказанието „битие“, че дори самото битие трябва вечно да става отново дело и вина!

Освен това самата воля накрая се самоизбави и искането се превърна в неискане. Ала вие, братя мои, познавате тази приказна песен на лудостта!

„Далеч от тези приказни песни ви водех аз, когато ви учех: «волята е творец».

Всяко «минало свършено» е отломка, гатанка, ужасна случайност — докле творческата воля не каже: «Но тъй го исках аз!»

Докле творческата воля не каже: «Но тъй го искам аз! Тъй ще го искам аз!»

Ала каза ли тя вече тъй? И кога ще стане това? Отхвърлила ли е вече волята сбруите на собствената си глупост?

Станала ли е вече волята своя собствена избавителка и благовестител? Отвикнала ли е тя от духа на отмъщението и от всякакво скърцане със зъби?

И кой я научи на помирение с времето и на нещо по-висше от всяко помирение?

Нещо по-висше от всяко помирение трябва да иска волята, която е воля за власт — но как става това с нея? Кой я научи още да иска и назад във времето?“

Ала на това място от речта се случи тъй, че Заратустра ненадейно млъкна и заприлича изцяло на човек, изплашен до смърт. С изплашен взор загледа той учениците си; окото му пронизваше като стрела техните мисли и задни помисли. Ала само след един миг той отново се засмя и рече кротко:

— Трудно е да се живее с люде, защото мълчанието е толкова трудно, особено за бърбив човек.

Тъй рече Заратустра. А гърбавият, закрил лицето си, се беше заслушал в разговора, но когато чу Заратустра да се смее, той издигна любопитно глава и каза бавно:

— Ала защо Заратустра говори на нас по-другояче, отколкото на своите ученици?

Заратустра отвърна:

— Що има тук за чудене? С гърбави човек може да си позволи да говори гърбаво!

— Добре — промълви гърбавият. — И с ученици може да си позволи да бърби по ученически.

Ала защо Заратустра говори по-другояче на своите ученици, отколкото на себе си?

ЗА ЧОВЕШКИЯ УМ

Не висината, стръмнината е страшното.

Стръмнината, откъдето погледът лети надолу, докато ръката посяга нагоре. Тогава шемет обхваща сърцето пред неговата двойна воля.

Ах, приятели, в състояние ли сте да отгатнете двойната воля и на моето сърце?

Това, това е моята стръмнина и моята опасност, че погледът ми възлита нагоре, а ръката ми би желала да се задържи и да намери опора в дълбината!

О, човекът се вкопчава в моята воля, с вериги се свързвам аз за човека, защото ме тегли нагоре към свръхчовека: защото там ме влече другата ми воля.

И затова живея аз сляп сред хората, сякаш не ги познавам: за да не загуби моята ръка вярата си в твърдината.

Не познавам аз вас, хората: тази мрачина и утеха витаят често около мене.

Аз седя на входа за всеки хитрец и питам: „Кой ще ме измами?“

Моят човешки ум се проявява най-напред в това, че аз се оставям да ме мамят, за да не бъда винаги нащрек пред измамниците.

Ах, ако бях винаги нащрек пред човека, как би могъл тогава човекът да бъде котва за моето въздушно кълбо? Твърде лесно аз бих могъл да се откъсна и полетял бих далече на възбог!

Промисъл над съдбата ми е да живея без предпазливост.

А който иска да не умре от жажда между хората, той трябва да се научи да пие от всички чаши; а който иска да остане чист между хората, той трябва да съумее да се мие и с мръсна вода.

И тъй си казвах аз често за утеха: „Хайде! Напред! Старо сърце! Едно нещастие те отмина! Наслаждавай се на това като на свое щастие!“

Това обаче е моят друг човешки ум: аз щадя суетните люде повече от горделивците.

Не е ли накърнена суета майката на всички трагедии? Но където е накърнена гордостта, там израства нещо по-добро от самата гордост.

За да представя приятно зрелище на окото, животът трябва да изпълнява добре своята игра, а за тази цел той се нуждае от добри актьори.

Намерих, че всички суетни люде са добри актьори: те играят и искат зрителите да се наслаждават на играта им — целият им дух е вложен в това искане.

Те играят себе си, те възпроизвеждат себе си: обичам да наблюдавам живота близо до тях — това лекува от униние.

Затова щадя аз суетните люде, защото те са лечители на моето униние и ме привързват здраво към човека като към някакво зрелище.

А освен това: кой би измерил у пустословеца цялата дълбочина на неговата скромност? Аз го обичам и му състрадавам заради скромността му.

От вас иска той да се научи на вяра в себе си. Той се храни от вашите погледи, гълта жадно похвалите от вашите ръце.

Той вярва в лъжите ви, стига да лъжете добре за него, защото в своята светая светих сърцето му с въздишка се запитва: „Що съм аз?“

И ако Това е истинската добродетел, която не знае нищо за съществуването си, то и пустословецът не знае нищо за своята скромност!

А в това е моят трети човешки ум; вашата плашливост не ми отравя гледката на злите люде.

Изпитвам блажено чувство, когато наблюдавам чудесата, които измътва горещото слънце: тигри и палми, и гърмящи змии.

И между людете има чудесно люпило на горещото слънце и много още неща, достойни за почуда у злите люде.

Наистина, както вашите премъдречи не ми се сториха чак толкова мъдри, тъй намерих, че и злината на людете стои далече под славата си.

И често се запитвах, поклащайки глава, защо гърмите вие, о, гърмящи змии?

Наистина дори и за злината има все още бъдеще! И най-горещият юг все още не е открит за човека.

Колко често някои неща сега се назовават най-голямо зло, а всъщност то е само дванадесет стъпки широко и три месеца дълго! Но

някога ще се появяват на света по-големи дракони.

За да не липсва на свръхчовека неговият дракон — свръхдраконът, достоен за него, — за това трябва още много горещо слънце да прежуря над влажна вековна гора!

От вашите диви котки трябва по-напред да произлязат тигри, а от вашите отровни жаби — крокодили. Защото добрият ловец трябва да има и добър лов.

И наистина, о, добряци и праведници! У вас все още има много неща за смях и най-вече вашият страх от оногова, назоваван досега „дявол“.

С душата си сте толкова чужди на великото, че свръхчовекът би бил за вас страшен в своята доброта!

А вие, мъдrecи и знаещи люде, вие бихте избягали от изгарящия зной на мъдростта, в който свръхчовекът с наслада къпе своята голота!

О, вие, върховни люде, които срещна моето око! Ето моето съмнение във вас и моя потаен смях: аз отгатвам, вие бихте назвали моя свръхчовек дявол!

Ах, изпитвам досада от тези върховни и най-добри люде: от тяхната „висина“ ме влечеше нагоре, над тях, далече към свръхчовека!

Ужас ме обхвана, когато видях тези най-добри люде голи: тогава ми израснаха крила, за да се понеса на тях в далечни бъднини!

В по-далечни бъднини, в по-южни югове, отколкото е бленувал някога един ваятел! Там, гдето боговете се свенят от всякакви дрехи!

Ала преоблечени искам аз да видя вас, о, мои ближни и съчовеци, и добре нагиздени, и суетни, и достойни за уважение като „добряци и праведници“.

И аз самият преоблечен ще седна между вас, за да не разпозная себе си от вас, това именно е моят последен човешки ум.

Тъй рече Заратустра.

НАЙ-ТИХИЯТ ЧАС

Що стана с мене, приятели мои? Вие ме виждате разстроен, тласкан далече от вас, неповолно послушен, готов да тръгна на път, ах, да ви напусна.

Да, още веднъж Заратустра трябва да се оттегли в своята самота, но неохотно се връща този път мечката в бърлогата си!

Що стана с мене? По чия повеля става това? Ах, моят гневен повелител го желае, той ми заповядва така. Не съм ли споменавал пред вас досега още името му?

Вчера привечер заговори моят най-тих час — това е името на моя ужасен повелител.

И ето тъй стана това — защото аз трябва да ви разкажа всичко, за да не изстине сърцето ви към ненадейно прощаващия се с вас!

Познавате ли ужаса на заспиващия?

Пръстите на нозете му изтръпват от ужас поради това, че почвата под него се изплъзва и сънят започва.

Това ви казвам като притча. Вчера, в най-тихия час, почвата се изплъзна под мене и сънят започна.

Стрелката се помести и часовникът на моя живот пое дъх — нивга не бях долавял такава тишина около мене: сърцето ми изтръпна от ужас.

Тогава нещо ми заговори безгласно: „Знаеш ли го, Заратустра?“

А аз, изтръпнал, извиках от ужас при този шепот и кръвта се отдръпна от лицето ми: ала аз мълчах.

Тогава за втори път то ми каза безгласно: „Ти го знаеш, Заратустра, но го не казваш!“

Накрая аз отговорих подобно на някой вироглавец: „Да, зная го, но не искам да го кажа!“

Тогава то отново ми каза безгласно: „Не искаш ли, Заратустра? Мигар това е вярно? Не се крий в упорството си!“

И аз заплаках и затреперих като дете и възкликнах:

„Ах, аз бих искал, но как мога да го кажа? Не настоявай! Свърх силите ми е!“

Тогава то отново ми каза безгласно: „Що се иска от тебе, Заратустра? Кажи своята дума и рухни!“

А аз отвърнах: „Ах, мигар то е моя дума? Кой съм аз? Аз очаквам по-достоеен. Аз не заслужавам дори да рухна заради него.“

Тогава то ми каза отново безгласно: „Що се иска от тебе, Заратустра? Ти все още не си достатъчно смирен. Смирението има най-коравата кожа.“

А аз отвърнах: „Що не понесе вече кожата на моето смирение! В подножието на моята висина живея аз: колко са високи моите върхове? Никой още не ми го е казал. Ала добре познавам аз моите долини.“

Тогава то отново ми каза безгласно: „О, Заратустра, комуто е предопределено да мести планини, той мести също долини и низини.“

А аз отговорих: „Все още думата ми не е преместила планини, а каквото говорех, все още не е стигнало до хората. Аз се запътих наистина при хората, но все още не съм стигнал до тях.“

Тогава то отново ми каза безгласно: „Що знаеш ти за това? Росата пада по тревата, когато нощта е най-безмълвна.“

А аз отвърнах: „Те ми се подиграваха, когато намерих своя собствен път и тръгнах по него: и наистина тогава трепереха моите нозе.“

И тъй ми казваха те: „Ти отвикна от пътя, а ето че си отвикнал и да ходиш!“

Тогава то отново ми каза безгласно: „Какво значение имат техните подигравки! Ти си човек, отвикнал да се покорява, сега ти трябва да заповядваш!“

Знаеш ли кой е най-потребен на всички? Този, който заповядва великото!

Да се осъществи великото, е трудно: ала още по-трудно е да заповядваш нещо велико.

Ето най-непростимото у тебе: ти имаш власт, а не искаш да бъдеш господар.“

А аз отговорих: „На мене ми липсва гласът на лъва, за да заповядвам.“

Тогава то промълви отново като с шепот: „Най-тихите думи са тези, които докарват буря. Мисли, които долитат с крачка на гълъб, управляват света.“

О, Заратустра, ти си длъжен да вървиш като сянка на онова, което трябва да дойде: тъй ти ще заповядваш и заповядвайки, ще вървиш напред.“

А аз отговорих: „Аз се срамувам.“

Тогава то отново ми каза безгласно: „Ти трябва още да станеш дете и без срам.

Все още живее в тебе гордостта на младостта, късно си станал млад: ала който иска да стане дете, трябва да превъзмogne и своята младост.“

А аз дълго размислях и треперех. Накрай казах същото, което бях казал още в самото начало: „Не искам!“

Тогава се разнесе смях около мене. Горко ми! Този смях разкъса вътрешностите ми и раздра сърцето ми!

И за последен път то ми каза: „О, Заратустра, твоите плодове са вече зрели, но ти не си зрял за твоите плодове!

И тъй ти пак трябва да се оттеглиш в своята самота: защото трябва още да зрееш.“

И пак се изсмя то и отлетя: тогава около мене стана тихо като в двойна тишина. Аз обаче лежах на земята, а от членовете ми се стичаше пот.

Сега чухте всичко, и защо трябва да се върна в моята самота. Нищо не премълчах пред вас, приятели мои.

А сега чуйте още и това от мене, който все още от всички люде е най-мълчаливият и иска да остане такъв!

Ах, приятели мои! Аз бих имал още нещо да ви кажа, още нещо да ви дам! Защо не го давам? Нима съм скъперник?

Като изрече тези думи, обладан от силата на болката и мъката от близката раздяла с приятелите, Заратустра заплака с глас. Никой не беше в състояние да го утеши. През нощта той потегли сам на път и напусна приятелите си.

ТРЕТА ЧАСТ

1883/1884 Г.

„Вие гледате на възбог, когато се стремите към извисяване. А аз гледам надолу, защото съм се извисил вече. Кой от вас може едновременно да се смее и да витае във висините?

Който се изкачи на най-високите планини, той се смее на всички трагични случки и трагични зрелища.“

Заратустра

„За четмо и писмо“

ПЪТНИКЪТ

Около полунощ Заратустра се отправи на път по ската на острова, за да може рано сутринта да стигне до другия бряг, защото там искаше да се качи на кораб. Именно там имаше добро пристанище, в което и чужди кораби хвърляха охотно котва. Те вземаха и пътници със себе си, които искаха да пътуват от блажените острови през морето. Когато се катереше сега тъй по планината, Заратустра си припомняше пътьом много самотни скитания от младини и колко много планини и скатове, и чуки е вече прехвърлил.

— Аз съм пътник и планинар — говореше той на сърцето си — аз не обичам равнините, и изглежда, че не мога дълго да се заседа на едно място.

И каквото да ми е сега отредено като съдба и преживелица — в него положително ще има скитане и катерене по планина: всъщност човек в края на краищата изживява само самия себе си.

Изтече времето, когато можеха още да ме срещнат случайности: а и що би могло сега още да ми се случи, което да не е било вече моя собственост?

То само се връща, то най-сетне се прибира у дома си — моето собствено „Аз“ и това от него, което дълго е било в чужбина, пръснато между всички неща и случаи.

И още едно нещо зная: аз стоя сега пред своя последен връх и пред онова, което досега ми беше спестено. Ах, предстои ми най-трудният път нагоре! Ах, започвам най-самотното си пътешествие!

Но човек моего рода не може да избегне такъв час: часът, който му говори: „Едва сега ти ще прекрачиш твоя път на величието! Връх и бездна — сега те са се слели ведно!

Ти прекрачи твоя път на величието: сега стана твое последно убежище това, което досега се зовеше твоя последна опасност!

Ти крачиш по твоя път на величието: сега трябва да ти вдъхне най-голяма смелост това, че зад тебе не съществува вече никакъв път!

Ти крачиш по пътя на твоето величие: тук никой не ще дебне след тебе! Самият ти крак заличи пътя зад тебе, а над него стои

надписът: «Невъзможност».

И ако сега ти липсват всякакви стълби, ти трябва да умееш да се катериш и на своята собствена глава: как иначе би искал да се изкатериш нагоре?

На своята собствена глава и над собственото сърце! Сега трябва дори най-разнеженото в тебе да се превърне в непоклатима твърдост.

Който винаги се е щадил много, той заболява най-сетне от прекомерното си щадене. Хвала на онова, което закалява! Аз не хваля страната, гдето тече мед и масло.

Необходимо е да се научиш да отвърнеш поглед от себе си, за да видиш множеството — тази твърдост е необходимост за всеки планинар.

Ала който като познаващ е с нагли очи, как би могъл той да види нещо повече в нещата освен техните външни основания?

Ала ти, о, Заратустра, искаше да видиш дъното на всички неща и техните скрити основания: затова ти трябва да се изкатериш над самия себе си, нагоре, на възбог, докато дори твоите звезди останат под тебе!

Да! От висината да виждам под мене самия себе си и още моите звезди: едва това би се зовало мой връх, единствено то остава още за мене мой последен връх!“

Тъй говореше Заратустра на себе си, катерейки се по планината, като се опитваше със сурови мъдрости да утеша сърцето си: защото сърцето му беше дълбоко наранено както никога досега. А когато стигна билото на планината, ето че пред взора му се изпречи разстлано другото море и той застана безмълвен и дълго мълча. А нощта беше студена и ясна на тази височина и звездите на небето светеха с ярък блясък.

„Аз познавам жребия си — рече най-сетне той с тъга. — Добре тогава! Аз съм готов. Току-що започна моята последна самота.

Ах, това чемерно, горестно море под мене! Ах, тази чревата нощна начумереност! Ах, жребий и море! При вас долу трябва аз сега да сляза!

Пред своята най-висока планина стоя аз и пред най-дългото си странствуване: затова трябва по-напред да сляза долу по-дълбоко, отколкото съм се възкачвал когато и да било:

— по-дълбоко в болката, отколкото съм се възкачвал когато и да било, чак до нейната най-чемерна глъб! Тъй иска моят жребий! Добре тогава! Аз съм готов.

«Откъде идат най-високите планини!» — тъй питах някога. Тогава се научих, че идат от морето.

Това сведение е написано по техните морени и каменни стени на върховете им. От най-дълбоката глъб трябва да се издигне най-високото до своята вис.“

Тъй рече Заратустра навръх планината, дето беше студено. Ала когато наближи морето и най-сетне застана сам между скалите, се почувствува уморен от пътя и изпълнен с по-непреодолим копнеж отпреди.

— Сега всичко още спи — рече той, — също и морето спи. Пияно за сън и чуждо гледа окото му към мене.

Ала то диша топло, чувствавам това. И чувствавам още, че то сънува. То се мята в съня си на корави възглавки.

Чуй! Чуй! Как стене то от лоши спомени! Или може би от лоши предчувствия?

Ах, аз тъгувам заедно с тебе, о, мрачно чудовище, и заради тебе се сърдя сам на себе си.

Ах, защо ръката ми няма достатъчно сила? На драго сърце, наистина, бих те изтръгнал от лошите сънища!

И както говореше тъй, Заратустра се засмя с тъга и горчивина над самия себе си. Как, Заратустра, неужели ти искаш да утетиш морето с песента си?

Ах, ти, любвеобилен глумецо Заратустра, о, ти, преблажен наивнико! Ала ти винаги си бил такъв! Винаги си пристъпвал изпълнен с доверие към всяка страхотия.

Всяко чудовище си искал дори да погалиш. Малко лъх от топло дихание, малко нежни къдрички по лапата — и тозчас си готов да го обикнеш и прикоткаш.

Обичта е опасност за най-самотния, обичта към всичко, стига то да е живо! За смях е наистина моето глумство и моята скромност в любовта!

Тъй рече Заратустра и се засмя за втори път при това, но тогава си спомни за изоставените си приятели и сякаш бе прегрешил с мислите си пред тях, се разсърди на себе си за тези мисли. Ала скоро се случи, че смеещият се се разплака: от гняв и копнеж заплака Заратустра горчиво.

ЗА ВИДЕНИЕТО И ЗАГАДКАТА

1.

Когато между моряците се разчу, че Заратустра е на кораба — защото едновременно с него се беше качил на борда и един мъж, който идваше от блажените острови, — тогава обхвана голямо любопитство и напрежение всички. Ала Заратустра мълча два дни и беше студен и глух от мъка, така че не отвърщаше нито на погледи, нито на въпроси. Но привечер на втория ден отново откри ушите си, макар все още да мълчеше. Защото имаше много странни и опасни неща за слушане на този кораб, който идваше отдалеко и щеше да отплува още по-далеко. А Заратустра беше приятел на всички люде, които правят далечни пътешествия и не могат да живеят без опасност. И ето! Накрай вслушването развърза и собствения му език и се счупи ледът на сърцето му. Тогава заговори той тъй:

— Вам, смели търсачи и издирвачи, и на всички, които някога са плували с хитроумни платна върху страшни морета, вам, опиянени от загадки любители на здрача, чиято душа, съблазнена от омайната песен на сирените, се увлича по всяка примамлива бездна, защото вие не желаете да следвате с боязлива ръка пътеводна нишка; и дето можете да разгадате, вие мразите да разкривате, вам само аз ще разкажа загадката, която видях — видението на най-самотния човек.

Мрачен крачех аз неотколе в смъртнобледия здрач — мрачен и твърд, със стиснати устни. Не само едно слънце беше залязло за мене.

Пътека, която упорито се виеше нагоре между сипеите — зловна, самотна, ненавиждана от цветя и от храсти, една планинска пътека хрущеше под упорството на моя крак.

Ням, крачещ над подигравателното тракане на сипея, стриващ камъка, който го бе подхлъзнал, така с мъка си пробиваше път моят крак нагоре.

Нагоре! Напук на духа, който го теглеше надолу, който го теглеше към пропастта, на духа на тегловността, на моя дявол и най-

върл враг.

Нагоре! Макар той да седеше на мене, полуджудже, полукъртица; хром, сковаващ крака ми; капещ олово в ухото ми, тежки като оловни капки мисли в мозъка ми.

„О, Заратустра — шепнеше той подигравателно сричка по сричка, — ти, камък на мъдростта! Ти се хвърли нависоко, но всеки хвърлен камък трябва да падне!

О, Заратустра, ти, камък на мъдростта, ти, камък в прашка, ти, звездорущителю! Сам запокити ти себе си толкова високо, ала всеки хвърлен камък трябва да падне.

Осъден от самия себе си и за самоубиване с камъни, о, Заратустра, далече запокити ти камъка — но върху тебе ще падне той!“

След тези думи джуджето замлъкна и това продължи дълго. Но мълчанието му ме гнетеше; и наистина човек е по-самотен, когато са двама и мълчат, отколкото когато е сам!

Аз се катерех, катерех се, и мечтаех и размишлявах, ала всичко ме гнетеше. Приличах на болник, изтощен от тежко страдание, когото един още по-тежък сън отново събужда от сънливостта.

Ала у мене има нещо, което аз зова смелост. То убиваше досега всяко мое униние. Тави смелост ме накара най-сетне да спра и да кажа: „Джудже! Ти или аз!“

Смелостта е най-добрият убиец. Смелостта, която напада: защото във всяко нападение има тропети и барабани.

А човекът е най-смелото животно: с нея той надви всяко животно. С тропети и барабани той надви още всяко страдание, а човешкото страдание е най-дълбокото страдание.

Смелостта убива дори и шемета на ръба на пропастта, а къде ли не стои човек на ръба на пропастта? Самото гледане не е ли надникване в пропасти?

Смелостта е най-добрият убиец: смелостта убива дори състраданието. А състраданието е най-дълбоката пропаст. Колкото по-дълбоко надниква човек в живота, толкова по-дълбоко надниква той и в страданието.

А смелостта е най-добрият убиец. Смелост, която напада, тя убива дори и смъртта, защото казва: „Та това ли е животът? Чудесно! Тогава още веднъж!“

А в такова изречение има много тромпети и барабани. Който има уши, да слуша!

2.

„Спри, джудже! — казах аз. — Аз или ти! Но аз съм по-силният от нас двамата. Ти не познаваш моята неизбленна мисъл! Нея ти не би могъл да понесеш!“

Тогава се случи нещо, от което ми стана по-леко, защото джуджето скочи от рамото ми, любопитникът! И приседна на един камък пред мене. А тъкмо там, дето спряхме, имаше път към порта.

„Погледни пътя към портата, джудже! — продължих аз. — Той има две лица. Два пътя се сливат тук: още никой не ги е извървял докрай.

Тази дълга улица зад нас — тя продължава цяла вечност. А онази дълга улица отвътре навън, тя е друга вечност.

Те си противоречат, тези пътища: те просто се удрят глава в глава — а тъкмо тук пред тази порта се вливат един в друг. Името на пътя към портата е написано горе над нея: «Миг».

Ала ако все някой продължи да върви по тях и все по-нататък, и по-нататък, вярваш ли, о, джудже, че тези пътища вечно ще си противоречат?“

„Всичко право лъже — измърмори презрително джуджето. — Всяка истина, е крива, а самото време е кръг.“

„О, ти, дух на тегловността! — се провикнах аз гневно. — Не се опитвай да се измъкнеш така лесно? Или иначе ще те оставя да клечиш там, където си приклепнал, къпчо такъв! А аз те издигнах горе!“

„Погледни — продължих аз, — този Миг! От този път към портата «Миг» се проточва като безкрайна лента дълга вечна улица назад: зад нас лежи една вечност.

Не трябва ли онова от всички неща, което може да върви, да е извървяло веднъж вече тази дълга улица? Не трябва ли онова от всички неща, което може да се случи, веднъж да се е случило, да е станало, да е преминало вече?

И ако всичко е било вече, как преценяваш ти този миг? Не би ли трябвало и този път към портата да е съществувал вече някога?

И не са ли по този начин всички неща тъй здраве преплетени в един възел, че този Миг да тегли след себе си всички грядущи неща?

Следователно и самия себе си?

Защото онова от всички неща, което може да върви, то трябва още веднъж да мине също и по тази дълга улица навън!

И тоя муден паяк, който едва пъпли в лунната светлина, и самата тази лунна светлина, а и аз, и ти на пътя към портата, разговаряйки шепнешком един с друг, разговаряйки шепнешком за вечни неща — не трябва ли и ние да сме съществували вече някога?

— и да се връщаме пак и да вървим по онази друга улица, навън, пред нас, по тази дълга страхотна улица, не трябва ли ние вечно да се връщаме отново?“

Тъй мълвях аз и все по-тихо и по-тихо, защото се страхувах от собствените си мисли и тайни помисли. Тогава ненадейно чух наблизо да вие куче.

Слушал ли съм някога да вие така куче? Мисълта ми се устреми назад. Да! Когато бях дете, в най-ранното ми детство:

тогава именно чух да вие куче така. Дори го и видях — наежено, вирнало глава, треперещо, в най-тиха среднощ, когато дори и кучетата вярват в призраци, така че ми дожаля за него. Тъкмо тогава изгря пълният месец, безмълвен като смърт, над къщата, застана безшумно, един огнен диск, безшумно над плоския покрив, сякаш над чужда собственост:

от това се беше ужасило кучето тогава: защото кучетата вярват в крадци и призраци. И когато го чух отново тъй да вие, още веднъж ми дожаля за него.

Къде се дяна джуджето? А пътят към портата? А паякът? А всички шепнения? Сънувах ли? Събудих ли се? Отведнъж се озовах сред диви скали, сам-самин сред тая пустош, под най-пустата лунна светлина.

Но там лежеше човек! А ето там и кучето! Подскачащо, наежено, скимтящо — видя ме, че идвам, и тогава отново зави, и запищя — чувал ли съм нявга куче да пици така за помощ?

И наистина това, що видях, нивга не бях виждал до ден днешен. Видях млад овчар да се превива, да се гърчи в конвулсии и да се задушава с разкривено от спазми лице, а от устата му висеше тежка черна змия.

Виждал ли съм кога и да било толкова погнуса и смъртен ужас, изписани върху едно лице? Може би той е спал? И змията тогава е пропъзляла в гърлото му и се е впила здраво в него.

Ръката ми сграбчи змията и я задърпа — напразно! Тя не изтръгна змията от гърлото. Тогава нещо извика изотвътре в мене: „Прегризи я! Прегризи я!“

„Главата прегризи!“ — тъй извика нещо изотвътре в мене. Моят ужас, моята омраза, моята погнуса, моята жалост, всичкото мое добро и зло извика с един вик от мене.

О, смелци около мене! О, търсачи и издирвачи, и всички вие, които сте плували с хитроумни платна по неизследвани морета! О, вие, любители на загадки!

Разгадайте ми загадката, която видях тогава, та разтълмете ми видението на най-самотния човек!

Защото то беше видение и едно предвестие — що видях аз тогава в притча? И кой е онзи, който нявга ще трябва да дойде?

Кой е овчарят, в чието гърло бе пропъзляла змията? Кой е човекът, в чието гърло ще пропъзли всичко най-тежко, най-черно?

Овчарят обаче прехапа, както го съветваше моят вик, змията, заби здраво зъбите си в нея! Изплю надалече главата на змията и скочи на крака.

Не беше вече овчар, не беше вече човек — а преобразено, обляно със сияние същество, което се смееше. Никога на земята не се е смял нявга човек тъй, както се смееше той!

О, мои братя, аз чух смях, който не беше смях на човек — и сега ме мори жажда, копнеж отвътре, който никога не ще стихне.

Мори ме копнежът по тоя смях: о, как понасям още да живея! О, как бих понесъл сега да умра!

Тъй рече Заратустра.

ЗА БЛАЖЕНСТВО МИМО ВОЛЯТА

С такива загадки и горчивини в сърцето плуваше Заратустра по морето. Ала когато изминаха четири дни, откакто беше напуснал блажените острови и приятелите си, той превъзмогна цялата си мъка — победоносно и на здрави нозе стоеше отново над своята съдба. И тогава тъй говореше Заратустра на възрадваната си съвест:

„Отново съм сам и сам искам да бъда, сам с ясно небе и свободно море; и пак е следпладне около мене.

Следпладне намерих някога за пръв път моите приятели, следпладне ги намерих и за втори път — в мига, когато всяка светлина се успокоява.

Защото частицата щастие, което е още на път между небе и земя, тя дири подслон в някоя светла душа: от щастие е станала сега всяка светлина по-спокойна.

О, следпладне на моя живот! Някога и моето щастие се спусна в долината, за да подири подслон: и ето тогава то намери тези отворени гостолюбивии души.

О, следпладне на моя живот! Що не пожертвувах, за да притежавам само Едно: този жив разсадник на моите мисли и тази утринна заря на моята върховна надежда!

Спътници диреше нявга творецът и чеда на своята надежда. И виж, оказа се, че той не би могъл да ги намери, освен ако не си ги сътвори сам.

И тъй, аз съм в разгара на своето творение, отивайки при своите деца и връщайки се от тях. Заради своите деца Заратустра трябва по-напред себе си да доусъвършенствува.

Защото истинският човек обича само своята собствена рожба и творба, а където има голяма обич към самия себе си, там тя е поличба на чреватост: това открих аз.

Все още зеленят моите рожби в своята първа пролет, близо една до друга като фиданки, дружно разлюлявани от повеея на ветровете — дървесата на моята градина и на най-плодородния чернозем.

И наистина! Дето такива дървеса дружно вишат клони, там са блажени острови.

Ала един ден аз ще ги изровя и ще ги засадя поотделно, та всяко едно от тях да се научи на самота и упорство и предпазливост.

Чворесто и разкривено и с жилава гъвкавост ще стои то тогава на морския бряг, един жив маяк на непобедим живот.

Там, дето бурите се втурват в морето, а хоботът на планината пие вода — там трябва всяко едно от тях да застане на дневна и нощна стража, за проверка и познание на себе си!

Да се познае и да провери себе си трябва то, за да разбере дали е от моя род и произход — дали е господар на трайна воля, безмълвно дори когато говори, и тъй отстъпчиво, че да взема, когато дава, за да стане то един ден мой спътник и сътворец и съпразнуващ на Заратустра — такъв, който вписва моята воля върху мои скрижали: за по-пълно усъвършенствуване на всички неща.

И заради него и подобните нему аз самият трябва да доусъвършенствувам себе си. Затова аз отбягвам сега всякакво щастие и се подлагам на всяко нещастие — за своя последна проверка и познание.

И наистина беше вече време да си отида. И сянката на пътника, и най-дългата минута, и тихият час — всички те ми казваха: «Крайно време е вече!»

Вятърът вееше през ключалката и шепнеше: «Ела!» Вратата се откряна лукаво пред мене и рече: «Тръгвай!»

Ала аз лежах, привързан с вериги от обичта към моите деца: алканието^[1] ми надяна тази примка на врата, алканието за обич, та да стана плячка на децата си и да загубя себе си заради тях.

Алкание — това вече значи за мене да съм изгубил себе си. Аз ви имам, мои деца! В това ймане всичко трябва да бъде сигурност и нищо алкание.

Ала слънцето на моята обич лежеше като палец зной над мене, в собствената си мас се пържеше Заратустра — тогава отлетяха сенки и съмнения от мене.

Копнеех вече за мраз и зима: «О, нека мразът и зимата ме накарат отново да зъзна и да тракам със зъби!» — въздишах аз. Тогава запъплиха ледени мъгли из мене.

Моето отминало разби гробниците си, не една приживе погребана мъка се пробуди — обвита в савани, тя се беше вече самонаспала.

Тъй всичко с поличби ми припомняше: «Време е вече!» Ала аз не чувах, докато накрая моята пропаст се размърда и моята мисъл ме ухапа.

Ах, пропастна мисъл, о, ти, която си моя мисъл! Кога ще намеря аз сила да те слушам как копаеш и да не тръпна вече?

Чак в гърлото затуптява сърцето ми, когато те чуя да копаеш. Дори и мълчанието ти ще ме удуши, о, пропастна мълчаливке!

Нивга досега не съм дръзвал аз да те позова горе, стигаше ми, че те носех със себе си! Все още не бях достатъчно силен за последната лудория на лъва и неговата буйна палавост.

Достатъчно ужас ми вдъхваше винаги моята тежест: ала един ден все ще намеря сила и лъвски глас, който да те позове от пропастта горе!

Превъзможна ли това, ще превъзможна и по-голямото. И победа ще бъде печатът на моето усъвършенствуване!

До това време все още ще се лутам по неведоми морета; случаят ме блазни, гладкият му език. Напред и назад обръщам взор, но все още не съзирам бряг.

Все още не е ударил часът на последната ми борба — или може би тъкмо сега приближава? Наистина с коварна красота ме обглеждат отвред море и живот!

О, следпладне на моя живот! О, щастие пред вечерта! О, пристан в открито море! О, покой в неведомото! Колко недоверявам на всички вас!

Наистина недоверчив съм аз към вашата коварна красота! Подобно на любовник, който няма доверие в прекалено кадифената усмивка.

Както той отблъсква от себе си най-свидната любовница, нежен дори и в суровостта си, ревнивецът — така и аз отблъсквам от себе си тоя блажен час!

Махни се, о, блажен час! Мимо волята си изпитах блаженство в тебе! Готов за моята най-дълбока мъка, стоя аз тук — ненавреме дойде ти!

Махни се, о, блажен час! По-добре потърси подслон там — при моите деца! Побързай! И още преди да настъпи вечерта, благослови ги с моето щастие!

Ето че припада вечер. Слънцето се скрива зад хоризонта. Отлетя щастieto ми!“

Тъй рече Заратустра. И цяла нощ очакваше нещастieto: ала напусто чакаше. Нощта остана ясна и тиха, а самото щастие крачка по крачка идваше все по-близо до него. На разсъмване Заратустра се засмя на сърцето си и каза на подбив: „Щастieto тича подир мене. Дължи се на това, че аз не тичам подир жените. А щастieto е жена.“

[1] Алкание — силно желание, жажда. — Бел. Диан Жон. ↑

ПРЕД ИЗГРЕВ СЛЪНЦЕ

О, ти, небе над мене! О, ти, чист лазур! О, ти, дълбоко небе! О, бездна от светлина! Като те съзерцавам, тръпна от божествени алкания!

Да се хвърля в твоята вие — това е моята дълбочина! Да се скрия в твоята чистота — това е моята невинност!

Както красотата забулва бога, тъй и ти закриваш звездите си. Ти не говориш: така ми възвестяваш своята мъдрост.

Безмълвно се издигна ти днес за мене над възбуненото море, твоята обич и твоят свян говорят на възбунената ми душа с езика на откровение.

Ти дойде тъй красиво при мене, забулено в твоята красота, безмълвно говориш ти на мене, откровено в своята мъдрост.

О, как да не разгадая аз цялата свенливост на твоята душа? Преди слънцето ти дойде при мене, при най-самотния измежду всички люде.

Изначало ние сме приятели: общи са за нас двамата горест и ужас, и дъно; дори и слънцето е общо за нас.

Ние не говорим помежду си, защото знаем твърде много, ние мълчим взаимно, споделяме знанието си само с усмивки.

Не си ли ти светлината за моя огън? Не носиш ли у тебе сестринската душа на моето прозрение?

Заедно се учехме на всичко, заедно се учехме да се издигаме над себе си към самите себе си и безоблачно да се усмихваме:

— безоблачно надолу да се усмихваме със светли очи и от безкрайно разстояние, когато под нас като изпарения от дъжд се издигаха насилие и цел, и вина.

И когато бродех самин, за кого жаждаше душата ми през ноци и лабиринти? И когато се катерех по планини, кого търсех аз, ако не тебе по върховете?

И всички мои странствувания и изкачвания по планини не бяха нищо друго освен само потребност и палиатив на безпомощния —

цялата ми воля иска само да литне към тебе, да лети в твоята необятна шир!

И кого ненавиждах повече от пътуващите облаци и всичко, което замъглява лика ти? А и своята ненавист ненавиждах аз, защото и тя замъгляваше лика ти.

Скитащите облаци ненавиждам аз, тези дебнеци грабливи котки: те похищават от мене и от тебе това, което е общо за нас — огромното безгранично произнасяне на „Да“ и „Амин“.

Ненавиждаме тези посредници и смесители, скитащите облаци: тези полутакива и полуинакви, които не са се научили нито да благославят, нито да проклинат както трябва.

Предпочитам да седя под склучено небе в бъчва, предпочитам да седя без небе в пропаст, отколкото да видя тебе, светлозарно небе, замъглено от скитащи облаци!

И често ме блазнеше желанието да ги прикрепя яко със зигзаговидни златни телчета като мълния и подобно на гръмотевица да забарабаня по техния издут като дъно на котел търбух:

— един гневен барабанчик, защото ми похитиха твоето „Да“ и „Амин“ — о, небе над мене, чисто като лазур! Светлозарно! О, бездна от светлина! Защото те ти похитяват и моето „Да“ и „Амин“.

Защото аз предпочитам трясък и гръм и бесния разгул на вихрите пред тази котешка предпазливост, пред това съмнение и привидно спокойствие. А и между хората аз най-много мразя всички покрити въглени и полутакива-полуинакви и съмняващи се, колебливи скитници облаци.

А който не може да благославя, той трябва да се научи да изрича клетви: тази светла поука ми падна от светлото небе, тая звезда свети дори в черни нощи на моето небе!

Аз обаче съм благословител и утвърдител, стига ти да си около мене, о, ти, чист лазур! Ти, светлозарен! О, бездна от светлина! Във всички пропасти нося аз със себе си тогава своя благослов и своето „Да“.

Благословител и утвърдител станах аз ала дълго се борих и бях борец, докато освободя ръцете си за благослов.

А ето моя благослов: над всяко нещо да стоиш като негово собствено небе, като сводест небесен купол, като негова лазурна камбана и вечна сигурност: и блажен е, който така благославя!

Защото всички неща са кръстени в кладенеца на вечността и отвъд добро и зло, а самите добро и зло са просто междусенки и влажни скърби, и скитащи облаци.

Наистина благослов е, а не богохулство, когато уча, че над всички неща стои небето Случай, небето Невинност, небето Безстрашие, небето Дръзновеност.

„Безстрашието“ е най-старата благородническа титла на света, аз я възвърнах на всички неща, освободих го от робството на целта.

Тази свобода и небесна яснота аз поставих като лазурна камбана върху всички неща, когато учех, че над тях и чрез тях никаква „вечна воля“ не иска.

Тази дръзновеност и това безумие поставих аз на мястото на оная воля, когато учех: „Едно е невъзможно във всичко — разумност!“

Наистина мъничко разум, семе на мъдрост, хвърлено от звезда на звезда, този квасец е примесен във всички неща. Заради безумието е примесена мъдрост във всички неща!

Мъничко мъдрост е все пак възможна, ала блажената сигурност аз открих във всички неща: те предпочитат все пак да танцуват с нозете на случая.

О, ти, небе над мене! О, ти, чист лазур! О, ти, небесна вис! Сега за мене това е твоята чистота: няма вечен разум паяк и разум паяжина:

— ти си за мене мегдан за божествени случаи, ти си за мене олтарна маса за божествени зарове и зароиграчи!

Ала ти почервеняваш? Казах ли нещо не за казване? Да не би да богохулствувам в желанието си да те благословя?

Или свенът, че сме двама, те накара да се изчервиш? Повеляваш ли ми да си отида и да замълча, защото вече изгрява денят?

Светът е дълбок, по-дълбок, отколкото го е смятал някога денят. Не всичко бива да говори пред деня. Ала денят настъпва и тъй ние се разделяме сега!

О, небе над мене! О, ти, свенливецо! О, звездна лампада! О, ти мое щастие пред изгрев слънце! Денят настъпва: и тъй ние се разделяме сега!

Тъй рече Заратустра.

ЗА СМАЛЯВАЩАТА ДОБРОДЕТЕЛ

1.

Когато слезе отново на сушата, Заратустра не се запъти направо към своята планина и пещерата си, а измина много пътища и зададе много въпроси, разузна това и онова, така че накрая каза на шега за самия себе си: „Ето една река, която след много лъкатушни зигзаги се връща отново в извора си.“ Защото той искаше да узнае що се е случило през това време с човека: дали е станал по-велик или по-малък. И веднъж той видя редица нови къщи и в почуда рече:

„Що означават тези къщи? Наистина не ги е издигнала там някоя велика душа по своя образец!

Дали не ги е извадило, ей богу, някое малоумно дете от кутията си за играчки? Та нека някое друго дете да ги прибере отново и върне в своята кутия.

А тези килийки и стаи: неужели мъже могат да излизат и влизат в тях? Направени са, както ми се струва, по-скоро за копринени буби или за стръвни котки, които в лакомията си могат да се нахвърлят и на себе си.“

И Заратустра се спря и замисли. Накрай той рече опечален: „Всичко се е смалило!

Навред виждам ниски порти: който е моего рода, все ще успее да мине през тях, но ще трябва да се приведе.

О, кога ще се върна в моята родина, дете не ще трябва вече да се навеждам — не ще трябва да се навеждам пред дребосъците!“ И като въздъхна, Заратустра насочи взор в далечината.

Още в същия ден той произнесе своята реч за смаляващата добродетел.

2.

Вървя сред тоя народ и държа очите си отворени: хората не ми прощават, че не завиждам на техните добродетели.

Те са язвителни към мене, тъй като аз им говоря: „За малки хорица са нужни малки добродетели“, тъй като за мене е трудно да се съглася, че са нужни малки хорица!

Все още приличам на петел в чуждо дворище, кълван дори и от кокошките, ала аз не се сърдя за това на кокошките.

Аз съм учтив към тях, както към всяка дребна неприятност. Да бъдеш бодлив срещу дребното ми се струва мъдрост за таралежи.

Вечер, наседали край огъня, всички те говорят за мене, но никой не мисли за мене.

Ето новото безмълвие, което научих: тяхната гълчава около мене разстила плащ върху моите мисли.

Те гълчат шумно помежду си: „Що ли ни носи този чемерен облак? Да гледаме да не ни донесе някаква напасть!“

А неотколе една жена дръпна към себе си детето си, което искаше да дойде при мене: „Отведете децата — викаше тя, — такива очи опърлят детските души.“

Те кашлят, когато аз говоря: твърдят, че кашлицата била възражение срещу силни ветрове — те нищо не долавят от бученето на моето щастие!

„Още нямаме време за Заратустра“ — тъй възразяват те. Но какво значение има време, което „няма време“ за Заратустра?

А дори и да ме славословеха, как бих могъл да заспя върху тяхната слава? Трънлив пояс е за мене тяхното хвалебствие. Той ме дращи дори когато съм го свалил.

Научих също и това от тях: хвалебственикът се преструва, че уж връща, а в действителност чака да го надарят още повече.

Запитайте крака ми дали му допада похватът им на славословене и подмамване! Наистина по такъв такт и тик-так той не желае нито да танцува, нито да мирува.

Искат да ме подмамят към малка добродетел и да ме възхваляват за нея, към тик-така на малко щастие биха желали да увещаят моя

крак.

Аз вървя сред тоя народ и държа очите си отворени: те са станали по-малки и стават все по-малки и по-малки. Това се дължи на тяхното учение за щастие и добродетел.

И в добродетелта именно те са скромни — защото търсят доволство. Ала с доволство се примирява само скромната добродетел.

Наистина и те също се учат по свой начин да крачат и да крачат напред, но това аз назовавам тяхно куцане. Така те са спънка за всеки, който бърза.

И не един от тях крачи напред, а с изпъната шия гледа назад; такъв с удоволствие изблъсквам от пътя си.

Поначало нозе и очи не бива да лъжат, нито пък да се изобличават взаимно в лъжа. Ала много лъжливост се шири сред малките хорица.

Някои от тях желаят, ала повечето биват само желани. Някои от тях са истински, ала повечето са лоши актьори.

Между тях има актьори, без да знаят това, и актьори, без да желаят това. Истинските люде са винаги рядкост, особено истинските актьори.

Малцина са тук истински мъже, затова жените им се вмъжават. Защото само който е достатъчно мъж, ще разкрепости жената в жената.

И това лицемерие сред тях намерих за най-страшното: защото и тези, които заповядват, лицемерят с добродетелите на онези, които им служат.

„Аз служа, ти служиш, ние служим“ — тъй се моли тук дори лицемерието на заповедниците — и тежко им, ако първият господар е само пръв слуга!

Ах, дори в техните лицемерия се завря окото на любопитството ми: и добре отгатнах аз тяхното щастие на мухи и тяхното жужукане около огрени от слънцето стъкла на прозорци.

Колкото добрина, толкова и слабост виждам аз. Колкото правда и състрадание, толкова слабост.

Обли, правдиви и добрички са те един към друг, както песъчинки са обли, правдиви и добрички към песъчинки.

Да прегърнеш скромно едно мъничко щастие — това те зоват „преданост“, а в същото време хвърлят вече крадешком скромен поглед

към ново мъничко щастие.

Всъщност те искат простодушно най-много едно нещо: никой да не ги наскърбява. Тъй те изпреварват всекиго и му правят добро.

Това обаче е страхливост, макар да се назовава „добродетел“.

И ако понякога говорят грубо тези малки хорица, аз долавям в словата им само тяхната прегракналост — именно и най-малкият повеи на вятъра ги кара да пресипват.

Хитроумни са те, техните добродетели имат хитроумни пръсти. Ала им липсват юмруците, пръстите им не умеят да се скриват зад пестниците.

Добродетел за тях е това, което прави скромен и питомен човека. Така те превръщат вълка в куче и самия човек в най-доброто домашно животно на човека.

„Ние поставихме своя стол по средата — това ми говори тяхната лека усмивка — еднакво далече и от умиращи фехтовачи, и от самодоволни свине.“

Ала това е посредственост, макар да се назовава вече умереност.

3.

Аз вървя сред този народ и казвам по някоя и друга дума, ала те не умеят нито да вземат, нито да задържат.

Те се учудват, че не съм дошъл да порицавам страсти и пороци. И наистина аз не дойдох също тъй и да предпазвам от джебчии!

Те се учудват, че не се готвя още повече да изостря ума им и да развия тяхното остроумие. Сякаш нямат достатъчно остроумци, чийто глас стърже в ушите ми като калем по плоча!

И ако се провикна: „Прокълнете всички страхливи дяволи у вас, които така охотно биха желали да скимтят и да скръстват ръце и да благоговеят“ — то те отвръщат: „Заратустра е безбожник.“

И особено техните учители по преданост викат така. Ала тъкмо на тях аз обичам да крещя в ухото: „Да! Аз съм Заратустра, безбожникът!“

Ах, тези учители по преданост! Навред, дето има нещо дребно и болнаво, и келяво, те пълзят подобно на въшки и само моето отвращение ми пречи да ги клъцна.

И ето това е моята проповед за техните уши. Аз съм Заратустра, безбожникът, който говори тъй: „Кой е по-голям безбожник от мене, за да се подчиня с радост на неговото поучение?“

Аз съм Заратустра, безбожникът: „Къде да намеря подобни на мене? А всички са подобни на мене, които сами си дават своята воля и отхвърлят всяка преданост.“

Аз съм Заратустра, безбожникът: аз все още си варя всеки случай в своето гърне. И едва когато той се свари добре там, аз го приветствувам с „добре дошъл“, като свое ястие.

И наистина не един случай дойде като повелител при мене, ала още по-повелително му заговори моята воля — и ето че той падна на колене пред мене, моещ се:

— моещ се да намери подслон и сърце при мене и ласкаво убеждаващ ме: „Та виж, о, Заратустра, аз идвам както само приятел идва при приятел!“

Ала що ли говоря аз там, дето никой няма моите уши! И тъй аз ще извикам по всички ветрове, за да разнесат думите ми:

„О, вие, малки хорица, вие ще ставате все по-малки и по-малки! О, вие, хорица на удобствата, вие вече се роните! Вие ще загинете:

— от вашите многобройни малки добродетели, от вашите многобройни малки пропуски, от вашите многобройни малки примирения.“

Прекалено щадяща, прекалено отстъпчива, такава е вашата пръст! А за да стане голямо едно дърво, иска да забие яки корени около яки скали!

Също и това, което сте пропуснали, се втъкава в тъканта на цялото човешко бъдеще. Дори вашето нищо е паяжина и паяк, който живее от кръвта на бъдещето.

И когато вие вземате, изглежда, сякаш крадете, о, малки добродетелници! Ала дори и в средата на негодници честта говори: „Човек трябва да открадне само там, дето не може да ограби.“

„С времето всичко ще се оправи“ — ето още едно учение на примирението. Но аз ви казвам, о, люде на удобствата: взема се и все повече и повече ще се взема от вас!

Ах, само да можехте да се отърсите от всяко полужелание и да пристъпите към дело със същата решителност както към леност.

Ах, само да разберяхте моето слово: „Правете все пак това, което желаете, ала бъдете преди всичко такива, които могат да желаят.“

„Обичайте все пак ближния си като себе си, ала бъдете преди всичко такива, които обичат самите себе си:

— с голяма обич обичат, с голямо презрение обичат! Тъй говори Заратустра, безбожникът.“

Ала защо ли говоря аз там, дето никой няма моите уши! Тук съм изпреварил с цял час моето време.

Свой собствен предтеча съм аз сред този народ, собствено кукуригане на петел на разсъмване в мрачни улички.

Ала техният час приближава! Ще дойде и моето време! С всеки час те стават все по-малки и по-малки, по-бедни и по-бедни, все по-безплодни и по-безплодни — бедна трева, бедна пръст!

И скоро ще настъпи мигът, когато те ще застанат пред мене като суха трева и степ, истински уморени от самите себе си, и повече жадуващи за огън, отколкото за вода!

О, благословен миг на мълнията! О, тайна пред пладне! Блуждаещи огънове ще направя аз един ден от тях и вестители с

пламенни езици:

— те трябва да предвестяват един ден още с пламенни езици: „То настъпва, то е близо — великото пладнe!“

Тъй рече Заратустра.

НА ЕЛЕОНСКАТА ПЛАНИНА

Зимата, зла гостенка, седи при мене у дома: сини са ръцете ми от нейното приятелско здрависване.

Аз я тача — тази зла гостенка, но я оставям с удоволствие да седи сама. С удоволствие бягам от нея и ако човек бяга добре, ще избяга от нея!

С топли нозе и топли мисли бягам там, където вятърът не духа, в слънчевия кът на моята Елеонска планина.

Там се смее аз на моята строга гостенка и съм й дори благодарен, че лови у дома ми мухите и задушава не един малък шум.

Защото тя не търпи, когато засвири един комар или дори два. Тя обезлюдява улиците, тъй че лунната светлина изплашена бяга от тях нощем.

Сурова гостенка е тя — ала аз я тача и не се моля като изнежените люде на тумбестия идол на огъня.

Предпочитам да потракам малко със зъбите, отколкото да се моля на идол! Тъй го иска моят нрав. А особено ненавиждам аз всички горещи, бълващи пара и дим идоли на огъня.

Когато обичам, него обичам зиме повече, отколкото лете. По-добре се надсмивам аз сега над враговете си и по-сърцато, откак зимата се е настанила в дома ми.

Наистина сърцато, дори и когато пълзейки се мушвам в леглото: тогава се смее и лудува моето пропълзяло щастие. А също и моят лъжовен сън се смее.

Аз да съм пълзач? Никога през живота си не съм пълзял пред силните. И ако понякога съм лъгал, лъгал съм от обич. Заради това съм весел също и в зимното легло.

Бедно легло ме топли повече от богато, тъй като аз ревнувам моята бедност. А през зимата тя ми е най-вярна.

Всеки ден започвам с някаква злост — подигравам се на зимата със студена баня: това моята строга домашна гостенка посреща с мърморене.

С удоволствие аз я гъделичкам и с вощеница, за да я накарам най-сетне да пропусне слънчевия разтрог през сивопепеливия здрач.

Особено заядлив съм аз именно сутрин, на разсъмване, когато прозвъни ведрото на кладенеца и конете зацвилят топло по здрачните улици.

С трепет в гърдите очаквам аз тогава да побелее най-сетне небето, да се разкрие снежнобрадото зимно небе, старецът и побелялата брада:

— зимното небе, безмълвното, което често премълчава дори своето слънце.

Не се ли научих аз именно от него на дълго светло мълчание? Или може би то се е научило от мене на него? Или може би всеки от двамата ни сам го е изнамерил.

Произходът на всички добри неща е хилядократен. Всички добри палави неща скачат от радост в битието. Как биха могли те да направят това само един-единствен път?

Добро палаво нещо е също и дългото мълчание и подобно на зимно небе да гледаш със светло кръглооко лице:

— подобно на него да премълчаваш слънцето си и непреклонната си слънчева воля. Наистина това изкуство и тази зимна палавост аз изучих добре!

Най-любимата ми злост и най-любимото изкуство се състои в това, че моето мълчание се научи да не се издава чрез мълчание.

С думи и тракане на зарове надхитрям аз тържествените очаквачи: на всички тези строги съгледвачи моята воля и цел трябва да се изплъзне.

За да не може никой да проникне с взора си в дъното ми и в последната ми воля, аз си изнамерих дългото светло мълчание.

Не един хитроумник срещнах аз: той забулваше лицето си и размътваше водата си, за да не може никой взор да проникне във и през тях.

Ала тъкмо при него дохождаха по-хитроумните недоверливци и орехотрошачи: тъкмо у него улавяха те най-дълбоко скритата му риба.

Но светлите, смелите, прозрачните — ето кои са според мене най-хитроумните мълчаливци. Тяхното дъно е толкова дълбоко, че дори и най-бистрата вода не го издава.

О, снежнобрадо мълчаливо зимно небе, о, кръглоока побеляла глава над мене! О, ти, небесен праобраз на моята душа и нейната палавост!

И не би ли трябвало да се укрива подобно на някой, който е погълнал злато, за да не ми разпорят душата?

Не би ли трябвало да нося кокили, та да не съгледат дългите ми крака всичките тези завистници и злорадци, които ме заобикалят?

Тези опушени, стайно затоплени, похабени, излинели, изпити от мъка души — как би могла тяхната завист да понесе моето щастие?

И тъй, аз ще им показвам само леда и зимата по своите върхове, а не и това, че моята планина все още е опасана от всички слънчеви пояси.

Те чуват само как моите зимни фъртуни свирят, а не и това, че аз пътувам също тъй и по топли морета подобно на томителни, тежки, горещи южни ветрове.

Те ми състрадават още и заради моите неволи и случайни несрети, ала моето слово гласи: „Оставете случая да дойде при мене: невинен е той като младенец!“

Как биха могли да понесат те моето щастие, ако аз не бях сложил несрети и зимни неволи, и гугли от бяла мечка, и плащове от белоснежено небе около моето щастие:

— ако самият аз не изпитвах състрадание към тяхното състрадание, към състраданието на тези завистници и злорадци,

— ако аз самият не въздишах пред тях и не траках със зъби от студ и ако не се оставях търпеливо да ме завиват в състраданието си?

Това е мъдрата палавост и благосклонност на душата ми, че тя не крие своята зима и мразовитите си фъртуни. Тя не крие и отоците си от измръзване.

За едного самотност е бягството на болника, за друго самотност е бягството от болника.

Нека слушат те как тракам със зъби и въздишам от зимен студ — всички тия бедни кривогледи негодници около мене! С такива въздишки и тракане на зъби аз все пак избягвам техните затоплени стаи.

Нека ми състрадават и нека въздишат заедно с мене за моите отоци от измръзване: „От леда на познанието той ще замръзне съвсем“ — тъй ме окайват те.

А през това време аз кръстосвам с топли крака надлъж и нашир моята Елеонска планина. В слънчевия кът на моята Елеонска планина аз пея и се надсмивам над всяко състрадание.

Тъй пееше Заратустра.

ЗА ОТМИНАВАНЕТО

Тъй, минаващ бавно през много народ и прекосяващ много градове, Заратустра се завръщаше по околни пътища в своята планина и пещерата си. И ето че той се озова ненадейно пред портите на големия град и като изневиделица се затече срещу него един разпенен палячо с разперени ръце и му препречи пътя. А той беше същият палячо, когото народът зовеше „маймуна на Заратустра“, защото беше усвоил нещо от напевността на неговата реч и заел също с удоволствие много от съкровищницата на неговата мъдрост. Палячото рече тъй на Заратустра:

— О, Заратустра, тук е големият град. Тук ти нямаш що да дириш, а можеш всичко да изгубиш.

Защо искаш ти да прегaziш тая тиня? Имай милост към нозете си! По-добре плюй на градските порти и се върни обратно!

Тук е ад за мисли на отшелник: тук великите мисли живи се задушават и сготвят на дребно.

Тук изтляват всички велики чувства. Тук могат да тракат само съсухрени като скелети дребни чувственца!

Нима не надушваш вече кланиците и готварниците на духа? Нима не димят във въздуха на този град изпаренията от кръвта на заклания дух?

Нима не виждаш как душата виси като провиснали мръсни дрипели? А отгоре на всичкото те правят вестници от тези дрипели.

Нима не чуваш, че духът тук се е превърнал в игрословица? Отвратителна помия от думи бълва той! А отгоре на всичко те правят вестници от тази словесна помия.

Те взаимно се насъскват и не знаят за какво. Те взаимно се горещат и не знаят защо. Те дрънкат с тенекията си, звънтят със златото си.

Те са студени и търсят топлина в печени води, те са разгорещени и търсят прохлада в замръзнали духове. Всички те са хилави и пристрастени към обществени мнения.

Всички страсти и пороци са тук у дома си. Ала между тях има и добродетелници, има много ловка назначена добродетел.

Много ловка добродетел с пръсти за писане и корав дирник, свикнал да хваща мазоли и да чака добродетел, благословена с малки звезди по гърдите и дъщери с подплънки на кльощавия си задник.

Има тук също и много набожност и много вярващо блюдолизничество и раболепно низкопоклонничество пред бога на войнствата.

Тъй като „отгоре“ капе звездата и благосклонната плюнка, „нагоре“ се стреми копнежно всяка беззвездна гърд.

Месецът има харман, а харманът има свои лунни телета. Ала на всичко, що иде от този харман, народът от просяци и всяка ловка просяшка добродетел се моли.

„Аз служа, ти служиш, ние служим“ — тъй се моли всяка ловка добродетел нагоре към княза, за да се окачи най-сетне заслужената звезда на тесните гърди.

Ала месецът се върти и около всичко земно: князът пък от своя страна се върти дори около най-земното, а това е златото на бакалите.

Богът на войнствата не е бог на кюлчетата злато. Князът предполага, бакалинът разполага!

В името на всичко светло и силно, и добро у тебе, о, Заратустра, плюй на този град на бакалите и се върни!

Тук тече всяка кръв гнилостна и ленива, и пенеста по всички жили. Плюй на големия град, който е голямото купище, гдето се струпва изметът на обществото!

Плуй на града на смазаните души и тесни гърди, на злите очи, на лепкавите пръсти:

— на града на натрапниците, на безсрамниците, на драскачите и кресльовците, на пламенните честолюбци,

— където гноясва всичко загнило, съмнително, похотливо, мрачно, разкапано, набрало, съзаклятническо,

— плюй на големия гради се върни!

Но тук Заратустра прекъсна разпенения палячо и му запуши устата.

— Престани най-сетне! — извика Заратустра. — Отдавна вече изпитвам погнуса от речта ти и от тебе!

Защо толкова дълго живея до блатото, че самият ти трябваше да се превърнеш в жаба и кекерица?

Не тече ли сега и у самия тебе гнилостна пенеста блатна кръв по жилите ти, че си се научил да квакаш и злословиш така?

Защо не отиде в гората? Или не се залови да ореш земята? Нима морето не е пълно със зелени острови?

Аз презирам твоето презрение. И ако ти искаш да ме предпазиш, защо не предпази самия себе си?

Само от обич трябва да излита моето презрение и моята предпазваща птица, но не от блато.

Тебе те назовават моя маймуна, о, ти, разпенен палячо! Ала аз те назовавам своя грухтяща свиня — с грухтене ти ми разваляш дори моята похвала на глупостта.

Та що е било онова, което най-напред те е накарало да загрухтиш? Може би, че никой не те е достатъчно ласкал — затова ти си се настанил до това купище, за да имаш основание повече да грухтиш:

— за да имаш основание за повече отмъщение. Именно отмъщение, о, суетни шуте, е цялото ти пенене, добре те отгатнах!

Но твоята шутовска реч ми вреди дори там, където имаш право! И дори речта на Заратустра да би имала стократно право, ти все пак би постъпил винаги несправедливо към моето слово!

Тъй рече Заратустра и насочи поглед към града, въздъхна и дълго мълча. Накрая рече той тъй:

— И аз изпитвам погнуса от този голям град, не само този палячо. И тук, и там нищо не може да се подобри и нищо да се влоши.

Горко на този голям град! И аз бих желал да видя огнения стълп, в който той ще изгори!

Защото такива огнени стълпове трябва да предхождат великото пладне. Ала то си има своето време и своя собствена съдба.

Но тази поука давам аз на тебе, шуте, на прощаване — там, където не може да обича, човек трябва да отmine!

Тъй рече Заратустра и отмина палячото и големия град.

ЗА РЕНЕГАТИТЕ

1.

Ах, посърнало и сиво лежи вече всичко, което до неотколе стоеше зелено и пъстроцветно върху тази поляна. И колко много мед на надежда отнесох аз оттук в пчелните си кошери!

Тези млади сърца всички са остарели — дори не истински остарели, а само уморени, обикновени, удобни. Те наричат това „ние сме станали пак набожни“.

До неотдавна аз ги виждах рано заран да излизат със смели нозе: но техните нозе на познанието се измориха, а отгоре на това — сега те хулят своята утринна смелост!

Наистина не един от тях подхвърляше нявга крака като танцувач, примамваше го смехът в моята мъдрост. Тогава той се опомни. Току-що го видях... да пълзи към кръста.

Около светлина и свобода пърхаха те нявга подобно на комари и млади поети. Малко по-стари, малко по-студени и ето сега те са вече с мрачни лица и мърморковци и седят около топлата печка.

Затуй ли се отчая сърцето им, че самотата ме погълна като кит? Нима тяхното ухо се е вслушвало копнежно — дълго напусто в мене и в моя тръбен зов и призив на глашатай?

Ах, само на малцина от тях сърцето има трайна смелост и палавост: и на такива и духът е издръжлив. Ала остатъкът са страхливци.

Остатъкът: това са винаги преобладаващото мнозинство, всекидневието, лишните люде, многолюдието — всички те са страхливци.

Който е моего рода, ще кръстосат пътя му преживелици като моите: така че неговите първи другари трябва да бъдат трупове и шегобийци.

Но неговите втори другари — те ще назоват себе си вярващи в него: жив рояк, много обич, много лудории, много безбрада почит.

Към тези вярващи не бива да привързва сърцето си този, който е от моя род сред людетe. Не бива да вярва в тези пролети и пъстри ливади този, който познава непостоянния, страхлив човешки род!

Ако можеха другояче, то те щяха и да искат другояче. Полутакивата-полуинаквите развалят всичко изцяло. Че листата повяхват — що има тук за жалба!

Нека да жълтеят и капят, о, Заратустра, и недей жали! По-добре засвири с бурливи ветрове между тях,

— засвири между тези листа, о, Заратустра, тъй че всяка повехналост още по-скоро да отлети от тебе!

2.

„Ние сме станали пак набожни“ — така признават тези вероотстъпници. А някои от тях все още са прекалено страхливи, за да признаят това.

В очите ги поглеждам и им казвам право в лицето и в руменината на бузите им: „Вие сте такива, защото почнахте отново да се молите!“

Ала позор е да се моли човек! Не за всинца, а за тебе и за мене и за оногова, който има съвест и в главата си. За тебе е позор да се молиш!

Много добре знаеш ти това: твоят страхлив дявол в тебе, който с удоволствие скръства ръце или държи ръцете си в скута и търси удобствата си — този страхлив дявол ти нашепва: „Има Бог!“

Ала с това ти се причисляваш към оная мрачна пасмина люде, които бягат от светлината, защото тя не им дава покой. Сега ти ще трябва всекидневно да заравяш главата си все по-дълбоко и по-дълбоко в нощ и мрак!

И наистина добре си избрал часа, защото току-що започнаха да изхвърчат от гнездата си нощните птици. Удари часът на цялата тази тълпа, бягаща от светлината, вечерният и празничен час, когато тя нищо „не празнува“.

Аз го чувам и подушвам: удари часът ѝ за лов и шествие, макар и не за вихрен лов, а за питомен, кротко душещ лов за потайни лицемери, за лов на тихо молеци се,

— за лов на лицемери с чувствителна душа: сега всички капани за сърца са заложили отново! И където и да повдигна завеса, отвсякъде изхвърква нощна пеперудка.

Дали там не е седяла с друга нощна пеперудка? Защото навсякъде надушвам малки скрити общини, а където има килийки, в тях има и нови богомолци и изпарение от богомолци.

Те седят дълги вечери заедно и говорят: „Нека отново да станем като дечица и да казваме «мили боже»!“ с уста и стомах, развалени от набожните сладкари.

Или пък гледат дълги вечери някой хитър дебнещ паяк кръстоносец, който проповядва на самите паяци разумност и учи така:

„Под кръстове е хубаво да се тъче паяжина!“

Или пък седят през деня с въдици край блатата и си въобразяват, че са дълбоки, но който лови риба там, където няма риба, него аз не зова дори и повърхностен!

Или пък се учат набожно-радостни да свирят на арфа, при някой поет лирик, който би желал с арфени песни да се промъкне в сърцето на млади женички, защото се е преситил вече на стари женички и на техните хвалебствия.

Или пък се учат на ужаси при някой полупобъркан учен, който в тъмни стаи очаква да го навестят духове — а духът съвсем ги изоставя!

Или пък слушат причудливите измислици на някой стар, тласкан от неспокойствие съчинител, изучил от скръбни ветрове тъжната мелодия на звуците: сега той пее по мелодията на вятъра и проповядва с тръжни звуци тъга.

А пък някои от тях са станали дори нощни пазачи. Сега те умеят да надуват рога и да обикалят нощем и да пробуждат отдавна заспали вече стари неща.

Пет думи за стари неща чух вчера вечерта на градинската стена: от устата на такива стари, опечалени, сухи нощни пазачи.

„Като баща Той не полага достатъчно грижи за своите чеда: човеците бащи вършат това по-добре!“

„Той е престарял! Той съвсем е престанал да се грижи за своите чеда“ — тъй отговори другият нощен пазач.

„Та има ли и изобщо той чеда? Никой не може да докаже това, ако самият той не го докаже! Отдавна желяех той да го докаже основателно.“

„Да го докаже ли? Като че ли Той е доказвал някога нещо! Доказването е трудно за него: Той отдава голямо значение на това — да Му се вярва!“

„Да! Да! Вярата Го прави блажен. Вярата в Него. Това е в духа на старите хора! Така е и с нас!“

Тъй говореха те помежду си, двамата стари нощни пазачи и врази на светлината, и затръбиха скръбно с роговете си. Това се случи вчера вечерта до градинската стена.

А на мене сърцето ми се надуваше от смях и щеше да се пръсне и не знаеше къде да се дене и заседна под лъжичката ми.

И наистина смърт ще бъде за мене и ще се задуша от смях, когато виждам пияни магарета и слушам нощни пазачи така да изказват съмнение в Бога.

Защото не е ли вече отдавна минало времето за такива съмнения? Кой дръзва още да пробужда заспали, страхуващи се от светлината неща?

На старите богове много отдавна вече дойде краят. И наистина хубав, радостен, достоен за богове край имаха те!

Те не „заязоха“ сами в здрача на смъртта — това е, разбира се, лъжа! По-скоро един ден те просто умряха от смях!

Това се случи, когато най-безбожната дума излезе, и то от един бог, думата „Има един Бог! Ти не бива да имаш други богове освен Мене!“

— една стара смръщена брада на бог, един ревнив бог се самозабрави така:

— и всички богове се разсмяха тогава и се залюляха на престолите си и се провикнаха: „Та не е ли божествеността именно в това, че има богове, а няма Бог?“

Който има уши, да слуша!

Тъй говореше Заратустра в града, който обичаше и който се зовеше „Пъстра крава“. Оттук именно той имаше да върви още два дни, докато се върне в своята пещера и при зверовете си. А душата му ликуваше при всяка крачка, с която назад се завръщаше в родината си.

ЗАВРЪЩАНЕ В РОДИНАТА

О, самота! О, моя родино самота! Прекалено дълго живях аз диво в дива чужбина, за да не се завърна със сълзи на очите при тебе!

Сега ми се заканя поне с пръст, както майки се заканват, усмихни ми се сега, както майки се усмихват, сега поне ми кажи: „А кой нявга като сприя полетя надолу от мене

— кой викна на раздяла: «Прекалено дълго прекарах аз в самота, та се отучих от мълчание!»“ Това ти научи сега, научи, нали?

О, Заратустра! Аз зная всичко: и това, че сред множеството ти се чувствуваше по-изоставен, ти, единокът, отколкото когато и да било при мене!

Едно е изоставеност, друго — самотност: на това ти се научи сега, нали! И че между хората ти ще се чувствуваши винаги див и чужд:

— див и чужд дори и тогава, когато те обичат: защото преди всичко те искат да бъдат щадени!

А тук ти си в своята родина и у дома си: тук ти можеш да излееш сърцето си и да изсипеш всички основания. Нищо не се срамува тук от скрити, упорити чувства.

Тук всички неща с милувки идват при тебе и те ласкаят, защото те искат да яздят на твоя гръб. На всяка притча яздиш ти тук към всяка истина.

Прямо и откровено ти смееш да говориш на всички неща тук: и наистина звучи като хвалебствие в техните уши, че единокът говори с всички неща прямо!

Друго нещо е изоставеност. Защото спомняш ли си още, о, Заратустра, когато, стигнал в гората, ти чу зова на твоята птица над тебе в мига, когато не знаеше накъде да отправиш крачките си и стоеше нерешително до един труп?

Когато рече: „Нека ме водят моите зверове! По-опасно е да се живее между хората, отколкото между зверовете — това беше изоставеност!

И спомняш ли си още, о, Заратустра, мига, когато седеше на своя остров сред празни ведре, самият ти извор на вино, даващ и раздаващ на жадни люде, поднасящ и наливащ, и как ти самият накрая седеше жаден сред пияни хора и вопиеше в нощта: «Вземането не е ли по-блажено от даването? А краденето още по-блажено от вземането?» Това беше изоставеност.

А не си ли спомняш, о, Заратустра, мига, когато настъпи твоят тих час и те прокуди от теб самия и злостно ти прошептя: «Твори и рухни!»

— Когато той те накара да се разкайваш за всяко свое очакване и мълчание и обезсърчи твоята смирена смелост? Това беше изоставеност!“

О, самота! О, моя родино самота! Колко блажено и нежно ми говори твоят глас!

Ние не си задаваме въпроси, не се оплакваме взаимно, ние вървим открито заедно през отворени врата.

Защото открито е при тебе и светло. Дори и часовете пробягват тук на по-лекокрили нозе. На тъмно именно човек понася по-тежко времето, отколкото на светло.

Тук изникват думите, разтваря се кивотът със скрижалите на думите на всяко битие: всяко битие иска тук да стане слово, всяко битие иска тук да се научи от мене да говори.

А там долу — там говорът е напусто! Там забвението и бързолетността са най-добрата мъдрост. Това научих аз сега.

Който би желал да проумее всичко у людете, той би трябвало всичко да докосне. Ала моите ръце са твърде чисти за това.

Аз не мога вече да вдишвам техния дъх. Ах, та толкова дълго живях аз сред тяхната гълчава и вонящ дъх!

О, блажена тишина около мене! О, чисти ухания около мене! О, как из дълбоки гърди тази тишина поема чист дъх! О, как се вслушва тя, тази блажена тишина!

А там долу — там всичко живо говори, там нищо не искат да чуят. Човек може с камбани да разгласява своята мъдрост, бакалите на пазарището ще я заглушат със звъна на гологаните.

Говорят за какво ли не, но никой нищо не разбира вече. Всичко отвлича водата, нищо не пада вече в дълбоки, кладенци.

Говорят всичко, но нищо не постига успех и не се довежда докрай. Всичко живо кудкудяка, но кой би желал да лежи спокойно върху гнездото и да мъти яйца?

Говорят за какво ли не. Всичко живо говори до втръсване. И всичко, което вчера е било все още прекалено кораво за самото време и за неговия зъб, днес виси вече раздробено и разгризано от устата на днешните люде.

Всичко живо говори, всичко бива изнасяно наяве. И това, което нявга се е зовяло тайна и е било дълбоко скрито в светая светих на душите, днес е достояние на улични тръбачи и други пеперуди.

О, ти, човешка твар, загадъчно създание! О, ти, врява в мрачни улички! Сега ти лежиш отново зад мене — моята най-голяма опасност лежи вече зад мене!

В пощада и състрадание е лежала от край време моята най-голяма опасност! А всяко човешко същество търси пощада и състрадание!

С неизречени истини, с ръка на шут и с влюбено до оглупяване сърце и богат с малки лъжи на състрадание — тъй живеех аз винаги сред людете.

Предрешен седях аз сред тях, готов сам себе си да не позная, за да мога да понасям тях и с желание да убедя сам себе си: „О, глупчо, ти не познаваш людете!“

Човек престава да познава людете, когато живее между тях: дебела стена има пред всеки един от тях, как би могъл дори един проникателен, далновиден поглед да проникне зад нея?

А когато те не ме познаваха, аз, глупецът, ги щадях повече от себе си. Привикнал на суровост към себе си и често дори отмъщаващ сам на себе си за тази пощада.

Изхапан от отровни мухи и разярен като камък от много капки злоба — тъй седях аз между тях и дори се мъчех да убедя себе си: „Невинно е всяко дребно нещо поради своята дребност!“

Особено онези, които се назоваваха „добряци“, аз намирах, че са най-отровните мухи: те хапят с пълна невинност, те лъжат с пълна невинност, та как биха могли да бъдат те справедливи към мене!

Който живее сред добряци, него състраданието го научава да лъже. Състраданието прави въздуха задушлив за всички свободни души. Глупостта на добряците именно е неизмерима.

Да прикривам себе си и моето богатство — това научих аз между тях там долу, защото намерих всекиго още беден по дух. Това беше лъжата на моето състрадание, защото при всеки един аз преценявах:

— съзирах и надушвах при всекиго колко дух му бе достатъчно и колко дух му бе вече прекалено много!

Техните вкостенели мъдреци аз наричах мъдри, а не „вкостенели“ — тъй се научих да преглъщам думи. Техните гробари аз наричах издирвачи и изпитатели — тъй се научих да разменям думи.

Гробарите си разкопават болести. Защото под всяко старо купище са наслоени отровни зловония. Не трябва да се разравя блатото. Човек трябва да живее на планини.

С блажени ноздри вдъхвам аз отново свободата на планината. Избавен, е най-сетне носът ми от мириса на всяко човешко създание!

Гъделичкана от остри повеи като от пенливи вина, душата ми киха — киха и си пожелава сама „Наздраве!“

Тъй рече Заратустра.

ЗА ТРИТЕ ЗЛИНИ

1.

Насън, в последния сладък утринен сън, стоях аз днес на скалист нос — отвъд света, държах везни и мерех света.

О, колко жалко, че тъй рано изгря зората, събуди ме пламенната ревнивка. Винаги ме ревнува тя от моите жарки сутренни сънища.

Измерим за оногова, който има време, претеглим за добър везнар, достижим за силни криле, разгадаем за божествени трошачи на костеливи орехи: такъв виждаше света моят сън!

Моят сън, този смел корабоплавател, полукораб-полуураган, мълчалив като пеперуди, нетърпелив като ловен сокол: как ли не е намерил днес време и търпение да претегли света на везните?

Дали моята мъдрост тайно не му е прошепнала да стори това — моята смееща се, будна дневна мъдрост, която се надсмива над всички „безкрайни светове“? Защото тя казва: „Дето има сила, там и числото става майстор: то има повече сила!“

Колко сигурно гледаше моят сън на този краен свят — нито любопитно, нито нескромно, нито боязливо, нито с молба:

— сякаш недокосната ябълка се предлагаше на моята ръка, зряла златна ябълка със свежо-нежна кадифяна кожица: тъй ми се предлагаше светът:

— сякаш ми кимаше приветливо дърво, разветрило широко клони, със силна воля и изгърбило ствола си за облегало и още за столче за краката на уморения от път странник: тъй стоеше светът на моя скалист нос:

— сякаш изящни ръце поднасяха насреща ми кивот — кивот, отворен за възхищението на светливи, изпълнени с благоговение очи: тъй ми се предложи днес светът:

— не достатъчно загадка, за да подплаши човешката обич, нито достатъчно разгадка, за да приспи човешката мъдрост — днес беше за мене човешки добър светът, за който се приказват толкова лоши неща!

Колко съм благодарен аз на своя утринен сън за това, че днес в ранни зори претеглих света! Човешки добър дойде той при мене, този сън и утешител на сърцето!

И за да постъпя подобно на него през деня и за да почерпя поука от неговата най-добра постъпка и да се науча на нея, аз ще сложа сега на блюдата на везните трите най-лоши неща и по човешки добре ще ги претегля.

Който е учил да благославя, той е учил и да проклина: кои са на света трите най-много проклинани неща? Тях ще туря аз на везните.

Сладострастие, властолюбив, себелюбие: досега тези три неща са най-много проклинани и най-злостно хулени и клеветени — тези три неща аз ще премеря по човешки добре.

Тогава на работа! Тук е моят скалист нос, а там морето: в приборя си то се навдига към мене с разпенена грива и ласкаво, вярното старо стоглаво куче — чудовище, което аз обичам.

Тогава на работа! Тук ще държа везните над приборя на морето. Избирам си също и свидетел, за да наблюдава — тебе, о, дърво пустинник, тебе — благоуханно и широкосводесто, което така обичам!

По кой мост минава Сега към Някога? По силата на коя принуда висината се навежда към низината! И що значи още да се надхвърли и най-голямата висина?

Сега везните стоят равни и неподвижни: три тежки въпроса хвърлих в едното блюдо, три тежки отговора носи другото блюдо.

2.

Сладострастието: жило и трън в плътта на всички облечени във власеница презрители на тялото и като „свят“ прокълнато от всички в долния свят, защото то се гаври и подиграва с всички учители на объркани и заблудни учения.

Сладострастие: за сганта бавният огън, на който я изгарят, за всяко червясало дърво, за всички вонливи дрипели — готова огнена и бумтяща пещ.

Сладострастие: за свободните сърца — невинно и свободно нещо. Елизиум на земята, благодарствен дитирамб на всяко грядуще към настоящето „Сега“.

Сладострастие: само за повехналия човек сладостна отрова, а за лъвските воли — активно тонично средство за сърцето и благоговейно съхранявано вино на вината.

Сладострастие: великият праобраз на щастието като символ на по-висше щастие и върховна надежда. На мнозина именно е обещан брак и повече от брак:

— на мнозина, които са по-чужди един на друг, отколкото съпруг и съпруга — а кой е проумял напълно колко са чужди един на друг съпруг и съпруга?

Сладострастие: ала аз ще издигна огради около моите мисли и още около моите слова, за да не нахлуят свинете и мечтателите в градините ми!

Властолюбие: огненият бич на най-жестоките коравосърдечници; ужасното изтезание, което очаква дори и най-свирепия мъчител; мрачният пламък на живи клади.

Властолюбие: злостната юзда, която бива нахлузена и на най-суетните народи; осмивач на всяка съмнителна добродетел. То яха всеки кон и всяка гордост.

Властолюбие: земетресение, което разтърсва и разтрошава всичко прогнило и проядено; идващият с гръм и трясък наказващ разрушител на варосани гробници; на проблясващата като мълния въпросителна пред ненавременили отговори.

Властолюбие: пред неговия поглед човек пълзи и превива гръбнак, и раболепничи, и става по-нисък от змията и от свинята, докато накрая от него не възроптава гласно великото презрение.

Властолюбие: страшната учителка на великото презрение, което в лицето на градове и царства проповядва: „Махни се!“, докато из самите тях възроптава глас: „Ето, сам ще се махна!“

Властолюбие: то се издига примамливо и до чисти и самотни люде, и до нелюдими самодоволни висини, пламтящо като обич, която рисува съблазнително пурпурни блаженства по земното небе.

Властолюбието: та кой ли би го назвал „страст“, когато всъщност висината копнее надолу за власт! Наистина няма нищо линеещо и болестно в такъв копнеж и стремеж надолу!

О, да можеше самотната висина да не се вечно осамотява и да не се задоволява само със себе си, о, да можеше планината да слезе в долината и ветровете на висината да вейт и в низините!

О, кой би намерил истински подходящо кръщелно и добродетелно име за този копнеж? „Даряваща добродетел“. Тъй нарече веднъж Заратустра неназовимото.

И тогава именно се случи — и то наистина за пръв път се случи, че неговото слово възхвали себелюбието, читавото и здраво себелюбие, което извира из мощна душа:

— из мощна душа, към която принадлежи висока снага, хубавата, победната, освежителната, около която всяко нещо става огледало:

— кръшната, убедителна снага, танцувачът, чийто символ и израз е себерадващата се душа. Себерадостта на такива снаги и души сама се зове „добродетел“.

С думите си за добро и зло такава себерадост се огражда като със свещени дъбрави. С имената на своето щастие тя прогонва от себе си всичко презряно.

Далеч от себе си тя прогонва всичко страхливо. Тя казва: „Лошо — това значи страхливо!“ Презрение заслужава според нея постоянно загриженият, непрестанно въздиращият, вечно оплакващият се, а също така и този, който събира и най-дребните печалби.

Тя презира също всяка горестна мъдрост: защото наистина има и мъдрост, която цъфти на тъмно, мъдрост — от рода на мрачениците^[1], отколкото оная, която постоянно въздиша: „Всичко е суета!“

Плахото недоверие тя схваща като нещо нищожно, а също така и оногова, който изисква клетви вместо погледи и ръце, също тъй и всяка прекалено недоверчива мъдрост, защото такъв е нравът на боязливите души.

Още по-нищожен ѝ се вижда бързият любоугодник, сервилен като куче, който веднага ляга на гърба си, раболепникът. Защото има и мъдрост, която е низкопоклонническа и кучешка раболепна, и смирена, и бързо услужлива.

Омразен ѝ е този и дори изпитва погнуса от него, който нивга не иска да се брани, който преглъща отровни плюнки и зли погледи — прекалено търпеливият, безропотно понасящият всичко, безпрекословният вседоволник! — това именно е ратайско раболепие.

Дали някой сервилничи пред богове или божествени ритници, пред човеци и тъпоумни човешки мнения: всяко ратайско раболепие плюе в лицето — това блажено себелюбие!

Лошо: тъй се зове всичко — прекършено и робски низкопоклонно, несвободните премигващи очи, потиснатите сърца и онази фалшива отстъпчива пасмина, която целува с широки страхливи устни.

А „лъжовна мъдрост“ — тъй назовава то всичко, над което мъдруват ратаи и старци, и уморени люде, и особено цялата, лоша, безразсъдна и велемъдра глупост на свещениците.

Но псевдомъдреците — всичките тези свещеници, уморени от света люде и онези, чиято душа е от женски и ратайски род. О, колко жестоко си играеха те от край време със себелюбието.

А тъкмо това трябвало да бъде добродетел и да се зове добродетел: да си играе човек жестоко със себелюбието. „Несебелюбиви“ — такива биха искали да станат, и то с добро основание, всичките тези уморени от света страхливци и кръстоносни паяци!

Но за всички тях сега настъпва новият ден, промяната, съдийският меч, великото пладне, тогава много нещо ще се разкрие!

И който ще назове „Аз“-а непокътнат и свещен и себелюбието блажено, наистина той ще изрече и това, което знае като прорицател: „Ето то настъпва, то е пред прага, великото пладне!“

Тъй рече Заратустра.

[1] Картофени растения, чиито плодове са в земята на тъмно. —
Б.пр. ↑

ЗА ДУХА НА ПРИТЕГЛЯНЕТО

1.

Моята уста е уста на народа: прекалено грубо и сърдечно приказвам аз за иже нарицаемите копринени зайци. И още по-чуждо звучи словото ми на всички драскачи и писарушки.

Моята ръка е ръка на безумец: горко на всички маси и стени и на всичко, което има още място за украшения на безумец и цапаници на безумец.

Моят крак е крак на кон. С него аз препускам стремглаво през поля и гори, кръстосвам надлъж и нашир и дяволски се радвам на вихрен бяг.

Моят стомах — неужели той е стомах на орел?

Защото най-много от всичко обича агнешко месо. Но сигурно е стомах на птица.

Хранен от невинни ядива, и то оскъдно, готов и нетърпелив да размахва криле и да литне — ето какъв е моят нрав сега: как би могло да няма в него нещо от птича порода?

Още повече че аз съм враг на духа на притеглянето, а това е птичи нрав. И наистина смъртен враг, заклет враг, изконен враг! О, къде ли не летя вече и не се лута в полета си моята враждебност?

За това бих могъл вече цяла песен да изпея — и ще я изпея, — макар да съм сам като в празна къща и трябва да я пея за собствените си уши.

Има, разбира се, и други певци, на които едва пълният салон прави гласът им да звучи меко, ръката — красноречива, окото — изразително, сърцето — будно. Аз не приличам на тях.

2.

Който научи хората един ден да летят, той ще измести всички гранични камъни: самите гранични камъни ще полетят от само себе си тогава във въздуха и той ще кръсти земята с ново име „ЛЕКАТА“!

Камилската птица тича по-бързо от най-бързия кон, но дори и тя заравя още тежко главата в тежката земя. Така и човекът, който още не умее да лети.

Тежки му изглеждат земя и живот: и така го желае духът на притеглянето! Но който иска да стане лек и птица, той трябва да обича сам себе си: така уча аз.

Не, разбира се, с обичта на линеещите и разхлабените, защото при тях вони дори и себелюбието!

Човек трябва да се научи да обича сам себе си — така уча аз — с непокътната и здрава обич, тъй че да издържи при себе си, а не да се лута около себе си.

Такова лутане около себе си се кръщава „любов към ближния“. С тази дума досега най-много е лъгано и лицемерно и особено от такива, които целият свят е тежко понасял.

И наистина не е повеля за днес или утре това да се научиш да обичаш сам себе си. По-скоро това от всички изкуства е най-тънкото, най-хитрото, последното и най-голямо изпитание за търпението.

Всяка собственост е добре укрита именно за своя собственик. И от всички съкровища собственото съкровище най-късно бива изкопано — така го е нагласил духът на притеглянето.

Почти още в люлката ни се дават тежки думи и стойности с „добро“ и „зло“ — така се зове тази зестра. И поради тях ни се прощава, че живеем.

И по същата причина човек оставя дечицата да идват при него, за да им забрани овреме да обикнат сами себе си: така го е нагласил духът на притеглянето.

А ние — ние мъкнем безропотно даденото ни като зестра на корави рамене и през стръмни планини. А когато се потим, ни се казва: „Да, животът е тежък за носене!“

А всъщност само човек е тежък на самия себе си за носене! Защото мъкне прекалено много чужди неща на раменете си. Подобно на камила той клеква на земята и се оставя добре да го натоварят.

Особено силният, издръжлив мъж, у когото живее страхопочит: прекалено много чужди тежки думи и ценности и той натоварва на себе си — и ето че животът му се струва като пустиня!

И наистина! Дори и някоя и друга собственост е тежка за носене. А и много вътрешно нещо в човека прилича на стрида, сиреч на нещо гнусно и лигаво и трудно за хващане:

— така че трябва да се примоли за благородна черупка с благородна украса. Но и на това изкуство човек трябва да се научи: да имаш черупка и хубав външен вид и разумна слепота!

Пак заблуждава върху не едно нещо у човека това, че някоя черупка външно е нищожна и жалка и премного черупка. Много скрита доброта и сила остава неразгадана: най-великолепните лакомства не намират лакомци!

Жените, най-великолепните лакомства, знаят това: малко попълна, малко по-слаба, о, колко много съдбовност е скрита в това „малко“!

Трудно е да откриеш човека, а най-трудно е да откриеш себе си: често духът лъже за стойността на душата. Така го нагласява духът на тежестта.

Открил е себе си този, който казва: „Това е мое добро и зло“, с това той е накарал да занемее къртицата и джуджето, което казва: „За всички — добро, за всички — зло.“

Наистина аз не обичам и такива, за които всяко нещо се нарича добро, а този свят дори най-добър. Такива назовавам аз вседоволници.

Вседоволство, което умее да вкухва от всичко, не е най-добрият вкус! Аз тача упоритите, придирчиви езици и стомаси, които са се научили да казват „Аз“ и „Да“ и „Не“.

Ала всичко да дъвчеш и смилаш — това е истински свински нрав. Да казваш винаги И-а^[1] — на това се е научило само магарето и който е с магарешки дух!

Наситеното жълто и топлото червено: тях желае моят вкус, той примесва кръв към всички багри. Но който варосва своята къща, той ми разкрива своята варосана душа.

Едните са влюбени в мумии, другите в призраци. И едните, и другите еднакво враждебни на всяка плът и кръв. О, колко са противни на вкуса ми те! Защото аз обичам кръв.

И не желая да обитавам и прекарвам там, където всеки плюе и храчи: това е сега моят вкус. Предпочитам да живея сред крадци и клетвопрестъпници. Никой не носи злато в устата си.

Още по-противни са ми всички блюдолизници; а най-противният звяр в човешки образ, що намерих, аз го кръстих „паразит“: той не желаше да обича, ала все пак искаше да живее от обич.

Окаяници наричам аз тези, които имат само един избор: да станат или зли зверове, или зли звероукротители; сред тях не бих си изградил моите хижи.

Окаяници зова аз тези, които вечно трябва да чакат — те не са по вкуса ми: всички тези митари и бакали, и крале, и други пазачи на страни и стоки.

Наистина и аз също изучих основно чакането — ала само чакането на себе си. Научих се преди всичко да стоя, да ходя и да тичам, да скачам и да се катеря и да танцувам.

А това е моето учение: който иска да се научи един ден да лети, той трябва по-напред да се научи да стои и да ходи, и да тича, да се катери и да танцува. Изведнъж не се научава човек да лети на възбог!

С въжени стълби се научих да се катеря през някой и друг прозорец, с чевръсти нозе се изкатервах аз по високи мачти: да седя на високите мачти на познанието ми се виждаше немалко блаженство:

— подобно на малки пламенни езичета да припламнеш върху високи мачти: макар и малко светлинка, но пак голяма утеха за залутани кораби и корабокрушенци!

По различни пътища и начини аз стигнах до своята истина: не по една стълба аз се изкатерих на върха, откъдето взорът ми се рее в моята далнина.

И винаги само неохотно аз разпитвах за пътища — това ми е било винаги против вкуса! С по-голямо удоволствие се питах сам за пътищата и ги издирвах.

Издирване и поставяне на въпроси беше целият ми труден път. И наистина човек трябва да се научи и да отговаря на такива въпроси! Това вече е моят вкус:

— нито добър, нито лош, но мой вкус, от който аз вече нито се срамувам, нито го крия.

„Ето, това е моят път — а къде е вашият?“ — така отговарях аз на тези, които ме запитваха „за пътя“. Този път именно не съществува!

Тъй рече Заратустра.

[1] На немски „Ja“ означава „да“. — Б.пр. ↑

ЗА ВЕХТИ И НОВИ СКРИЖАЛИ

1.

Седя тук и чакам, а около мене вехти разтрошени скрижали, а също и нови, полуизписани скрижали. Кога ще удари и моят час?

— часът на моя низход, на моя залез: защото още веднъж искам аз да отида при хората.

Него чакам аз сега: защото първом трябва да ми се явят поличбите, че е ударил моят час — именно смеещият се лъв с ятото гълъби.

Между това ще говоря като някой, който разполага с време, със себе си. Никой не ми разказва нищо ново: затова аз си разказвам за самия себе си.

2.

Когато отидох при хората, сварих ги, че седят върху едно старо самомнение: всички си въобразяват, че отдавна вече знаят що е добро и зло за човека.

Въобразявах си, че всяко слово за добродетелта е старо, уморително нещо. И който искаше да спи добре, преди да си легне, говореше още за „добро“ и „зло“.

Много сънливост смутих аз, когато учех: що е добро и зло, това още никой не знае: освен ако е творец!

А той е онзи, който създава цел за човека и дава на земята нейния смисъл и нейното бъдеще: той тепърва създава това, което показва, че нещо е добро и зло.

И аз им заповядах да съборят старите си катедри и всичко, на което е седяло онова старо самомнение: заповядах им да се присмеят над своите велики майстори по добродетел и светци, и поети, и спасители на света.

Заповядах им да се присмеят над своите мрачни мъдреци и над всекиго, който е седял заплашително кога и да било като черно плашило върху дървото на живота.

Седнах на тяхната голяма гробищна алея самият аз при лешове и лешояди и се смеех над всяко тяхно Някога и над неговата прогнила рухваща прелест.

Наистина също като проповедници за покаяние и като шутовете крещях аз с гняв и хули срещу всичко тяхно велико и малко! Че дори и тяхното най-добро е толкова дребно! Че дори и най-лошото им е толкова дребно!

Така се смеех аз.

Моят мъдър копнеж крещеше и се смееше така от душата ми, копнеж, роден в планините, една дива мъдрост наистина! — моят голям, пърхаш с криле копнеж.

И често той ме грабваше и ме понасяше нагоре и далеч посред смеха: тогава аз се стрелвах, тръпнец като стрела, през опиянено от слънце възхищение:

— татък в далечни бъднини, несъзирани досега от ничий сън, в по-знойни югове, отколкото са бленували когато и да било ваятели: там, дето танцуващи богове се свенят от всякакви одежди:

— че говоря тъкмо с притчи и също като поетите куцам и заеквам: наистина аз се свеня, че трябва още да бъда поет!

Там, дето всяко начало на живот ми се струваше танц и разюздано веселие на богове, а светът волен и необуздан и устремен в бяг към себе си:

— като някаква вечно центробежна и центростремителна сила, присъща на всички богове, като блажено себепротиворечие, себевслушване и нова себепринадлежност, присъща на много богове.

Там, където всяко време ми се струваше блажен присмех над мигновенията, където необходимостта беше самата свобода, която блажено си играеше с жилото на свободата.

Там, където аз намерих отново моя стар дявол и заклет враг — духа на притеглянето, и всичко, сътворено от него: насилие, закон, неволя и последица, и цел, и воля, и добро, и зло.

Нима не трябва да има нещо, над което да се танцува и в танц да се бяга от него? Нима не трябва заради лекост и най-голяма лекост да има и къртици и тежки джуджета?

3.

Та там беше, дето аз вдигнах от пътя думата „сврѣхчовек“ и открих, че човекът е нещо, което трябва да бъде превъзмогнато:

— че човекът е мост, а не цел: себеоблажаващ се заради своето пладне и вечер като път към нова утринна заря:

— че думата на Заратустра за великото пладне и онова още, което аз окачих над човека, е също като втора пурпурна вечерна заря.

Наистина дори и нови звезди им показах аз наред с нови нощи. И над облаци и ден и нощ разпънах аз и смеха като пъстър шатър.

Аз ги научих на всички свои мисли и желания: като цялост да възпяват и сбиват в единство това, което е откъслек в човека и загадка и ужасна случайност.

— като поет, тълмач на загадки и избавител от случайността ги учех аз да участвуват творчески в бъдещето и всичко, що е вече минало, да изкупят с творчеството си.

Да изкупят миналото в човека и всичко „минало свършено“ да претворят, докле волята каже: „Но тъй го исках аз! Тъй ще го искам аз!“

Това назовавах аз пред тях спасение, единствено това ги учех аз да назовават спасение.

Сега чакам аз своето спасение, а то е за последен път да отида при тях.

Защото още един път искам аз да отида при людете: сред тях аз искам да заляза и умирайки, да им поднеса своя най-богат дар!

От слънцето се научих аз на това, когато то залязва, свръхбогатото светило: злато изсипва то тогава в морето от неизчерпаемото си богатство:

— така че дори и най-бедният рибар гребе със златно гребло! Това именно видях аз и не можех да се наситя да роня сълзи, докато гледах.

Също като слънцето Заратустра желае да залезе: сега седи той тук и чака, а около него вехти разтрошени скрижали, а също и нови скрижали — полуизписани.

4.

Ето тук е нов скрижал: но къде са моите братя, които ведно с мене ще го занесат в долината и в плътски сърца?

Тъй повелява моята голяма любов към най-далечните: не щади своя ближен! Човекът е нещо, което трябва да бъде превъзможнато!

Има много пътища и начини за превъзможване: постарай се да ги откриеш! Само шегобиецът мисли: „Човек може да бъде и прескочен!“

Превъзможни самия себе си дори и в своя ближен: и право, което можеш сам да си откраднеш, не чакай да ти го дадат!

Каквото правиш ти, никой не може да ти го върне. Запомни: няма възмездие!

Който не може да си заповядва, той трябва да се покорява. А не един може да си заповядва, но му липсва още много, за да може също и да се покорява на себе си!

5.

Тъй го изисква нравът на благородни души: те не искат нищо безвъзмездно, най-малко живота.

Който е от тълпата, той иска да живее безвъзмездно, ние, другите, обаче, на които се е отдал животът, ние винаги размишляваме как да му се отплатим най-добре в замяна на това!

И наистина благородна реч е тази, която гласи „Обетът, що животът ни дава, този обет ние ще изпълним към живота!“

Човек не бива да иска да се наслаждава там, където не дава да се наслаждават. И човек не бива да желае да се наслаждава.

Тъкмо наслада и невинност са най-свенливите неща: и двете не искат да бъдат дирени. Човек трябва да ги има — по-скоро той трябва да търси дълг и болка!

6.

О, братя мои, който е първак, той бива винаги принасян в жертва. А сега ние сме първаци.

Всички ние кървим на тайни жертвени олтари, ние всички горим и се печем в чест на стари идоли.

Нашето най-добро е още младо: то дразни стари небца. Нашето месо е крехко, нашата кожа е само кожа на агне — как няма да дразним ние стари жреци на идоли!

В нас самите живее той още, старият жрец на идоли, който пече нашето благо за свое угощение. Ах, братя мои, как да не бъдат първаците принасяни в жертва?

Ала така го иска нашият род. И аз обичам онези, които не искат да запазят себе си; загиващите обичам аз с цялата си обич: защото те ще преминат отвъд.

7.

Да говорят истината — това могат малцина! А който може, той пък не иска! Ала най-малко могат добряците.

О, тези добряци! Добрите люде никога не казват истината. За духа е болест да бъдеш такъв добряк.

Те отстъпват — тези добряци, те се предават, тяхното сърце повтаря, тяхното същество слуша. Но който слуша, той не чува сам себе си!

Всичко, което се назовава у добряците зло, трябва да се събере, за да се роди едничка истина: о, братя мои, достатъчно ли сте зли вие и за тази истина?

Смелата дръзновеност, продължителна недоверчивост, жестокото „Не“, досадата, забиването на ножа в жива плът, колко рядко идва всичко това заедно! От такова семе обаче се ражда истината.

Редом с нечиста съвест е расло досега всяко знание! Строшете, строшете, вие, о, бъдещи познавачи, вехтите скрижали!

8.

Когато във водата има греди, когато над реката има мостчета и перила, наистина тогава не намира вяра онзи който говори: „Всичко е в реката!“

Дори гламавите му противоречат: „Как? — възразяват гламавите, — всичко било в реката ли? Та нали над реката има греди и перила?“

Над реката всичко е твърдо, всички ценности на нещата, мостовете, понятията, всяко добро и зло, всичко това е твърд о!“

А настъпва суровата зима, звероукротителката на реките. Тогава и най-мъдрите се научават на недоверие. И наистина не само гламавите казват тогава: „Не би ли трябвало всичко да стои неподвижно?“

„Поначало всичко стои неподвижно“ — това е истинско учение на зимата, добро нещо за безплодно време, добра разтуха за спящите зимен сън и домошарите около печката.

„Поначало всичко стои неподвижно“ — срещу това обаче проповядва топлият вятър!

Топлият вятър — един бик, но не орящ бик, а бесен бик, разрушител, който с гневни рога чупи леда! А пък ледът чупи мостчета!

О, мои братя, нима сега не е всичко в реката? Не са ли всички перила и мостчета паднали в реката? Кой би се придържал още към „добро“ и „зло“?

„Горко ни! Хвала на нас! Топлият вятър духа.“ — Така проповядвайте о, братя мои, по всички улици!

9.

Има една стара заблуда, тя се казва добро и зло. Около прорицатели и звездотълмачи се е въртяло досега колелото на тази заблуда.

Някога вярваха на прорицатели и звездотълмачи и затова вярваха: „Всичко е съдба: ти си длъжен, защото трябва да го извършиш!“

После отново човек започнал да не вярва на всички прорицатели и звездотълмачи и затова вярвали: „Всичко е свобода: ти можеш, защото искаш!“

О, братя мои, за звездите и бъдещето досега само са гадаели и нищо не са знаели. Затова и за добро и зло досега само се е гадаело и нищо не се е знаело!

10.

„Не кради!“, ... "Не убивай" — такива думи едно време минаваха за свети: пред тях коленичеха и прекланяха глави и събуваха обувки.

Ала аз ви питам: къде е имало когато и да било по-нагли крадци и убийци по света от там, където такива думи бяха свети?

Няма ли в самия живот кражби и убийства? А с това, че такива думи са се назовавали свети, не се ли е извършвало убийство и на самата истина?

Или е било проповед на смъртта да се назове свято онова, което противоречи на живота и съветва Човека да се отрече от него? — О, братя мои, строшете, строшете вехтите скрижали!

11.

В това е моето съжаление към всичко минало, че аз виждам: то е обречено.

Обречено на милостта, на духа, на безумието, на всяко поколение, което идва и което преосмисля всичко, що е било, в свой мост!

Би могъл да дойде велик тиранин, лукаво изчадие, което със своята милост и немилост да насилва и изопачава миналото, докато му стане мост и предвестие, и глашатай, и кукуригане на първи петли.

Ала ето другата опасност и другото ми съжаление: който е от тълпата, неговата памет се връща назад до дядо му, ала с дядо му свършва и времето.

Така че всяко минало е обречено: защото един ден би могло да се случи тълпата да стане властелин и всяко време да се удави в плитки води.

Затова, о, братя мои, е потребен нов знатен род. Или както аз някога в притча се изразих: „Това именно е божественост, че има богове, а не Бог!“

12.

О, мои братя, аз ви посвещавам и наставлявам в нова знатност: вие трябва да станете създатели и огледвачи и сеячи на бъдещето:

— наистина не на знатност, която вие бихте могли да купите подобно на бакали и с бакалско злато: защото малко стойност има всичко, което има своя цена.

Не това, откъде идвате, ще съставя занапред вашата чест, а това, накъде отивате! Вашата воля и вашият крак, който иска дори и вас самите да изпревари — това нека съставя вашата нова чест!

Наистина не това, че сте служители на някой княз — неужели князете имат още някаква стойност, — или че сте били бастион на онова, което стои, за да стои още по-непоклонимо!

Не това, че вашият род е станал в дворците дворцов и вие сте се научили — пъстри също като фламинго — дълги часове да стърчите на един крак в плитки блата:

— защото да умееш да стоиш е заслуга на царедворци, а всички царедворци вярват, че към блаженствата след смъртта принадлежи и да смееш да поседнеш!

Също и не това, че някой дух, когото те назовават свят, е водил вашите предци в обетовани земи, които аз не възхвалявам: защото там, където израсна най-лошото от всички дървеса — кръстът, — в тази страна няма нищо за възхваляване!

И наистина, където и да е водил този „свети дух“ рицарите си, винаги такива шествия са били предвождани от кози и гъски и налудничави и опърничави глави.

О, братя мои, не назад трябва да гледа вашият знатен род, а напред! Изгнаници трябва да бъдете вие от всички земи на вашите отци и праотци!

Вие трябва да обичате земята на своите чеда — тази обич нека бъде ваш нов аристократизъм — неоткритата земя в най-далечното море! Нея аз заповядвам на вашите кораби да търсят и търсят!

Чрез вашите чеда вие трябва да поправите грешката, че сте деца на вашите отци: така вие трябва да изкупите всяко минало! Този нов скрижал издигам аз над вас.

13.

„Защо да живеем? Всичко е суета! Да живееш е все едно да вършееш слама. Да живееш е все едно да изгориш и все пак да не се сгрееш.“

Такъв старовремски брътвеж винаги минава за „мъдрост“ и понеже е стар и дъха на мухъл, дважд повече се тачи. Дори и плесента облагородява.

На деца е позволено да говорят тъй: те се боят от огъня, защото ги е опарил! Има много детинщина във вехтите книги на мъдростта.

А който винаги „вършее слама“, как би дръзнал да хули вършитбата? На такъв безумец би трябвало най-малко да се сложи катинар на устата!

Такива сядат на трапезата и не донасят нищо със себе си, дори не и истински глад — а сега те хулят: „Всичко е суета!“

Ала добре да ядеш и пиеш, о, братя мои, съвсем не е суетно изкуство! Строшете, стрoшете скрижалите на нивга нерадващите се!

14.

„За чистия всичко е чисто“ — тъй дума народът. Ала аз ви казвам: „За свинете всичко става свиня!“

Затова проповядват мечтателите и с клюмнала глава унилите, на които дори и сърцето е клюмнало: „Самият свят е мръсно чудовище!“

Защото те всички са нечисти духом: ала особено онези, които нямат нито покой, нито отмора, освен ако не виждат света отдире — мечтателите за отвъдния свят!

На тях казвам аз в лицето, макар да звучи непристойно: светът прилича на човека поради това, че има дирник — дотолкова е вярно!

В света има много мръсотия: дотолкова е вярно! Ала поради това самият свят все пак не е мръсно чудовище!

Има мъдрост в това, че много нещо в света вони: самата погнуса създава криле и сили, предугаждащи чисти извори.

Дори и у най-добрия има нещо, което буди погнуса; дори най-добрият е нещо, което трябва да бъде превъзмогнато!

О, мои братя! Има нещо много мъдро в това, че има много гнусотия в света!

15.

Такива велемъдрия счувах аз да говорят на съвестта си благочестивите мечтатели и наистина без зъл умисъл и лъжа — макар да няма нищо по-лъжливо и по-коварно на света!

„Та остави света да си бъде свят! Недей повдига против него дори и пръст!

Не закачай този, който иска да души людете и да пи коли, да ги дере и изтезава: не повдигай срещу него дори и пръст! С това те се научават да се отричат от света.

А твоя собствен разум — него сам трябва да погълнеш и задушиш: защото е разум от тоя свят, така се научаваш самият ти да се отричаш от света!“

Строшете, строшете, о, братя мои, тези вехти скрижали на благочестивците! Оборете велемъдрията на световните хулители!

16.

„Който много се учи, той се отучва от всяко буйно желание“ — това си шушукат днес хората по всички тъмни улички.

„Мъдростта уморява, не си плаща с нищо труда; ти не бива да възжелаваш!“ Този нов скрижал намерих аз окачен дори на отворени тържища.

Оборете, о, братя мои, оборете и този нов скрижал! Окачили са го уморените от света и проповедниците на смъртта, също и майсторите на тоягата: защото, вижте, то е също и проповед за робство:

— че са се учили лошо и не на най-доброто, и на всичко прекалено рано, и на всичко прекалено бързо: че са зле яли, затова са си разстроили така стомаха,

— разстроен стомах е именно техният дух: той им дава съвет да умрат! Защото наистина, братя мои, духът е стомах.

Животът е извор на желание. Ала за когото говори разстроен стомах, бащата на скръбта, за него всички извори са отворени.

Да опознаваш: това е желание на човека с лъвска воля! Ала който е уморен, самият той бива само „желан“, с него си играят всички вълни.

И такава е винаги съдбата на този вид слаби хора: те се загубват по пътищата си. А накрая дори тяхната умора задава въпроса: „Защо е трябвало да извървяваме толкова много пътища? Та нали всичко е еднакво!“

Приятно звучи на ушите им, че проповядват: „Нищо не си струва труда! Вие не бива да възжелавате нищо!“ Ала това е проповед на робството.

О, братя мои, като свеж буревестник идва Заратустра за всички уморени от пътя: много носове ще накара той и да кихат!

Също и през зидове ще проникне моят свободен повей и вътре в затвори и при пленени духове!

Искането освобождава: защото искането е творчество, така уча аз. И само на творчество трябва да се учите вие!

И на самото учение трябва вие да се научите първом от мене, на доброто учене!

Който има уши, да слуша!

17.

Там чака ладията — може би тя води отвъд, към великото нищо. Ала кой желае да се качи в това „може би“?

Никой от вас не желае да се качи в ладията на смъртта! Как тогава искате да бъдете уморени от света?

Уморени от света! А дори нито веднъж не сте се откъснали от земята! Все още сластно устремени към земята аз ви намирах винаги, влюбени дори в собствената си умора от земята!

Неслучайно е увиснала надолу бърната ви: едно малко земно желание все още седи на нея! И в окоито ви — не плава ли там облаче на незабравено земно възжеление?

Има на земята много добри изобретения — едните полезни, другите приятни: заради тях трябва да се обича земята.

И някои от тях са толкова добре изобретени, че са сякаш женска гръд — едновременно полезни и приятни.

Ала вие, уморени от света! О, земни ленивци! Вас би трябвало да ви нашарят с пръчки! С шибане на пръчки трябва да раздвижат отново нозете ви.

Защото ако не сте болни и грохнали от безпътен живот отрепки, от които земята е преситена, то вие сте хитри ленивци или стръвни, потайни и похотливи котараци. И не искате ли отново да заприпкате весело, вървете по дяволите!

На неизлечими болници човек не бива да желае да бъде лекар, тъй учи Заратустра: затова вие трябва да вървите по дяволите!

Но се изисква повече смелост, за да се доведе нещо докрай, отколкото да се почне нов стих: това знаят всички лекари и поети.

18.

О, братя мои, има скрижали, създадени от умората, и скрижали, създадени от леността, разкапаната; макар да говорят еднакъв език, те желаят все пак да бъдат нееднакво слушащи.

Погледнете този тук изнемогващ човек! Само на една педя е той далеч от целта си, ала от умора все пак е легнал упорито тук в праха — този храбрец!

От умора се прозява той пред път и земя, и цел, и дори пред самия себе си: ни една крачка не иска да направи той още — този храбрец!

Сега го жури слънцето и кучетата ближат неговата пот, ала той лежи там в твърдоглавието си и предпочита да изкрее:

— на една педя от целта си да изкрее! Наистина вие би трябвало дори за косата да го завлечете в неговото небе — този герой!

Още по-добре оставете го да си лежи там, където се е излегал, за да го навести сънят, утешителят, с освежителен опияняващ дъжд.

Оставете го да лежи, докле от само себе си се пробуди — докле от само себе си надвие всяка умора и всичко онова, на което го е научила умората в него!

Само че, братя мои, прогонете от него кучетата, ленивите подлизурковци и всяка рояща се гад:

— всяка рояща се гад от „образовани“, която си подслажда душата с потта на всеки герой!

19.

Аз описвам кръгове около мене и свещени граници; все по-малцина и по-малцина се изкачват с мене по все по-високи и по-високи планини: аз изграждам планинска верига от все по-свещени планини.

Но където и да поискате да се покачите с мене, о, братя мои, гледайте да не би да се промъкне с вас някой *паразит*!

Паразит — това е червей, гъвкаво влечуго, което иска да се угоява във вашите болни разранени кътчета.

Ив това се състои неговото изкуство, че налучква в изкачващите се души къде са те уморени: във вашата печал и негодувание, в нежния ви свян той си свива своето гадно гнездо.

Където силният е слаб, благородният прекалено благ, там си свива той своето гадно гнездо: паразитът живее там, дето са малките уязвими кътчета на великана.

Що е най-благородната порода на всичко съществуващо и що е най-висшата? Паразитът е най-нисшата порода: който обаче е от най-благородна порода, той храни повечето паразити.

Именно душата, която има най-дълга стълба и може да се спусне най-дълбоко — как да не се настанят на нея най-много паразити?

— най-просторната душа, която вътре в себе си може да се разхожда надлъж и нашир и да се лута и да се скита; най-необходимата, която от радост се хвърля в случайността:

— съществуващата душа, която се нирва в битието; която притежава и *иска* да навлезе във волята и желанието:

— която отбягва сама себе си, която настига себе си в най-далечния кръг; най-мъдрата душа, на който безумието шепне най-сладостно:

— която е най-обична на самата себе си, в която всички неща имат своите притоци и оттоци и своя прилив и отлив: о, как да не живеят в най-благородната душа най-лошите паразити?

20.

О, братя мои, жесток ли съм? Но аз казвам — което пада, то трябва дори да се блъсне!

Всичко днешно пада, срива се: кой би желал да го задържи! А аз — аз искам и да го блъсна!

Познавате ли сладострастието, което търкаля камъни в стръмни бездни? Тези днешни люде: та вижте ги само как се търкалят те в моята бездна!

Увертюра съм аз за по-добри музиканти, о, братя мои! Един пример! Подражавайте на моя пример!

А когото не можете да научите да лети, научете го *по-бързо да пада!*

21.

Аз обичам храбрите люде: ала не е достатъчно само да въртиш майсторски меч, трябва също да знаеш и срещу кого се биеш.

И често има повече храброст в това, че човек се въздържа и отминава, за да се запази за по-достоеен враг!

Вие трябва да имате врагове, които са за мразене, а не врагове за презиране. Вие трябва да се гордеете с врага си: така ви поучих аз вече един път.

Трябва да се запазите за по-достоеен враг, о, приятели мои. Затова трябва мнозина да отминете,

— особено много сган, която ви крещи в ушите за народ и народи.

Пазете окото си чисто от тяхното „За“ и „Против“. Там има много правда и неправда: който се взре там, се разгневява.

Да зърнеш и да замахнеш с меч — там това е все едно: затова идете в горите и сложете меч си да спи!

Вървете по свои пътища! И оставете народа и народите да вървят по своите! Тъмни пътища, наистина, по които не проблясва вече дори ни една надежда!

Нека да владее там бакалинът, където всичко, що още блести, е бакалско злато! Не е вече епохата на кралете: това, що днес се зове народ, не заслужава крале.

Вижте само как тия народи сега постъпват като същи бакали: дори от всяка смет те пробират най-дребните изгоди!

Те се дебнат взаимно, дебнат се взаимно за нещо дребно — това назовават те „добросъседство“. О, блажено далечно време, когато един народ казваше: „Аз искам да бъда *господар* над народите!“

Защото, братя мои, най-доброто трябва да господарува, най-доброто иска да господарува! А там, където учението гласи другояче, там *липсва* най-доброто.

22.

Ако те имаха безплатно хляб, горко им! За какво биха крещели те тогава! Тяхната прехрана — това е техният истински разговор. И те трябва трудно да я добиват!

Хищни зверове са те: в тяхното „работене“ — там има дори и грабеж, а в тяхното „припечелване“ — там има дори и надхитряне! Затова ще им бъде трудно!

Те би трябвало да станат по-добри хищници, по-изтънчени, по-умни, *по-човекоподобни*: човек именно е най-добрият граблив звяр.

От всички зверове човек е ограбил вече техните добродетели: това е причината, че от всички зверове човек най-трудно трябва да си изкарва прехраната.

Само птиците са още над него. И ако човек се научи и да лети, горко му! *Колко ли нагоре* би литнала неговата страст към грабеж!

23.

Тъй искам аз мъжа и жената: годен за война единият, за раждане годна другата. Ала и двамата годни за танец с глава и нозе.

И изгубен ще бъде за нас денят, когато не се е танцувало нито веднъж! И лъжовна ще се зове всяка истина, при която е липсвал всякакъв смях!

Вашето бракосъчетание гледайте да не е лошо *съчетаване*! Вие се съчетавате много набързо: а от това *следва*: прелюбодеяние!

И все пак по-добре прелюбодеяние, отколкото браконакърнение и браколъжение! Една жена ми каза тъй: „Наистина аз накърних брака, но първом бракът накърни мене!“

Лошите съпрузи намирах винаги, че са и най-зли отмъстители. Те търсят възмездие от целия свят за това, че не могат вече да вървят поотделно.

Поради това аз искам искрените да си казват взаимно: „Ние се обичаме, нека да гледаме да запазим и занаяпред любовта си! Или иначе нашият обет ще излезе недоглеждане.“

„Дайте ни срок и кратък брак, за да видим дали сме годни за дълъг брак! Велико нещо е да останем вовеки двама!“

Така съветвам всички искрени люде. И що би била моята обич към свръхчовека и към всичко, което трябва да дойде, ако говорех и съветвах другояче?

Не само да се множите, но и да растете *нагоре*! За това, о, братя мои, нека ви помогне градината на брака!

25.

Който е омъдрил върху стари наченки, ето че най-сетне ще подири извори на бъдещето и нови наченки.

О, братя мои, не ще мине дълго време, и ще произлязат *нови народи* и нови извори ще заклокочат към нови глъбини.

Земетръсът именно — той затрупва много кладенци, той кара мнозина да изнемогват от жажда. Той издига също от недрата вътрешни сили и потайности на светло.

Земетръсът разкрива нови извори. В земетръса на стари народи избликват нови извори.

И който възкликне тогава: „Ето тук има кладенец за много изжаднели, едно сърце за много копнеещи, една воля за много оръдия“ — около него ще се струпа цял един народ, сиреч много опитващи люде.

Кой умее да заповядва, кой трябва да се покорява — това *се опитва* там! Ах, с колко дълготрайно търсене и разгадаване, и несполуки, и поуки, и многократни опитвания!

Човешкото общество, това е опит, тъй уча аз — дълготрайно търсене: ала то търси заповедника!

Един опит, о, братя мои! А не „договор“! Строшете, стрoшете това слово на мекосърдечните и на полутакивата и полуонакивата!

26.

О, братя мои! У кого ли се крие най-голямата опасност за човешкото бъдеще? У добрите и справедливите ли люде се крие тя?

— или у онези, които говорят и в сърцето си чувствуват: „Ние знаем вече що е добро и справедливо, ние дори го притежаваме. Горко на тези, които тук още го търсят!“

И каквато вреда да могат да нанесат злите люде, вредата на добрите е най-вредната вреда!

И каквато вреда да могат да нанесат хулителите на света, вредата на добрите люде е най-вредната вреда!

О, братя мои, надникна някога *Един* в сърцата на добрите и справедливите и каза тогава: „Те са фарисеи!“ Ала не Го разбраха.

Самите добряци и справедливци не посмяха да Го разберат. Техният дух е в плен на добрата им съвест. Глупостта на добряците е неизмеримо умна.

Истината обаче е тази: добрите трябва да бъдат фарисеи. Те нямат друг избор!

Добрите *трябва* да разпънат на кръста *Оногова*, Който изнамира за себе си своя собствена добродетел! *Ето* истината!

А вторият, който откри тяхната страна, страната, сърцето и земята на добряците и справедливците, бе онзи, който тогава запита: „Кого мразят те най-много?“

Твореца мразят те най-много: тогава, който троши скрижали и стари ценности, трошителя, когото те назовават престъпник.

Добряците именно — те *не могат* да творят: те са винаги началото на края:

— те разпъват на кръст *Оногова*, Който пише нови ценности на нови скрижали, те принасят в жертва на себе си бъдещето, те разпъват на кръст цялото човешко бъдеще!

Добряците — те са били винаги началото на края.

27.

О, братя мои, разбрахте ли вие също и това слово? И що казах нявга аз за „последния човек“?

У кого се крие най-голямата опасност за цялото човешко бъдеще? Не се ли крие у добряците и справедливците?

Разломете, разломете добряците и справедливците! О, братя мои, разбрахте ли вие също и това слово?

28.

Вие бягате от мене ли? Уплашихте ли се? Треперите ли при това слово?

О, мои братя, когато ви заповядах да разломите добряците и скрижалите на добряците, тогава едва качих аз човека на кораб да плува по своето открито море.

И едва сега настъпва за него голямата уплаха, голямото озъртане, голямата болест, голямата погнуса, голямата морска болест.

Лъжливи брегове и лъжливи безопасности ви посочваха добряците. В лъжите на добряците бяхте вие родени и приютени. Всичко е потънало в лъжа и покварено чрез добряците.

Ала който е открил земята „Човек“, открил е също така и земята „Човешко бъдеще“. Сега за мене вие трябва да станете мореплаватели, смели, търпеливи!

Право ходете, о, братя мои, научете се овреме да ходите изправени! Морето вилнее: всичко е в морето. Мнозина се нуждаят от вас, за да се изправят отново.

Морето вилнее. Всичко е в морето. Хайде! Напред! О, стари моряшки сърца!

Що ни е родина! *Натам* се повива нашето кормило, където е *страната на чедата ни!* *Натам* по-бурно от морето ни тегли нашият велик копнеж!

29.

„Защо си толкова твърд! — запитал веднъж дървеният въглен диаманта. — Та нали сме близки роднини?“

„Защо сте толкова меки?“ О, братя мои, тъй ви питам аз: та нали сте мои братя?

Защо сте толкова меки, толкова неустойчиви, отстъпчиви? Защо има толкова много отричане и отхвърляне в сърцата ви? Толкова много съдба във взора ви?

И ако не желаете да бъдете съдба и неумолими, как бихте могли вие да побеждавате заедно с мене?

И ако вашата твърдост не може да блести и да реже и да разрязва като диамант, как бихте могли вие някога заедно с мене да творите?

Творците именно са твърди. И блаженство би трябвало да изпитвате, когато ръката ви оставя своя отпечатък върху хилядолетия като върху восък:

— блаженство да пишете върху волята на хилядолетия като върху мед и по-твърди от мед, по-благородни от мед. Съвсем твърдо е само най-благородното.

Този нов скрижал, о, братя мои, аз издигам над вас: *бъдете твърди!*

30.

О, ти, моя воля! Ти, обрат на всяка неволя, о, ти, моя необходимост! Запази ме от всякакви малки победи!

О, участ на моята душа, която аз назовавам съдба! О, ти в мене! Ти над мене! Запази ме и спастри ме за една велика съдба!

И своето последно величие, о, ти, моя воля, запази за своя последен миг, за да бъдеш неумолима в победата си! Ах, кой не е бивал сразяван от своята победа?

Ах, чие око не се е помрачавало в този опияняващ здрач? Ах, чий крак не е залитал и в победата не е отвикнал да стои?

За да бъда един ден готов и узрял за голямото пладне: готов и узрял подобно на разкалена мед, на чреват със светкавици облак и напращяло от мляко виме:

— готов за самия себе си и за своята най-скрита воля: лък, пламтящ от страст за своята стрела, стрела, пламтяща от страст за своята звезда:

— звезда, готова и зряла в своето пладне, пламтяща, пронизана, блажена от унищожителните стрели на слънцето:

— сам слънце и неумолима слънчева воля, готова за унищожение в победата!

О, воля моя, обрат на всяка неволя, о, ти, моя необходимост! Спастри ме за една велика победа!

Тъй рече Заратустра.

ОЗДРАВЯВАЩИЯТ

1.

Една сутрин, недълго след завръщането си в пещерата, Заратустра скочи от постелята като обезумял, закрепця с ужасен глас и се размаха, сякаш на одъра лежеше още някой, който не искаше да стане оттам. И тъй кънтеше гласът на Заратустра, че неговите зверове изплашени притичаха при него, а от всички пещери и бърлоги, съседни на пещерата на Заратустра, се разбягаха всевъзможни животни: хвърчащи, пърхащи, пълзящи, скачащи, всяко според това, какъв вид нозе и криле му са дадени. А Заратустра изрече тези думи:

„Изкачи се, бездънна мисъл, от моята дълбочина! Аз съм твой петел и утринен здрач. Сънлив червей, стани! Стани! Моят глас трябва да те пробуди от сън с кукуригането си!

Развържи възлите на ухото си: чуй! Защото аз искам да те слушам! Стани! Стани! Тук има достатъчно гръмотевица, за да се научат дори и гробовете да чуват!

И прогони от очите си съня и всяка заблуда и слепота! Слушай ме дори и с очите си: моят глас е лековит балсам дори и за слепородени.

А събудиш ли се веднъж, ти ще трябва да останеш за мене вечно будна. Не е мой навик да пробуждам от сън прабаби, за да им заповядвам да продължават да спят!

Ти се размърдваш, протягаш се, хъркаш? Стани! Стани! Не хъркай — а говори! Заратустра, безбожникът, те вика!

Ах, Заратустра, защитникът на живота, защитникът на страданието, защитникът на кръга — тебе викам аз, моята най-бездънна мисъл!

Хвала на мене! Ти идваш, чувам те! Моята пропаст говори, своята последна глъбина аз изнесох на светлината!

Хвала на мене! Ела по-близо! Подай ръката — ха! Пусни! Ха, ха! — гнъс, гнъс, гнъс!... Горко ми!“

2.

Ала едва изрекъл тези думи, Заратустра се строполи на земята подобно на мъртвец и остана да лежи дълго като мъртвец. А когато дойде на себе си отново, той беше бледен и трепереше и продължи да лежи и още дълго не искаше нито да яде, нито да пие. Тъй изтрая той седем дни. Но неговите зверове не го напускаха денем и нощем, освен когато орелът излиташе, за да донесе храна. И каквото донасяше или успяваше да задигне, полагаше върху постелята на Заратустра, така че накрай Заратустра лежеше между жълти и червени ягоди, грозде, червени като рози ябълки, благоуханни билки и кедрови шишарки. А пък при нозете му бяха проснати две агнета, които орелът с мъка бе грабнал от овчарите.

Най-сетне, след седем дни, Заратустра се вдигна от одъра си, взе една румена ябълка в ръка, помириса я и мирисът ѝ му хареса. Тогава си помислиха неговите зверове, че е дошло времето да заприказват с него.

— О, Заратустра — рекоха те, — ето че ти лежиш вече седем дни тъй с натезали очи. Не желаш ли най-сетне да се изправиш отново на нозете си?

Излез въвн от пещерата си: светът те очаква като градина. Вятърът си играе с тежки благовония, които се стремят към тебе. И всички ручей биха забързали след тебе.

Всички неща копнеят по тебе, а пък ти седем дни престоля самичък — излез от пещерата си! Всички неща искат да бъдат твои лечители!

Ново ли познание те осени — кисело, тежко? Подобно на замесено с квас тесто лежеше ти, твоята душа бухна и преля над всичките си ръбове.

— О, мои зверове — отвърна Заратустра, — продължавайте да бърбите така и оставете ме да ви слушам! Ободрява ме вашият бърбреж: където се бърбе, там светът се простира пред мене като градина.

Колко е приятно, че съществуват думи и звуци: не са ли думите и звуците небесни дъги и миражни мостове между вечно разлъчени същества?

На всяка душа принадлежи друг свят; за всяка душа — всяка друга душа е един отвъден свят.

Тъкмо между най-сходните неща миражът лъже най-хубаво. Защото тъкмо най-малката пропаст се замества най-трудно.

За мене — как би имало нещо извън мене? Няма нищо извън нас! Ала ние забравяме това при всеки звук. Колко е приятно, че забравяме!

Не са ли дарени на нещата имена и звукове, за да се одобрява човек с тях? Хубаво безумие е говорът: с него танцува човек над всички неща.

Колко приятна е всяка реч и всяка лъжа на звуците! Със звуци танцува нашата любов по пъстри небесни дъги.

— О, Заратустра — отвърнаха на това зверовете, — за такива, които мислят като нас, всички неща танцуват сами: те идват, подават си ръце и се смеят и се разбягват — и пак се връщат.

Всичко отива, всичко пак се връща: вечно се върти колелото на битието. Всичко умира, всичко разцъфтява отново. Вечно се движи годината на битието.

Всичко рухва, всичко се сглобява отново: вечно се гради все същият дом на битието. Всичко се разлъчва, всичко се приветствува с „добре дошъл“ отново; вечно остава верен на себе си пръстенът на битието.

Във всеки миг започва битието. Около всяко „Тук“ се върши кълбото „Там“. Центърът е навсякъде. Крива е пътеката на вечността.

— О, вие хитри глумци и латерни! — възрази Заратустра и се усмихна отново. — Колко добре знаете вие какво трябваше да се осъществи за седем дни:

— и как онова чудовище пропълзя в гърлото ми и ме давеше! Ала аз му отгризах главата и я изплюх далеч от мене.

А вие — не съчинихте ли вие вече за това латернаджийска песен? А аз лежа тук, още изнурен от това отгризване и изплюване, още болен от собственото си избавление.

И вие наблюдавахте ли всичко това? О, зверове мои, дори и вие ли сте жестоки? Нима вие искахте да наблюдавате моята голяма болка, както правят людете? Човекът именно е най-жестокият звяр.

При трагедии, борби с бикове и разпятия на кръст той се е усещал досега най-добре на земята. А след като изнамери пъкъла, ето че пъкълът стана негов рай на земята.

Ако големият човек извика — светкавично малкият се притичва: и чак езикът му провисва из гърлото от сладострастие. Той обаче назовава това свое „състрадание“.

Малкият човек, особено лостът, колко усърдно обвинява той с думи живота! Слушайте го, ала не пропускайте да доловите и насладата, скрита зад всяка жалба!

Такива обвинители на живота — тях животът надвива само с едно мигване на окото. „Ти ме любиш ли? — запитва дръзновената. — Почакай малко, още нямам време за тебе!“

И към себе си човек е най-жестокият звяр. И при всичко, което се зове „грешник“ и „кръстоносец“, и „покаяник“, не пропускайте да доловите сладострастието, скрито в техните жалби и обвинения.

И самият аз — нима искам с това да съдя човека? Ах, мои зверове, единствено на това се научих аз досега че на човека е потребно неговото най-голямо зло за неговото най-добро:

— че цялото негово най-зло е неговата най-добра сила и най-твърдият камък за върховния творец и че човек трябва да става не само по-добър, но и по-зъл.

Не на това разпятие: бях прикован аз, защото знаех: човекът е зъл, а защото, виках, както още никой досега не е викал: „Ах, че дори неговото най-зло е толкова малко! Ах, че дори неговото най-добро е толкова малко!“

Голямата досада от човека — тя ме давеше и беше пропълзляла в гърлото ми, и онова, що бе предрекъл прорицателят: „Всичко е еднакво, нищо не си струва труда, знанието дави!“

Дълъг здрач се стелеше с хроми нозе пред мене, смъртноморна, смъртнопияна печал, която говореше с прозяваща се уста.

„Вечно се възвръща той — човекът, който ти е дотегнал, малкият човек“ — така се прозяваше моята печал и влачеше крак и не можеше да заспи.

На пещера се превърна за мене човешката земя, гърдта ѝ хлътна навътре, всичко живо стана, за мене човешка гнилост и мощи и разтленно минало.

Моята въздишка седеше над всички човешки гробове и не можеше вече да стане. Денем и нощем крякаше и се давеше, и гризеше, и вопиеше моята въздишка и моето питане:

„Ах, човекът се вечно възвръща! Малкият човек вечно се възвръща!“

Голи видях, аз, нявга и двамата, най-големия човек и най-малкия човек: премного малък най-големият, премного сходни един на друг — и още твърде човешки, дори и най-големият.

Твърде малък най-големият! — това беше моята досада от човека! И вечно възвръщане дори на най-малкия! — това беше моята досада от всяко битие!

Ах, гнъс, гнъс, гнъс!

Тъй рече Заратустра и въздъхна и потръпна, защото си припомни за болестта си. Ала неговите зверове не го оставиха тогава да говори повече.

— Не говори повече, о, ти, Оздравяващ! — тъй му възразиха неговите зверове. — А излез навън, където подобно на градина светът те очаква.

Излез навън при розите и пчелите, и ятата гълъби! А особено при пойните птички, за да се научиш от тях да пееш!

Именно пеенето е за оздравяващи. Здравият може да говори. А дори и да може да иска песни, здравият иска по-други песни от оздравяващия.

— О, вие, хитри глумци и латерни, та млъкнете! — отвърна Заратустра и се усмихна на своите зверове. — Колко добре знаете вие каква утеха съм си аз намерил сам през тези седем дни!

А именно, че трябва да запея отново — тази утеха изнамерих аз и това оздравяване: и от това ли искате вие да съчините отново латернаджийска песен?

— Не говори повече — възразиха животните му. — По-добре ти, оздравяващият, си стъкми по-напред лира, една нова лира!

Защото, виж сам, о, Заратустра! Новите ти песни се нуждаят от нови лири!

Пей и се избушуй, о, Заратустра, излекувай с нови песни душата си, за да можеш да понесеш великата си съдба, която досега не е била отредена на никой човек още!

Защото животните ти, о, Заратустра, знаят много добре кой си ти и кой трябва да станеш: виж, *ти си учителят на вечния възврат* — това е сега твоята съдба!

А щом ти пръв ще трябва да възвестиш това учение, как би могла тогава тази голяма съдба да не бъде също и твоя най-голяма опасност и болест?

Виж, ние знаем що учиш ти: че всички неща вечно се възвръщат и ние заедно с тях и че всички ние вече безброй пъти сме били тук и всички неща с нас.

Ти учиш, че ще дойде великата година на началото, година голяма като чудовище: тя трябва подобно на пясъчен часовник все отново и отново да се обръща, за да може все отново да се стича и изтича:

— тъй че всички тези години са подобни на себе си и в най-голямото, а и в най-малкото, тъй че и самите ние сме подобни на себе си в най-голямото, а и в най-малкото.

И ако сега би пожелал да умреш, о, Заратустра:

виж, ние знаем също как би говорил ти тогава на себе си, ала твоите зверове те молят все още да не умираш!

Ти би говорил, и то без да трепериш, обратно, по-скоро с издути гърди от блаженство: защото голяма тежест и душна угнетеност са паднали от тебе, о, ти, най-търпеливият от всички човеци!

„Сега умирам и изчезвам — би рекъл ти, — и в миг ставам едно нищо. Душите са толкова смъртни, колкото и телата.

Ала възелът от причини, в който съм стегнат, се възвръща отново — той ще ме създаде отново! Самият аз спадам към причините на вечния възврат.

Аз се възвръщам — с това слънце, с тая земя, с този орел, с тая змия — но не за някакъв нов живот или по-добър живот, или сходен живот:

— аз вечно се възвръщам в самия този един и същ живот, еднакъв както в най-голямото, така и в най-малкото, за да възвестявам отново вечния възврат на всички неща,

— за да повтарям словото за великото земно и човешко пладнe, за да възвестя на людетe отново идването на свръхчовека.

Аз казах своето слово, аз помолих силите си в моето слово: тъй го изисква моята вечна участ — като предтеча загивам аз!

Ударил е часът, когато загиващият сам се благославя. Тъй завършва залезът на Заратустра.“

Когато изрекоха тези думи, зверовете млъкнаха и зачакаха Заратустра да им каже нещо, ала Заратустра не чу, че те са млъкнали. Обратно, той лежеше по-скоро безмълвно, със затворени очи като някой заспал човек, макар все още да не спеше: защото тъкмо разговаряше със собствената си душа. Змията обаче и орелът, като го видяха углъбен в мълчанието си, почетоха голямата тишина около него и предпазливо се оттеглиха.

ЗА ВЕЛИКИЯ КОПНЕЖ

О, моя душа, аз те научих да казваш „днес“, както и „някога“ и „едно време“ и с танц да се носиш над всяко „тук“ и „там“ и „там някъде“.

О, моя душа, аз те избавих от всички кътчета, аз изметох от тебе прах, паяци и сумрак.

О, моя душа, аз измих от тебе малкия срам и закътаната добродетел и те увещах да застанеш гола пред очите на слънцето.

С бурята, която се зове „дух“, аз префучах над твоето развълнувано море. Всички облаци аз прогоних оттам, убих дори самия убиец, наречен „грях“.

О, моя душа, аз ти дадох правото да казваш „не“ като бурята и да казваш „да“, както откритото небе казва „да“: спокойна като светлина стоиш ти и сега минаваш през отрицателни бури.

О, моя душа, аз ти върнах свободата над създадено и несъздадено: а кой познава, както ти познаваш, насладата на бъдещето?

О, моя душа, аз те приучих на презрение, което не идва като черво — единна — към великото, обичащото презрение, което най-много обича там, където най-много презира.

О, моя душа, аз те учех тъй да увещаващ, че да убеждаваш към себе си самите основания: подобно на слънцето, което увещава дори морето да се издигне до неговата вие.

О, моя душа, аз сних от тебе всяко покорство, низкопоклонничество и раболепно обръщение „господарю“: самият аз ти дадох прозвището „Обрат на неволя“ и „Съдба“.

О, моя душа, аз ти дадох нови имена и пъстри играчки, аз те назовах „Съдба“ и „Простор на просторите“ и „Пъп на времето“ и „Небесносиня камбана“.

О, моя душа, на земята ти аз дадох да пие всяка мъдрост, всички нови вина, а също и всички незапомнено стари силни вина на мъдростта.

О, моя душа, всяко слънце аз изливах върху тебе и всяка нощ, и всяко мълчание, и всеки копнеж. Тогава ти избуяваше за мене като лозница.

О, моя душа, отрупана с плод и тежка стоиш тя сега пред мене, една лозница е напращели вимета и гъсти кехлибаренозлатни гроздове: — претрупана и притисната от своето щастие, очакваща и натежала от плод и още свенлива от своето очакване.

О, моя душа, няма на земята друга душа по-обичаща и по-обемна, и по-просторна! Къде другаде биха се приютили по-съкровено едно до друго бъдеще и минало, ако не в тебе?

О, моя душа, аз ти дадох всичко и моите шепи се изпразниха в тебе: а сега? А сега ти ми казваш с усмивка и пълна с тъга: „Кой от нас двамата трябва да благодари?

— не би ли трябвало дарителят да благодари, че получателят е приел дара му? Даряването не е ли вътрешна необходимост? А приемането на дара не е ли милост?“

О, моя душа, аз разбирам усмивката на твоята тъга. Самото ти свръхбогатство простира сега копнеещи ръце!

Твоего изобилие рее зора си над бушуващи морета и чака. Копнежът на свръхобилието гледа от усмихващото се небе на твоите очи.

И наистина, моя душа! Кой би съзрял усмивката си и не би се разтопил в сълзи? Дори и самите ангели се разтопяват в сълзи при вида на свръхблагата ти усмивка.

Тъкмо твоята благост и свръхдоброта е, която не иска да се оплаква и да плаче, ала все пак твоята усмивка, о, душа моя, копнее по сълзи и твоята тръпнеща уста по ридание.

„Не е ли всеки плач жалба? И всяка жалба не е ли обвинение?“ Така говореше ти сама на себе си и затова предпочиташ, о, моя душа, да се усмихваш, вместо да излееш страданието си:

— в поройни сълзи да излееш цялото си страдание от своето изобилие и от целия си страстен устрем на лозницата към лозар и лозарски косер!

Ала ако не желаеш да плачеш, да изплачеш пурпурната си мъка, ти ще трябва да пееш, о, моя душа! Виж, аз самият се усмихвам, аз, който ти предричах тези неща:

— да пееш гърмовна песен, докле стихнат всички морета, за да се вслушат в твоя копнеж,

— докле по тихи копнеещи морета се носи лодката, златното чудо, около чието злато подскачат всички добри зли чудновати неща:

— също и много големи и малки животни и всичко, което има леки чудновати крака, за да може да тича по теменуженосини пътеки,

— нататък към златното чудо, към волната лодка и нейния господар: а пък той е лозарят, който чака с диамантения лозарски косер,

— твоят велик избавител, о, моя душа, безименният, за когото едва бъдещите песни ще намерят име! И наистина твоето дихание вече благоухае на бъдни песни!

— ти пламтиш вече и бленуваш, ти пиеш вече жадно от всички дълбоки звънливи кладенци на утехата, тъгата ти си вече отдъхва в блаженството на бъдни песни!

О, моя душа, сега ти дадох аз всичко, дори и сетното си имане, и всички свои шепи изпразних за тебе — че аз ти заповядах да пееш, виж: това беше моят последен дар!

Че аз ти заповядах да пееш, кажи сега, говори: кой от нас сега трябва да благодари? Или още по-добре: запей ми, запей, о, моя душа! И нека аз да ти благодаря!

Тъй рече Заратустра.

ДРУГАТА ТАНЦОВА ПЕСЕН

1.

В окоото ти надникнах аз неотколе, о, Животе: злато видях аз да блести в твоето око-нощ — сърцето ми замря пред тая сласт:

— златен чълн видях аз да блести върху нощни води, гмуркаща се, пиеща, отново кимаща златна люлчена ладия!

Към моя крак, бесен за танц, хвърли ти поглед — смеещ се, въпросителен, томителен люлчен поглед!

Два пъти само разклати ти своята дрънкалка с малките си ръце — и моята нога се вече залюля от бяс за танц.

Петите ми се заповдигаха, пръстите на нозете наостриха слух, за да те разберат: та нали ухото на танцувача е в пръстите на нозете му!

Към Тебе подскочих аз, ала ти отстъпи назад пред моя скок, а срещу мене, подобно на змии, развяваха своите разпилени съскащи езици косите ти!

От тебе отскочих аз и от змиите ти, а ти стоеше вече полуизвърнатата, с око, изпълнено с желание.

С криви погледи ти ме учиш на криви пътища. По криви пътища се учи моят крак на коварства!

Аз се боя от твоята близост, обичам те, когато си далеко: твоето бягство ме примамва, твоето търсене ме приковава на едно място: аз страдам, ала какво не бих изстрадал заради тебе на драго сърце!

Ти, чийто мраз разпалва, чийто омраза прелъстява, чието бягство обвързва, чийто присмех затрогва:

— кой не те е мразил тебе, велика обвързвачко, изкусителко, търсителко, намервателко! Кой не те е обичал тебе, невинна, нетърпелива, бърза като вятъра, детеока грешнице?

Накъде ме теглиш сега, о, ти, красиво съвършенство и палава немирнице! А сега отново бягаш от мене, ти, сладка палавнице и неблагоприятнице!

С танц аз те следвам, танцувам дори по най-малките ти следи.
Къде си ти? Подай ми ръката си! Или поне един пръст!

Тук има пещери и гъсталаци! Ние ще се заблудим! Стой! Чакай,
спри! Не виждаш ли, че пърхат бухали и прилепи?

Ти, бухале! О, прилепе! На подбив ли ме вземаш? Къде сме ние?
От кучетата си се научила тъй да лаеш и виеш.

Ти блещиш мило белите си зъбки към мене, а злите ти очички
светкат срещу мене изпод къдрава гривица.

Това е танец пряко поля и гори. Аз съм ловецът. Искаш ли да
бъдеш мое куче или моя дива коза?

А сега застани до мене! И бързо, о, злобна скокливке! А сега
нагоре! И отвъд! — О, горко ми! Та аз сам паднах при скока!

О, виж ме как съм се проснал, о, палавке, и как моля за милост!
На драго сърце бих тръгнал с тебе аз — из по-приветливи пътеки!

— по пътеките на любовта през смълчани пъстри храсти! Или
там покрай езерото: там плуват и танцуват златни рибки!

Уморена ли си вече сега? Ето там отвъд има овци и вечерни зари.
Не е ли хубаво да заспиваш, когато овчарите свирят на цафари?

Много ли се измори? Аз ще те пренеса отвъд, отпусни само
ръцете си! И ако си жадна, аз ще намеря нещо да утоля жаждата ти,
ала устата ти не иска да го пие!

О, тази проклета пъргава гъвкава змия и хлъзгава магесница!
Къде щукна тя? Но на лицето си усещам две петна и две червени следи
от ръката ти!

Истински ми дотегна вече да бъда пастир на овците ти! О,
вещице, ако досега аз ти пях, сега ти трябва да ми пициш!

По такта на бича ми трябва да ми танцуваш и пициш! Нали аз не
съм забравил бича? — Не!

2.

Тогава Животът ми отговори тъй и при това си затули изящните уши:

— О, Заратустра, не плющи толкова страшно с бича си! Ти знаеш това, нали: шумът убива мислите, а тъкмо сега ми хрумват толкова нежни мисли.

Ние двамата сме двама истински недобротворци и незлотворци. Отвъд добро и зло намерихме ние нашия остров и нашата зелена поляна — единствено ние Двама! Затова ние вече трябва да се обичаме един друг.

И дори да не се обичаме отдън душа, нима трябва да се сърдим, че не се обичаме отдън душа?

А че аз те обичам и често дори прекалено много, ти знаеш това: и основанието се крие в това, че аз те ревнувам от твоята мъдрост. Ах, тази безумна стара глупачка Мъдростта!

Ако един ден твоята Мъдрост избяга от тебе, ах, тогава и моята любов също тъй бързо ще избяга от тебе!

След тези мои слова Животът хвърли замислено поглед около и зад себе си и рече тихо:

— О, Заратустра, ти не си ми достатъчно верен!

Ти далече не ме обичаш така много, както твърдиш.

Аз зная, ти се носиш с мисълта скоро да ме напуснеш.

Има една стара тежка-тежка звънлива камбана: нейният звън достига нощем чак до твоята пещера горе:

— когато я чуваш посреднощ да отброява часовете, ти мислиш между един и дванадесет за това,

— ти мислиш за това, о, Заратустра, зная го, че скоро ще ме напуснеш!

— Да — отвърнах аз нерешително, — ала ти знаеш също и това, че... И аз й прошепнах нещо на ухото между разчорлените жълти сплъстени кичури коса.

„Ти знаеш ли това, о, Заратустра? Това никой не знае...“

И ние се спогледахме и отправихме взор към зелената поляна, над която тъкмо нахлуваше вечерната прохлада, и зарिдахме и двамата.

Ала тогава аз обичах живота повече, отколкото съм обичал когато и да било цялата своя Мъдрост.

Тъй рече Заратустра.

3.

ЕДНО!

Надай слух, о, Човече!

ДВЕ!

На полунощ дълбока чуй зова!

ТРИ!

Аз спях, спях непробудно —

ЧЕТИРИ!

От сън дълбок ме сепна тя.

ПЕТ!

Светът е цяла бездна!

ШЕСТ!

Денят до нея не достига!

СЕДЕМ!

Скръбта е робство тежко!

ОСЕМ!

А радостта дори скръбта гнети!

ДЕВЕТ!

Скръбта говори: стига!

ДЕСЕТ!

А всяка радост вечност иска!

ЕДИНАДЕСЕТ!

Дълбока, най-дълбока вечност иска!

ДВАНАДЕСЕТ!

СЕДЕМТЕ ПЕЧАТА (ИЛИ: ПЕСЕН ЗА „ДА“ И „АМИН“)

1.

Ако аз съм прорицател и изпълнен от онзи пророчески дух, който витае над високия мост между две морета,

— между минало и грядуще като тежък облак, враждебен на душните низини и на всичко, което е уморено и не може нито да умре, нито да живее:

— готов за светкавици в тъмни гърди и за спасителен лъч на светлина, чреват със светкавици, които казват „Да“ и се смеят утвърдително на пророческите светкавични лъчи,

— но блажен е така чреватият! И наистина дълго трябва да виси като тежка буря в планината този, комуто е отредено да запали един ден светлината на грядущето!

О, как да не горя от страст аз по Вечността и по венчалния пръстен на пръстените — по пръстена на възврата!

Нивга още не съм открил аз друга жена, от която да бих искал да имам деца, освен жената, която любя: защото аз те любя, о, Вечност!

Защото аз те любя, о, Вечност!

2.

Ако моят гняв е разрушавал някога гробници, ако е премествал гранични камъни и е търкулвал вехти строшени скрижали в стръмни бездни:

— ако моят присмех е разпилявал някога мухлясали вече думи и аз съм идвал като метла за паяци кръстоносци, като очистителен вятър за смрадни стари склепове:

— ако съм седял някога с радо сърце там, където лежат погребани стари богове, благославящ света, обичащ света, до паметниците на стари светохулители:

— защото аз обичам дори църквите и божиите гробници когато небето надниква с чисто око през полурухналите им покриви. С удоволствие седя аз подобно на трева и червен мак върху развалините на църкви:

— о, как да не горя от страст по Вечността и по венчалния пръстен на пръстените — по пръстена на възврата!

Нивга още не съм открил аз друга жена, от която да бих желал да имам деца, освен жената, която аз любя: защото аз те любя, о, Вечност!

Защото аз те любя, о, Вечност!

3.

Ако нявга ме е облъхвало дихание от творческия дъх и от онази небесна необходимост, която принуждава дори случаите да играят звездни хора:

— ако аз нявга съм се смял със смеха на творческа светкавица, подир която с трясък, ала с покорство следва дългият гръм на делото:

— ако нявга съм играл аз върху светия олтар на земята с боговете на зарове, тъй че земята да е тресла и пропуквала и да е изригвала огнени реки:

— защото светлият олтар е земята, и то трепереща от творчески нови слова и хвърлен на боговете:

— о, как бих могъл аз да не горя от страст по вечността и към венчалния пръстен на пръстените — към пръстена на възврата?

Нивга още не съм намирал аз друга жена, от която да бих желал да имам деца, освен жената, която любя: защото аз те любя, о, Вечност!

Защото аз те любя, о, Вечност!

4.

Ако нявга изпразвах на един дъх бокала с пенливата и уханна смес, в която всички неща са добре размесени:

— ако моята ръка нявга е вливала най-далечното в най-близкото и огън в духа, и наслада в страданието, и най-лошото в най-доброто:

— ако аз самият съм зрънце от онази спасителна сол, която допринася за отличното смесване на всички неща в бокала:

— защото има сол, която свързва добро със зло. Дори и най-лошото е достойно за подправка и за последен кипеж:

— о, как да не горя от страст по Вечността и по венчалния пръстен на пръстените — по пръстена на възврата!

Нивга още не съм открил друга жена, от която да бих желал да имам деца, освен жената, която любя: защото аз те любя, о, Вечност!

Защото аз те любя, о, Вечност!

5.

Ако аз съм благосклонен към морето и към всичко сродно на него и дори най-много благосклонен, когато то ми противоречи:

— ако има у мене търсецата радост, която гони корабните платна към още неоткритото, ако има в моята радост, радост на мореплавател:

— ако нявга моето ликуване е възкликвало: „Брегът изчезна — сега падна от мене последната верига, безбрежността бучи около мене, там в далечината блести пространство и време. Хайде! Напред, старо сърце!“,

— о, как да не горя от страст по Вечността и по венчалния пръстен на пръстените — пръстена на възврата?

Нивга още не съм открил друга жена, от която да бих желал да имам деца, освен жената, която любя: защото аз те любя, о, Вечност!

Защото аз те любя, о, Вечност!

6.

Ако моята добродетел е добродетел на танцувач и често аз съм скачал с два крака в златистосмарагдово възхищение:

— ако моята злоба е смееща се злоба, чиято родина е между розариуми и живи плетове от кринове:

— защото именно в смеха всичкото зло е събрано наедно, ала е обявено за свято и оправдано поради собственото му блаженство:

— и ако моята алфа и омега е това, щото всичко тежко да стане леко, всяко тяло да стане танцувач, всеки дух да стане птица, тогава наистина това е моята алфа и омега!!

— о, как да не горя от страст по Вечността и по венчалния пръстен на пръстените — пръстена на възврата!

Нивга още не съм открил друга жена, от която да бих желал да имам деца, освен жената, която любя: защото аз те любя, о, Вечност!

Защото аз те любя, о, Вечност!

7.

Ако нявга съм опитвал тихи небеса над мене и със собствени криле съм се понасял на възбог в собствените небеса:

— ако съм плувал игриво в дълбоки морета от светлини в далечината и ме е спохождала птицата-мъдрост на моята свобода:

— а тъй каза птицата-мъдрост: „Ето, че няма нито «горе», нито «долу». Хвърляй се накъдето искаш, нагоре, надолу, назад, о, ти, леки човече! Пей! Престани да говориш!

— Не са ли направени всички думи само за тежките люде? Не лъжат ли всички думи лекия човек? Пей! Престани да говориш!“

— о, как да не горя от страст по Вечността и по венчалния пръстен на пръстените — пръстена на възврата!

Нивга още не съм открил друга жена, от която да бих желал да имам деца, освен жената, която любя: защото аз те любя, о, Вечност!

Защото аз те любя, о, Вечност!

ЧЕТВЪРТА И ПОСЛЕДНА ЧАСТ 1884/1885 Г.

Ах, къде по света са ставали по-големи глупости, отколкото между състрадаващите! И какво в света е причинявало повече страдание от глупостта на състрадаващите? Горко на всички любещи, които не притежават още един връх над своето състрадание! Тъй ми рече веднъж сатаната: „И Бог има свой ад: това е Неговата любов към хората.“ А неотколе го чух да казва тези думи: „Бог е мъртъв. От състраданието Си към хората умря Бог.“

МЕДЕНАТА ЖЕРТВА

И пак се изнизаха месеци и години над душата на Заратустра ала той нехаеше: но косата му побеля. Един ден, когато седеше на един камък пред своята пещера и мълком гледаше в далнината — а оттам се откриваше изглед към морето и над главоломни бездни, — зверовете му обикаляха замислени наоколо и накрая застанаха пред него.

— О, Заратустра — рекоха те, — щастие то си ли търсиш с поглед?

— Какво значение има щастие то? — отвърна той. Отдавна вече аз не се стремя към щастие, аз се стремя към своето дело.

— О, Заратустра — подеха отново зверовете, — това ти казваш като човек, който има предостатъчно блага. Не лежиш ли ти в небесносиньо езеро от щастие?

— О, хитри глумци — възрази Заратустра и се усмихна, — колко сполучливо избрахте вие сравнението! Ала вие знаете също, че моето щастие е тежко, а не някакъв бързоструен извор: то ме влече и не желае да се отдели от мене, и ме залива като разтопена смола.

Тогаво зверовете почнаха да обикалят отново замислени наоколо и пак застанаха пред него.

— О, Заратустра — рекоха те, — на това се дължи значи, че самият ти ставаш все по-жълт и по-тъмен, макар косата ти да иска да изглежда бяла и жълта като коноп. Та виж, ти седиш в смолата си!

— Що говорите вие, зверове мои — рече Заратустра и се засмя при това, — наистина аз злословех, когато приказвах за смолата. Това, което ме сполетя, всъщност става с всички плодове, които узряват. Медът в моите жили е, който прави кръвта ми по-гъста, а и душата ми по-спокойна.

— Тъй трябва да е, о, Заратустра, — отвърнаха зверовете и се струпяха около него, — но не искаш ли днес да се изкачиш на една висока планина? Въздухът е чист и днес човек може да види повече от света, отколкото когато и да било.

— Да, мои зверове — възрази той, — вие ми давате отличен съвет и вашият съвет е по сърцето ми: днес аз ще се кача на висока

планина! Ала погрижете се там да имам мед под ръка, жълт, бял, гъст, свеж като лед — златист пчелен мед от пити. Защото, знайте, аз искам там горе да принеса медена жертва.

Ала щом се озова горе на планината, Заратустра отпрати зверовете, които го бяха съпроводили, в къщи и намери, че е сам-самичък: тогава се разсмя от цялото си сърце, огледа се и рече тъй:

— Че приказвах за жертви и медени жертвоприношения, беше само хитрина на моята реч, наистина една полезна глупост! Тук горе мога вече да говоря по-свободно, отколкото пред отшелнически скитове и отшелнически домашни животни.

Що за жертва! Аз прахосвам, което получавам в дар, аз, прахосникът с хиляди ръце: как бих посмял да назова това още и жертва!

А когато пожелах мед, всъщност пожелах стръв и сладка медовина, и леплив петмез, който лижат с езиците си също и мечки и чудновати начумерени зли птици:

— пожелах най-добрата стръв, от която се нуждаят ловци и риболовци. Защото ако светът е мрачна гора със зверове и парк за развлечение на всички ловци на дивеч, на мене той се струва още повече и по-скоро като бездънно богато море,

— море, пълно с пъстри риби и раци, за които биха се полакомили и боговете, за да станат в него рибари и мрежохвърлячи: толкова е богат светът с чудатости, големи и малки!

Странен е светът на човека, човешкото море: в него аз хвърлям златната си въдица и казвам: „Разтвори се, о, човешка бездно!

Разтвори се и ми подхвърли рибите си и искрящите раци!“ С най-добрата си стръв примамвам аз днес най-чудноватите човешки риби,

— самото свое щастие аз хвърлям във всички ширини и далечини, между изток и юг и запад, за да видя дали ще свикнат много човешки риби да опипват стръвта и подскачат на моето щастие,

— докле, захапали острите ми скрити куки, се издигнат нагоре, до моята висина, най-пъстрите кротушки от гълбините до най-злия от всички риболовци на люде.

Именно такъв съм аз изначало по същина, притеглящ, привличащ нагоре, издърпващ — възпитател, отгледвач и укротител, който ненапразно веднъж каза на себе си: „Стани такъв, какъвто си!“

И така, сега вече нека хората да дойдат горе при мене, защото аз все още очаквам знаменieto, че е дошло време аз да слеза долу! Сам аз още не мога да слеза долу, както трябва, между хората.

Затова аз чакам тук на високи върхове, хитър и присмехулен, нито нетърпеливец, нито търпеливец, по-скоро човек, отучил се дори и от търпение, тъй като вече не „търпи“.

Моята съдба не бърза и ми дава време: не ме ли е вече забравила? Или седи зад някой голям камък на сянка и лови мухи?

И наистина аз я обичам — своята вечна съдба, — обичам я, че не ме гони и притеснява и ми оставя време за шегички и злоби: така че днес аз се изкачих на тази висока планина за лов на риба.

Ловил ли е когато и да било човек риба на високи планини? И дори ако е безумие това, което аз желая и което правя тук горе, все пак то е по-добро, отколкото там долу да чакам тържествено и да излинея от чакане:

— един предвзет гневливец от чакане, свещен бурливек от върховете, нетърпеливец, който реве надолу в долините: „Слушайте, или ще ви бичувам с бича божи!“

Не че бих се ядосал на такива гневливци! Те са достатъчно добри за моя присмех! Те би трябвало да са вече нетърпеливи, тези гръмливи барабани, които имат думата днес или никога!

Но аз и моята съдба — ние не говорим на „днешния ден“, не говорим и на „никога“: за говорене ние имаме вече търпение и време, достатъчно и предостатъчно време, защото един ден той трябва да дойде и не може да отминe.

Кой трябва един ден да дойде и не може да отминe? Нашият велик хазар, сиреч нашето велико далечно човешко царство, Заратустровото царство от хиляда години...

Колко далечна може да бъде такава „далечина“? Какво ме засяга това? Затова пък тя не стои за мене по-малко твърдо — с двата крака стоя аз сигурно на тази почва,

— на вечна почва, на твърд хилядолетен камък, върху тази най-висока и най-твърда прастара планина, на която се срещат като на ветродел всички ветрове с въпросите: „Къде?“ „Откъде?“ и „Накъде?“

Тук се смей, смей се, моя страстна, ликуваща злобо! От високи планини хвърляй надолу своя искрящ подигравателен смях! С блясъка си примамва ми най-хубавите човешки риби!

И всичко, що принадлежи на мене в моретата, що е на-мене-и-за-мене, улови го за мене и го измъкни при мене горе: него чакам аз, най-злият от всички риболовци.

Вън, вън, моя въдице! Навътре, надолу, стръв на моето щастие! Капи своята най-сладка роса, меде на моето сърце! Забивай се, моя въдице, в корема на всяка черна печал!

Вън, вън, мое око! О, колко много морета около мене, колко новоизгряващи човешки бъдни ни! А над мене каква румено-червена тишина! Какво безоблачно мълчание!

ЗОВ ЗА ПОМОЩ

На следния ден Заратустра отново седеше на своя камък пред входа на пещерата, докато зверовете бродеха наоколо по света, за да донесат нова храна в къщи — също и нов мед, защото Заратустра беше изчерпал и употребил стария мед до шушка. Но додето седеше той там така с тояга в ръка и рисуваше, сянката на фигурата си върху земята, потънал в размисли и наистина не за себе си и за своята сянка — изведнъж той се сепна уплашен и същевременно подскочи, защото видя до своята сянка още една друга сянка. И когато се озърна бързо и стана, ето че съзря до себе си прорицателя, същия, когото някога бе нахранил и напоил на своята трапеза, предвещателя на голямата умора, който учеше: „Всичко е еднакво, нищо не си струва труда, светът е без смисъл, знанието задушават.“ Но неговото лице се беше променило и когато Заратустра го погледна в очите, сърцето му отново потрепери от страх: толкова много лоши предвестия и непелявосиви светкавици пробягваха по това лице.

Предвещателят, който почувствува какво става в душата на Заратустра, прекара ръка по лицето си, сякаш имаше желание да го избърше. Същото направи и Заратустра. И когато и двамата по този начин мълчаливо се опомниха и се подкрепиха, подадоха си взаимно ръце в знак на това, че желаят отново да се запознаят.

— Добре си ми дошъл — рече Заратустра, — о, ти вещателю на голямата умора. Ненаправно ти трябваше да бъдеш някога мой сътрапезник и гостенин. Днес също яж и пий при мене и прости, че на трапезата седи до тебе един вече стар, доволен човек.

— Стар, доволен човек ли! — възрази прорицателят, клатейки недоверчиво глава. — Който и да си или би искал да бъдеш, о, Заратустра, времето ти тук горе изтече — твоят чълн не след дълго няма да лежи вече на суша!

— Нима лежа на суша? — запита със смях Заратустра.

— Вълните около твоята планина — отговори предсказвачът — все повече и повече растат, вълните на голямата неволя и печал. Те скоро ще издигнат и твоята лодка и ще те отнесат отук.

Заратустра мълчеше, изпълнен с учудване.

— Още нищо ли не чуваш? — поде отново прорицателят. — Не долитат ли грохот и бучене до тебе от бездната?

Заратустра и този път не отговори нищо, но се послуша: и тогава чу дълъг, пронизителен писък, който бездните си подхвърляха и предаваха една на друга, защото никоя не желае да го задържи, толкова зловещо звучеше той.

— О, ти, кобен вестителю — проговори най-сетне Заратустра, — та това е зов за помощ, и то зов на човек, писък, който сигурно идва от някое черно море. Ала какво ме е грижа мене за човешка беда? Моят последен грях, който ми остана спестен, знаеш ли ти как се нарича той?

— *Състрадание!* — отговори прорицателят с преливащо сърце, издигнал двете си ръце нагоре. — О, Заратустра, аз идвам, за да те прелъстя към твоя последен грях!

И едва-що изрекъл тези слова, проехтя отново писъкът, и то по-продължителен и по-страхлив, отколкото преди, но вече много по-близо.

— Чуваш ли? Чуваш ли, о, Заратустра? — провикна се прорицателят. — До тебе се отнася зовът. Тебе те зове, ела, ела, ела, време е вече, крайно време е вече!

Заратустра мълчеше слисан и потресен. Най-сетне той запитва като някой, разколебан в самия себе си:

— А кой е този, който ме зове там?

— Та ти го знаеш! — отвърна вещателят буйно. — Що се прикриваш? *Възвишеният* човек те зове!

— Възвишеният човек ли? — изкрещя Заратустра, обхванат от ужас. — Що иска той? Възвишеният човек! Що търси тук той?

И кожата му се покри с пот.

Прорицателят обаче не възрази нищо на уплахата на Заратустра, а се вслушваше все по-напрегнато в дълбочината. А когато там се възцари за дълго време тишина, той отвърна погледа си оттам и го насочи към Заратустра, който стоеше неподвижен и трепереше.

— О, Заратустра — поде той с тъжен глас, — ти не стоиш там като някой, когото щастиято му ще го накара да се върти: ти ще трябва да танцуваш, за да не грохнеш на земята.

Но дори и ако пожелаеше да танцуваш пред мене и да ми демонстрираш всички свои странични подскоци, все пак никой не би се осмелил да каже: „Ето, виж, тук танцува последният весел човек!“

Напусто би се изкачил на тази висока планина някой човек, който би търсил него: наистина пещери ще намери той и мрачни пропасти, скривалища и скришни места, но не рудници на щастие и съкровищници и нови златни жили на щастие.

Щастие — как би го намерил човек при такива живопогребани люде и пустинници! Нима трябва да търся последното щастие на блажените острови и далече сред забравени морета?

Но всичко е еднакво, нищо не си струва труда, безсмислено е всяко усилие да се търси, няма дори вече и никакви блажени острови!

Така вопиеше прорицателят. При последната му въздишка Заратустра сякаш бе озарен от светлина и наново доби сигурност, подобно на човек излязъл на слънце от дълбока бездна.

— Не! Не! Трижди не! — възкликна той със силен глас и поглади брадата си. — Това аз знам по-добре! Има още блажени острови! Недей говори за това, ти, хленчеши черногледецо!

Спри да плещиш за това, ти, дъждовен облак преди пладне! Та не стоя ли аз тук вече мокър и вир-вода като окъпано куче от твоята печал?

Сега аз се отърсвам и побягвам от тебе, за да се изсуша: не бива да се учудваш на това! Неучтив ли ти се виждам? Ала тук е мое царство!

А що се отнася до твоя възвишен човек: така да бъде! Аз ще го потърся още в тоя миг в онези там гори: оттам долиташе неговият зов. Може би го преследва там лют звяр.

Той е в моето владение: не бива да пострада тук! И наистина много люти зверове живеят при мене.

След като изрече тези думи, Заратустра се обърна да си върви. Тогава прорицателят се провикна:

— О, Заратустра, ти си хитрец!

Знам го вече: ти искаш да се отървеш от мене! Предпочиташ да избягаш в горите и да гониш люти зверове!

Но каква полза от това, когато довечера аз ще бъда отново при тебе, ще седя в твоята собствена пещера, търпелив и тежък като пън — и ще те очаквам!

— Така да бъде! — провикна се през рамо Заратустра на тръгване. — И щото има мое в пещерата, то принадлежи също и на тебе, мой гостенино!

А намериш ли вѝтре и мед, още по-добре! Изближи го, стара мечко, и подслади душата си! Та надвечер, когато се върна, и двамата да бъдем в отлично настроение,

— в отлично настроение и радостни, че този ден е вече отминал! И тогава ти самият ще трябва да танцуваш по такта на моите песни като дресирана мечка.

Не ти се вярва, нали? Клатиш съмнително глава. Великолепно! Хайде тогава! Стара мечко! Защото и аз — и аз самият съм прорицател.

Тѝй рече Заратустра.

РАЗГОВОР С КРАЛЕТЕ

1.

Не беше изминал дори и един час път в своите планини и гори, когато Заратустра отведнъж съзря странно шествие. Точно по пътеката, по която искаше да се спусне, се изкачваха двама крале, украсени с корони на главите и пурпурни пояси и пъстри като птицата фламинго. Пред себе си караха натоварено магаре. „Що търсят тези крале в моето царство?“ — се запита Заратустра учудено в сърцето си и бързо се потули в един храст. Ала когато кралете дойдоха близо до него, той рече полугласно като човек, който приказва сам на себе си: „Чудно! Много чудно! Как се съчетават помежду си тези две неща: виждам двама крале, а само едно магаре!“

Двамата крале се спряха тогава, усмихнаха се и погледнаха към мястото, откъдето долиташе гласът, а след това самите те се спогледаха: „Тъй мислят мнозина и по нас — рече кралят вдясно, — ала не го казват гласно.“

А пък кралят вляво повдигна рамене и отвърна: „Това ще да е някой козар. Или може би пустинник, който прекалено дълго време е живял сред скали и дървеса. Самотата далеч от обществото на хора покваряса също и добрите нрави.“

„Добрите нрави ли? — възрази сърдито и злъчно другият крал. Та от кого бягаме ние? Мигар не от «добрите нрави»? Мигар не от нашето «добро общество»?

По-добре е наистина да живее човек сред пустинници и козари, отколкото с нашата позлатена лъжлива изтънчена сган — макар да назовава самата тя себе си «добро общество»,

— макар да назовава самата тя себе си «знатност». Но в нея всичко е лъжливо и гнило, преди всичко кръвта поради стари лоши болести и още по-лоши народни лечители.

Най-добър и най-драг за мене днес все още е един здрав селянин, груб, хитър, упорит, издръжлив: днес това е най-знатната порода.

Селянинът днес е най-добрият. И селският род би трябвало да бъде господар! А сега е царството на тълпата — никой не може вече да ме заблуждава. А тълпа, това значи пъстра сбирщина.

Пъстра сбирщина: в нея какво ли няма, всичко е объркано като грах и слез на едно място: светец и подлец и благородник и евреин и всякакво животно от Ноевия ковчег.

Добри нрави! Всичко у нас е фалшиво и гнило. Никой не умее вече да почита истински: та нали тъкмо от това бягаме. Те се умилкват като нахални кучета, те позлатяват палмовите листа.

Погнуса ме дави при мисълта, че самите ние, кралете, сме станали лъжливи, накичени и натруфени със стари, пожълтели от времето разкошни одежди и накити на своите деди, с възпоменателни медали за най-глупавите и най-хитрите и за всеки, който днес търгува на дребно с властта.

Ние не сме първите — и при все това трябва да дадем да се почувствува, че сме първите и че най-сетне сме се преситили вече на тази измама и сме погнусени от нея.

От тази сбирщина избягахме ние, от всички тези кресливци и досадни като конски мухи драскачи, от бакалската воня, от неспокойното мятане на честолюбие, от лошия дъх — пфуй, да живееш сред паплач!

Пфуй, сред паплачта да дадеш да се почувствува, че сме първи! Ах, погнуса. Погнуса! Погнуса! Какво значение имаме вече ние, кралете?...”

„Пак те връхлетя старата ти болест — го прекъсна кралят от лявата страна, — обхваща те погнуса, бедни мой братко! Но ти знаеш добре, че някой ни подслушва.“

Тутакси се измъкна от своето скривалище Заратустра, който през цялото време слушаше разговора с изострени уши и широко отворени очи, пристъпи към кралете и започна:

— Този, който ви слуша, който ви слуша с удоволствие, о, крале, се казва Заратустра.

Аз съм Заратустра, който нявга рече: „Какво значение имат кралете!“ Простете ми, аз се зарадвах, когато самите вие споделихте помежду си „какво значение имаме ние, кралете!“

Тук обаче е мое царство и аз съм господар: какво бихте могли да търсите вие в моето царство? Или може би на път сте намерили това,

което аз диря: именно възвишения човек?

Като чуха това кралете, удариха се в гърдите и в един глас се провикнаха:

— Познаха ни!

С меча на това слово ти разсичаш най-гъстия мрак на сърцето ни. Ти узна нашата неволя, защото, виждаш ли, ние потеглихме на път, за да намерим възвишения човек,

— човека, който стои по-високо от нас, макар да сме крале. Нему водим това магаре. Възвишеният човек именно трябва да бъде и най-върховният господар на земята.

Няма по-жестоко нещастие в човешката участ от това, когато най-мощните на земята не са и най-първите човеци. Тогава всичко се обърква, става по-грешно и криво и чудовищно.

А особено когато те са последни и повече добитък отколкото човеци, тогава цената на папачта все повече и повече се качва по цена и накрай дори добродетелта на тълпата казва: „Виж, едничка аз съм добродетел.“

— Що чух аз ей сега? — отвърна Заратустра. — Каква мъдрост у крале! Аз съм възхитен и наистина много се изкушавам да изразя това в стихове и рими, макар стихотворението ми да не прозвучи приятно за ушите на всекиго. Отдавна вече отвикнах да държа сметка за дълги уши. Е, добре, тогава ще започна! Хайде!

(Тук обаче се случи нещо непредвидено, защото и магарето взе думата и изрева явно и с нескрита злост: И-А).

Во време оно — в господно лято първо беше, сибилата, пияна без вино, пророчества редеше: „Горко ви! Светът към провала върви! Развала над развала навсякъде цари! Рим в курва се превърна и в курвенска бърлога, скот стана римски Цезар, евреин стана Богът.“

2.

Кралете с наслада слушаха стиховете на Заратустра. Кралят вдясно рече:

— О, Заратустра, колко добре сторихме, че се запътихме да те видим лично!

Защото враговете ти ни показаха твоя образ в своето огледало: от него ти гледаше присмехулно с разкривения лик на дявол: и ние се уплашихме от тебе.

Ала що от това! Твоите слова продължаваха да пронизват въпреки това ушите и сърцата ни и най-накрая си казахме: какво ни е грижа как изглежда той!

Ние трябва да го чуем, да чуем човека, който учи: „Вие трябва да обичате мира като средство за нови войни и краткия мир повече, отколкото дългия!“

Никой не е казал когато и да било толкова войнствени слова: „Що е добро! Да бъдеш храбър — това е добро. Добрата война осветява всяко дело.“

О, Заратустра, кръвта на дедите ни заиграваше в нашите жили: това беше сякаш зов на пролетта към старите линове за вино.

Едва когато мечовете се кръстосваха подобно на червено обагрени змии, нашите деди чувствуваха, че живеят истински; слънцето на мирния живот им се струваше вяло и унило, а дългият мир ги караше да се срамуват.

Как само въздишаха нашите отци, когато гледаха на стената да линеят лъскавите като огледало мечове! Подобно на тях те жадуваха за война. Защото мечът иска кръв да пие и мята искри от алкание.

Докле кралете говореха и разказваха така разгорещено за щастието на бащите си, Заратустра изпитваше немалка съблазън да се присмее над усърдието им: защото явно те бяха много миролюбиви крале — тези, които стояха пред него — със стари и изтънчени лица. Но той надви изкушението:

— Е, добре! — рече той. — Ето пътя там, той води за пещерата на Заратустра. И нека този ден завърши с дълга вечер! А сега ме зове бързо вик за помощ далеч от вас!

Чест е за моята пещера да приюти крале, ако пожелаят да отседнат в нея, за да чакат. Ала, разбира се, вие ще трябва дълго да чакате!

Другояче не може! Така да бъде! Къде иначе ще се учи човек днес да чака по-добре освен в дворците? А цялата добродетел на кралете, която им е останала — не се ли зове тя днес умение да чакаш?

Тъй рече Заратустра.

ПИЯВИЦАТА

Унесен в мисли, Заратустра поде пътя си навлизаше все по-дълбоко и по-дълбоко в гората, минаваше покрай мочурища, но както се случва с всекиго, който размишлява над трудни проблеми, внезапно настъпи човек. И ето че изведнъж се изсипаха в лицето му болезнен писък, две проклетия и двадесет попържни, така че в уплахата си отгоре на всичко той замахна с тоягата и я стовари върху настъпения. Веднага след това обаче той се опомни и сърцето му се надсмя над глупостта, която току-що бе извършил.

— Прости — каза той на настъпения, който разгневен се беше навдигнал и приседнал, — прости и изслушай преди всичко една притча.

Както пътник, унесен в мечти за далечни неща, по безлюдна улица внезапно настъпва спящо куче, куче, изтегнало се на слънце:

— както и двамата разгневени се сепват и подобно на смъртни врагове започват да се ругаят, така стана и с нас.

И все пак! И все пак — колко малко е липсвало, за да се помилват взаимно кучето и самотникът! Та нали и двамата са самотници!

— Който и да си ти — рече все още разярен настъпеният, — ти ме оскърбяваш не само с крака си, а сега и с притчата си!

Погледни ме, куче ли съм аз?

При тези думи той се изправи и измъкна голата си ръка от тресавището. Отначало той лежеше проснат на земята и по тази причина скрит и неразпознаваем, подобно на човек, залегнал на пусия за блатен дивеч.

— Но що дириш тук? — се провикна Заратустра, уплашен, понеже видя, че по голата му ръка струеше много кръв. — Какво се е случило с тебе? Лют звяр ли те ухапа, нещастнико?

Кървящият се засмя, все още разгневен.

— Я си гледай работата! — рече той и се накани да продължи пътя си. — Тук аз съм у дома си и в своя участък. Всеки, който иска,

може да ме пита, но на такъв дебелак като тебе нямам никакво намерение да отговарям.

— Грещиш — възрази Заратустра, обхванат от състрадание, и се опита да го задържи. — Ти грещиш: тук ти не си у дома си, а в моето царство и никой в него не бива да пострада.

Наричай ме, както искаш — аз съм този, който трябва да бъда. Сам аз се назовавам Заратустра.

Хайде! Там горе се вие пътят към пещерата на Заратустра. Не е далече тя. Не искаш ли да лекуваш при мене раните си?

Имал си лош късмет, о, несретнико, в този живот: първом те ухапа звярът, а после те настъпи човекът!

Ала когато настъпеният чу името Заратустра, той се преобрази.

— Що става с мене? — се провикна той. — Кой в този живот има за мене по-голямо значение от този единствен човек, именно Заратустра, и от онова единствено животно, което живее от кръв, пиявицата?

Заради пиявицата лежах аз тук до това тресавище като някой рибар и отпуснатата ми ръка беше вече десет пъти захапвана, когато засмука кръвта ми една по-добра пиявица, самият Заратустра!

О, какво щастие! О, чудо на чудесата! Благословен да бъде този ден, който ме примами в това блато! Благословена да бъде най-добрата, най-живата венгуза, която днес живее, благословена да е великата пиявица на съвестта — Заратустра!

Така рече настъпеният, а Заратустра се зарадва на неговите думи и на техния изтънчен почтителен облик.

— Кой си ти? — запита той и му протегна ръка. — Между нас има много неща за изясняване и избистряне, но, струва ми се, настъпва вече ясен, светъл ден.

— Аз съм добросъвестникът на духа — отвърна запитаният — и в работите на духа мъчно ще се намери някой по-строг, по-взискателен и по-твърд от мене, с изключение на този, от когото научих аз това — на самия Заратустра.

По-добре да не знаеш нищо, отколкото да знаеш много само наполовина! По-добре да бъдеш глупец на своя глава, отколкото мъдрец по чуждо усмотрение. Аз изследвам основно:

— какво значение има дали нещо е голямо или малко? Дали се назовава то блато или небе? Една педя основание ми е достатъчно,

стига то да е наистина основание и почва!

— една педя основание: на него човек може да стои. В същинската добросъвестност на знанието няма нищо голямо и нищо малко.

— А може би ти си познавачът на пиявицата? — запита Заратустра. — И изследваш пиявицата до последните основания, о, ти, добросъвестниче?

— О, Заратустра — отговори настъпеният, — би било нещо чудовищно, ако аз се осмелях да се заема с това!

Ала онова, което владее майсторски и зная, то е мозъкът на пиявицата: то е моят свят!

И наистина представя един свят! Прости ми обаче, че сега заговорва моята гордост, защото тук аз нямам равен на себе си. Затова казах „тук аз съм у дома си“.

Колко дълго време вече аз изучавам това едничко нещо — мозъка на пиявицата, за да не се изплъзне вече от мене хлъзгавата истина! Тук е мое царство!

— затова аз захвърлих всичко друго, затова всичко друго ми стана все едно. И досам моето знание битува моето черно незнание.

Моята съвест на духа изисква тъй, че да зная едно, а всичко друго да не зная: отвращавам се аз от всичко половинчато на духа, от всичко мъгляво, витаещо във въздуха, мечтателно-занесено, романтично.

Там, където свършва моята почтеност, аз съм сляп и желая да остана сляп, ала там, където искам да зная, желая също тъй да бъда честен, сиреч твърд, строг, взискателен, жесток, неумолим.

Някога ти каза, о, Заратустра: „Духът е животът, който се врязва в самия живот“ — тези твои слова ме съблазниха и ме привлякоха към твоето учение. И наистина със собствената си кръв аз умножих знанието си.

— Както учи очевидността — прекъсна го Заратустра, защото кръвта все още се стичаше по голата ръка на добросъвестника. В нея се бяха впили точно десет пиявици.

— О, ти, странни приятелю! Колко много поучава тази очевидност, сиреч самият ти. И може би съвсем не е нужно аз да вливам всичко в твоите строги уши!

Както и да е. А сега нека се сбогуваме тук! Но бих желал да те видя пак. Ето там горе се извива пътеката към моята пещера: тази нощ ще се радвам да бъдеш там мой мил гост!

На драго сърце бих желал да излекувам раните по тялото, които ти причини Заратустра, когато те настъпи с крак. Ще мисля за това. Сега обаче ме зове вик за помощ бързо да те напусна.

Тъй рече Заратустра.

МАГЕСНИКЪТ

1.

Ала щом още зави покрай една скала, той видя недалеч под себе си на самия път един човек, който размахваше ръце и крака като някой, обхванат от бяс, и накрая се тръшна по корем на земята. „Стой! — си каза тогава Заратустра вътре в сърцето си. — Този там трябва да е наистина възвишеният човек, от него идеше зловещият вик за помощ. Ще видя дали може да му се помогне.“ Ала когато притича към мястото, където лежеше човекът на земята, той намери сам стар мъж, треперещ и с изцъклени очи и колкото и да се стараеше Заратустра да го вдигне и изправи на крака, усилията му оставаха напразни. Дори изглеждаше, че нещастникът изобщо не забелязва, че край него има някой. Обратно, той непрестанно се озърташе наоколо си е трогателни жестове, сякаш е изоставен от целия свят самотник. Ала най-сетне, след много треперене, гърчене и спазми той започна жалостиво да нарежда:

*Кон ще ме сгрее, кой ще ме обича?
Ръце топли протегнете!
Сърца като мангали дайте!
Стоплете краката на живия мъртвец!
Проснат, разтърсван от тръпки,
разтърсван, ах, от непозната треска,
изтръпнал от страх пред острите ледени стрели,
гонен от тебе, о, мисъл!
Неназовима! Потайна! Ужасна!
Ти, ловецо, скрит в облачни чертози!
Сразен от мълнията ти,
о, присмехулно око, що гледа ме от мрака,
— тъй лежа аз тук,*

превий ме, гърчи ме мене,
терзания от всички вечни мъки;
улучен
от теб, ловецо най-жесток,
от тебе, о, непознати — Боже!

Забий стрелата си по-дълбоко!
Отново я забий!
Пронижи, сломи това сърце!
Защо ме само мъчиш
със зъбците тъпи на стрелата си?
Що гледаш ме все още ненаситен
от мъките човешки
с искрометните очи на бог злорад?
Не искаш да убиваш,
а само да измъчваш, да измъчваш?
И защо тъкмо мене да измъчваш?
Ти, злоради, непознати боже!

Аха! Насам ли ти пълзиш
в тая мрачна полунощ,
що искаш ти? Кажуи!
Ти напираш, притискаш ме,
ето, съвсем си близо вече!
Махай се! Махай се!
Ти долавяш моя дъх.
Сърцето ми подслушваш.
Ревнивецо такъв!
За какво ли пък ревнуваш?
Махни се! Махни се! Защо ти е таз стълба?
Да влезеш вътре ли искаш ти?
В сърцето ми ли?
В светая светих на мисълта?
Безсрамнико, непознати ти крадецо,
Що, искаш да откраднеш?
Що искаш да подслушаш?
Що искаш да изтръгнеш с мъки,

мъчителю такъв?
О, ти, бог джелат!
Или трябва като куче
в нозете ти да лазя?
Или прехласнат от възторг
във всеотдайна обич пред тебе
опашка да размахвам?

Напусто! Продължавай да бодеш!
Забивай най-жестокото си жили!
Не куче, дивеч твой съм само аз,
о, най-жесток ловецо!
Твой най-горд пленник,
о, ти, разбойнико в небето!
Та проговори най-сетне!
Що искаш ти от мене, крадецо ти презрян!
Ти зад мълнии прикрит! Незнайни боже,
Кажу, що искаш ти от мене, Боле!

Как? Откуп ли?
Що искаш ти за откуп?
Искай много — моята гордост туй съветва!
Бъди кратък — тъй другата ми гордост ме
съветва!

Ха!
Ти искаш мене? Мене ли? Мене — целия?...

Ха!
А ме подлагаш на мъчения, глупако,
Разкъсваш гордостта ми!
Любов ми дай! — Кой ще ме сгрее?
Кой ще ме обича? — дай ръце горещи,
дай ми сърца като мангали.
Дай на мене най-самотния между всички,
леда, ах, седморний лед дори,
който учи ме да се топя от мъка
и по врагове дори,

дай, да, отдай,
най-люти враже,
себе си на мен!

Изчезна!
Дори и той избяга!
последният едничък мой другар,
моят върл враг,
моят непознат,
моят бог джелат!

О, не! Върни се пак
При най-самотния от всички!
О, върни се пак!
Всички мои сълзи поройно
лятят на потоци към тебе
и моят сетен пламък на сърцето
лумва нагоре към тебе на небето.
О, върни се пак,
незнайни Боже мой! Моя болка!
Сетно мое щастие!

2.

Но тук Заратустра не изтрая повече, взе тоягата и удари с всички сили вопиещия. „Спри! — изкрещя той със злобен смях. — Спри, ти, актьоре! Ти, подправячо на пари! Ти, закоравял лъжецо! Много добре те познавам!

Ще ти сгрея аз краката на тебе, о, ти, проклети магеснико. Разбирам си от занаята! Такива като тебе умея да разгрявам така, че да ме запомнят за цял живот!“

„Чакай, недей — промълви старият мъж и скочи на краката си, — престани да ме удряш, о, Заратустра! Аз само се пошегувах, нищо повече!

Такива шеги спадат към моето изкуство. Искях да изпитам тебе само, когато те подложих на такова изпитание. И наистина ти прозря добре играта ми.

Ала също и ти ми даде доста голям пример:

ти си суров, о, мъдри Заратустра, сурово шибаш ти със своите „истини“, твоята тояга изтръгна от мене тази истина."

„Не ме ласкай — възрази Заратустра, все още раздразнен и мрачно гледащ, — о, изпечени актьоре! Ти си лъжец — с какво право приказваш ти за истина?

Ти, паун на пауните, ти, море на суетност, що за игра разиграваше ти пред мене, зли магеснико, на кого трябваше да вярвам, когато ти така вопиеше?“

„На покаяника на духа — рече старият мъж, — него играех аз: самият ти някога изнамери тази дума

— поета и вълшебника, който накрай обръща против самия себе си своя дух; преобразования, който се вледенява от своето несъвършено знание и нечиста съвест.

И признай си: доста дълго трая, о, Заратустра, докле разобличи моето изкуство и лъжа! Ти наистина повярва в моята беда, когато държеше с две ръце главата ми,

— чувах те, когато мълвеше тъжно: «Много малко са го обичали, много малко са го обичали!» Че успех да те измамя дотам, вътрешно моята злост ликуваше.“

„Може да си измамвал и по-изтънчени люде от мене — възрази Заратустра сурово. — Аз не стоя нащрек пред измамници, аз трябва да не се пазя от измама: тъй го изисква моята участ.

А ти трябва да мамиш: дотолкова те познавам много добре. Ти винаги трябва да бъдеш двусмислен, трисмислен, четирисмислен, петсмислен! Дори и това, което сега призна, за мене далече не беше нито изцяло истина, нито достатъчно лъжа!

О, подли подправячо на пари, как би могъл да бъдеш друг! Дори и болестта си би гримирал, ако трябва да се покажеш гол пред лекаря си.

Тъкмо така гримира току-що своята лъжа пред мене, когато рече: «Аз само се пошегувах!» Имаше и сериозност в шегата ти, ти си нещо като покаяник на духа!

Добре те разгадавам аз: ти стана магьосник за всички, ала за тебе самия не е останала нито една лъжа и хитрост — самият ти не си омагьосан!

Ти пожъна погнуса като своя единствена истина. Ни една твоя дума не е вече истинска, но устата ти, сиреч погнусата, залепнала на устата ти, е още истинска.“

„Та кой си ти — кресна тук старият вълшебник с надменен глас, — кой се осмелява да говори тъй на мене, на най-великия, който живее“ — и зелена светкавица излетя като мълния от неговото око към Заратустра. Ала веднага след това той сякаш се преобрази и рече скръбно:

„О, Заратустра, омръзна ми вече, догнуся ме от моите изкуства, аз не съм велик, що ли се преструвам! Ала ти знаеш добре, аз се домогвах до величие!

Преструвах се на велик човек и успях да убедя мнозина: но тази лъжа не беше по силите ми и тя ме сломи.

О, Заратустра, всичко е лъжа у мене, ала че съм сломен, само това е истина!“

„Прави ти чест — каза Заратустра навъсен и с поглед встрани надолу, — прави ти чест, че си се домогвал до величие, ала то също те и издава. Ти не си велик.

Ти, зъл стар магеснико, в тебе *това*, че сам си омръзнал на себе си и го изрече: «аз не съм велик», е твоето най-добро и най-почтено нещо.

Заради това аз те тача като покаяник на духа: и макар да трая, колкото да си поеме човек дъх, в този кратък миг ти беше истински.

Ала кажи що дириш ти тук в *моите* гори и канари? И като беше легнал пред мен на пътя, на какво изпитание искаше да ме подложиш?

— в какво искаше да ме изкусиш?“

Тъй говореше Заратустра и очите му мятаха мълнии. Старият магесник помълча малко, после рече: „Нима те изкушавах? Аз търся само.

О, Заратустра, аз търся един истински, същински, естествен, едномислещ човек — един честен във всяко отношение човек, съд на мъдрост, светец на познанието — един велик човек!

Ти не знаеш ли това, о, Заратустра? *Аз търся Заратустра.*“

И тук настъпи дълго мълчание между двамата. А Заратустра потъна дълбоко в себе си, тъй че затвори очи. После, като се обърна отново към своя събеседник, хвана ръката на магесника и заговори, изпълнен с вежливост и лукавство:

„Хайде! Ето там се извива пътеката за пещерата на Заратустра. В нея потърси човека, когото желаеш да намериш.

И питай моите животни за съвет — моя орел и моята змия. Те нека ти помогнат да търсиш. Ала моята пещера е голяма.

Самият аз, то се знае, още не съм видял велик човек. За великото око и на най-изтънчения човек днес е грубо. Сега е царството на тълпата.

Не един и двама намерих, които се пъчеха и надуваха и народът крещеше: «Вижте, ето го великия човек!» Ала какво значат всичките тези сапунени мехура! Най-накрая те се пукват и въздухът излита!

Най-накрая се спуква жабата, която предълго се е надувала: и въздухът излита. Да забиеш игла в корема на такъв надут човек, това наричам аз великолепа забава. Чуйте това, о, вие, деца на този народ!

Това «днес» е на тълпата, а кой знае там още кое е велико и кое малко? Кой там е имал щастието, да се домогне до величие? Само глупакът: на глупците щастието им работи.

Великия човек ли търсиш ти, о, странни глупако? Кой те научи на това? Ударил ли е часът за това? О, ти, бездарен търсителя, в какво ме изкушаваш?“

Тъй рече Заратустра, с утеха в сърцето си, и с усмивка на уста продължи пътя си.

В ОСТАВКА

Ала кратко време след като се беше разделил с магесника, Заратустра съгледа отново човек да седи край пътя, по който вървеше, а именно някакъв висок, черен мъж с мършаво бледо лице: той силно го раздразни.

„Уви! — каза той на сърцето си. — Ето там седи забулената скръб, струва ми се, че е от пасмината на свещениците. Що дирят те в моето царство?

Как? Нима след като едва се отървах от онзи магесник, трябва сега отново да кръстоса пътя ми друг привърженик на черната магия?

— някакъв си чародеец, който омагьосва със слагане на ръка, мистериозен чудотворец по милост божия, миропомазан отрицател на света, дано дяволите да го вземат!

Ала дяволът никога не е там, където трябва да бъде: винаги закъснява това проклето куцо джудже с конско копито!“

Така ругаеше Заратустра, нетърпелив в сърцето си, и обмисляше как с поглед встрани да се промъкне покрай черния мъж, но ето че се случи другояче. Защото тъкмо в същия миг седналият го съгледа и подобно на човек, сполетян от ненадейно щастие, той скочи и се спусна към Заратустра.

„Който и да си, о, пътнице — рече той, — помогни на един заблуден човек, на един търсец, на един стар мъж, който тук лесно би изпаднал в беда!

Този свят тук е за мене чужд и далечен, дори чух диви зверове да реват. А този, който би могъл да ми предложи защита, не е вече между живите тук.

Аз дирех последния набожен човек — един светец и пустинник, който едничък в своята гора не беше чул още нищо за това, което днес целият свят знае.“

„А какво знае днес целият свят? — запита Заратустра. — Може би това, че вече не е жив старият бог, в когото целият свят някога вярваше?“

„Ти го каза — отвърна старият мъж покрусен. — А аз служех на този стар бог чак до последната му минута.

Сега вече не служа, без господар съм и все пак не съм свободен, нямам дори нито един радостен час освен в спомените си.

Затова се изкачих на тази планина, аз да си създам най-сетне един празник, както подобава на стар папа и църковен отец: защото знай, аз съм последният папа! Един празник на богоугодни спомени и литургии.

А ето че и самият той е мъртъв, най-набожният човек, светецът в гората, който непрестанно славословеше своя бог с песнопения и молитви.

Него самия аз не намерих вече, когато намерих Неговата хижа. Но затова пък вътре имаше два вълка, които виеха поради неговата смърт, защото всички животни го обичаха. Не можах да издържа и избягах оттам.

Нима напусто съм дошъл в тези гори и планини? Тогава сърцето ми подсказа да потърся един друг човек, най-набожния от всички, които не вярват в бога, и тръгнах да търся Заратустра!“

Тъй рече старецът и загледа проникателно този, който стоеше пред него. А Заратустра хвана ръката на стария папа и дълго я разглежда с учудване.

„Я погледни, достопочтени отче — каза той тогава, — каква красива и дълга ръка! Това е ръката на човек, който е раздавал винаги благословии. Но сега тя стиска здраво оногова, когото ти търсиш — мене, Заратустра.

Аз съм същият този, безбожният Заратустра, който казва ето що: «Кой е по-безбожен от мене, та да ме възрадва неговото поучение?»“

Тъй говореше Заратустра и пронизваше с погледите си мислите и замислите на стария папа. Най-сетне тоя започна:

„Който го е най-много обичал и притежавал, сега той го е най-много изгубил:

— виж само, не съм ли аз от нас двамата сега по-безбожният? Ала кой би се радвал на това?“

„Ти му служеше до последния миг, нали? — запита Заратустра замислено, след дълбоко мълчание. — А знаеш ли как той умря? Вярно ли е това, що се разправя, че състраданието го е уморило!

— че той видял как човекът увиснал на кръста и не могъл да понесе това, че любовта към човека се превърнала в ад за него и накрая в негова смърт?“

А старият папа не отвърна нищо, само погледна плахо встрани с болезнен и мрачен израз на лицето.

„Остави го“ — рече Заратустра след продължителен размисъл, като в същото време все още гледаше стария мъж право в очите.

„Остави го, той е мъртъв! И макар да ти прави чест, че говориш само добро за този мъртвец, все пак ти знаеш не по-зле от мене кой беше той. И че вървеше по чудновати пътища.“

„Между три очи казано — рече развеселен старият пана (защото той беше с едното око сляп), — в божите неща аз съм по-просветен от самия Заратустра, а и имам право за това.

Моята любов му служи дълги години, волята ми следваше във всичко неговата воля. Ала един добър слуга знае всичко, и някои неща, които господарят му крие дори от самия себе си.

Той беше потаен бог, пълен с тайнственост. Дори при сина си той не дойде другояче, а само по потайни пътища. На дверите на неговата вяра стои прелюбодеянието.

Който го слави като бог на любовта, той не мисли достатъчно възвишено за самата любов. Не пожела ли този бог да стане също и съдник? Ала любящият обича, без да чака награда и възмездие.

Когато беше още млад, този бог от Изток беше жесток и отмъстителен и си съгради ад за развлечение на своите любимци.

Ала накрая той остаря и стана мекушав и малодушен, и състрадателен, приличен по-скоро на дядо, отколкото на баща, а най-много на кекава стара баба.

Тогавата той седеше посърнал в своя кът до печката, оплаквайки немоцните си крака, уморен от света, с поломена воля и един ден прекаленото му състрадание го умори.“

„О, ти, стар папа! — намеси се Заратустра тук. — Със собствените ли очи видя ти това? Може би наистина тъй да е било, но не е изключено да е било и другояче. Когато умират, боговете умират винаги от различни видове смърт.

Нека да не сторим! Тъй или иначе — той е умрял! Той не беше по вкуса на ушите и очите ми. По-лошо от това не бих желал да кажа за него.

Аз обичам всичко, що гледа ясно и честно говори. Ала у него — та това ти знаеш най-добре, о, стари свещенико — имаше нещо от твоя род, от свещеническия род: той беше двусмислен.

Той беше също и неясен. Само колко го беше яд на нас, този задъхващ се от ярост гневливец, че сме го разбирали зле. Ала защо той не говореше по-разбираемо?

А ако ушите ни бяха виновни за това, защо ни е дал уши, които лошо го чуват? Ако пък имаше кал в ушите ни, е, добре, кой я е сложил в тях?

Премного неща излизаха несъвършени от ръцете на този грънчар, недоучил докрай занаята си! А пък че си откъщаваше на своите грънци и творения, загдето не били съвършени, това беше грях против добрия вкус.

В набожността също има добър вкус. Най-сетне той каза: «Да се махне такъв Бог! По-добре никакъв бог, по-добре на своя глава да твориш съдбата си, по-добре да бъдеш безумец, по-добре да бъдеш сам бог!»

„Що чувам аз! — възкликна старият папа с изострени уши. — О, Заратустра! Ти си по-набожен, отколкото мислиш, с такова безверие! Някакъв; бог вътре в тебе те е превърнал в безверник.

Та неужели самата твоя набожност не ти позволява да вярваш вече в бог? А твоята преголяма честност ще те отведе също и отвъд добро и зло.

Та виж само колко неща в тебе са останали съхранени: ти имаш очи и ръка и уста, предопределени от памтивека за благословия. Не само с ръка се благославя.

Съвсем близо до тебе, макар да желаеш да минеш за най-големия безбожник, аз долавям да се носи благовоние на тайно жертвоприношение и ухание на дълги благословии: радост и мъка ми навяват те.

Позволи ми да бъда твой гост, Заратустра! За една-едничка нощ! Никъде на земята не ще се чувствавам сега по-добре, отколкото при тебе!»

„Амин! Така да бъде! — рече Заратустра, дълбоко учуден. — Ето там се извива пътеката, там се намира пещерата на Заратустра.

Воистина на драго сърце бих те аз сам придружил дотам, преподобни отче, защото обичам всички набожни люде. Ала сега ме

зове бързо вик за помощ далече от тебе!

В моето царство никой човек не бива да пострада: моята пещера е спокойно пристанище. И най-много от всичко бих желал всеки тъжен човек да изправя отново на твърда земя и на твърди крак.

Ала кой ще снесе от раменете ти бремето на твоята тъга? Аз съм твърде слаб за това. Дълго наистина ще трябва да чакаме, докато някой пробуди за тебе отново твоя бог.

Този стар бог за жалост не живее вече: той е безвъзвратно мъртъв.“

Тъй рече Заратустра.

НАЙ-УРОДЛИВИЯТ ЧОВЕК

И отново Заратустра закрачи през планини и гори и очите диреха и се взираха, но нигде не откриха този, когото искаха да съзрат — великия бедственик, надаващ зов за помощ. През целия си път обаче той ликуваше в сърцето си и беше изпълнен с благодарност. „Какви добри неща все пак ми дари този ден в отплата на това, че започна лошо! Какви необикновени събеседници срещнах аз!

Дълго време ще предъвквам техните слова също като добри зърна; зъбите ми трябва да ги раздробят и стрият на прах, докато потекат като мляко в душата ми.“

Ала когато пътят зави отново покрай една скала, изведнъж гледката се промени и Заратустра навлезе в някакво царство на смъртта. Черни и червени зъбери стърчаха остро нагоре в небето, никаква трева, навред никакво дърво, дори никаква птича песен не огласяше въздуха. Истинска долина на смъртта, която избягваха всички животни, също и грабливите зверове; само една особена порода гадини, тлъсти и зелени змии, пропълзяваха тук, когато остарееят, за да умрат. Затова пастирите наричаха тази долина „Змийска смърт“.

При вида ѝ Заратустра потъна в черен спомен, защото му се стори, че нявга през живота си е бил вече в тази долина. И тежка скръб налегна сърцето му, така че започна да крачи все по-бавно и по-бавно, докато най-сетне се спря. Но когато отвори очи, видя нещо да седи на пътя, нещо, което имаше вид на човек, но едва ли беше човек, нещо неизразимо. И в миг голям срам обхвана Заратустра, че е съзрял такова нещо с очите си: изчервен до корена на белите си власи, той извърна поглед, готов да насочи стъпките си вън от това място. Ала тогава в мъртвата пустош проехтя звук: сякаш дълбоко от земята загъркори и захриптя той, както вода нощем през запушени тръби. Накрай прозвуча като човешки глас и човешка реч, тъй гласеше тя:

„Заратустра! Заратустра! Разгадай моята гатанка! Говори! Говори! Що е отмъщение срещу свидетел?

Аз те примамвам назад, тук има гладка поледица! Гледай, гледай дали твоята гордост няма да си счупи тук краката.

Ти смяташ себе си за мъдър, о, горди Заратустра! Та разгадай гатанката, о, трошачо на костеливи орехи — гатанката, която съм аз! Та кажи кой съм аз?“

Когато Заратустра чу тези думи, що мислите, че стана в душата му? Състраданието го връхлетя и той се строполи на земята изведнъж като дъб, опирал се дълго на брадвата на много дървари — тежко, внезапно, за уплаха на самите тези, които са искали да го отсекаат. Ала скоро той стана пак от земята и лицето му прие твърд израз:

„Добре те познавам — рече той със стоманен глас, — *ти си убиецът на бога!* Пусни ме да си вървя!

Ти не понесе този, който те видя, който винаги и изцяло и издъно те е прозирал, ти, най-уродлив от всички човеци! Ти си отмъсти на свидетеля!“

Тъй рече Заратустра и понечи да си тръгне, ала неизразимият го хвана за крайчеца на дрехата му и започна отново да гъргори и да търси думи. „Остани! — измърмори той най-сетне

— остани! Не отминавай! Аз отгатнах каква брадва те повали на земята. Блазе ти, о, Заратустра, че пак се изправи!

Ти отгатна, зная добре това, какво е в душата на оня, който го уби, на убиеца на бога. Остани! Седни тук до мене, няма да бъде напразно.“

Към кого се стремях аз, ако не към тебе? Остани! Седни! Но не ме гледай! Тъй почети моята уродливост!

Те ме преследват и ти си сега моето сетно убежище. Но не със своята омраза, не със своите преследвачи, о, над такова преследване аз бих се присмивал и радвал, и бих се гордеел с него!

Нима досега успехът не е бил винаги на страната на добре преследваните? А който добре преследва, се учи лесно да следва, щом е тръгнал веднъж по петите! Ала от тяхното състрадание

— от тяхното състрадание именно бягам аз и търся убежище при тебе. О, Заратустра, защити ме, о, ти, мое сетно убежище, о, едничък, който ме разгада:

— ти разгада какво е в душата на оногова, който уби него Остани! Или пък, ако си решил да си вървиш, о, нетърпеливецо: не тръгвай по пътя, по който дойдох аз. Този път е лош.

Сърдиш ли ми се, че толкова дълго вече бръщолевя? Че вече ти давам съвети? Ала знай едно, аз съм най-уродливият човек измежду всички люде,

— който има също най-големите и най-тежки нозе. Където съм минал аз, там пътят е лош. Всички пътища, по които е стъпил моят крак, носят смърт и позор.

Но че ти ме отмина мълчаливо, че се изчерви, това добре аз видях: по това познах аз, че си Заратустра.

Всеки, друг би подхвърлил подаяние, състраданието си, с поглед и блага реч. Ала за това аз не съм достатъчно божек, ти отгатна това

— за това аз съм пребогат, богат с велико, с ужасно, с най-уродливо, с неизразимо! Твоят срам, о, Заратустра, ме почете!

С триста мъки се измъкнах аз от навалищата на състрадалците, за да намеря едничкия, който учи, че „състраданието е натрапливо“ — тебе, о, Заратустра!

— било то състрадание, на един бог или на човек: състраданието се опълчва срещу срама. И нежеланието да помогнеш може да бъде по-благородно, отколкото добродетелта, която бързо се озовава на помощ.

Ала днес това, се зове добродетел дори от всички дребни хорица — именно състраданието. Те нямат страхопочит пред голямото нещастие, пред голямата уродливост, пред голямата несрета.

Ала аз гледам над тях също както куче, което гледа над гърбовете на стълпени стада от овци. Тава са дребни, вълнести, доброжелателни сиви хорица.

Както чапла, която гледа с презрение над плитки блата, с извърната глава, така гледам аз над гъмжилото от сиви талази и воли и души.

Прекалено дълго им беше давано право — на тези дребни хорица, — та накрай им се даде и власт. Сега те учат: „Добро е само това, което дребните хорица зоват добро.“

И „истина“ се зове днес това, що е говорил проповедникът, който сам произхожда от тях, онзи странен светец и защитник на дребните хорица, който сам за себе си свидетелствуваше: „Аз съм «истината!»“

Този нескромник е виновен, че отдавна вече на малките хорица набъбна гребенът, същият този, който ги учеше не на малка заблуда, когато проповядваше: «Аз съм истината!»

Отговаряно ли е когато и да било по-учтиво на един нескромник? Ала ти, о, Заратустра, го отмина и каза: «Не! Не! Трижди не!»

Ти ни предупреждаваше да се пазим от неговата заблуда, ти пръв искаше да предпазиш от състраданието — не всички, не всекиго, а себе си и твоего рода.

Ти се срамуваш от срама на великия страдалец и наистина, когато казваш: «От състраданието се навдига голям облак, пазете се, о, вие, люде!»

— когато учиш: «Всички творци са сурови, всяка голяма любов стои по-горе от тяхното състрадание»: о, Заратустра, колко добре, ми се струва, си изучил ти знаменieto на времето!

Ала самият ти — пази дори самия себе си от своето състрадание! Защото мнозина са на път към тебе, много страдалци, съмняващи се, отчаяници, удавници, зъзнеци от мраз.

Предупреждавам те да се пазиш и от мене. Ти разгада моята най-добра, най-лоша гатанка, самия мене и що съм сторил. Аз познавам бравата, която те повали.

Ала той — той трябваше да умре: той гледаше с очи, които виждаха всичко, той виждаше бездните и най-потайните кътчета на човека, целия му скрит позор и уродливост.

Състраданието му не познаваше срам: той пропълзя в най-мръсните ми кътчета. Този свръхлюбопитен, свръхнатраплив, свръхсъстрадателен бог трябваше да умре.

Той виждаше винаги мене, на такъв свидетел аз исках да отмъстя или самият аз да не живея повече.

Богът, който виждаше всичко, също и човека: този бог трябваше да умре! Та човек не понася, щото такъв свидетел да живее!“

Така каза най-уродливият човек. А Заратустра се вдигна и се приготви да потегли на път, защото беше потресен чак до дъното на душата си.

„О, ти, неизразими човече — рече той, — предупреждаваш ме да не тръгна по твоя път. От благодарност за това аз пък ти препоръчвам моя. Ето там горе се намира пещерата на Заратустра. Пещерата ми е голяма и дълбока и има много кътчета. Там и най-скритият ще намери свое скривалище.

А досам нея има стотина бърлоги и дупки за влечуги, птици и бързокраки животни.

О, ти, низвергнати, низвергнал се сам от обществото, ти не желаш нали да живееш сред хората и състраданието на хората! Е, добре, тогава постъпи като мене! Така ще се поучиш и от мене: само дейният човек учи.

И преди всичко и най-напред говори с моите животни! Най-гордото животно и най-разумното — те могат и на двама ни да бъдат истински съветници!“

Тъй рече Заратустра и пое своя път, още по-замислен и по-бавно отпреди. Защото си задаваше много въпроси и нелесно се добираше до отговор.

„Колко беден е човек! — мислеше дълбоко в сърцето си той. — Колко уродлив, колко хъркащ, колко изпълнен с потаен срам!

Казват ми, че човек обичал себе си, о, колко голямо трябва да е това себелюбие! Колко много презрение се крие в това себелюбие!

Също и този там е обичал себе си, както е и презирал себе си — един велик себелюбец, и той за мене е един велик себепрезрител!

Досега още не съм намерил никого, който да презира себе си по-дълбоко, също и това е извисяване. Уви! Неужели този е възвишеният човек, чийто зов чух?

Аз обичам великите презрители. Човекът обаче е нещо, което трябва да бъде превъзможнато!“

ДОБРОВОЛНИЯТ БОЖЕК

Когато Заратустра напусна най-уродливия човек, побиха го студени тръпки и той се почувствува самотен: защото много студени и самотни мисли го овладяха, така че и на крайниците му стана студено. Ала докато се катереше нагоре и се спускаше надолу, покрай зелени пасбища и запустели каменисти корита, където някога нетърпелив поток си е прокопавал легло, неусетно му стана по-топло и сърцето му заби по-весело.

„Какво става с мене? — се запита той. — Нещо топло и живо ме облъхва, то трябва да е някъде тук наблизо.

Вече не се чувствавам така самотен. Непознати спътници и побратими витаят около мен, топлият им дъх докосва душата ми.“

Ала когато се огледа и подири откъде идваше разтухата на неговата самотност, оказа се, че това бяха крави, струпани накуп на един висок рид. Тяхната близост и дъх бяха стоплили сърцето му. Тези крави обаче изглеждаше, че слушаха със затаен дъх някакъв говорещ човек и не обръщаха внимание на него, когато той се приближи. Ала когато стигна съвсем близо до тях, той различи съвсем ясно да говори човешки глас из средата на кравите. А те видимо бяха обърнали всички глави си към говорещия.

Тогава Заратустра се втурна бързо нагоре и разгони животните, защото се боеше, че тук е станало нещастие с някого, на когото състраданието на кравите мъчно би могло да помогне. Но той се излъга в предположението си, защото ето че там седеше на земята един човек и както изглеждаше, уговаряше животните да не се плашат от него — миролюбив човек и проповедник на планината, от чиито очи проповядваше самата добродетел.

„Що търсиш тук?“ — провикна се Заратустра с почуда.

„Що търся тук ли? — отвърна човекът. — Същото, което търсиш и ти, о, смутителю на спокойствието, сиреч щастие на земята.

От тези крави тук аз искам да се науча на щастие.

Защото знаеш ли, вече половин сутрин аз ги увещавам и тъкмо се готвеха да ми дадат отговор. Защо обаче ти им попречи?

И тъй, ако ние не направим завой и не станем като кравите, няма да влезем в царството небесно. От тях ние трябва да научим едно-единствено нещо, да преживяме.

И наистина, ако човек придобиеше целия свят и не се научеше на това единствено нещо — преживянето, що друго би му помогнало? Той няма да се отърве от своята скръб,

— от своята велика скръб, тя обаче се назовава днес: погнуса. Ала на кого ли днес сърцето, устата и очите не са пълни с погнуса? Също и твоите! Също и твоите! А погледни само тези крави.“

Тъй говореше проповедникът в планината и обърна погледа си към Заратустра, защото до този миг той гледаше с любов към кравите, ала изведнъж той се преобрази.

„Кой е тази, с когото говоря? — викна той уплашен и скочи от земята.

Това е човекът без погнуса, това е самият Заратустра — покорителят на великата погнуса, — това е окото, това е устата, тона е сърцето на самия Заратустра.“

И като говореше тъй, той целуна на оногова, комуто говореше, ръцете с преливащи от сълзи очи и се държеше като човек, комуто непредвидена е паднал от небето скъп дар и скъпоценност. А кравите гледаха всичко и се чудеха.

„Не говори за мене, о, чудни човече? Мили човече! — рече Заратустра и се бранеше от неговите нежности. — Говори по-напред за себе си! Не си ли ти доброволният божек, който нявга захвърли от себе си голямо богатство,

— който се срамуваше от богатството си и богатшите и избяга при бедните, за да им подари своето изобилие и сърцето си? Ала те не го приеха.“

„Ала те не ме приеха — рече доброволният божек. — Та ти знаеш това. И накрая аз отидох при животните и при тези крави.“

„Тук ти се научи — прекъсна го Заратустра — колко по-трудно е да дадеш както трябва, отколкото да вземеш както трябва и че за да даряваш добре, се изисква изкуство, и то последното, най-хитро майсторско изкуство на добротата.“

„Особено в днешно време — отвърна доброволният божек, — именно днес, когато всичко низко е станало бунтовно и плахо и надменно по своему: сиреч по нрава на тълпата.

Защото ударил е часът — та ти знаеш това сам — за големия пагубен, дълъг, муден бунт на тълпата и робите: расте ли, расте той!

Сега тълпата се бунтува от всяко добротворство и дребни подаяния. Свръхимотните би трябвало да бъдат нащрек!

Който днес подобно на тумбеста бутилка капе от прекалено тясно гърло — на такива бутилки днес с удоволствие счупват гърлата.

Хищническа алчност, жлъчна завист, стръвна жажда за отмъщение, гордост на тълпата: всичко това ми се хвърли в очите. Не е вярно, че нищите са блажени. Царството небесно е на кравите.“

„А защо не на богатите?“ — запита Заратустра лукаво, докато отпъждаше с ръка кравите, които душеха доверчиво миролюбца.

„Защо ме изкушаваш? — възрази този. — Самият ти знаеш по-добре това от мене. Та кое ме тласкаше към най-бедните, о, Заратустра? Не беше ли погнусата от нашите най-богати люде?

— от каторжниците на богатството, които събират печалбата си от всяка смет, със студени очи, похотливи мисли, от тая сбирщина, що вони чак до небесата,

— от тая позлатена лъжлива тълпа, чиито бащи са били крадци или лешояди, или вехтошари, раболепни към жените, похотливи, забравили — всички те не се различават много от курвите.

Тълпа горе, тълпа долу! Що е днес още «беден» и «богат»? Тази разлика забравих аз — па побягнах оттам, все по-далече и по-далече, докато дойдох при тези крави.“

Тъй говореше миролюбецът и се задъхваше и потеше при думите си, та кравите отново се почудиха. А Заратустра продължаваше да го гледа с усмивка на лицето, докато той говореше тъй безпощадно, и поклащаше от време на време мълчаливо глава.

„Ти вършиш насилие над себе си, о, проповедниче на планината, когато употребяваш такива сурови думи. На такава суровост устата ти не е способна, нито очите ти.

И както ми се струва, дори и самият ти стомах: той не понася такъв гняв и омраза и пенлива ярост. Стомахът иска по-нежни неща: ти не си стръвно животно.

По-скоро ми изглеждаш тревопасно и кореноядец. Може би дъвчеш зърна. Сигурно избягваш насладата от месна храна и обичаш меда.“

„Отгатна правилно — отвърна доброволният божек с облекчено сърце. — Аз обичам меда и дъвча зърна, защото търсах онова, което е приятно на вкуса и прави дъха чист:

— също и онова, за което е потребно дълго време, катадневна работа за устата на кротки люде без работа и лентяи.

Най-далек, несъмнено, стигнаха естествено кравите, те си изнамериха преживянето и излежаването на слънце. Все още те се въздържат от всякакви тежки мисли, които надуват сърцето.“

„Отлично — рече Заратустра, — ти би трябвало да видиш и моите животни, моя орел и змията ми — никъде по света няма вече равни днес на тях.

Ето, виж, там води пътят към моята пещера: бъди тази нощ неин гост. И разговаряй с моите животни за щастието на животните,

— докле аз самият се завърна у дома. Защото сега ме зове вик за помощ бързо далеч от теб. Ще намериш при мене също и пресен мед, леденосвеж златист мед от пчелни пити, яж от него!

А сега сбогувай се бързо с кравите си, о, ти, чудни човече! Приятни, мили човече! Колкото и да ти е тежка раздялата, защото те са твоите най-горещи приятели и наставници!“

„С изключение на едного, когото аз обичам още повече — отговори доброволният божек. — Самият ти си добър, дори и по-добър от крава, о, Заратустра!“

„Махни се, махни се от мене! Ти, коварен ласкателю! — извика Заратустра със злост. — Защо ме покваряваш ти с такива хвалби и медени думи на ласкателство?“

„Махни се, махни се от мене!“ — се провикна той още веднъж и замахна с тоягата си по нежния божек. Ала този бързо избяга от него.

СЯНКАТА

Но едва-що бе избягал доброволният божек и Заратустра отново бе останал сам със себе си, когато чу зад гърба си нов глас. Той викаше: „Стой, Заратустра! Почакай де! Аз съм, о, Заратустра, аз, твоята сянка!“ Ала Заратустра не се спря, защото го връхлетя ненадейна досада от големия наплив и навалица в неговите планини. „Къде отлетя моята самота? — се запита той. — Наистина това вече е прекалено много за мене: та планината гъмжи от хора моето царство не е вече от този свят, имам аз нужда от нови планини.

Моята сянка ли ме вика? Какво ме е грижа за нея? Нека ме гони! Аз ще избягам и от нея!“

Тъй рече Заратустра на сърцето си и търти на бяг. Ала сянката му зад него го последва, така че се оказаха трима души, които бягаха един след друг, именно: най-напред доброволният божек, после — Заратустра, а най-подир — сянката му. Не след дълго обаче Заратустра осъзна глупостта си и на един дъх се отърси от всякаква досада и тегота.

„Как — си каза той, — нима от край време не са ставали при нас, старите пустинници и светци, най-смешните неща?

Наистина моята глупост е порасла високо в планината. Сега чувам аз шест стари нозе на безумци да топуркат тук едни след други!

Нима Заратустра трябва да се бои от една сянка? Пък освен това тя има, струва ми се, и по-дълги крака от мене.“

Тъй рече Заратустра със смях в очите и сърцето, спря се и бързо се обърна — и ето че за малко не катурна своята следовница, сянката си, на земята: толкова близко до него го следваше тя по петите, а и толкова слаба беше. Защото когато той я измери с очи, уплаши се като пред някой внезапен призрак: толкова тънка, потъмняла, куха и немощна изглеждаше тази негова следовница.

„Коя си ти? — запита Заратустра буйно. — Що правиш тук? И защо се назоваваш моя сянка? Не ми се нравиш ти!“

„Прости ми — отговори сянката, — че това съм аз. И ако не ти се нравя, отлично, Заратустра. За това похвалявам тебе и добрия ти вкус!

Аз съм пътник, който много често те е следвал по петите. Винаги на път, ала без цел, дори и без дом: така че малко наистина ми липсва, за да бъда вечният евреин, а именно, че не съм нито вечен, нито пък евреин.

Как? Нима трябва винаги да бъда на път? От всеки навей на вятъра разпиляван, тласкан, гонен? О, земя! Ти стана за мене много валчеста!

На всяка повърхност съм седял вече, подобно на уморен прах спях върху огледала и стъкла на прозорци, всичко взема от мене, а нищо не ми дава, аз изтънявах все повече — приличам вече на сянка.

Ала след тебе, о, Заратустра, аз летях и вървах най-продължително и макар да се криех от тебе, все пак аз бях твоя най-добра сянка: където и да седнеше ти, аз също сядах там.

С тебе пребродих аз най-далечните, най-студените светове, подобно на призрак, който доброволно пробягва по зимни покриви и снегове.

С тебе се стремях към всичко забранено, най-лошо, най-далечно и ако има нещо в мене, което може да се нарече добродетел, то е това, че аз не се побоях от никаква забрана.

С тебе аз разруших това, което моето сърце нявга е почитало, всички гранични камъни и капища съборих, най-опасни желаня гоних аз, наистина не остана престъпление, което да не опитах веднъж.

С тебе се отучих да вярвам в думи и ценности и големи имена. Когато дяволът сменя кожата си, не отпада ли тогава също и неговото име, защото и то е кожа. Може би и самият дявол е кожа.

«Нищо не е истинно, всичко е позволено» — тъй се утешавах аз вътре в себе си. Гмурках се в най-студените води с глава и сърце. Ах, колко често стоях аз там поради това гол като червен рак!

Ах, къде изчезна цялата доброта и целият срам, й цялата вяра в добрите люде? Ах, къде отлетя лъжливата невинност, която притежавах някога, невинността на добрите люде и на техните благородни лъжи?

Наистина твърде често следвах аз истината по самите й пети, тогава тя се изстъпваше пред мене.

Понякога си въобразявах, че лъжа, а ето че тъкмо тогава улучвах истината!

Премного неща ми се изясниха, сега вече нищо не ме интересува. Нищо вече не живее, което обичам — как бих могъл тогава да обичам и самия себе си?

«Да живея, както аз желая, или никак да не живея»: тъй искам аз, тъй иска също и най-големият светец. Ала уви! Какво желание имам аз още?

Имам ли аз още някаква цел? Пристани, към които се носи моята платноходка?

Попътен вятър ли? Ах, само този, който знае къде пътува, знае също кой вятър е благоприятен и негов попътен вятър.

Какво ми е останало още? Едно уморено и дръзко сърце, непостоянна воля, треперливи криле, прекършен гръбнак.

Това търсене на свой дом, о, Заратустра, ти знаеш много добре, това търсене беше моето изпитание, то ще ме погуби.

— Къде е моят дом? За него разпитвам аз и го търся и го търсих, но не го намерих. О, това вечно навсякъде, о, това вечно никъде, о това вечно — напусто!“

Тъй говореше сянката и лицето на Заратустра се удължаваше при нейните думи. „Ти си моята сянка“ — промълви той най-сетне с тъга.

„Твоята опасност не е малка, о, ти, свободен дух и пътниче! Ти прекара лош ден, гледай да не настъпи за тебе още по-лоша вечер!

На такива скитници като тебе дори и затворът би им се сторил блаженство. Виждал ли си ти някога как спят престъпниците зад решетките? Те спят спокойно, те се радват на новата си сигурност зад заключените врати.

Пази се накрая да не те плени някоя тесногръда вяра, някоя сляпа, заблудна мания! Сега тебе те прелъстява и съблазнява всяко нещо, което е тесногръдо и правоверно.

Ти загуби целта си. О, тежко ти! Как ще прежалиш и превъзмogneш тази загуба? А заедно с нея си загубил и пътя си!

О, беден скитниче, мечтателю, о, ти морна пеперудо! Искаш ли тази вечер да намериш отдих и подслон? Тогава върви горе, в моята пещера!

Ето там води пътят за моята пещера. А сега аз бързо ще се отделя от тебе. Сякаш ляга вече сянка върху мене.

Аз искам самичък да вървя, за да стане отново светло около мене. Затова ще трябва още дълго да се държа бодро на краката си. А

довечера у дома — ще се танцува!“
Тъй рече Заратустра.

ПО ПЛАДНЕ

И Заратустра все вървеше и вървеше и вече не срещаше никого, и беше самичък, и все отново намираше себе си и се радваше и се опиваше от самотата си, и мислеше за хубави неща — по цели часове. По пладне обаче, когато слънцето стоеше точно над главата му, Заратустра мина покрай едно старо криво и чворесто дърво, обгърнато отвсякъде и скрито от самото себе си от щедрата любов на една лоза. По нея висяха множество кехлибареножълти гроздове примамливо за погледа на пътника. Тогава му се поиска да утоли малко жаждата си и да си откъсне един грозд. Ала едва протегнал ръка към него, прищя му се още по-неудържимо нещо друго: да се изтегне под дървото в часа на знойното пладне и да поспи.

Така и направи. И щом легна на земята, в безмълвието и тайнствената тишина на пъстроцветната трева, той вече забрави своята малка жажда и заспа. Защото според поговорката на Заратустра: едното е по-необходимо от другото. Само че очите му останаха отворени, тъй като не можеха да се наситят да гледат и да облажават дървото и любовта на лозата. Но в просъница Заратустра рече тъй на сърцето си:

„Тихо! Тихо! Не стана ли ей сега светът съвършен! Що става с мене?

Сякаш нежен зефир невидимо танцува по гладкото като мрамор море, плъзга се леко като перце: така сънят танцува по мене.

Той ми не затваря очите, не приспива душата ми. Лек е той, наистина лек като перце.

Той ме увещава, не зная как, той докосва душата ми с милваща ръка, той ме покорява. Да, той принуждава с милувката си душата ми да се изтегне:

— колко дълга и морна става тя, моята чудна душа! Да не би да я е спогодила вечерта на някой седми ден тъкмо на пладне? Дали не е скитала тя вече прекалено дълго блажена сред хубави и зрели неща?

Тя се изтяга по дължина — все по-дълго и по-дълго! Тя лежи безмълвно, моята чудна душа. Премного добро е вкусила вече тя, тази

златна тъга я потиска, тя смръщва устните ѝ.

Като кораб, който навлиза в своето най-тихо пристанище — сега той се опира на земята, уморен от дълги странствувания в несигурни морета. Не е ли земята по-вярна?

Когато такъв кораб пусне котва, той любовно се притиска към сушата — достатъчно е само един паяк от сушата да изпреде паяжината си до него. Тогава не са нужни по-яки въжета.

Подобно на такъв морен кораб в най-тихо пристанище и аз си отпочивам тъй сега близо до сушата, верен, доверчив, изпълнен с очакване, привързан към нея с най-тънки нишки.

О, щастие! О, щастие! Искаш да запееш ли, о, моя душа! Ти лежиш в тревата. Ала сега е потайният тържествен час, когато никой овчар не надува своята цафара.

Имай страх! Пладнешки зной спи над ливадите. Недей пя! Тихо! Светът е съвършен.

Недей пя, о, полска птичко, о, моя душа! Недей дори тананикай! Та виж — каква тишина! Старата планина спи, тя си мърда устните: не пие ли тя тъкмо сега капка щастие,

— една стара потъмняла капка златно щастие, златисто вино? То се разлива по нея, нейното щастие се смее. Тъй се смее бог! Тихо!

За щастиято, колко малко е нужно вече за щастиято! Тъй говорех аз някога и се мислех за умен. А всъщност това е било богохулство: сега разбрах това. Умни глупци приказват по-добре.

Тъкмо най-малкото, най-тихото, най-лекото — прошумоляване на гущер, лек полъх, плясъкът на криле, кратък миг — малкото създава същността на най-доброто щастие. Тихо!

Що става с мене? Слушай! Дали отлетя времето? Не падам ли? Не съм ли паднал аз? Слушай! В кладенеца на вечността?

Що става с мене? Тихо! Убоде ме — уви — в сърцето. В сърцето ли? О, разбий се, разбий се, сърце, след такова убождане!

Как? Не стана ли светът тъкмо сега съвършен? Кръгъл и зрял? О, златен кръгъл обръч! — Накъде лети той? Тичам ли аз подир него? Хвър!

Тихо...“ (Тук Заратустра се отпусна и почувствува, че спи.)

„Стани! — рече той на себе си. — О, ти сънливецо! О, пладнешки сънливецо! Хайде, размърдайте се, стари нозе! Време е, отдавна вече е време, предстои ви немалък път.

Отспахте си вече, и то немалко! Цяла половин вечност. Хайде, ставай, мое сърце. Колко време ти трябва сега, след толкова сън, истински да се пробудиш?“

(Ала той сега заспа отново и душата му се бунтуваше против него и се бранеше и си легна повторно.)

„Та остави ме! Не стана ли светът тъкмо сега съвършен! О, златно валчесто кълбо!“

„Ставай — рече Заратустра — Ти, малка крадло, ти, лентяйке! Как? Нима още ще се изтягаш и прозяваш, още ли ще въздишаш и падаш в дълбоки кладенци?“

Та коя си ти? О, моя душа!“ (Тук той се изплаши, защото един слънчев лъч падна от небето върху лицето му.)

„О, небе над мене — каза той с въздишка и седна полуизправен, — гледаш ли ме ти? Вслушваш ли се в моята чудна душа?“

Кога ще изпиеш ти тази капка роса, паднала над всички земни неща — кога ще изпиеш тази чудна душа,

— кога, кладенецо на вечността, о, ведре страхотна пладнешка бездно! Кога ще погълнеш ти отново моята душа!“

Тъй говореше Заратустра и се изправи от ложета си под дървото като от някакво неизпитано дотогава опиянение: а слънцето стоеше все още в своя зенит точно над главата му. От това някой би могъл с право да заключи, че Заратустра тогава не бе спал дълго време.

ПРИВЕТСТВИЕТО

Беше вече късно следпладне, когато Заратустра подир дълго и напразно търсене и кръстосване насам-натам се завърна отново в пещерата си. Ала когато спря пред нея, на не повече от двадесет крачки разстояние, тогава се случи това, което той най-малко очакваше сега: отново той чу мощния зов за помощ. И — чудо на чудесата! Този път зовът идеше от собствената му пещера. Но той беше продължителен многогърлен странен вик и Заратустра ясно разпозна, че се състоеше от много гласове. Доловен отдалече, той би могъл да звучи като вик от една-единствена уста.

Заратустра се спусна тогава към пещерата си и ето какво зрелище го очакваше след този многогласен хор. Защото там седяха струпани един до друг всички, с които бе разговарял през деня: кралят отдясно, кралят отляво, старият магесник, папата, доброволният божек, сянката, добросъвестникът на духа, тъжният прорицател и магарето. А най-уродливият човек си беше турил корона на главата и бе препасал два пурпурни пояса, тъй като подобно на всички грозни хора обичаше да се труфи и докарва. А посред това опечалено общество седеше орелът на Заратустра, настръхнал и развълнуван, тъй като трябваше да отговаря на много въпроси, за които неговата гордост нямаше отговор. А мъдрата змия висеше около шията му.

Всичко това Заратустра възприе с голямо учудване, но след това разгледа поотделно всеки един от гостите си с благосклонно любопитство, надникна в душите им и отново го изпълни учудване. През това време гостите се вдигнаха от местата си и зачакаха със страхопочит Заратустра да заговори. А Заратустра рече тъй:

„О, отчаяни люде! Вие, странни люде! Аз чух вашия зов за помощ! И сега зная също къде трябва да търся този, когото днес напусто дирих: възвишения човек!

Той седи в моята собствена пещера, възвишеният човек! Ала защо се чудя! Та не го ли примамих самият аз при мене с медени жертви и хитри съблазнителни призиви на моето щастие?

Но на мене ми се струва, че не подходите за такова едно общество, вие взаимно настройвате сърцата си тъжно, о, вие, зовящи за помощ, когато седите тук заедно, нали? Трябва първо да дойде тук друг някой,

— някой, който ще ви накара отново да се смеете, някой добър, весел шегобиец, някой танцувач, забавен веселяк и луда, глава, някакъв стар глумец — е, как ви се струва?

Простете ми, вие, отчаяници, че аз ви говоря с такива прости думи, недостойни наистина за такива високи гости! Ала вие се досещате кое вдъхва дързост на сърцето ми,

— вие самите предизвиквате това и вашият вид, простете ми! Защото всеки става дързък при вида на един отчаян човек. Да утешава някой отчаян човек — за тази задача всеки смята себе си достатъчно силен.

На мене самия вие вдъгнахте тая сила — великолепен дар, мои високи гости! Порядъчен дар от гости. Хайде, не ми се сърдете, че сега аз на свой ред пак ви предлагам своя.

Това тук е мое царство и мое господарство: но за тази вечер и тази нощ нека моето да е и ваше. Моите животни нека ви прислужват, а моята пещера нека ви бъде място за отдих!

При мене, в моя дом и край моите животни никой не бива да изпада в отчаяние, в своя ловен участък аз закрилям всекиго пред неговите диви животни. И първото, което ви предлагам в дар, е: безопасност!

А второто е: моя малък пръст. А хванете ли един път него, вземете и цялата ми ръка, така да е! А и сърцето ми на това отгоре! Добре ми дошли, добре дошли в моя дом, скъпи гости!“

Тъй рече Заратустра и се засмя от обич и злост. Подир това приветствие гостите се поклониха втори път и замълчаха почтително, а кралят отдясно му отговори от тяхно име.

„По начина, о, Заратустра, по който ни предложи ръка и приветствие, ние опознахме в твое лице Заратустра. Ти унизи себе си пред нас: току-речи, ти оскърби нашата почит:

— ала кой би бил в състояние подобно на тебе да се себеунижи с такава гордост? Това вдъхва кураж на самите нас, то е балсам за нашите очи и нашето сърце.

Единствено само за да видим това, ние охотно бихме се изкачили на още по-високи планини от тази планина. Ние дойдохме именно като любители на гледки, а сега искаме да видим що връща на замъглени от печал очи блясъка.

И ето че секна вече всякакъв наш зов за помощ. Мисълта и сърцето ни са вече открити и възхитени. Само малко нещо липсва: и куражът ни ще стане дързък.

Нищо, о, Заратустра, не вирее по-буйно на земята от възвишена мощна воля. Тя е нейното най-красиво растение. Цялата гледка се разхубавява от едно такова дърво.

На пиния оприличавам аз, о, Заратустра, човек, израсъл като тебе: строен, мълчалив, крепък, самотен, от най-добро гъвкаво дърво издялан, великолепен,

— а накрая извисяващ нашироко яки зелени стволи над своето владение, поставящ мощни въпроси на ветрове и бури и на всичко, що битува във висините,

— още по-мощно отговарящ — повелител, победоносец, о, кой не би се изкачил на високи планини, за да види такива растения?

Тук, под твоето дърво, Заратустра, и най-мрачният, несретникът се разведрява, твойт вид вдъхва покой на неспокойния, изцелява сърцето му.

И наистина към твоята планина и твоето дърво са обърнати днес много очи: голям копнеж изпълва сърцата и не един и двама се научиха да питат: «Кой е Заратустра?»

И всеки, комуто си капвал когато и да било в ухото своята песен и своя мед, всички стълпници, отшелници, пустинници, живеещи по двойки, заговориха отведнъж на сърцето си:

«Жив ли е още Заратустра? Не си струва да живее човек повече. Всичко е еднакво. Всичко е напразно: или — ние трябва да живеем със Заратустра!»

«Защо не идва този, който толкова отдавна възвести идването си?» Така питат мнозина. Самотата ли го погълна? Или може би ние трябва да отидем при него?

Сега често се случва, че самата самота прогнива и рухва подобно на гробница, която не може да задържа повече мъртвците си. Навсякъде се срещат възкръснали люде.

Сега вълните се издигат все по-високо и по-високо, о, Заратустра, около твоята планина. И колкото и да е висока твоята висина, мнозина трябва да се издигнат до тебе: твоят чълн не ще се заседи дълго на суша.

И това, че ние, отчаяните, дойдохме сега в твоята пещера и вече не изпадаме в отчаяние, е само знак и поличба за това, че по-добри от нас са на път към тебе,

— защото сам той е на път към тебе — онзи, който е последна останка от бога сред хората, сиреч всички хора на великия копнеж, на голямата погнуса, на голямата досада,

— всички онези, които не искат да живеят или които ще се научат отново да се надяват — или които ще се научат от тебе, о, Заратустра, на великата надежда!“

Така каза кралят отдясно и посегна към ръката на Заратустра, за да я целуне, ала Заратустра отказа да приеме този знак на почит и се отдръпна стъписан и мълчалив и пренесен сякаш в недостижими далечини. Подир малко обаче той беше отново между гостите си, гледаше ги с ясни, изпитателни очи и рече:

„Мили мои гости, о, вие, възвишени хора, бих желал да поприказвам ясно и разбрано — по немски — с вас. Не вас очаквах аз тук в тези планини.“

(„По немски, ясно и разбрано ли? Боже, смили се“ — промълви кралят отляво встрани. — „Личи си, той не познава миличките немци, този мъдрец от Изток!

Ала сигурно иска да каже: «по немски и грубо» — така да е! За днешно време това още не е най-лошият вкус!“)

„Нека всички заедно да сте наистина възвишени хора — продължи Заратустра — ала за мене вие не сте достатъчно високи и силни.

За мене, сиреч: за неумолимото, което мълчи вътре в мене, ала невинаги ще продължава да мълчи. И ако вие ми принадлежите, все пак не ми принадлежите като моята дясна ръка.

Който стои на болни и крехки крака подобно на вас, той именно иска преди всичко — все едно дали знае това, или го скрива от себе си — да бъде щаден.

Ръцете си и краката си обаче аз не щадя, аз не щадя моите воители: как бихте могли да бъдете вие годни за моята война?

С вас аз бих си проиграл и всяка победа. Не един от вас би вече паднал, още щом чуеше гръмливото тремоло на барабаните ми.

А освен това вие не сте за мене достатъчно красиви и благородни. Аз употребявам чисти, гладки огледала за моите учения: а върху вашата повърхност се разкривява дори и моят собствен образ.

Вашите рамене потиска не едно бreme, не един спомен; не едно зло джудже се гуши във вашите скрити кътчета. Има дори скрита тълпа у вас.

И дори да сте вие високи и от по-високо потекло, много неща у вас са изкривени и безформени. Няма ковач по света, който да би ви прековал както трябва по моя вкус.

Вие сте само мостове: нека по-високи минат по вас на отвъдния бряг! Вие означавате стъпала. Затова не се сърдете на онзи, който ще се изкачи по вас към своята висина!

От вашето семе може би един ден да израсне за мене моят истински син и съвършен наследник, ала това е още далече. Самите вие не сте тези, които ще наследят моето имане и име.

Не вас очаквах аз тук в тези планини, не с вас ми е отредено за последен път да се спусна в долината. Само като знамение дойдохте вие при мене, че по-високи люде са вече на път към мене,

— не людете на великия копнеж, на великата погнуса, на великата досада и това, което вие назовавахте останка от бога,

— не! не! трижди не! Други очаквам аз тук в тия планини и няма да повдигна крак оттук без тях,

— по-високи, люде, по-мощни, по-победни, по-дръзновени, такива, които са съразмерно построени по тяло и душа: смеещи се лъвове трябва да дойдат!

О, гости мои, о, чудни люде! Нима още нищо не сте чули за моите чеда? И че са на път към мене?

Говорите ми за моите градини, за блажените острови, за хубавия ми вид — защо не ми говорите за тях?

Като дар за моето гостоприемство измолвам аз от вашата любов да ми разкажете за моите чеда. С това съм аз богат, заради това аз обеднях:

— що не бих дал аз, за да имам само едно: теза чеда, този жив кълн, тези дървеса на живота на моята воля и на моята най-върховна надежда!“

Тъй рече Заратустра и внезапно замлъкна сред речта си, защото го връхлетя копнежът му. От вълнението на сърцето си той затвори очи и уста. Също и всичките му гости мълчаха и стояха неподвижни и смаяни. Само старият магесник даваше знаци с ръце и жестове.

ТАЙНАТА ВЕЧЕРЯ

На това място именно пресече прорицателят приветствието на Заратустра и неговите гости: той се изстъпи напред като някой, който няма време за губене, хвана ръката на Заратустра и се провикна: „О, Заратустра!

Едно е по-необходимо от другото — тъй говориш самият ти, чудесно! Едно ми е сега по-необходимо, отколкото всичко друго.

Една дума тъкмо навреме: не ме ли покани самият ти на гощавка? А тук има мнозина, извървели дълъг път. Да не би да искаш да ни нахраниш с думи?

А и всички вие твърде много говорихте за измръзване, удавяне, удушване и други телесни неволи, ала нито един от вас не помисли за моята неволя, именно че може да умра от глад.“

(Тъй рече прорицателят. Когато чуха тези думи, животните на Заратустра се разбягаха уплашени на всички страни, защото знаеха, че всичко, което бяха натрупали през деня у дома, не ще стигне да насити глада дори само на прорицателя.)

„Като се включи в сметката и това, че може да умра от жажда — продължи прорицателят, — и макар да чувам вече да клокочи тук някъде вода подобно на мъдри речи, сиреч изобилно и неуморно, заявявам: аз искам вино!

Не всеки е като Заратустра роден водопиец. Пък и вода не подхожда за уморени и повехнали люде: на нас прилича вино — само то лекува бързо и мигом възстановява здравето!“

При този случай, когато прорицателят пожела вино, се обади и взе думата и кралят отляво, мълчаливият. „За вино — рече той, — взехме ние грижата — аз ведно с моя брат, краля отдясно, имаме достатъчно вино, цяло натоварено магаре. Така че нищо не липсва освен хляб.“

„Хляб ли? — възрази Заратустра и се засмя при това. — Тъкмо хляб пустинниците нямат. Ала човек не живее само с хляб, а също и с месо от тлъсти агнета, каквито имам две,

— нека ги заколят бързо и да ги сготвят с подправки от дъхави билки: тъй ги обичам аз. А не липсват също и корени и плодове, достатъчно вкусни дори за лакомци и чревоугодници. Има още и орехи и други гатанки за трошене.

Така в кратко време ще сготвим вкусно ястие. Само че който иска да яде, трябва да помогне да приготвим ястието, също и кралете. Защото при Заратустра дори и един крал може да бъде готвач.“

Предложението беше прието от всички на драго сърце, само доброволният божек се произнесе против месо и вино, и подправки.

„Я го ви лете тоя гуляйджи? Заратустра! — рече той шеговито. — Затова ли се оттегля човек в пещери и високи планини, за да урежда такива гощавки?

Сега естествено разбирам какво ни учеше той нявга: «Хвала на малката бедност!» и защо иска да премахне божеците.“

„Бъди в добро настроение — възрази му Заратустра. — Като мене запази навиците си, о, превъзходни човече, дъвчи своите зърна, пий своята вода, хвали кухнята си, стига само тя да те радва!

Аз съм закон само за своите, аз не съм закон за всички. Ала който е с мене, той трябва да има яки кости, а също тъй и леки нозе,

— да бъде изпълнен с желание за войни и празници, а не изпълнен с мрачни мисли, не празен фантазьор — трябва да бъде готов за най-трудното като за свой празник, да бъде здрав и читав.

Най-доброто принадлежи на моите и мене, и ако не ни се даде, ние сами си го вземаме: най-добрата храна, най-лазурното небе, най-мощните мисли, най-красивите жени!“

Тъй рече Заратустра, а кралят отдясно възрази: „Странно! Чул ли е някога човек такива умни мисли от устата на мъдрец?

И наистина най-странното у един мъдрец е, ако той на всичкото отгоре е дори умен, а не магаре?“

Тъй рече кралят отдясно и се чудеше. А магарето добави със зла умисъл към неговата реч: „И-А!“ Та това беше началото на дългата вечеря, наречена в анализите на историята „Тайната вечеря“. А през време на нея не се приказваше за нищо друго освен за възвишения човек.

ЗА ВЪЗВИШЕНИЯ ЧОВЕК

1.

Когато слязох за пръв път при хората, извърших глупостта на пустинник, най-голямата глупост, застанах на тържището.

И когато се обърнах с речта си към всички, всъщност не говорех никому. А надвечер мои събеседници бяха въжеиграчите И трупове. И самият аз бях кажи-речи труп.

С новия ден обаче ме осени и нова истина: тогава аз се научих да казвам: „Какво ме е грижа мене за тържището и за тълпата, и гълчавата на тълпата, и дългите уши на тълпата.“

О, вие, възвишени люде, поучете се на това от мене. На тържището не вярва никой във възвишени люде. И ако ви се поревне да говорите там, тогава на добър час! Тълпата обаче смигва: „Ние всички сме равни!“

„О, вие, възвишени люде“ — тъй смигва тълпата — „Няма възвишени люде, ние всички сме равни, човекът е човек, пред бога — всички ние сме равни!“

Пред Бога! Сега обаче умря този Бог. Ала пред тълпата ние не желаем да сме равни. О, възвишени люде, махнете се от тържището!

2.

Пред Бога! Сега обаче този Бог умря! О, възвишени люде, този Бог беше вашата най-голяма опасност.

Откакто той лежи в гроба, вие за пръв път възкръснахте. Едва сега ще настъпи великото пладне, сега едва възвишеният човек ще стане господар!

Разбрахте ли добре това слово, о, братя мои? Вие се изплашихте. Зашемети ли се сърцето ви? Пропаст ли зина пред вас? Адското куче ли ви залая тук?

Хайде! Напред! О, възвишени люде! Едва сега се замъчи планината да роди човешкото бъдеще. Бог умря: сега ние искаме свръхчовекът да живее!

3.

Най-загрижените люде питат днес: „Как да се съхрани човекът?“ Заратустра обаче пита едничък и пръв: „Как да се превъзмogne човекът?“

Сврѣхчовекът лежи на сърцето ми, той е моята първа и единствена грижа — а не човекът изобщо, не ближният, най-бедният, не най-страдащият, не най-добрият.

О, братя мои, това, което мога да обичам аз у човека, е, че той е преход и залез. И у вас има много неща, които ме карат да обичам и да се надявам.

Че сте презирали, о, възвишени люде — това ме кара да се надявам. Защото великите презрители са тъкмо и велики почитатели.

Че сте отчаяни — в това има много нещо, което заслужава почит. Защото не сте се научили как да се покорявате, не сте се научили на малките благоразумия.

Днес станаха именно малките хорица господари: всички те проповядват: покорство и скромност, и благоразумие, и прилежание, и съобразяване, и дългото „и-тъй-нататък“ на малките добродетели.

Всичко, що по произход е с женствена и ратайска душа и особено тълпата-от-кол-и-от-въже: това иска сега да бъде господар на цялата човешка съдба — о, погнуса! Погнуса! Погнуса!

То разпитва и не се уморява да разпитва: „Как може да се съхрани човек най-добре, най-дълго, по най-приятен начин?“ С това те са господарите на днешния ден.

Тия господари на днешния ден превъзможете, о, мои братя — тия малки хорица: те са най-голямата опасност за сврѣхчовека!

Превъзможете, о, възвишени люде, малките добродетели, благоразумия, дребните като песъчинки съображения, мравешкото суетене, „жалките удобства“, „щастieto на многолюдието“!

И по-скоро се отчайвайте, отколкото да се предавате. И наистина аз ви обичам за това, че вие не знаете днес да живеете, о, възвишени люде! Но тъкмо тъй вие живеете най-добре!

4.

Имате ли мъжество, о, братя мои? Сърцати ли сте? Не мъжество пред свидетели, а мъжество на пустинник, на орел, мъжество, което не вижда вече никой бог.

Студени души, мулета, слепци, пияници — не се назовават според мене сърцати. Сърце има, който знае, що е страх, но надмогва страха, който вижда пропастта, нос гордост.

Който вижда пропастта, но с орлови очи, който с орлови нокти хваща бездната — той има мъжество.

5.

„Човекът е зъл“ — тъй ми казваха за утеха всички най-мъдри люде. Ах, кам да важеше тази истина и за днес! Защото злината е най-добрата сила на човека.

„Човекът трябва да стане по-добър и по-зъл“ — така уча аз. Най-злото е потребно за най-доброто на свръхчовека.

Може би да е било добро за онзи Проповедник на малките люде, че е страдал и понесъл греха на човека. Аз обаче се радвам на големия грях като на своя голяма утеха.

Такова нещо обаче не се казва за дълги уши. И не всяка дума подхожда за всяка уста. Това са тънки, далечни неща: към тях не бива да посягат копита на овце!

6.

О, вие, възвишени люде, мислите ли, че аз съм тук, за да превръщам в добро това, което вие сте направили лошо?

Или че бих искал за в бъдеще да положа вас, страдалците, в по-удобно легло? Или да посоча на вас, скиталците, заблудените, неуморните катерачи по планините нови, по-достъпни пътеки?

Не! Не! Трижди не! Все повече и повече, все подобри и по-добри от вашия род трябва да погиват, защото животът ви трябва да става все по-лош и по-лош и по-труден. Само така

— само така израства човек до висината, където ще го улучи мълнията и срази: достатъчно високо за мълнията!

Към малкото, към продължителното, към далечното се стреми моята мисъл и копнежът ми, що ме е грижа вашата малка, честа, кратка неволя?

Според мене вие не сте достатъчно страдали! Защото вие страдате за себе си и все още не сте страдали заради човека. Бихте излъгали, ако твърдите обратното! Никой от вас всички ви не страда за това, за което страдах аз...

7.

За мене не е достатъчно мълнията да не поразява вече. Не желая да намеря гръмоотвод за нея. Тя трябва да свикне да работи за мене.

Моята мъдрост се наслоява вече отколе подобно на буреносен облак, тя става все по-спокойна и по-мрачна. Така прави всяка мъдрост, която трябва да роди един ден светкавици.

За днешните люде аз не искам да бъда нито светлина, нито да се наричам светлина. Тях аз искам да ослепя. Светкавице на моята мъдрост, избоди очите им!

8.

Не пожелавайте нищо свръх вашите възможности: има нелепа лъжливост у тия, които желаят нещо над своите възможности.

Особено ако желаят големи неща! Защото те събуждат недоверие към големите неща, тези изтънчени подправячи на пари и фокусници:

— докато един ден станат подправячи и пред себе си — кривогледи, съблазнителна отвън чревоядина, прикрити зад гръмки фрази, зад рекламната фасада на добродетели, зад блестящи лъжливи подвизи!

Предпазвайте се добре от тях, о, възвишени люде! Защото за мене няма днес нищо по-скъпоценно и по-рядко от честността.

Не е ли това „днес“ на тълпата? Тълпата обаче не знае що е велико и що е малко, що е право и що е честно: тя е невинно изкълчена душевно, тя лъже винаги.

9.

Имайте днес голямо недоверие, о, възвишени люде! О, сърцати люде! О, откровени люде! И пазете основанията си в тайна! Защото това „днес“ е на тълпата.

Онова, на което тълпата без основание се е научила някога да вярва, кой би могъл да го обори пред нея с основание?

И на тържището се убеждава с жестове. Основанията обаче правят тълпата недоверчива.

И ако там истината понякога е пожънвала победа, запитайте се с голямо недоверие: „Каква ли мощна заблуда е ратувала за нея?“

Пазете се вие също тъй и от учени люде! Те ви мразят, тъй като са безплодни! Те имат студени, пресъхнали очи, пред тях лежи всяка птица с оскубана перушина.

Такива се пъчат с това, че не лъжат: ала немоцта да лъжеш далече не е още любов към истината. Пазете се!

Да нямаш треска, далече не значи още да имаш познание! На застинали умове аз не вярвам. Който не умее да лъже, той не знае що е истина.

10.

Искате ли да се издигнете, разчитайте на собствените си нозе! Не допускайте да ви носят нагоре, не сядайте на чужди гърбове и глави!

Ама си се качил на кон? Препускаш сега чевръсто нагоре към целта си ли? Отлично, приятелю мой! Ала и твоят куц крак ли също е яхнал коня наред с тебе?

Когато стигнеш до целта си, когато скочиш от коня, тъкмо на своята висина, о, възвишени човече, ти ще се препънеш!

11.

О, вие, творци! Вие възвишени люде! Човек може да носи в утробата си само собствено дете!

Не позволявайте да ви увещаят, да ви предумат! Кой е вашият ближен? И макар да работите за „ближния си“, вие все пак не създавате за него! Отучете се от това „за“, о, вие, творци. Тъкмо вашата добродетел изисква от вас да не вършите нищо в името на „за“ и „заради“, и „защото“. Би трябвало да запушите ушите си за тези малки лъжливи думички.

Това „за ближния“ е добродетел само на малките хорица: там то се изразява така: „какъвто единият, такъв и другият“ и „ръка ръка мие“. Те нямат нито право, нито сила за вашето користолюбие!

Във вашето користолюбие, о, вие, творци, има предпазливост и предвидливост на бременна жена. Онова, което още никой не е съзрял с очи — плодът, приютява, закриля и храни цялата ваша обич.

А където е цялата ваша обич — при детето, — там е също и цялата ваша добродетел. Вашето дело, вашата воля е ваш „ближен“. Не позволявайте да ви внушават никакви лъжливи ценности!

12.

О, вие, творци, вие, възвишени люде! Който трябва да ражда, той е болен, а който е родил, е нечист.

Попитайте жените: човек не ражда, защото това му прави удоволствие. Болката кара квачки и поети да кудкудякат.

О, вие, творци, у вас има много нечистота. Тя се дължи на това, че е трябвало да станете майки.

Новородено дете, о, колко много кал е дошла заедно с него на света! Отдръпнете се настрана! А който е родил, трябва да се изкъпе и очисти душата си!

13.

Не бъдете добродетелни свръх силите си. И недейте изисква от себе си нищо невероятно!

Вървете по стъпките, оставени от добродетелта на бащите ви, как иначе вие бихте могли да се изкачите високо, ако не се изкачваше с вас волята на бащите ви?

А който желае да мине за пръв покорител, да гледа да не стане последен! И където са пороците на вашите бащи, не се стремете да се представяте за светци!

А чиито бащи са имали връзки с жени и са обичали силни вина и диви свине, как биха изглеждали те, ако изискваха от себе си целомъдрие?

Би било наистина безумие! Много по-редно би ми се струвало наистина, ако такъв един човек е съпруг на една, две или три жени.

И ако той основеше свещени обители и окачеше над портите надпис: „Път към светеца“, все пак аз бих възразил: Защо? Та това е ново безумие!

Той си е основал сам затвор и прибежище: да му е честито! Ала аз не вярвам в това!

В самотата продължава да расте това, що човек е донесъл със себе си в нея, дори и вътрешният скот. По тази причина мнозина избягват самотата.

Имало ли е досега на земята нещо по-скверно от пустинници светци? Около тях е вилнеел свободно не само дяволът, а също така и нерезът.

14.

Наплашени, засрамени, несръчни, подобни на тигър след несполучлив скок, така, о, възвишени люде, ви виждах аз често да се отдръпвате крадешком в страни. В един хвърлей на зарове щастието ви измени.

Ала що от това, о, играчи на зарове! Вие не сте се научили да играете, както е редно да играе и да се подиграва човек. Не седим ли ние винаги на голямата маса за подигравки и комар?

И ако не сте сполучили във великото, следва ли от това, че самите вие сте несполучливи създания? И ако вие сте несполучливи създания, несполучлив ли е поради това и човекът? Ако ли пък и човекът е несполучлив, е тогава, тъй да е!

15.

Колкото от по-горен разред е нещо, толкова по-рядко излиза сполучливо. Вие, о, възвишени люде, не сте ли вие всички несполучливи създания?

Не губете дух, какво значение има това? Колко много е още възможно? Приучете се да се смеете сами над себе си, както трябва да се смее човек.

А и какво чудно има в това, че сте несполучливи, полусполучливи, о, полусломени люде! Не намира ли и не хлопа ли на вратата у вас човешкото бъдеще?

Човешкото най-далечно, най-дълбоко, най-звездно-високо, неговата чудовищна мощ: нима всичките тези неща не предизвикват общ кипеж във вашето гърне?

А и какво чудно има в това, че някое гърне не издържа на този кипеж и се пръсва? Приучете се да се смеете сами над себе си, както трябва да се смее човек! О, вие, възвишени люде, о, колко много неща са още възможни!

И наистина колко много нещо е излязло сполучливо. Колко е богата тази земя с малки добри съвършени неща, е напълно сполучливи неща!

Сложете малки добри съвършени неща около себе си, о, вие, възвишени люде! Златната им зрялост изцелява сърцето. Съвършеното учи да се надяваш.

16.

Кое е било тук — на земята — досега най-големият грях? Не беше ли словото на тоя, който рече: „Горко на тия, които тук се смеят!“

Не е ли намерил самият той тук на земята никакви основания за смях? Тогава той просто е търсил зло. Дори едно дете намира тук основания.

Той не е обичал достатъчно: иначе щеше да обича и нас, смеещите се! Но той ни мразеше и ни се присмиваше. Ридания и скърцане със зъби ни предвещаваха той.

Трябва ли човек да проклина там, където не обича? Струва ми се, това е белег на лош вкус. А точно тъй правеше той, този безкомпромисник! Той произхождаше от тълпата.

И самият той не обичаше достатъчно: иначе би се по-малко сърдил, че не го обичат. Всяка голяма обич изисква не обич: тя изисква нещо повече.

Отдръпнете се от пътя на всички такива безкомпромисници! Те са бедна болна порода люде, те са рожба на тълпата. Те са врагове на този живот, гледат с лошо око на тази земя.

Отдръпнете се от пътя на всички такива безкомпромисници! Те имат тежки нозе и душни сърца: те не умеят да танцуват. И как ли наистина земята за такива би могла да бъде лека!

17.

Изгърбени стигат всички добри дела към целта си. Подобно на котки те извиват гръб, те мъркат в предчувствие на своето щастие — всички добри неща се смеят.

Стъпките издават дали някой върви по своя път: та вижте мене как вървя! Ала който се приближава към целта, си, той танцува.

И наистина аз не съм станал статуя, още не стоя аз там неподвижен, окаменял, един стълб. Аз обичам бързия ход.

И макар по земята да има още тресавища и дълбока печал, който притежава леки нозе, все пак се плъзга по тинята и танцува като по пометена пързалка.

Извисете сърцата си, братя мои, високо! Още по-високо! Не забравяйте и нозете! И нозете си издигнете, о, вие, отлични танцовачи, а още по-добре изправете се на главите си!

18.

Този венец на смеещия се, тоз венец от рози: аз самият увенчах главата си с него, аз самият назовах смеха си свещен, не намерих днес друг достатъчно силен да стори това.

Заратустра танцувачът, Заратустра безтегловният, който размахва криле, готов всеки миг да полети, приветстващ всички птици, готов за полет, блажен лекомисленик.

Заратустра прорицателят, Заратустра, който осмива с истината, въоръжен с търпение, не безкомпромисникът, а който обича подскоците встрани: аз самият положих този венец на главата си.

19.

Извисете сърцата си, братя мои, високо! Още по-високо! Не забравяйте и нозете! И нозете си издигнете, о, вие, отлични танцовачи, а още по-добре изправете се на главите си!

В щастиято също има тромави животни, има поначало животни, с тромави крака. Странно се измъчват те подобно на слон, който се мъчи да се изправи на главата си.

Ала по-добре е да си побъркан от щастие, отколкото да си побъркан от нещастие, по-добре да танцуваш тромаво като мечка, отколкото да куцаш. И тъй научете тази мъдрост от мене: също и най-лошото нещо има две добри обратни страни,

— също и най-лошото нещо има добри нозе за танц: та научете се сами вие, о, добри възвишени люде, да заставате на своите истински крака!

Та отучете се в замяна на това да изпадате в меланхолия и всякаква печал на тълпата! О, колко печални ми се струват днес още палячовците на тълпата! Но „днес“ принадлежи на тълпата.

Постъпвайте като вятъра, когато той се навдига от своите планински усойни дебри, по своята собствена свирка той желае да танцува. Моретата тръпнат и подскачат под неговите нозе.

Хвала на този добър, необуздан дух, който дава криле на магаретата, който дои лъвиците, който връхлита като вихър всяко „днес“ и всяка тълпа,

— който е враг на всички цъфнали бодили и дребнави буквоеди и на всички повехнали листа и плевели; хвала на този див, добър свободен дух на вихър, който танцува по тресавища и скърби като по морави!

Хвала на тоя дух, който мрази охтичавите кучета на тълпата и всяко недъгаво мрачно котило, на тоя дух на всички свободни духове, смеещата се буря, която пръска прах в очите на всички черногледци и гнойници!

О, вие, възвишени люде, вашето най-лошо е в това: ни един от вас не се е научил да танцува, както трябва да се танцува — да танцува високо над главата си! Какво значение има, че сте несполучливи създания!

Колко много е още възможно! Затова се научете да се смеете високо над главите си! Извисете сърцата си, о, вие, отлични танцовачи — високо, още по-високо! И не забравяйте също и веселия смях!

Този венец на смеещия се, този венец от рози: на вас, о, братя мои, хвърлям този венец! Смеха назовах свещен! О, вие, възвишени люде, научете се да се смеете!

ТЪЖНА ПЕСЕН

1.

Когато говореше тъй, Заратустра стоеше близо до входа на пещерата си: след последните слова обаче той се измъкна от своите гости и за кратко време избяга на открито.

„О, чисти благоухания около мене“ — се провикна той, — о, свещена тишина околоръст! Ала къде са моите животни? Елате насам! Ела ти, мой орльо, и ти, моя змийо!

Я ми кажете, о, мои животни: всички тези възвишени люде заедно, не издават ли те лоша миризма? „О, чисти благоухания около мене! Едва сега разбирам и чувствавам, мои животни, колко много ви обичам.“

И още веднъж Заратустра рече: „Аз ви обичам, мои животни!“ А орелът и змията се притиснаха към него, след като той изрече тези думи, и издигнаха взор към него. Така те стояха безмълвно тримата един до друг и дишаха, и гълтаха заедно чистия въздух. Защото тук, на открито, въздухът бе по-добър, отколкото в пещерата при възвишените люде.

2.

Ала едва Заратустра бе напуснал пещерата си, ето че старият магесник се надигна, огледа се лукаво наоколо и каза: „Той излезе!

И преди още да ви погъделичкам, и аз, подобно на него, о, възвишени люде, с това похвално и ласкателно име — вече ме облада моят зъл измамник дух и чародеен дух, моят меланхолен дявол,

— най-върл враг на този Заратустра: простете му това! Сега той иска да чародействува пред вас, тъкмо сега е настъпил неговият час; напусто се боря аз с този зъл дух.

Към всички вас, каквито и почести да бихте си въздавали с думи — все едно дали се назовавате «свободни умове» или «праведници», или «покаяници на духа», или «освободените от оковите», или «великите ковчежници»,

— към всички вас, които страдате подобно на мене от великата погнуса, от която умря старият Бог, а още никакъв нов бог не лежи в люлка и пелени — към всички вас моят зъл дух и чародеен дявол е благосклонен.

Аз ви познавам, о, възвишени люде — познавам и този нечестивец Заратустра, когото мимо волята си обичам, често той ми се струва подобен на красива маска на светец,

— подобен на някакъв нов чудноват маскарад, в който моят зъл дух, меланхоличният, дявол намира удоволствие. Аз обичам Заратустра, тъй ми се струва често, заради своя зъл дух.

Но той вече ме овладява и ме насилва — този дух на тъгата, този дявол на вечерния здрач: и на истина, о, възвишени люде, много му се иска нему — сега отворете очите си, — нему много му се иска да дойде гол — дали в мъжки или в женски, образ, още аз не зная това, ала той иде, той ме насилва, тежко ми! Отворете сетивата си!

Денят отмира, за всички неща настъпва сега вечерта, дори за най-добрите. Слушайте сега и гледайте, о, възвишени люде, какъв дявол е — все едно дали мъж или жена — този дух на вечерната тъга!“

Тъй рече старият магесник, огледа се лукаво и посегна към арфата си.

3.

На развиделяване,
щом падне на росата
свежата отрада —
невидима и безшумна, —
защото обувки меки носи,
утешителката роса, подобна
на всички утешителки по света,
спомняш ли си ти, спомняш ли си ти,
пламенно сърце, как нявга,
измъчвано от жажда палеца,
жадуваше за небесните сълзи
и капките роса,
когато по пожълтелите пътеки
през черни дървеса се прокрадваха лъчите
зли на вечерното слънце и с жарки погледи
злорадо заслепяха твоите очи?

„Жених на истината? Ти?“ Гавреха се те.
Не! Поет си само!
Животно, хитро, хищно, дебнещо,
принудено да лъже,
съзнателно да: си служи с лъжа!
За плячка настървено,
маска шарена надянал,
ала маска и за себе си,
сам на себе си плячка —
на истината жених ли е това?
О, не! Само шут! Само поет!
Дрънкащ като фарфара,
под палячовската маска
приказки несветни сипещ,
по мостовете на лъжовни думи скитащ

и по дъгите пъстри на дъжда,
между лъжовни небеса
и лъжовни светове,
носец се насам-натам,
о, само шут си ти и поет!

Жених на истината ли е той?
Не тих, застинал, гладък, хладен,
превърнат в истукан,
не в стълп пред храма божии,
не страж пред прага божии.
Не! Враг на истината и нейните знаци.
В пуцинака той се чувствава най-добре,
не храмът божии негов дом е.
С дързостта на котка
през всеки прозорец скача той.
Хоп! в неизвестността.
Мами го тайната на девствения лес,
обхванат от копнеж на страст да издуши
къде си в тия лесове ти бродил
сред хищни пъстрокожи зверове,
грешно здрав и красавец пъстър,
с провиснали от стръв уста,
блажено присмехулен, блажено пъклен и блажено
кръвожаден,
дебнеш из засада, похищаващ:

или като орел, що дълго дебне,
забил взор в бездната под него,
във своите бездни:
о, как се вият те
и се спускат стръмно все надолу,
в безкрайни пропасти дълбоки!
И как с полет прав като стрела внезапно
на агнета налита,
стръвно изгладнял,
за агнета петимен,

намразил всички агнешки души,
ожесточен против всичко,
що агнешки смирено гледа,
овчедушно, агнеоко, с руно къдраво
и сиво, с овче-агнешко благоволение!

И така,
орлоподобни, пантероподобни
са вси копнежни на поета,
са твоите копнежни
зад хилядите маски твои,
о, шуте и поете!

Ти, що съзираш у човека
еднакво и овца, и бог —
в човека да разкъсваш бога,
както овцата в човека,
и разкъсвайки, от смях да се заливаш,
това нали за тебе е блаженство!
На пантера и орел блаженство!
На поет и шут блаженство!

В здрача още светъл,
когато на луната сърпът
сред пурпурното зарево
на отмирация ден плъзга се
със завист към светлика на деня
покрай люлки от рози,
с тихи стъпки, докато, докоснати от него,
избледнеят и потънат в мрака на нощта.

Тъй нявга паднах и аз самият
от безумието на истината моя,
от копнежите на светлия ми ден,
изнурен от деня и от светлината болен,
потънах в мрака на нощта, в сянката дълбока.
От истина едничка

*обжегнат и от жажда огнена изгарящ:
спомняш ли си още, о, пламенно сърце?
Как ти жадуваше тогава?
че съм прокуден аз
от всяка истина,
**че само шут, че само поет съм
аз!***

ЗА НАУКАТА

Тъй пееше магесникът и всички събрани там се уловиха, подобно на птички, незабелязано в мрежата на неговата лукава и тъжна сладост. Само добросъвестникът на духа не се улови. Светкавично бързо той отне арфата от магесника и се провикна: „Въздух! Пуснете да влезе чист въздух! Ти внасяш в тази пещера задуха и отрова, о, ти проклет, стар магеснико!

Ти прелъстяваш, о, ти, лицемерино, изпечен мошенико, към непознати страсти и пущинаци. И наистина е жалко, че такива като тебе тръбят и гръмко славословят истината!

Горко на всички свободни умове, които не са нащрек пред такива магесници! Свършено е с тяхната свобода: ти учиш и прелъстяваш обратно в затворите,

— о, ти, стар меланхоличен дяволе, от твоя поплак звучи омайна свирка, ти приличаш на онези, които с възхвала на целомъдрието съблазняват скрито към сладострастия!“

Тъй каза добросъвестникът; старият магесник обаче се огледа и преглъщайки досадата, причинена му от добросъвестника, се наслаждаваше на победата си. „Млъкни — рече той със скромнен глас. — Добри песни искат добър отклик: след добри песни трябва дълго да мълчим.

Тъй постъпват всички възвишени люде. Ала ти навярно малко нещо си разбрал от моята песен. У тебе има малко от магеснически дух.“

„Ти ме хвалиш — отвърна добросъвестникът, — щом ме отделяш от себе си. Е, добре! Ала вие другите, що виждам аз? Вие всички седите там все още със сладни очи:

О, свободни души, къде отлетя свободата ви? Едва ли не ми изглеждате подобни на люде, които дълго време са гледали танца на развратни голи девойки: самите ви души танцуват!

У вас, о, възвишени люде, трябва да се таи много от това, което магесникът назова свой дяволски магически и лъстив дух — ние наистина трябва да се различаваме съществено един от друг.

И действително ние приказвахме и размишлявахме достатъчно дълго, преди да се завърне Заратустра в своята пещера, за да разбере, че ние се различаваме съществено помежду си.

Ние търсим различно нещо дори и тук, горе — вие и аз. Именно аз търся повече сигурност, затова дойдох при Заратустра. Тъкмо той е все още най-яката крепост, твърдина и воля,

— днес, когато всичко се клати, когато цялата земя се тресе. А пък вие, като виждам с какви очи ме гледате, почти ми се струва, че вие търсите повече несигурност:

— повече страхотии, повече опасности, повече земетръси. Искате ли се едва ли не, поне на мене тъй се струва, простете ми, ако си внушавам това, о, вие, възвишени люде,

— искате ли се най-коварният, най-опасният живот, който на мене внушава най-много страх — живот на диви зверове, — искат ли се диви гори, пещери, стръмни планини и коварни усои.

И не ви харесват най-много спасителите, избавителите от опасност, а тия, които ви отклоняват от правите пътища — прелъстителите. Ала ако все пак у вас има наистина такова желание, то ми се струва невъзможно.

Страхът именно е вродено и основно чувство на човека. Със страх се обяснява всяко нещо — наследственият грях и наследствената добродетел. От страха се е родила и моята добродетел, която се зове: наука.

Именно страхът пред дивия звяр — той е бил най-дълго внедряван на човека, включително и пред животното, което той крие в самия себе си и от което се бои, Заратустра го нарича «вътрешния скот».

Този продължителен стар страх, станал накрая изтънчен, духовен, одухотворен — днес, струва ми се, се зове наука.“

Тъй каза добросъвестникът, ала Заратустра, който току-що се бе завърнал в пещерата и беше чул последните думи и отгатнал техния смисъл, хвърли на добросъвестника един наръч рози и се изсмя над неговите истини.

„Как! — провикна се той. — Що чух ей сега? Струва ми се наистина, че или ти си шут, или самият аз: а твоята «истина» само в един миг ще обърна с главата надолу.

Страхът — именно — е наше изключение. А смелостта и приключението и насладата от неизвестността, от онова, на което още никой не се е осмелил — смелостта ми се струва цяла предистория на човека.

На най-дивите, най-смелите животни той е отнел от завист всички техни добродетели и едва тогава е станал в истинския смисъл човек.

Тази смелост, накрая станала изтънчена, духовна и одухотворена, тази човешка смелост с крила на орел и мъдрост на змия: тя, струва ми се, днес се назовава...“

„Заратустра“ — извикаха вкупом всички събрани там сякаш от една уста и избухнаха в гръмък смях. Като че ли някакъв тежък облак се вдигна от тях. Също и магесникът се разсмя и рече хитроумно: „Отлично! Той изчезна — моят зъл дух!

Та мигар самият аз не ви предпазвах от него, като ви казвах, че той е измамник, дух на лъжата и заблудата?

Особено когато се показва гол. Ала що съм аз виновен за неговите коварства! Аз ли съм създал него и света?

Както и да е! Нека се придобрим отново и да бъдем в добро настроение! И макар Заратустра да ме гледа вече сърдито — погледнете го само, — яд го е на мене, аха,

— преди още да настъпи нощта, отново той ще свикне да ме обича и да ме хвали, той не може да живее дълго, без да върши такива щуротии.

Той обича своите врагове: това изкуство той владее най-добре от всички, които съм видял досега. Ала затова пък той си отмъщава на своите приятели!“

Тъй рече старият магесник и възвишените люде одобриха думите му, а Заратустра започна да обикаля и да стиска ръцете на своите приятели със злост и обич, също като някой, който от всекиго трябва да измоли прошка за стореното зло. Ала когато стигна до вратата на пещерата си, ето че силно му се дощя да излезе отново на чист въздух — там отвън, при своите животни, и той понечи да се измъкне навън.

МЕЖДУ ДЪЩЕРИТЕ НА ПУСТИНЯТА

1.

„Стой, не излизай! — се обади тогава пътникът, който се наричаше сянката на Заратустра. — Остани при нас, иначе пак ще изпаднем в старата тежка меланхолия.

Старият магесник вече ни угости с най-лошите си гозби и ето че добрият набожен папа там седи със сълзи в очите си и се готви отново да заплува по морето на тъгата.

А тези крале там биха могли наистина все още да се преструват пред нас на весели, на това се научиха те днес от самите нас най-добре! Ала ако нямаше свидетели, ловя се на бас, че и при тях ще започне отново злата игра,

— злата игра на скитащи облаци, на мокра тъга, на забулено небе, на откраднати слънца, на виещи есенни фъртуни,

— злата игра на нашия зной и писък за помощ; остани при нас, о, Заратустра! Тук има много прикрита неволя, която иска да говори, много вечер, много облаци, много душен въздух!

Ти ни нагости със силна храна за мъже и питателни мъдрости; не позволявай при десерта да ни връхлетят отново мекушавите женствени духове!

Единствено ти правиш въздуха наоколо здравословен и чист! Намерил ли съм досега когато и да било на земята такъв чист въздух както при тебе, в твоята пещера.

Много страни съм видял, моят нос е свикнал да опитва и преценява най-различен въздух: ала при тебе моите ноздри вкусват своята най-голяма наслада!

Освен — освен, о, прости ми един стар спомен! Прости ми една стара песен след вечеря, която аз съчиних някога сред дъщерите на пустинята, именно при тях имаше подобен добър, прозрачен източен въздух: там аз бях най-далеч от облачната, влажна, тъжна, стара Европа!

Тогава обичах аз такива източни девойки и други сини небесни царства, на които не висят никакви облаци и никакви мисли.

Вие не ще повярвате колко чинно седяха те, когато не танцуваха, углъбени, ала без мисли, като малки тайни, като превързани с панделки гатанки, като сладки орехи,

— пъстри и другоземни наистина! Но без облаци: гатанки, които лесно се разгадават: в тяхна чест аз съчиних тогава «Десертния вечерен псалом».

Тъй рече пътникът и сянката. И преди още някой да му отговори, той беше вече грабнал арфата на стария магесник, скръсти нозе, огледа се спокойно и мъдро, а с ноздрите си вдъхна дълбоко и опита въздуха като някой, който в нови страни опитва нов чуждоземен въздух, след което започна да пее с някакъв странен вой.

2.

Пустинята расте, тежко томува, който таи пустиня в гръдта си:

Ех, че тържество!
Несъмнено тържество!
Достойно начало!
По африкански тържество!
За лъв достойно
или за крещящия морал на маймуна —
но не за вас,
приятелки мои чаровни,
в нозете на които
за пръв път бе отредено
на европейец под палми да поседне. Села.

Наистина чудесно!
Седя си тук,
близо до пустинята
и все пак тъй далеч от нея,
и в нищо още неопустошен:
погълнат цял
от най-малкия оазис,
разтворил в прозявка
чаровната си устица,
най-благовонна от всички устица,
и паднах в нея аз,
все по-дълбоко чак до вас,
О, скъпи мои дружки! Села.

Хвала, хвала на онзи кит,
който сигурен подслон
на госта си отредил, разбирате,

нали, научния ми намек?
Хвала на неговия корем,
ако е на тоз оазис той подобен, но не вярвам
та аз идвам от Европа,
най-недоверчивата от всички
застарели с времето съпруги.
Дано бог повече вяра да ѝ вдъхне!
Амин!

Седя си аз тук,
в най-малкия оазис,
подобен на фурма,
кафява, захаросана, златнокожа,
петимен за свежи момински уста
и още повече за бисерни зъбки,
белоснежни и остри като нож.
За тях сърцето ламти
на всички горещи фурми. Села.

На тези южни плодове подобен,
досъщ на тях подобен,
лежа си аз тук, заобиколен
от крилати бръмбарчета,
край мене те жужукат и играят,
а още по-малки от тях,
по-глупавички и по-порочни
желанийца и мисли
ме обсаждат — като вас
о, вие, неми, прозорливи
девойки-котета,
Дуду и Зулейка
— превърнат в сфинкс, се мъча
да натъпкам в едно слово
всички чувства, бог да ми прости
тоз грях словесен!

Седя си тук и въздух свеж аз дишам,

същински райски въздух,
лек, чист като светъл диамант,
изтъкан от злато, сякаш от луната е паднал —
дали случайно,
или както старите поети пеят,
от волна игра на светлина.
Но аз, неверник, пак не вярвам,
та нали от Европа идвам,
най-недоверчивата от всички
застарели с времето съпруги.
Дано бог повече вяра да ѝ вдъхне!
Амин!

С издути ноздри като бокали,
без бъдеще, без спомени
седя си аз тук,
о, скъпи мои дружски,
и гледам палмата,
как тя, съща танцовачка,
се вие и огъва и се люшка в бедрата
— гледаш ли я дълго, сам започваш да танцуваш!
Подобно на балерина, която, както ми се струва,
вече отдавна, опасно дълго вече
все на един крак продължава да стои,
та няма ли тя да забрави, както ми се струва,
другия си крак?
Поне напусто аз
подирях изгубеното съкровище
— предвид имам
близнака крак —
в свещено съседство
с рокличката ѝ ефирна и изящна,
развята като ветрилца и пърхащи крила.
Да, ако щете, вярвайте ми,
о, хубави девойки скъпи!
Изгубила е тя крака си!
Изчезнал е!

Навеки е изчезнал!
Другият ѝ крак!
О, колко жалко за милото краче!
Къде ли оплаква то нерадата си участ!
Самотното краче!
В ужас може би пред някой
разярен златокъдър лъв,
чудовище пустинно,
оглозгано и огризано вече —
жестоко оглозгано вече,
о, тежко му, тежко му! Села.

О, не ридайте,
меки сърца!
Не проливайте сълзи,
о, вие, сърца на фурми, млечни гърди,
о, вие, сърчица,
изпълнени със сладки думи.
Не плачи ти,
о, бледа Дуду!
Бъди мъж, Зулейка! Не унивай, не губи кураж!
Или може би ще трябва
лек укрепващ за сърцето,
за да спре плачът?
Миропомазано сказание,
тържествена утеха?

О, да! Ела, достойнство!
Достойнство на добродетел и европеец!
Надувай тръбата, надувай пак отново!
Тръби, о, ти, тръбачо на добродетелта!
О, да!
Още веднъж тръби,
нравоучително тръби!
Подобно на морализиращ лъв
пред дъщерите на пустинята тръби!
Защото ревът на Добродетелта,

*о, вие, прелестни девойки,
е по-моцнен от всеки жар на европеец
и всеки стръвен глад на европеец!
И ето аз стоя пред вас
като европеец,
другояче не мога, Бог на помощ!
Амин!*

*Пустинята расте, тежко томува, който таи пустиня в гръдта
си:*

ПРОБУЖДАНЕ

1.

След песента на пътника и сянката пещерата изведнъж се изпълни с глъчка и смях и понеже всички събрани там гости говореха едновременно, та дори и магарето при едно такова насърчение не мълчеше вече, известно недоволство и присмех овладяха Заратустра към неговите гости, макар да се радваше на тяхната веселост. Защото тя му се струваше признак на оздравяване. И тъй той незабелязано се измъкна навън и заговори със своите животни:

„Къде се дяна тяхната неволя? — рече той и сам си отдъхна от своята малка досада. — Изглежда, при мене те се отучиха да пицят за помощ,

— макар за жалост още да не са се отучили да крещят.“ При тези думи Заратустра си запуши ушите, тъй като тъкмо тогава магарешкото И-А се включи чудесно в ликуващата глъчка на възвишените люде.

„Те са весели — започна той отново. — И кой знае дали не е за сметка на домакина им. И ако се научиха от мене да се смеят, то положително не на моя смях са се научили.

Но що от това? Стари люде са те. Те оздравяват по свой начин, те се смеят по свой начин. Ушите ми са изтърпявали и по-лоши неща и все пак не са протестирали.

Този ден е победа: той вече отстъпва, той бяга — духът на тежестта, — моят стар непримирим враг! Колко добре желае да свърши този ден, който започна така зле и тежко!

И той иска да свърши. Настъпва вече вечер. По морето препуска той — отличният ездач! О, как се люлее той, блаженият, който се завръща у дома си на своето пурпурно седло!

Небето гледа ясно към него, светът почива дълбоко: о, всички вие, чудни люде, които дойдохте при мене, струва си наистина вече труда — да живее човек в моя дом!“

Тъй рече Заратустра. И отново долетяха от пещерата крясъците и смехът на възвишените люде. Тогава той започна отново:

„Те захапват въдицата. Стръвта ми действа. И от тях се отдръпва врагът им: духът на тежестта. Вече се учат да се смеят над самите себе си. Правилно ли чувам?

Моята храна за мъже действа — моята сочна и питателна притча: и наистина аз ги хранех не със зеленчук, който образува газове, а с храна за воини, с храна за завоеватели: събудих нови възжеления у тях.

Нови надежди крепнат в техните ръце и нозе, тяхното сърце се протяга. Те намират нови слова, скоро техният дух ще диша дързост.

Такава храна, разбира се, не подхожда за деца, нито дори за страстни стари и млади женички. Техните вътрешни органи се увещават по друг начин. Не съм аз лекар и учител на тях.

Погнусата напуска тези възвишени люде: отлично! Това е моя победа. В моето царство те добиват чувство на сигурност. Всякакъв глупав срам бяга от тях, те си казват болката.

Те изливат сърцето си, възвръщат се щастливи мигове за тях, те празнуват и преживят отново — в душата им се събужда чувство на благодарност.

Това възприемам аз за най-добър признак: в душата им се събужда чувство на благодарност. Няма да мине много време и те ще си измислят празници и ще издигнат паметници на старите си радости.

Те са оздравяващи!“ Тъй рече Заратустра, изпълнен с радост на сърцето си, и погледна навън. Животните му се стълпиха около него и почетоха неговото щастие и мълчанието му.

2.

Внезапно обаче ухото на Заратустра се изплаши, защото пещерата, дотогава изпълнена с глъчка и смях, отведнъж занемя като мъртвец. Ала носят му усети благовонен дим и тамян, сякаш от горящи пиниеви шишарки.

„Що става? Що правят те?“ — запита се той и крадешком се промъкна до входа, за да може да наблюдава незабелязано оттам своите гости. Но чудо на чудесата! Какво трябваше да види той там със собствените си очи?

„Те всички са станали отново набожни, те се молят, те са луди!“ — възкликна той и се учуди безмерно. И действително всичките тези възвишени люде — двамината крале, папата в оставка, злият магесник, доброволният божек, пътникът и сянката, старият прорицател, добросъвестникът на духа и най-уродливият човек, всички те, подобно на деца и вярващи стари бабички, бяха коленичили пред магарето и му се молеха. И точно тогава най-уродливият човек започна да гъргори и да пухти, сякаш нещо неизразимо се мъчи да излезе от устата му. Ала когато той наистина успя да намери думи, ето че от устата му зазвуча някакво благочестиво странно молебствие за възхвала на магарето, пред което се молеха и кадияха тамян. А това молебствие звучеше така:

Амин! И хвала и чест, и премъдрост, и благодарност, и осанна, и сила богу нашему от нине и до века!

А магарето към това изрева: „И-А!“

Той носи нашия товар, той прие рабски образ, той е търпелив по сърце и никога не продумва: „Не!“ — а който обича своя бог, той го наказва.

А магарето към това изрева: „И-А!“

Той не говори: освен когато казва на света, сътворен от него, винаги „Да!“ — така славослови той своя свят. Неговата хитрина му подсказва да не говори: така той рядко излиза неправ.

А магарето към това изрева: „И-А!“

Невзрачен минава той през света — сив е цветът на неговото тяло и в него той забулва своята добродетел.

Ако има в него дух, той го прикрива. Ала всеки вярва в дългите му уши.

А магарето към това изрева: „И-А!“

Каква скрита премъдрост е това, че той носи дълги уши и произнася само „Да“ и никога „Не!“ Та нали е създал по свой образ и подобие света, сиреч колкото се може глупав?

А магарето към това изрева: „И-А!“

Ти вървиш по прави и криви пътища: малко те е грижа кое се струва на нас, хората, право или криво. Отвъд добро и зло е твоето царство. Твоя непорочност е това, да не знаеш що е непорочност.

А магарето към това изрева: „И-А!“

И ето че ти не отритваш от себе си никого — нито божеци, нито крале. Децата ти оставяш да дойдат при тебе и ако злодеите те съблазнят, ти казваш простичко: „И-А.“

А магарето към това изрева: „И-А!“

Ти обичаш магарици и пресни смокини, ти не си придирчив към храната си. Бодилът гъделичка сърцето ти, стига да си гладен. В това има божествена премъдрост.

А магарето към това изрева: „И-А!“

ПРАЗНИК НА МАГАРЕТО

1.

Но на това място в молебена Заратустра изгуби вече самообладание, изрева своето И-А, по-гръмко дори от магарето, и се втурна сред своите обезумели гости. „Но що правите тук вие, о, вдетинени люде? — извика той, като вдигаше от земята един по един молителите. — Горко ви, ако ви беше съгледал някой друг, а не Заратустра:

— всеки ще помисли, че сте станали със своята нова вяра най-върли богохулници или най-изкуфели от всички стари баби!

А и самият ти, о, стари папа, как се мири това с твоето собствено достойнство, че по този начин се молиш тук на магаре като на Бог?“

„О, Заратустра — възрази папата. — Прости, ала в божиите неща аз съм по-просветен дори от тебе. И тъй е право.

По-добре в този образ да се молиш богу, отколкото в никакъв образ. Размисли върху тези думи, мой високопоставен приятелю, и бързо ще отгатнеш, че в тях се крие мъдрост.

Този, който е казал «Бог е дух» — той е направил на земята най-голямата крачка и най-големия скок досега към безверието: такава дума не е вече лесно да се поправи на земята!

Моето старо сърце подскача и подрипва от това, че на земята все още има нещо, на което можеш да се молиш. Прости това, о, Заратустра, на едно старо, набожно папско сърце!“

„А ти — рече Заратустра на пътника и сянката, — а ти назоваваш себе си свободен дух и си въобразяваш, че си такъв, а изпълняваш тук такива идолопоклоннически обреди и свещенодействия?

По-лошо постъпваш тук наистина, отколкото при твоите смугли блудници, о, ти, лош нов веропоклонниче!“

„Доволно лош — отговори пътникът и сянката, — имаш право ти: ала що съм виновен аз за това? Старият бог оживя, о, Заратустра, а ти си приказвай каквото си искаш.

Най-уродливият човек е виновен за всичко: той отново го възкреси. Макар и да твърди, че някога го е убил: смъртта при боговете е винаги само предубеждение.“

„А ти, проклет стари магеснико — рече Заратустра, — що извърши ти? Кой би могъл в това свободно време отсега насетне да вярва в тебе, щом като ти самият вярваш в такива магарешки идоли?

Извършил си голяма глупост, как може ти, хитроумният, да извършиш такава глупост?“

„О, Заратустра — възрази хитроумният магесник,
— ти имаш право, наистина беше голяма глупост, а освен това тя ми струва доста скъпо.“

„А също и ти — се обърна Заратустра към добросъвестника на духа, — размисли и си тури пръста на носа! Нима нищо тук не е в разрез с твоята съвест? Не е ли твоят дух прекалено чист за това молебствие и за тамянокадежа на тези богомолци?“

„Има нещо в това — отвърна добросъвестникът и тури пръст на носа си, — има нещо в това зрелище, което действа дори благотворно на съвестта ми.

Може би аз не трябваше да вярвам в бога: сигурно е обаче, че бог в този образ ми изглежда най-достоверен.

Според свидетелството на най-набожните люде бог трябва да е вечен, който има толкова много време на разположение, той не бърза. Колкото се може мудро и глупаво: по тоя начин всеки би могъл да стигне много далеч.

А който има премного дух, той би могъл наистина самият да се вдурачи в глупостта и лудостта. Помисля за самия себе си, о, Заратустра!

Ти самият — наистина дори и ти би могъл поради излишък и мъдрост да станеш магаре!

Нима един съвършен мъдрец не върви охотно по най-криви пътища? Очевидността учи на това, о, Заратустра — твоята очевидност!“

„А ти самият, най-сетне — рече Заратустра и се обърна към най-уродливия човек, който все още лежеше на земята с протегнатата към магарето ръка (тъй като му даваше да пие вино). — Говори, о, неразумни човече, що си сторил ти?

Изглеждаш ми преобразен, очите ти горят, наметката на възвишен обвива твоята уродливост: що си сторил ти?

Вярно ли е това, що твърдят онези, че си го възкресил отново? И защо? Не беше ли с основание той убит и затрит?

Самият ти ми се виждаш възкръснал: що си сторил ти? Що си върнал ти? В що си се превърнал ти? Говори, о, Неизразими!“

„О, Заратустра! — отвърна най-уродливият човек. — Ти си хитрец!

Дали Той е още жив, или се е съживил, или навеки мъртъв — кой от нас двамата знае това най-добре? Аз те питам.

Едно обаче знам аз — от самия тебе го научих някога, о, Заратустра: който иска най-съвършено да убие, той се смее.“

„Не с гняв, а със смях се убива“ — тъй говореше ти някога. „О, Заратустра, о, потайни човече, ти, рушителю без гняв, о, ти, опасни светецо — ти си хитрец!“

2.

Ала тогава се случи тъй, че Заратустра, явно учуден от толкова хитрушански отговори, отскочи назад към изхода на пещерата и обърнат към всички гости, извика със силен глас:

„О, вие всички лукави глумци и шегобийци! Що се преструвате и прикривате пред мене!

Как на всеки от вас сърцето подскачаше от наслада и злоба, че най-сетне още веднъж се превърнахте в дечица, сиреч набожни,

— че най-сетне отново постъпихте, както постъпват дечица, сиреч се молехте със скръстени ръчички и мълвахте: «мили боже»!

Ала сега опразнете тази детска стая, моята собствена пещера, където днес всякакъв род детинщина се развихри като у дома си. Охладете тук навън вашата разгорещена палавост и дивото биене на сърцата си.

Разбира се: ако не станете като дечицата, вие не ще влезете в царството небесно. (И Заратустра посочи с ръце нагоре към небето.)

Ала ние дори съвсем не желаем да влезем в царството небесно: ние сме станали вече мъже — затова ние искаме земното царство.“

3.

И още веднъж започна Заратустра да говори. „О, мои нови приятели! — рече той — О, чудни люде, о, възвишени люде, колко ми се нравите вие сега,

— откакто се развеселихте отново! Всички вие сякаш сте наистина разцъфтели. Струва ми се, че такива цветя като вас имат нужда от нови празници,

— от някаква малка храбра лудория, някакво богослужение и магарешки празник, от един стар весел глумец Заратустра — вихър, който с повея си проветрява душите ви.

Не забравяйте тази нощ и този магарешки празник, о, вие, възвишени люде! Това вие изнамерихте в моя дом и аз тълкувам това като добро знамение. Такива неща изнамират само болници, привдигащи се от тежка болест!

И ако нявга празнувате отново този празник на магарето, сторете го от обич към себе си, ала и от обич към мене! И в моя памет!“

ПЕСЕН НА ОПИЯНЕНИЕТО

1.

Между това гостите един след друг бяха излезли въвн от пещерата на открито и в прохладната замислена нощ. А самият Заратустра водеше за ръка най-уродливия мъж, за да му покаже своя нощен свят и огромния лунен обръч и сребристите водопади до своята пещера. И накрая те се спряха всички мълчаливо, все стари люде, но с обнадеждени храбри сърца, и всеки от тях дълбоко учуден, че му е толкова добре на земята, а тайнствеността на нощта обгръщаше и завладяваше все повече и повече сърцата им. И отново Заратустра помисли в себе си: „О, колко ми се нравят сега те — тези възвишени люде!“ Но гласно той не го изрече, за да не смути тяхното щастие и мълчанието им.

Тогава обаче се случи онова нещо, което през онзи изумителен дълъг ден беше най-изумителното събитие: най-уродливият мъж започна още веднъж, и то за последен път, да гъргори и сумти и когато намери думи, ето че от неговите уста изскочи разбрано и чисто въпрос — дълбок, хубав, ясен въпрос, който затрогна сърцата на всички, които го чуха.

„О, вие всички тук, мои приятели — рече най-уродливият човек, — как ви се струва? Заради този единствен ден за пръв път аз съм доволен, че живях цял живот.

И това, което казвам, далече не изчерпва всичко, което искам да изразя. Заслужава си да се живее на земята: един ден, един празник със Заратустра ме научи на това.

«Това ли е било животът?» — ще кажа на смъртта. «Добре тогава. Нека го изживея още веднъж!»

Приятели мои, как ви се струва това? Не бихте ли искали и вие като мене да запитате смъртта: «Това ли е било животът?» Заради Заратустра нека го изживеем още веднъж!»

Така говореше най-уродливият човек. А приближаваше вече среднощ. И какво мислите, че се случи тогава? Като чуха неговите слова, възвишените люде изведнъж осъзнаха своето преображение и изцеление и кой им го беше дал: в същия миг те се спуснаха към Заратустра, изпълнени с благодарност и почит, милваха го и му целуваха ръцете, всеки по свой начин, така че едни се смееха, а други плачеха. А старият прорицател танцуваше от удоволствие и макар някои разказвачи да твърдят, че се бил опил от сладкото вино, то сигурно е било двама по-пиян от сладкия живот и преодоляването на всяка умора. Има дори и такива, които разказват, че и магарето танцувало и че ненапразно най-уродливият човек му бил дал преди това да си сръбне вино. Може и така да е било, а може и да не е било така, но ако действително магарето не е танцувало през онази нощ, то все пак са се случили тогава по-големи и по-чудновати неща от танца на едно магаре. С една реч, както гласи поговорката на Заратустра: „Тащо от това?“

2.

А докато ставаше всичко това с най-уродливия човек, Заратустра стоеше там като пиян: погледът му беше угаснал, езикът му фъфлеше, нозете му се клатеха. И кой би могъл да разгадае какви мисли се стрелкаха през душата на Заратустра? Ала видимо неговият дух се отделяше от него, летеше напред в необятни далнини и витаеше сякаш, както стои в Писанието, „на висока скала между две морета,

— между минало и бъдеще, скитащ се като тежък облак“. Ала полека-лека, докато възвишените люде го държаха в обятията си, той дойде малко на себе си и започна да се отбранява с ръце от навалищата почитатели и загрижени за него, но продължаваше да мълчи. Изведнъж той извърна бързо глава и се послуша, защото му се стори, че чува нещо: тогава той тури пръст на устата и каза: „Да вървим!“

Веднага наоколо стана тихо и тайнствено, а от дълбината долетя бавно звънът на камбана. Заратустра се вслуша в него, също и възвишените люде. А после за втори път тури пръст на устата и отново рече: „Да вървим! Да вървим! Наближава среднощ!“ — а гласът му звучеше променен. Ала все още той не се помръдваше от мястото си. Тогава стана още по-тихо и още по-тайнствено и всичко се вслуша, дори и магарето и достопочтените животни на Заратустра, орелът и змията, също така и неговата пещера и големият студен месец, и самата нощ. Заратустра обаче за трети път тури ръка на устата и рече:

„Да вървим! Да вървим! Да вървим! Нека да започнем нашето пътешествие! Часът удари! Нека да започнем нашето пътешествие в нощта!“

3.

О, възвишени люде! Наближава среднощ. Сега ще ви разкажа нещо на ушите, както ми го разказа онази стара камбана на ухото:

— тъй тайнствено, тъй страхотно, тъй сърдечно, както говореше онази среднощна камбана на мене, която е преживяла много повече, отколкото който да е човек:

— която е преброявала ударите на скръбните сърца на вашите бащи — ох, ох, как въздиша тя, как се смее насън, старата дълбока-дълбока среднощ!

Тихо! Тихо! Ето чува се много нещо, което през деня не бива да издигне глас, но сега, при този свеж въздух, когато е притихнал всякакъв шум във вашите сърца,

— сега то заговаря, сега се чува то, сега то се прокрадва в будните среднощ души! Ах! Ах! Как въздиша тя, как насън се смее тя!

Не чуваш ли как тайнствено, страхотно, сърдечно мълви на тебе тя, старата дълбока-дълбока среднощ?

Внимавай, о, човече!

4.

Горко ми! Къде се дяна времето? Не потънах ли аз в дълбок кладенец? Светът спи.

Ах! Ах! Кучето вие, месецът свети. Аз предпочитам да умра, да умра, отколкото да ви кажа що мисли тъкмо сега моето среднощно сърце.

Сега вече аз съм умрял. Свършено е. Паяче; що тъчеш ти около мене? Кръв ли искаш! Ах! Ах! Росата пада, часът настъпва!

Часът, когато ще ме побият тръпки и ще зъзна от студ, часът, който пита и пита, и пита: „Кой има достатъчно сърце за това?

Кой трябва да бъде господар на земята? Кой иска да каже: «Тъй трябва да течете вие, о, големи и малки реки!»“

Часът настъпва, о, човече, о, възвишени човече, внимавай! Тази реч е за изтънчени уши, за твоите уши — що говори дълбоката среднощ?

5.

Понася ме в ефира. Душата ми танцува. Задача на деня! Задача на деня! Кой трябва да бъде господар на земята?

Месецът е студен, вятърът мълчи. Ах! Ах! Летели ли сте вие достатъчно високо? Вие танцувахте, но един крак още не е крило.

О, вие, отлични танцувачи, сега вече всяка радост отлитна: виното прокисна, всяка чаша се пукна, гробовете мълвят.

Вие не летяхте достатъчно високо: сега гробовете мълвят: „Та освободете мъртвите! Защо нощта е толкова дълга? Не ни ли опива месецът?“

О, вие, възвишени люде, та освободете гробовете, възкресете мъртъвците! Ах, защо още дълбае червеят? Часът настъпва, настъпва часът,

— гърми камбаната; сърцето още хлопа, още дълбае дървоядният червей, червеят в сърцето. Ах! Ах! Светът е дълбока бездна!

6.

Сладостна лиро! Сладостна лиро! Аз обичам твоя звук, твоя опияняващ злокобен звук! Колко мудро, колко издалече долита насам твоят звук — от далнината, от водните гълбини на любовта!

О, ти, стара камбано, о, сладостна лиро! Всяка болка ти е разкъсвала сърцето — болка на бащи, болка на деди, болка на предци: твоята реч е узряла,

— узряла като златна есен и знойно пладне, подобно на моето отшелническо сърце — сега казваш ти: „Самият свят узря, гроздът потъмня,

— сега той иска да умре, от щастие да умре.“ О, вие, възвишени люде, мигар не надувате това? От гълбините извира тайно и се навдига мирис,

— благоухание и мирис на вечност, аромат на рози и златисто тъмно вино от старо щастие,

— на опиянено среднощно-смъртоносно щастие, което пее: светът е дълбока бездна, по-дълбока, отколкото може да си представи денят!

7.

Остави ме! Остави ме! Аз съм прекалено чист за тебе. Не ме докосвай! Не стана ли моят свят току-що съвършен?

Моята кожа е прекалено чиста за твоите ръце. Остави ме, о, глупав, тежък, душен ден! Не е ли среднощта по-светла?

Най-чистите трябва да станат господари на земята, най-непознатите, най-силните, среднощните души, които са по-светли и по-дълбоки от който и да било ден.

О, ден, ти ли крачиш тромаво след мене като мечка? Ти ли посягаш към моето щастие? Нима за тебе аз съм богат, самотен, съкровищница, златна мина?

О, свят, мене ли искаш ти? Мирянин ли съм аз за тебе? Духовник ли съм аз за тебе? Божество ли съм аз за тебе? О, ден и свят, вие сте много непохватни,

— имайте по-мъдри ръце, посягайте към по-дълбоко щастие, към по-дълбоко нещастие, посягайте към някакъв бог, недейте посяга към мене:

— моето нещастие, моето щастие е дълбоко, о, ти чуден ден, но все пак аз не съм никакъв бог, не съм пъкълът на бога: дълбока е неговата мъка!

8.

Мъката на бога е по-дълбока, о, чуден свят! Посегни към неговата мъка, не към мене! Що съм аз? Една опиянена, сладка лира, — среднощна лира, камбанен кобен звук, който никой не разбира, ала който трябва да говори пред глухи люде, о, възвишени човеци. Защото вие не ме разбирате!

Свърши се! Свърши се! О, младост! О, знойно пладне! О, следпладне!

А сега настъпи вечер и нощ, и среднощ — кучето вие, вятърът: — не е ли вятърът куче? Той скимти, той джавка, той вие. Ах! Ах! Как тя въздиша, как се смее, как хърка и се задъхва — среднощта!

Колко трезво приказва тъкмо сега тя — старата дълбока среднощ, — тая опиянена поетка! Дали е надпила своето опиянение! Прекалено будна ли е тя, преживя ли тя?

Своята мъка преживя тя насън, старата дълбока среднощ, и още повече своята радост. Именно радостта, когато мъката вече е дълбока. Радостта е по-дълбока от сърдечната мъка!

9.

О, ти, лознице! Защо ме славословиш? Та аз те подряхах! Аз съм жесток, ти кървиш — що искаш ти, когато славословиш моята опиянена жестокост?

„Кое е станало свършено, всичко узряло — иска да умре!“ — тъй говориш ти. Благословен, благословен да е косерът на лозаря! Ала всичко незряло иска да живее: уви!

Мъката казва: „Изчезни! Махай се, о, мъка!“ Ала всичко, което страда, иска да живее, за да узрее и да се радва и копнее,

— да копнее за по-далечното, по-висшето, по-светлото. „Аз искам потомци — тъй говори всичко, що страда, — аз искам чеда, аз не искам себе си.“

— радостта обаче не иска потомци, не иска чеда — радостта иска себе си, иска вечност, иска вечен възврат, иска всичко да бъде вечно подобно на нея.

Мъката говори: „Пръсни се, кърви, о, сърце! Върви, о, крак! О, криле, хвърчете! Издигнете се! Все по-високо на възбог! О, мъка!“ Така да е! Хайде! О, мое старо сърце! Мъката говори: „Стига!“

10.

О, възвишени люде! Как ви се струва? Пророк ли съм? Мечтател ли? Опиянен човек ли? Сънотълмач? Среднощна камбана ли?

Капка роса ли? Тамянокадеж и благовоние на вечността ли? Не надушвате ли? Тъкмо сега моят свят стана съвършен, полунощта е също знойно пладне,

— мъката е също радост, проклятието е също и благословия, нощта е също и слънце — или си вървете и научете това: мъдрецът е също и шут.

Казвали ли сте вие някога „Да!“ на някоя радост? О, приятели мои, тогава вие сте казвали „Да!“ и на всяка мъка. Всички неща са свързани, са брънка от една верига, преплетени, влюбени помежду си.

Пожелавали ли сте вие някога да изживеете повторно един миг, казвали ли сте понякога: „Ти ми харесваш, щастие! Миг! Мигновение!“ — тогава вие сте пожелавали всичко да се върне отново!

Всичко отново, всичко вечно, всяка брънка от веригата, взаимно вплетено, взаимно свързано с любов, о, тъй сте обичали вие света.

— о, вие, вечни люде, вие го обичате вечно и во веки веков: дори на мъката вие казвате: „Иди си, но пак се върни!“ Защото всяка радост иска вечност!

11.

Всяка радост иска вечност за всички неща, иска мед, иска квас, иска опиянена среднощ, иска гробове, иска утеха за надгробни сълзи, иска златиста вечерна заря.

Какво ли не иска радостта! Тя е по-жадна, по-сърдечна, по-гладна, по-страхотна, по-тайнствена от всяка мъка, тя иска себе си, тя захапва себе си, в нея се бори воля на пръстен,

— тя иска обич, тя иска омраза, тя е пребогата, подарява, отхвърля дарове, проси някой да я приеме, благодари на този, който я е приел, тя желае да я мразят,

— толкова е богатата радостта, че жадува за страдание, за пъкъл, за омраза, за позор, за недъгавост, за свят, защото този свят, о, вие го познавате добре!

О, вие, възвишени люде, за вас копнее тя, радостта, необузданата, блажената — за вашето страдание, о, несретници! За несрета копнее всяка вечна радост.

И тъй като всяка радост желае сама себе си, поради това тя желае и сърдечна мъка! О, щастие, о мъка! О, пръсни се, сърце! О, възвишени люде, та научете се на това, радостта иска вечност.

Радостта иска вечност на всички неща, — иска дълбока, дълбока вечност.

12.

Научихте ли вие сега моята песен! Отгатнахте ли какво иска тя? Добре тогава! Хайде! О, вие, възвишени люде, и тъй, изпейте ми сега моята хороводна песен!

Изпейте ми сега самички песента, чието име е „Още веднъж“, чийто смисъл е „Во веки веков“ — о, вие, възвишени люде, изпейте хороводната песен на Заратустра:

*О, човече! Внимавай ти!
Полунощта дълбоко що шепти.
Аз спях непробудно, спях аз,
от дълбок сън ме сепна глас:
„Светът е бездна дълбока,
по-дълбока, отколкото
си мисли денят,
дълбока е неговата скръб —
а радостта — по-дълбока от скръбта.“
Скръбта говори: „Стига!“,
а радостта дълбока вечност иска —
— дълбока, дълбока вечност!*

ЗНАМЕНИЕТО

На сутринта след тази нощ Заратустра скочи от постелята, препаса хълбоците си и излезе от пещерата, облян в светлина и силен като утринно слънце, грейнало от облачния разтрог.

„О ти, огромно светило — рече той, както някога беше казал, — о, дълбоко око на щастието, щеше ли да познаеш истинско щастие, ако не бяха тези, които огряваш със светлината си?“

И ако те останеха в своите соби, докато ти си се пробудило вече и изгряваш, и даряваш, и раздаваш светлина, колко ли би се разгневила на това твоята горда свенливост!

Е добре! Те спят още, тези възвишени люде, додето аз съм вече буден: те не са моите истински спътници! Не тях чакам аз тук в моите планини!

Към своето дело се стремя аз, към своя ден: ала те не разбират знаменията на моето утро, моята стъпка не е за тях зов на будилник!

Те спят в моята пещера, сънят им пие още от моите опияняващи песни. Ухо обаче, което слуша мене послушно, ухо липсва между техните органи.“

Това каза Заратустра на сърцето си, когато слънцето изгряваше: тогава той издигна въпросително взор на възбог, защото чу над себе си пронизителния глас на своя орел. „Чудесно! — се провикна той към него. — Това ми се нрави и ми подобава. Моите животни са будни, защото аз съм буден.

Моят орел е буден и подобно на мене тачи слънцето. С орлови нокти той посяга към новата светлина. Вие сте мои истински животни. За това ви обичам аз!

Но все още ми липсват истински люде!“

Тъй рече Заратустра, но тогава се случи, че той се видя заобиколен от безброй пърхащи и летящи птички — шумът на толкова

много крила и блъсканицата около неговата глава обаче бяха толкова големи, че той затвори очи. И наистина сякаш го беше връхлетял облак, сякаш облак от стрели, които се изсипват върху някой нов враг. Ала всъщност това беше облак на обич и то върху един нов приятел.

„Що става с мене“ — помисли си Заратустра, дълбоко удивен в сърцето си, и бавно се отпусна върху големия камък до входа на пещерата си. И както размахваше ръце около себе си и над себе си, и под себе си и се бранеше от нежните птички, ненадейно се случи нещо много странно: неусетно той зарови ръце в някаква гъста, топла грива, а едновременно с това се разнесе рев — кротък продължителен рев на лъв.

„Знамението идва“ — си рече Заратустра и сърцето му се преобрази. И наистина, когато около него просветля, при нозете му лежеше жълт огромен звяр и гушеше глава в коленете му и не искаше от обич да се отдели от него. Подобно на куче, открило след дълга раздяла стария си господар. Ала и гълъбите не оставаха по-назад от лъва в изблика на своята обич и всеки път, когато някой гълъб прелетяваше над носа на лъва, лъвът поклащаше глава и се учудваше, и се смееше на това.

За всичко това Заратустра каза само една дума: „Моите чеда приближават, моите чеда!“ — после съвсем занемя. Сърцето му обаче се вълнуваше и от очите му се стичаха сълзи и капеха на ръцете му. А той не обръщаше вече внимание на нищо и седеше там неподвижно, дори не се бранеше вече и от животните, така че гълъбите подхвъркваха насам-натам, кацваха на раменете му и милваха бялата му коса и се не уморяваха да му засвидетелствуват нежност и радост. Силният лъв през това време ближеше непрестанно сълзите, които капеха по ръцете на Заратустра, и реवेशе и ръмжеше плахо. Така се държаха животните.

Всичко това трая дълго време или кратко време, защото, криво да седим, право да говорим, за подобни неща няма време на земята. А между това възвишените люде в пещерата на Заратустра се бяха вече пробудили и се наредиха в шествие, за да посрещнат Заратустра и да му изкажат сутринния си поздрав: защото не бяха забелязали, когато се пробудиха, че той вече не е между тях. Ала когато стигнаха до изхода на пещерата и шумът от стъпките им се разнесе навън, лъвът се стресна силно, извърна изведнъж глава от Заратустра и скочи с див рев право към пещерата.

А възвишените люде, когато го чува да рече, изпищяха като из една уста, побягнаха назад и в миг се изпокриха.

Самият Заратустра обаче, зашеметен и поразен, се вдигна от мястото си, озърна се околоръст, стоеше смаян там, запита сърцето си, опомни се и видя, че е сам.

— Що чух аз? — промълви той най-сетне бавно. — Какво се случи преди малко с мене?

И споменът му се върна и той си припомни в един миг всичко, що беше се случило с него между Вчера и Днес.

— Тук е камъкът — си рече той, като поглади брадата си, — на който седях аз вчера сутринта, а ето тук пристъпи прорицателят към мене и тук чух аз най-напред зова, който току-що долетя до мене, силния вик за помощ.

О, вие, възвишени люде — вашата беда е предричал несъмнено старият прорицател вчера сутринта,

— с вашата неволя той е искал да ме прелъсти и изкуси: „О, Заратустра — каза ми той, — аз дойдох, за да те въведа в твоя последен грях.“

„В моя последен грях ли? — провикна се Заратустра и гневно се изсмя над собствените си слова. — Та какво друго ми е останало спестено освен моя последен грях?“

И още веднъж Заратустра се угълби в себе си и отново седна на големия камък и потъна в размисъл. Внезапно той подскочи:

„Състрадание! Състраданието към възвишения човек! — извика той и лицето му се превърна в бронз. — Отлично! На това времето мина!

Моето страдание и моето състрадание — що значат те? Към щастие ли се стремя? Аз се стремя към своето дело!

Хайде! Лъвът дойде, чедата ми са вече близо. Заратустра е вече узрял, часът ми удари:

Моя е тази утрин, моят ден започва: изгрей ти сега, изгрей, ти, о, велико знойно пладнe!“

Тъй рече Заратустра и напусна пещерата, сияен и силен като утринно слънце, което изгрива иззад мрачни планини.

БЕЛЕЖКИ КЪМ „ТЪЙ РЕЧЕ ЗАРАТУСТРА“ ОТ ПОСМЪРТНИЯ АРХИВ НА НИЦШЕ

1.

Всички цели са унищожени: оценките на ценностите се обръщат една срещу друга.

назовават този добър, който следва сърцето си, ала също и този, който слуша само гласа на дълга си;

назовават кроткия, примирителния добър, ала също и храбрия, непреклонния, строгия;

назовават този добър, който без принуда е против самия себе си, ала също и героя на себенадмогването;

назовават добър безусловния приятел на истината, ала също и човека на пиетета, озаряващ с духа си всички неща;

назовават добър изтънчения, благородния по дух, ала също и този, който не презира и не гледа на другите от горе на долу;

назовават добър добродушния, избягващ борбата човек, ала също и жадния за борба и победа човек;

назовават добър този, който иска да бъде винаги пръв, ала също и този, който не иска да има никакво предимство пред когото и да било.

2.

Ние притежаваме чудовищна сила на морални чувства вътре у нас, ала никаква цел за всички. Помежду си всички си противоречат: те произхождат от различни скрижали на ценности.

Има чудовищна морална сила, ала не съществува вече цел, за която да се приложи цялата сила.

3.

Всички цели са унищожени. Човеците трябва да си поставят една цел. Заблуда беше, че са имали една цел: те си бяха поставили всички.

Ала предпоставките за всички по-раншни цели са унищожени.

Науката посочва течението, ала не целта: ала тя дава предпоставки, на които новата цел трябва да отговаря.

4.

Дълбокото безплодие на XIX столетие.

Не съм срещал човек, който да е донесъл действително нов идеал. Най-дълго ме държа в заблуждение немската музика, която събуди тази надежда. Един подсилен тип, в който нашите сили са свързани в синтеза — това беше моята вяра.

Вероятно всичко е декадентство. Трябва гибелта да се насочи така, че да даде на най-силните възможност за нова форма на екзистенция.

5.

Разложението на морала води в своята практическа последователност до атомистичен индивид и после още до разпадане на индивида в множества — абсолютен поток.

Затова днес повече от когато и да било е нужна една цел и любов, една нова любов.

6.

„Докато над мене тегнеше вашият морал, аз дишах тежко като човек, който се задушава. И тъй удуших тази змия. Аз исках да живея, затова тя трябваше да умре.“

7.

Докато още съществува повелята да се действува, сиреч да се заповядва, не съществува синтеза (унищожение на моралния човек). Да не можеш другояче: нагони и повелителен разум извън целта: да се радваш на себе си в дейността.

8.

Всички те не искат да носят бремето на неподчинени на повеля; ала всъщност поемат най-тежкото бремене, когато им заповядваш.

9.

Да се преодолее миналото вътре в нас: да се преорганизират инстинктите в нов ред и да се насочат всички към една цел: много е трудно това! Трябва да се превъзмогнат не само лошите инстинкти, а така също да се надделеят и тъй наречените добри нагони и да се осветят наново!

10.

Никакви скокове в добродетелта! А за всекиго един друг път! Ала най-висшият идеал не е за всекиго! Но всеки би могъл да бъде мост и поука за другите!

11.

Да се помага чрез добрата воля, да състрадаваме, да се подчиняваме, да се откажем от лични нападки, така и най-незначителните и повърхностни люде ще добият може би за окото нещо поносимо: в никакъв случай обаче не бива да им се втълпява, че тази добра воля е „самата добродетел“.

12.

Самият човек дава ценност на делото: ала как би могло едно дело да придаде ценност на човека?

13.

Моралът е работа за онези, които не могат да се освободят от него: поради тази причина той спада под „предпоставките за съществуване“. Предпоставките за съществуване не могат да бъдат оборени, а човек може само да ги няма!

14.

Ако е истина, че животът не заслужава да бъде утвърден, то моралният човек би вършил тъкмо поради своето себеотрицание и готовност за помощ злоупотреба с ближния си в полза на собственото си преимущество.

15.

„Обичай ближния си“ — това значи на първо място: „Остави ближния си да върви!“ И тъкмо тази част от добродетелта е най-трудна.

16.

Лошият като паразит. Ние ще бива само да се наслаждаваме на битието: да бъдем неблагородни.

17.

Аристократичното самочувствие забранява само да се наслаждаваме на битието си — то се бунтува срещу хедонизма, — ние трябва да предприемем нещо срещу това! Ала основното убеждение на масата е, че трябва да се живее за нищо — това е нейната низост.

18.

За низшите хора важат обратните морални стойности: важното е да се посадят в тях добродетелите. Чрез абсолютните повели, ужасни ексекutori на насилие, да ги откъснеш от живота.

19.

Изискване: новият закон трябва да бъде изпълним — а от изпълнението трябва да израсне превъзможването и по-висшият закон. Заратустра възвестява отношението към закона, като унищожава „закона на законите“ — морала.

Законали като гръбнак. Работят и творят над тях, като ги усъвършенствуват. Досегашно робско подчинение пред закона.

20.

Себепревъзможването на Заратустра като образец изобщо на себепревъзможването на човечеството — в полза на свръхчовека. А за това е необходимо преодоляване на морала.

21.

Тип на законодателя, развитието и страданието му. Какъв смисъл има изобщо да се дават закони!

Заратустра е херолд, който призовава много законодатели.

22.

Единични инструменти:

1. Заповедниците, Мощните, които не обичат освен образците, по които те творят. Съвършените, Многократните, безусловните, които преодоляват наличните неща.

2. Послушните, „пуснатите на свобода“ — любов и обожаване е тяхното щастие, смисълът за по-висшето (премахване на тяхното съвършенство при вида им).

3. Робите, „ратайският род“ — да се създаде задоволство, състрадание помежду им.

23.

Даруваният, творецът, нравоучителят — това са прелюдии на властелина.

24.

Всяка добродетел и себенадмогване има смисъл само като подготовка на властелина.

25.

Всяка жертва, която властелинът принася, се възнаграждава стократно.

26.

Трябва високо да се тачи това, което жертвува пълководецът, князът, Отговорният пред себе си.

27.

Огромната задача на властелина, който се себевъзпитавал: особеният род хора и народ, над които иска да властвува, трябва в него самия да има своя образец: едва тогава той ще бъде истински господар.

28.

Големият възпитател по подобие на природата: той трябва да натрупа трудности, големи като кули, за да бъдат превъзможнати.

29.

Новите учители като предварителен етап на най-висши ваятели на човека (налагайки своя отпечатък).

30.

Институциите като отзвучи на велики индивиди и като средство великите индивиди да внедрят и укоренят — докато най-сетне дадат плодове.

31.

Фактически хората винаги се стремят да направят излишни великите индивиди чрез създаване на колективни сдружения и пр. Обаче те са напълно откъснати от онези образци.

32.

Евдемонично социалните идеали връщат хората назад, може би те постигат една много полезна трудова специфика. Те изнамират идеалния роб на бъдещето, долната каста, която не бива да липсва.

33.

Равни права за всички: това е най-крещящата неправда, защото онеправдава най-даровитите хора.

34.

Става дума не за някакво право на по-силния, а силни и слаби са в това отношение с равни права: те простират мощта си, колкото е по силите им.

35.

Нова оценка за човека: на първо място въпросът:
Каква мощ крие?
Какво количество от инстинкти?
Каква способност да дава и приема?
Властелинът като висш тип.

36.

Заратустра е изпълнен от щастие, че борбата между съсловията е отминала вече и е настъпило сега най-сетне време за друг съсловен строй на индивидите. Ненавистта към демократическата система за нивелиране всъщност е само привидна: в действителност той е доволен, че работата е стигнала до този развой. Сега той може да разреши своята мисия.

Неговите учения досега бяха насочени само към бъдещата управляваща каста. Тези господари на земята трябва сега да заместят бог и да си спечелят дълбокото безусловно доверие на подчинените. Преди всичко: нова святост, ох, да се откажат от щастие и доволство. Те дават на най-долните правото на щастие, не на себе си. Те спасяват несретниците чрез учението за „бърза смърт“, те предлагат религии и системи според съсловния ред, разбира се.

37.

Конфликтът на властниците е любовта към далечните в тяхната борба с любовта към ближните.

Да бъдеш творец и образец на доброта не съдържа противоречие, а е едно и също нещо, но с далечни и близки перспективи.

38.

Чувството за мощ. Съперничество между всички индивиди да открият мисълта, която като звезда ще застане над човечеството. „Аз“-ът като *primus mobile* (първодвигател).

39.

Боричкане за приложение на мощта, която представлява човечеството. Заратустра призовава към такава борба.

40.

Да наложим идеала си. Да се борим за мощ! По начин, който следва от самия идеал.

41.

Учението за вечния възврат е повратната точка в историята.

42.

Внезапно се разтваря ужасният чертог на истината. Съществува неосъзнато себесъхранение, предпазливост, забулване, защита пред най-тежкото познание: така живях аз до този миг. Премълчах пред себе си нещо, ала неуморното изказване на истината, отвалването на камъни направи моя инстинкт всемогъщ. Сега аз свалям последния камък: пред мене стои най-ужасната истина.

Заклинание истината да възкръсне от гроба: ние я създадохме, ние я възкресихме: върховна изява на смелост и чувство за мощ. Подигравка над всякакъв песимизъм досега!

Ние се борим с нея — ние откриваме, че единственото наше средство да я понасяме е да създадем същество, което да я понася, макар по този начин доброволно отново да се заслепяваме и да се направим слепи за нея. Ала ние не сме вече в състояние да постигнем това!

Ние създадохме най-тежката мисъл — нека сега да създадем съществото, за което тя ще бъде лека и блажена!

За да можем да го сътворим, трябва сами да си дадем по-голяма свобода, отколкото ни е съдено когато и да било. Затова се изисква освобождение от морала и облекчение чрез празници (Предчувствие на бъдещето! Да се чествува бъдещето, а не миналото! Да се съчини мит на бъдещето! Да се живее с надеждата!). Блажени мигове! А след това да се спусне завесата и да насочим мислите към твърди непосредствени цели!

43.

Целта си човечеството трябва да постави над себе си — но не в един погрешен свят, а в своето собствено продължение.

44.

Всякога средата, когато се ражда волята към бъдещето. Най-великото събитие предстои!

45.

Да сътворим по-висше създание от самите нас, това значи да сътворим наше създание. Да сътворим нещо над самите нас! Това е импулсът на зачатиято, импулсът на действието на делото. Както всеки волев акт предполага някаква цел, така човек предполага едно същество, което не съществува, което обаче предначертава целта на своето битие. Това е свободата на всяка воля! В целта лежи любовта, обожанието, образът на съвършенството, копнежът.

46.

Моето изискване: да сътворим същества, издигнати над целия род „човек“, и за тази цел да пожертвуваме себе си и „ближните“.

Досегашният морал имаше границите си вътре в рамките на този род: всички досегашни морали бяха от полза, за да дадат отначало безусловна устойчивост на този род: ако е постигната тя, целта може да се издигне по-високо.

Първото движение е безусловно: нивелиране на човечеството, големи термитни сгради и т.н.

Второто движение, моето движение, е обратно: изостряне на всички противоречия и пропасти, премахване на равенството, създаване на свръхмоцни хора.

Първото създава последния човек, моето движение — свръхчовека. Съвсем не е цел последните да се схващат като господари на първите: целта е да съществуват двата вида едновременно един до друг, но по възможност отделно; едните като епикурејски богове да нехаят за другите.

47.

Антиподът на свръхчовека е последният човек аз го сътворих наред с първия.

48.

Колкото по-свободен и по-устойчив е индивидът, толкова по-придирчива става неговата любов: накрая той закопнява за свръхчовека, защото всичко друго не утолява неговата любов.

49.

По средата на пътя се ражда свръхчовекът.

50.

Страхувах се между хората: теглеше ме между хора и нищо не утоли копнежа ми. Тогава се оттеглих в самотата и там създадох свръхчовека. А когато го сътворих, прострях над него голямото було на битието и оставих пладнето да го озарява с лъчите си.

51.

„Ние искаме да сътворим едно същество“, ние искаме всички да вземем участие в това дело, да го обичаме, ние искаме всички да забременеем и да се тачим и почитаме за това.

Ние трябва да имаме една-единствена цел, заради която всички да се обичаме! Всички други цели заслужават да бъдат унищожени.

52.

Най-силните тялом и духом са и най-добрите — постулат на Заратустра. От тях извлича по-висшия морал, този на твореца. Да претвори човека по свое подобие: това иска той, това е неговата почтеност.

53.

За Заратустра геният е осъществяване на неговата мисъл.

54.

Самотата е наложителна за известно време, за да може създанието да се осъществи и проникне изцяло от своето предназначение — да оздравее и стане устойчиво.

Нова форма на обществото да се утвърди борчески. Иначе духът унива. Никакви „градини“ и просто „избягване на масите“. Война (но без барут) между различните идеи и техните армии!

Нова аристокрация чрез селекция. Родословни празници.

Ново подразделение на деня: телесни упражнения за всички възрасти. Състезанията като принцип.

Половата любов като съперничество за поддържане на битието, бъдещето. „Господарският принцип“ се изучава, упражнява, строгостта, както и милостта. Щом като едно състояние се усвои до майсторство, трябва усилията да се насочат към нов обект.

Да се поучаваме от лошите, а също и да им даваме възможност за състезание. Да използваме изметналите се от рода. Трябва да бъде право на наказанието, че може да се използва грешката като експериментален обект (за нова храна): това е светостта на наказанието, че то се превръща в най-висша полза на грядущите индивиди.

Ние щадим нашето ново общество, защото е мост към нашия идеал на бъдещето. А за това бъдеще ние работим и сега оставяме и другите да работят.

55.

Да открием мярка и среда в стремежа да се издигнем над човечеството: трябва да се намери най-върховният и най-устойчив вид на човека! Да се изобразява непрестанно най-висшата тенденция в дребното: съвършенство, зрялост, руменобузесто здраве, благо излъчване на мощ. Да работим като художници над всекидневните ни дела и всяко произведение да довеждаме до съвършенство. Да имаме смелост да утвърдим почтеността си в избора на мотива, както подобава на мощния.

56.

Не проявявайте нетърпение! Сврѣхчовекѣт е нашият среден етап! А за това, за това ограничение се изисква умереност и мъжество.

Да се издигнеш, над човека в себе си, подобно на старите гърци — не безтелесни илюзии. Трябва да се избягва прикрепването на висшия дух към слаб, нервен характер. Цел: усъвършенствуване на цялото тяло, а не само на мозъка!

57.

„Човекът е нещо, което трябва да бъде превъзможнато“: зависи от темпото: гърците са достойни за възхищение: без бързина. — Моите предшественици Хераклит, Емпедокъл, Спиноза, Гьоте.

58.

1. Недоволство от самите нас. Противолекове срещу разкаянието. Метаморфозата на темпераментите (напр. чрез аорганика). Добрата воля за това недоволство. Да се изчаква жаждата, докато стане нетърпима, за да се открие нейният извор.

2. Да се преобрази смъртта като средство за победа и триумф.

3. Болестта. Поведението към нея. Свобода в избора на смърт.

4. Половата любов като средство за идеал (стремеж да се обезличиш в своя антипод). Любов към страдащото божество.

5. Продължението на рода като най-свещено задължение. Бременност, себеосъществяване на жената и мъжа, които искат да се наслаждават на своето слияние в детето и издигат паметник в негова чест.

6. Състраданието като опасност. Създаване на възможности всеки сам да си помогне и да му се предостави сам да реши дали се нуждае от помощ.

7. Възпитание в зло, в собствения дявол.

8. Вътрешната война като „еволюция“.

9. „Съхранение на вида“ и мисълта за вечния възврат.

59.

Главно учение: на всеки етап да се постига съвършенство и чувство за удовлетворение — никакви скокове!

Най-напред законодателство. След изгледи за свръхчовека по най-зловещ начин учението на вечния възврат: сега вече поносимо!

60.

Самият живот създаде тази за живота най-тежка мисъл, той иска да прескочи най-високото препятствие!

Човек трябва да иска да умре, за да се роди отново — от днес за утре. Метаморфоза през стотици души, това да бъде твоят живот, твоята съдба! И най-накрая: да пожелаеш цялата тази поредица пак да се повтори!

61.

О, най-върховното благо би било, ако можехме да понесем това наше безсмъртие.

62.

Безсмъртен е мигът, в който сътворих вечния възврат. Заради този миг аз понасям вечния възврат.

63.

Учението за вечния възврат — отначало смазващ за благородните, привидно средство, за да ги изкорени — защото по-незначителните, по-малко чувствителни натури се запазват! „Това учение трябва да се потиска и Заратустра да се убие!“

64.

Учениците се колебаят. „Ние ще издържим това учение, обаче множеството ще разрушим с него!“

Заратустра се засмя: „Вие трябва да бъдете чукут, аз дадох чука в ръката ви.“

65.

С вас аз не говоря тъй, както с народа. За хората от народа най-върховната повеля е да се самопрезират и самоунищожават. Втората върховна повеля е взаимно да се презират и унищожават.

66.

Моята воля да правя добро ми налага дълбоко мълчание. Ала волята ми за свръхчовека ми повелява да говоря и да жертвувам дори

приятелите си.

„Аз искам да ви оформя и да ви преобразя, как бих могъл иначе да ви понасям?“

67.

История на възвишения човек. Селекцията на по-добрия човек е несравнено по-трудна и болезнена. Необходимите жертви за нея като идеал могат да се демонстрират с живота на Заратустра: напускане на родината, на семейството, на отечеството. Живот, изложен на презрението на господстващата нравственост. Мъката на опитите и грешките. Откъсване от всички удоволствия, предлагани от старите идеали (човек ги чувства отчасти враждебни, отчасти чужди на езика си).

68.

Що е това, което дава смисъл, стойност, значение на нещата? Творческото сърце, което възжелава и твори по силата на своето възжелание. То сътвори радост и страдание. То искаше да се насити също и със състрадание. Всяко страдание, изтърпяно от човеци и животни, ние трябва да поемем върху себе си да го утвърдим и да имаме цел, в която то да получи разум.

69.

Главно учение: В нашата власт лежи осмислянето на страданието в благословия, на отровата в храна. Воля за страдание.

70.

Върху хероичното величие на единствено състояние на подготовката. (Стремеж към абсолютен залез като средство да се себепонасяме.)

Ние не бива да желаем едно състояние, а трябва да се стремим да станем периодични същества — подобно на битието.

Абсолютно безразличие по отношение на чуждото мнение (защото ние познаваме мерките и везните на другите): ала като мнение за самия себе си в качеството на обект на състрадание.

71.

Три качества трябва да обединяват учениците: да бъдат привърженици на истината, да искат и да могат да споделят чувствата си и да познават хората.

72.

Всички варианти на възвишени човеци и тяхната неволя и обреченост на смърт (отделни примери, например Дюринг, поради изолация осъден на смърт) като цялост съдбата на възвишения човек в настоящето, начина, по който той изглежда обречен на измиране: като остър зов за помощ долита техният писък в ушите на Заратустра. Пресреща го всякакъв вид психическо израждане на висшите натури (нихилизъм).

73.

Възвишени люде, които в отчаянието си идват при Заратустра.

Изкушение за възвръщане, преди да е настъпило времето, чрез предизвикване на състраданието.

1. Скитникът, безотечественикът, Пътникът: който е отвикнал да обича народа си, защото обича много народи — добрият европейец.

2. Мрачният, честолюбив син на народа, плах, самотен, готов на всичко, който избира уединението, за да не се превърне в разрушител — предлага се като инструмент.

3. Уродливият човек, който трябва да се декорира (исторически смисъл) и търси винаги нова одежда: той иска да направи вида си поносим и най-сетне подирва самотата, за да не го гледат — той се срамува.

4. Почитателят на фактите („мозъкът на пиявицата“), най-изтънчената интелектуална съвест, пълен поради прекаленост с лоша съвест — иска да се отърве от себе си!

5. Поетът, жаден всъщност за стихийна свобода, избира самотата и строгостта на познанието.

6. Откривателят на нови средства на опиянение — музикантът, магьосникът, който най-сетне се прекланя пред любвеобилното сърце и казва: „Не при себе си, а при оногова ще ви заведе!“

Прекалено трезвите с копнежа към опиянение, които не се задоволяват. Претрезвите.

7. Геният (като пристъп на безумие), измръзващ от липсата на обич — „Аз не съм гений, а също и бог“. Голяма нежност: „Трябва повече да го обичат!“

8. Богатият, който всичко раздава и всякого пита: „Имаш ли нещо в излишък? Дай ми от него!“ — като просяк.

9. Кралете, отрели се от власт: „Ние търсим тогава, който е по-достоеен от нас да владее!“ — срещу „равенството“: липсва великият човек и следователно страхопочитта.

10. Актьорът на щастието.

11. Песимистичният прорицател, който навсякъде усеща умората.

12. Шутът на големия град.

13. Младежът от планината.

14. Жената (търси мъжа).

15. Завистливият измършавял работник и кариерист.

16. Добрите: и тяхната химера: „За бога“ — това е моето: „За себе си“

17. Набожните: и тяхната химера: „За бога“ — това е моето: „За себе си“

18. Светците за себе си: и тяхната химера: „За бога“ — това е моето: „За себе си“

74.

„Аз ви дадох най-трудната мисъл: може би тя ще сломи човечеството, ала може би и ще го извиси поради това, че ще се изхвърлят преодолените жизнеопасни елементи. Не се сърдете на живота, а на себе си!“ — предназначение на издигнатия човек като творед. Организация на възвишените хора, възпитание на бъдещите властници. „Вашето надмощие трябва да се радва на себе си както в упражняването на властта, така и в творческия реформаторски акт. Не само човекът, също и свръхчовекът вечно се възвръща!“

75.

Типичните страдания на реформатора са също и негова утеха. Седемте вида самотност.

Той живее сякаш над времената: неговата висина му дава възможност да общува със самотниците и непризнатите на всички времена.

Той се брани само още със своята красота.

Той полага ръката си върху следващото хилядолетие.

Любовта му нараства в невъзможността да твори добро с нея.

76.

Настроението на Заратустра в очакване на свръхчовека не граничи с безумието на нетърпение! То се отличава със спокойствие, може да чака: но всяка постъпка е получила смисъл като път и средство към целта и трябва да бъде изпълнена добре и съвършено.

Спокойствие на голямата водна стихия! Осветяване на най-дребното! Всяко вълнение, стихияен копнеж, всяка погнуса трябва да се изобрази в третата част и да се превъзмогне!

Кротостта, благостта и т.н. на първата и втората част — всичко това са белези на все още несигурната в себе си сила!

С оздравяването на Заратустра стои Цезар, там, неумолим, добродушен — между това да бъдеш творец, доброта и мъдрост пропадта е унищожена.

Светлина, спокойствие, умерен копнеж, щастие в сполучливо избрания, увековечен миг!

77.

Заратустра III част: „Аз самият съм щастлив“ — след като напуска хората, той се връща към самия себе си. Сякаш облак се отдръпва от него. Образец как трябва да живее свръхчовекът: като епикурейски бог.

Божествено страдание е съдържанието на трета част от Заратустра.

Човешкото състояние на законодателя се привлича само като пример.

Буйната любов към приятелите му се вижда като болест — той отново е спокоен.

Когато идват поканите, той деликатно ги отхвърля.

78.

В IV част е необходимо: точно да се изтъкне защо сега идва времето на великото пладнe: значи описание на времето, изразено чрез гостите, но интерпретирано от Заратустра.

В четвъртата част е необходимо: точно да се изтъкне защо „избраният народ“ тепърва е трябвало да бъде създаден — това са сполучливите възвишени натури в отличие от несполучливите (охарактеризирани чрез посетителите): само благодарение на тях Заратустра може да разгледа последните проблеми, само от тях той може да очаква осъществяването на тази теория (тъй като те са силни и здрави и достатъчно упорити за това, преди всичко достатъчно благородни), за да им даде в ръката чука за земята.

79.

Единството на твореца, любящия, познаващия властелин.

80.

„Само любовта има правото да съди“ (творческата любов, която покрай делата си забравя себе си).

81.

Заратустра може да дарява щастие едва след като се възстанови йерархическият ред. Най-напред трябва той да се научи.

Йерархическият ред, проведен в една система на земно управление: господарите на земята на последно място, една нова властническа каста. И от тях от време на време появяващ се един съвсем епикурейски бог, свръхчовекът, преобразителят на битието.

Цезар с духа на Христос.

Свръхчовешкото схващане на света. Дионис.

От това най-голямо отчуждение възвръщайки се, изпълнен с любов към най-дребното и най-малкото. Заратустра, благославяйки всички свои преживявания и умирайки, изричащ благослов.

82.

От молеци се ние трябва да се превърнем в благославящи!

ЖАНА НИКОЛОВА-ГЪЛЪБОВА

„ГЪЙ РЕЧЕ ЗАРАТУСТРА“ В БЪЛГАРСКИТЕ ПРЕВОДНИ ПРЕВЪПЛЪЩЕНИЯ

Там, дето преводът ми е лош, там не българският език е крив, а аз съм крив, че толкова мога. Българският език, е силен, много по-богат и по-жив от немския, той може всичко. Той не може да бъде крив.

Александър
Балабанов
(„Фауст“.
Послеслов)

Първите две десетилетия от ХХ век отбелязват две нови събития в историята на превода от немски език: „Фауст“, първа част, в стихове (1906) от Ал. Балабанов и преводачески опити или преводи на „Гъй рече Заратустра“ от Ницше, най-значителни между които са на Д. Денев (първа и втора част, печ. „Ст. Атанасов“, 1905), на Мара Белчева (под редакцията на Пенчо Славейков, изд. „Хр. Г. Данов“, 1915) и на Николай Райнов (изд. „Самообразование“, 1919 и 1938). И двете книги намират широк отклик в резултат на живия интерес към Гьотевата творба и нашумялата мирогледна позиция за „сврѣхчовека“, „преоценката на ценностите“ и характерното увлечение в Западна Европа по личността на Ницше и неговата философия. Ако Ал. Балабанов с превода на „Фауст“ покорява незавоювания дотогава връх в областта на лиричното му превъплъщение, преводачите на „Заратустра“ се борят с различен успех да забият победното знаме в областта на философската проза, като всеки един от тях е дълбоко убеден в нейното българско функционално битие. Различна е и критическата реакция към двата превода. Ал. Балабанов е подложен на

безпощаден картечен обстрел. Най-ожесточено се нахвърля върху превода му Боян Пенев^[1]. Като общ недостатък на преводите от онова време той изтъква недостатъчната езикова подготовка на преводачите, упреква ги в литературна неграмотност, неразбиране на духа на превежданата творба, но преди всичко в лошото владение на българския език, който приличал на някакво „есперанто“ от най-невъзможни изрази. Заключение му е, че едничкото значение на тези преводи е да научат бъдещите преводачи как не трябва да се превежда. Главният прицел е насочен срещу „дипломирания граматик“ — Александър Балабанов, който не бил овладял най-елементарните граматически правила, поради което не можел да претендира за художествени достойнства на превода си. Следват и още много други отрицателни критики, тъй като със светофара на Боян Пенев е вече открита зелената магистрала на критиката. И все пак от днешна гледна точка делото на Ал. Балабанов, който само за един месец успява да нахвърли в огнената треска на едно необикновено продуктивно вдъхновение цели 5000 стиха в най-различни ритми и емоционални тоналности, не всякога издържани по равностойно изящество и в самия оригинал, е наистина не само преводачески, но и творчески подвиг. Дълги години тлеят в сърцето на Балабанов и творческата радост, и огнената рана. „Аз бях разпъван на кръст и замерян с камъни“ — изповядва той двадесет години по-късно. От друга страна, острите критики стават причина възхищението от „Фауст“, задвижило творческата афектация, да не секне и през последните десетилетия. Все се кани да изправи някои граповини в превода, но все не се решава да посегне на него като на градина, в която наред с хубавите цветя има и пъстри плевели, не по-малко ефектни в своя разкош. А когато все пак решава да изскубне някои от тях, преводът му се струва „като рози без тръни и цвете без аромат“. Затова все пак предпочита да остави бурените да вилнеят със своята първична буйност, да не разрежда старото искрящо вино.

Спрях се така подробно на интимната биография на този превод, защото илюстрира състоянието на общото преводаческо ниво по онова време и отзвук на критиката към преводаческата продукция, но преди всичко за да изтъкна тясното сцепление, тайнството на съпричастие между две различно устроени национални и езиково стилови системи. Преводът тук е изживяна лична и творческа съдба, която по-късно и в

живота и творческата дейност на Пенчо Славейков и Николай Райнов. Въпреки несъвършенствата Ал. Балабанов подарява на българския народ един „Фауст“, изживян по балабановски, Пенчо Славейков — богата галерия от немски поети, облъхнати от живеца на вдъхновено творческо съпреживяване, а Мара Белчева (Пенчо Славейков) и Николай Райнов — един Ницше, залегнал като някаква мора с мирогледните си възгледи в собствения им светоглед и раздвижил емоционалния им живот с една любов, от която с наложителност изниква повелята да го преведат, за да вникнат още по-съкровено в тайната на неговия стил и несравнимото изящество на изразните похвати.

Българският поет Атанас Далчев се произнася за превода, че е най-бавното вдълбочено четене на оригинала („Фрагменти“), всъщност прочитът е само искрата, творческият импулс. Според мене истинското творческо сраждане с текста започва с неговото писмено възпроизвеждане, с неусетното разлагане на стилните съставки, с механизма на ръката. Едва тогава се разгадават безостатъчно тънките сигнални нюанси, закодирани в простото речниково слово, похватите на синтактическите конфигурации, дребните мирогледни нишки, вплетени като възлови звена в общата смислова тъкан, майсторството или дори недъзите в общия архитектурен строеж, разкрива се значението на малките думички, включени като носителки на логичен акцент в големия смислов комплекс, долавят се вътрешните съзвучия и лайтмотивите, вградени като в някаква сложна музикална творба, дори несъвършенствата, които могат да се изплъзнат и при задълбочен прочит. Възприемането се извършва чрез окото, ухото, сърцето, но главно чрез ръката, чрез задвижения критически усет, който се сепва, когато се натъква на излишни повторения, стилни грапавини или синтактически несъобразности, на дисонанси в смисловата хармония. Всеки истински преводач носи ясно съзнание за езиково-естетическото подобрене и логическото доизясняване на един чужд текст. Има дори случаи, когато в превода един автор става по-достъпен за читателя, отколкото в оригинала, както се твърди често за Томас Ман, пък и за Ницше.

При големите и вдъхновени преводачи, особено на лирически творби, мъчно може да се определи къде свършва занаятчийската обработка и къде започва творческият процес на художествено

претопяване, синорната линия е заличена от напора за изповед и воля за съпричастие, от една любов, която трябва да се осъществи в някакво тайнство на бракосъчетание. Такива рожби на любовно бракосъчетание са почти всички преводи на поети и под тях с пълно право би могъл да се подпише и преводачът като автор, защото са обгорени до такава степен от пламъка на любовното съпреживяване, че са станали едно второ „аз“ на автора и преводача, по подобие на музикалните парафрази по еди-кой си композитор.

И трите превода на „Заратустра“ са вдъхновени от съкровено общуване с Ницше. По тази причина в тях е отразен не толкова някакъв професионален интерес, колкото стремежът още по-дълбоко да навлязат в анатомията на неговата мисъл и неговия стил и да го изживеят в неговата човешка и творческа пълнота, да намерят достойна езикова и стилна одежда и на български език за неговата високохудожествена проза, да постигнат колкото се може по-релефна смислова яснота и да го направят така достъпен за българския читател. Един стремеж, който за съжаление, както ще видим от критическото разглеждане на преводите, се осъществява в различна степен, и то както поради недостатъчното разшифроване на смисловата тъкан, така и поради разграждането на специфичната структура на текста, особено в преводите на Мара Белчева и Николай Райнов, поради разслояването му в органически разнородна и несъвместима сплав чрез внасянето на диалектизми и изкуствено изковани съчленения.

Много малко може да се каже за интимните подбуди на Д. Дечев, но едно е несъмнено, че и неговото перо е задвижено от интерес и любов към тази книга. Тон изпреварва с много години преводите на Мара Белчева и Николай Райнов и не само ги импулсира творчески, но им дава и една вече словесно, стилно и мирогледно разтълкувана първооснова. Неговият превод звучи съвременно, притежава гладка повествователна тъкан, стегнато изложение, разкрепостено от немския макет, „младият студент“ борави с уменията и вещината на филолог в разтълмяването на съдържанието и транспортирането му в съответната стилна гама на български език, избягва тягостните задръствания с лични местоимения, с повтарянето на подлога в подчиненото изречение. Разбира се, на този етап от развитието на българския художествен език мъчно могат да се открият или създадат равностойни понятия за езика на Ницшевата проза. В послеслова към първата част

на превода Д. Дечев отбелязва, че отпечатаното в сп. „Мисъл“ „Заратустрово предисловие“ (април 1905) било негово, но „с твърда чести промени на отделни думи“ и други изменения. За самия него до този момент не е „напълно известно“ как е станало това „своеобразно използване на чужд превод“. Някои от сполучливите предложения той възприема „с благодарност“, напр. злак, пустинник, утроба, кълн, сакателнико, хайлазино, папунек и др. Цялата мистерия се разбуля десет години по-късно, но в първия момент всеки би се запитал как е попаднал преводът в редакцията на „Мисъл“, и то преди отпечатването на самия превод в отделна книга, а това обстоятелство е загадка и за самия преводач. И защо не се посочва името на преводача? И ето че мистерията се разбулва сега и за читателя, и за преводача и му донася вместо награда за вдъхновеното желание да даде на българската читателска публика един сносен превод на „Заратустра“ дълбоко огорчение, и то в тройна ескалация на този афект. Д. Дечев — по всяка вероятност след години академик Димитър Дечев, шеф на катедрата по класическа филология — преживява истински душевен потрес — първо, когато през 1915 г. излиза преводът на Мара Белчева, без да се спомене нито дума за неговия превод, второ, след отпечатването на превода на Николай Райнов, който се произнася крайно отрицателно и за двата предишни превода, и, трето, след статията на д-р Сп. Казалджиев в сп. „Златорог“ (кн. 3, 1919), едно изследване с повече филоложка оценка, и то от съвременното състояние на българския литературен език, за трите превода, сякаш били излезли едновременно, и то като се пренебрегвала взаимозависимостта между тях (сп. „Слънце“, „Българските преводи на «Заратустра»“ — Д. Дечев, кн. 21/22, 1920, 682–683). Изяснява се и мистерията с отпечатването на предисловието в сп. „Мисъл“. Завършил първите две части от превода още като студент (1900–1903), Д. Дечев изпраща ръкописа на книгоиздателство „Хр. Г. Данов“ да се произнесе „дали заслужава да се издаде“, а то от своя страна го препраща за мнение на Пенчо Славейков. Отначало преценката е напълно положителна, но по-късно — при трета и четвърта среща в началото на 1905 г. — Пенчо започва „да втълпява на Милош Данов, че бил намерил «човек», който щял да преведе Ницше по-добре“. От август 1904 до май 1905 преводът остава в ръцете на Пенчо Славейков, а тъкмо през това време Мара Белчева навлиза дълбоко в живота на поета, или по-скоро поетът навлиза със

стремителен напор в нейния живот, защото тяхната среща е съдбовно съприкосновение и за двамата. За мене е несъмнен факт, че в това възвишено докосване на две сродни души, които заедно изживяват опиянението от поезия, философия, музика и възторга от големите личности, се ражда и желанието да се свържат в една обща субстанция на творческа реализация и тъкмо „Заратустра“ представя най-подходящия обект. Отпечатаните страници от „Заратустровото предисловие“ обхващат почти една печатна кола, а поправките, нанесени в тях, са многобройни и издават творческия почерк на Пенчо Славейков, но преди всичко издигат на значително по-висок художествен разред стила на Д. Дечев. При еднакъв изходен текст не може да няма дословни съвпадения в различните преводи, отличават ги строго индивидуалните стилни похвати, личният художествен словарь, лиричната патина, музикалното озвучаване, по-яркият или по-слабият отпечатък в оригиналното разгръщане на миросгледните звена и в архитектурния строеж на въпросната творба. Преводът на Д. Дечев изиграва ролята на творчески импулс, но след нанесените преработки в него с право Пенчо Славейков го чувствава като своя рожба, защото по онова време още не съществува порочният конкубинат между преводач и редактор, който пречи за обективната преценка на един превод и често личните качества на редактора се прехвърлят в заслуга на преводача. Но това е друг въпрос. Тогава Пенчо Славейков чувствава повече задължение към Мара Белчева, отколкото към Д. Дечев, защото през този период той все повече потъва в миросгледните постановки на Ницше. По най-различен начин немският философ участва в неговите творчески замисли, той участва и в разговорите с любимата жена, която освен любима жена все повече се превръща в незаменим духовен субстрат и активно вдъхновение за него, а и той за нея, но тяхната съкровена дружба трябва да остане все още тайна, за да не попадне в зловещата люпилня на клюки. По тази причина преводът остава без подпис, иначе положително би предизвикал нежелани коментари, още повече че по онова време Мара Белчева е известна само като красива жена с европейска култура и широки литературни интереси, но никой не подозира нейния поетически талант. В „беглите спомени“ тя изповядва магията на неговото слово, необяснимото излъчване и обаяние на неговата личност, „фокус на светлина, около която кръжи всичко“, „оная божествена тишина,

притаена в него, с която укротява и най-неспокойния дух“, както се изразява най-нежният сръбски поет Йован Дучич. „В небето на неговия поглед ние втъвахме като в молитва“, продължава поетесата. А Иво Доля, поетичният двойник на Пенчо Славейков, споделя, че заедно с жена си превел най-обичната си книга през последните години. Тези думи имат стойност като потвърждение на факта, че по това време^[2] преводът на „Заратустра“ е вече завършено дело, но и като подчертан израз на „обичта“ към тази книга, която е основният подтик и в преводаческия подвиг на Николай Райнов.

Стара истина е, че всеки даровит преводач налага своята индивидуалност върху превода, а за това е необходимо не само да владееш добре чуждия език, но и да разгадаеш принципите на езиково-стилната специфика на автора с всичките нейни елементи: лексикален подбор, синтактически орнаменти, емоционално-смислови сигнали, миогледни постановки, музикални симетрии, с други думи — да налучкаш изразната му система и да сътвориш равностоеен български макет. Тона важи два пъти повече за превода на творби от Ницше. Самият той носи съзнание за езиково-стилното си майсторство и съвсем несмуцавано изпява най-възторжен дитирамб за вдъхновената игра на симетрии от всякакъв вид в него и естетическото им разлагане в пародичен ефект, а Славейков подема в същия дух венцехвалебствието и твърди, че със „Заратустра“ Ницше е направил най-големия подарък на човечеството досега и че тази негова творба била най-възвишената книга, и че всичко, сътворено след нея, стояло, неизмеримо по-долу от нея. Благодарение на този „дивен език“ немският философ бил се домогнал „до недосегаема хубост и висина“. Странното съчетание между мисълта и артистичната игра със словото му допада извънредно много, защото тя е органичната първооснова както на неговия самобитен стил, така и на поетичния и полемичен похват на Хайнрих Хайне, но едва ли само голото възхищение от Хайне и Ницше би допринесло съществено за оформяне на личността му като човек и творец, ако поначало еднаквата участ на тримата, белязани по някаква неведома прищявка на съдбата като самотници, мъченици и страдалци, не беше подготвила предварително почвата за такова амбивалентно пречупване на отношението към света между идеала за висше съвършенство и пародичната маска на този идеал. Самотата е съдба и на Мара Белчева, тази самота е отразена и в нейната поезия, която не е

нищо друго освен лиричен регистър на вопли по единствените хора, осмислили за кратко време нейния живот и след това потънали в небитието. В самотата се ражда и преводът на „Заратустра“, облъхнат дълбоко от радостния трепет на общо творческо дело, и мъчно може да се каже кой от двамата — Мара Белчева или Пенчо Славейков — участва повече в него. Преводът излиза от печат след смъртта на поета, но присъствието му в него е толкова вездесъщо, че трудно може да се възприеме само като редакция.

Дълго време преводът на Д. Дечев остава незасегнат от критическа оценка. Увлечени от собствените си творчески планове и професионални проблеми и задължения, критиците на „Фауст“ се оттеглят в своите кабинети, а може би и скромната личност на преводача не предизвиква активно тяхната критическа страст. Интересът към Ницше е все още жив, но също и преводът на Мара Белчева не предизвиква критическа реакция. Само четири години след него излиза от печат преводът на Николай Райнов, който по това време е вече едно име, изговаряно с респект. В предговора „Няколко думи за превода“ Николай Райнов разкрива не само недостатъците на първите два превода, но и своята собствена драма на самотник и творец, която го сближава с Ницше и поражда неугасима обич в сърцето му. Цели десет години от живота си той посвещава на „Заратустра“, носи кълна на тази обич като свидна рожба в творческото си съзнание, използва всеки свободен миг за още по-съкровено сражение с творчеството на Ницше, подготвя се предварително като за някакво свещенодействие, преди да пристъпи към превода. Целият му живот е запленил от мисълта да поднесе „Заратустра“ в равностоен превод на българския читател. Завършил Духовната семинария в София, набрал огромен и разнообразен речников фонд, разширен и от заниманията му с философия и литература, той черпи със страстта на иманяр от още неразкритите съкровища на българската книжнина, рови се в древни извори, търси златни залежи, бяга с въображението си в приказни светове. У него всичко е дълбоко изживяно — непрекъснатата драма на самота и творческо съзряване, стремеж към извисяване характерен за самия Заратустра. Вътрешно той се чувства подготвен вече за един дълбок разрез в тъканта на Ницшевата творба, за един функционален анализ със скалпела под горния пласт на епидермиса в долните слоеве на словото и мисълта, за да им вдъхне живец, дъха и лиричната

пatina на първообраза. Винаги оригинален, той се стреми да наложи и на превода самобитен отпечатък. Колко критично се отнася към творческото си дело, говори признанието: „Трябваше четири пъти едно след друго да превеждам изцяло поемата.“ Всеки може да си представи какъв къртовски труд е само четирикратното преписване на един такъв текст, и то на ръка! Но този труд не е само натоварване на ръката, а и борба със словото, борба за овладяване и покоряване на текста, една борба, която продължава още цели двадесет години след отпечатването на първото издание на превода натрапливо да се намесва в творческия му живот, докато не го принуждава да го преработи още веднъж и подготви за второ издание, макар в същото време научната, писателската и преподавателска му дейност да е разгъната на много широк план. Наистина човек не може да не се възхищава от неговото преклонение пред Ницше! Оттам извира и непримиримостта му към наличните дотогава преводи — според него седемнадесет на брой. Било създадено предубеждението, че да преведеш „Заратустра“ било истински подвиг, „достоеен да обезсмърти едно име“, а други твърдели, че книгата била написана на прост, почти библейски език и затова преводът ѝ представлявал крайна трудност. Едни, гледали да дадат буквален превод, дори се хвалели, че, самите думи били наредени почти като в немския първообраз, други се силели да спазят външната „хубост“, трети се губели в приблизително предаване на многобройните игрословици, двусмислени изрази и насмешливи пародии по знаменити книги („Фауст“, Евангелията, Псалмите, Зенд-Авеста и Ведите), с които била препълнена философската поема на големия немец. Най-много се възмуцава Н. Райнов (в „Няколко думи за превода“) от преводачите, които в стремежа си да изяснят загадъчната реч на Заратустра разрушавали „гиздавата източна премяна“ и от пъстрата пеперуда не оставало нищо друго освен ципокрил червей. Общото впечатление от тях било „нечетливостта“, с мъка читателите разбирали не само Ницшевата реч, а и българския език, в който била облечена. Преводът на Д. Дечев бил малко по-свободен, а вторият давал точно реда на Ницшевата реч. Заключение е: „Нашият кръшен и гиздав език е изкълчен.“ Напевната и размерна реч на големия поет се превеждала „както се превежда книга за правене на консерви или готвене на зимнина“, губела се тънката преливност на „смисълта“. След като навлиза в разглеждане на

Ницшевия стил и се възхищава от „своенравната гиздавост на книгата“, от римуваната и размерна реч, той изтъква, че преводачите са минали незабелязано покрай „тези хубости“, докато една от „чъртите“ на неговия превод била да спазва тази външна хубост на оригинала.

Колкото и отрицателно да се отнася към преводите на Д. Дечев и Мара Белчева, все пак те му служат за смислово и езиково разшифрована изходна база, а такава възможност е особено продуктивна при един нов превод, защото илюстрира нагледно какво е сбъркано в разгадаването на смисловата и миогледната му тъкан, в художественото претворяване на речта, в изграждането на метафорите, афоризмите и сентенциите, в майсторското втъкаване на емоционалните и философските нишки и музикалните съзвучия в общата тъкан. Без съзнателно да се стреми към някаква система или теория на превода, Николай Райнов извлича по пътя на съпоставяне между оригинала и наличните преводи, от една страна, и от друга — руския превод на „Заратустра“, един от най-важните принципи в творческото пресъздаване на една чужда творба, а именно: един истински преводач трябва да познава ако не всички, то поне най-добрите преводи от нея, за да се разграничи от тях и да добие сигурността, че е налучкал правилния път, а не да се втурва самоуверено направо към целта. Чуждите прегрешения и съзнанието за собственото превъзходство динамизират още повече творческата инвенция, раздвижват кинетично асоциацията, импулсират въображението, изострят критическия усет и в това продуктивно настроение един преводач действително може да надхвърли обикновените граници. При това интензивно вживяване в текста може да се постигне мечтаното сцепление на тайнство с автора, докато бързото втурване в превода, често пъти едновременно с първия прочит, не дава възможност за по-дълбоко вникване и вживяване. Дори собственият пръв превод може да изиграе ролята на творчески подбудител, както при Н. Райнов. Във второто издание личи опитът на едно вече по-критично перо, на по-изострен художествен усет, на стремеж към смислово избистряне на отделни пасажки, към преустройство на фразата и прочистване на архаизми и диалектни обрати, а всичко това говори за непримиримост и себекритичност. Основният недостатък обаче продължава да действа във второто поправено издание на превода, а именно строгото придържане към

дословната морфологическа фактура на текста. От една страна, самият Н. Райнов обвинява Д. Дечев и М. Белчева в неоправдана фотокопичност, от друга — самият той като че ли не се решава да наруши този морфологичен синхрон и да разкрепости стила си дори от несвойствената за български език спойка между спрегнатия глагол и лицата на местоименията. Наличността на тези преводи и страхът да не бъде обвинен в плагиатство, особено след критическата остроота към тях, просто сковава свободното предпочитание към тази или онази дума, все още предохранителната предпазливост да не бъде обвинен, че е използвал чужди инвенции, без да държи сметка, че това води до още по-голямата опасност да търси синонимни двойници, които не всякога съдържат пълна и еднозначна стойност на немския израз. Има думи, които просто задължават всеки преводач да остане при тяхната по-убедителна или по-ярка изобразителна сила, а не да прибегва до смислово по-неадекватни синоними, както постъпва Н. Райнов, за да се дистанцира главно от превода на М. Белчева. Заблуден от схващането, че езикът на Ницше представя странна сплав от Библията, диалектизми, архаизми и новоизковани съчленения, той насища съзнателно стила с изкуствено сглобени словообразования и простонародни елементи, разгражда стилния разред с внасянето на архивни и диалектични думи, които органически не се включват в общата художествена плът на текста. Библията участва дотолкова в стила на Ницше, доколкото представя първооснова на немската книжовна реч, обогатена от личната езикова стихия на Мартин Лутер и оплодила езиково-творческата инвенция на големите немски поети и мислители, но никакъв случай не съдържа измятания и снижение на стилния разред, каквито се срещат в превода. Така още тук е нарушен основният принцип за органично присаждане на творбата в един равностойно и безупречно функциониращ организъм, макар, от друга страна, преводачът да се стреми да разчешка и най-дребните смислови нюанси, да придаде релефен колорит на малките думички, да разтълми сполучливо отделните мозаични съставки от големия смислов блок. Дори в избора на заглавието, за да откъсне превода си от асоциацията с отпечатаните вече преводи, той пренебрегва още по-опасната заплаха от неблагозвучното му оформяне:

Д. Денев: Тъй рече Заратустра

Мара Белчева: Тъй рече Заратустра

Н. Райнов: Тъй каЗА Заратустра

Във второто издание музикалната линия е напълно разрушена:

таКА КА-ЗА ЗАратустра

Музикалният усет явно е изневерил на преводача и като се прибави към тежкото съчленение КА-КА ЗА-ЗА и струпването на седем А-та, както и подвижното ударение на „каза“, можем да си представим колко дълбоко е пострадала мелодичната линия на заглавието, особено при гласно изговаряне. А като се има предвид, че почти всяка глава от книгата завършва с повторение на заглавието, още повече се нарушава общото тонално озвучаване на стила. При това тъкмо заглавието е издържано в духа на библейската реч, в която „рече“ се предпочита в еднократен смисъл пред „каза“, една форма, употребявана повече неактивно за многократности при преразказ или за да се избегне повторението на „рече“ в две реплики:

И му каза: ти ли си Оня, Който има да дойде...

Отговори им Исус и рече:...

(Еван. Матей, 11, 3 и 4).

Още в първите редове от „Предисловието“ предизвикват основателна реакция поради нарушения художествен и мелодичен баланс в стила на Ницше:

Кога стигна тридесет години връст, Заратустра
остави родина и родно езеро, та замина в балкана. Радва се

тамо на дух и самота и се не умори от това десет годин.
Ала накрай се промени сърцето му, та една заран стана
отзори, предстана пред слънцето и му каза:

Докато този текст в оригинала е издържан в речитативната ритмика на библейския разказ, тук мелодичната линия е накъсана от необичайни за литературния език похвати и неблагозвучия: кога, тамо, предстана, от повторения та-та, стана-предстана, заран-отзори. Веднага се хвърля в очи известен маниеризъм да се подчини стилът на някакъв изкуствен модел между литературна реч и архаично-диалектични стереотипи: връст, годин, кога. Този маниеризъм налага своя отпечатък върху целия превод. Съвсем неуместно е и заменянето на „планина“ с „балкан“, едно строго локализирано географско понятие, а и по-късно то се среща, само че в множество число: „балканите“ вм. „планини“.

Същият текст звучи гладко и почти еднакво в преводите на Д. Дечев и Мара Белчева:

Когато Заратустра навърши тридесет години, напусна своята родина (М. Б. своя роден край) и езерото на своята родина (М. Б. на своя край) и отиде в планината. Там той се наслаждаваше от своя дух и своята усамотеност и десет години от това не се умори (М. Б. не му омръзна това). Но най-сетне се превърна (М. Б. се преобърна) сърцето му — и една сутрин стана с румената зора (М. Б. со зори), изстъпи се пред слънцето и тъй му рече (М. Б. и му рече тъй).

Би могло да се говори за замразяване на немския стереотип, но в действителност той не е нито немски, нито български, защото Ницшевата реч се носи от вътрешен ритъм на разказа, дори съюзът „und“ („и“) се включва напълно мелодически с повторението си, докато тежконатоварената композиция в превода на Н. Райнов почти няма разказвателна динамика. Това личи и от броя на сричките: в немския оригинал те са 31, а в превода 45! Разбира се, такава аритметика по принцип не може да се прилага, но все пак тя е начин за

обяснение на изгубената динамика, която можеше да се запази, ако се следваха великолепните похвати за икономия, толкова отличителни за българския език, например с изпускането на личните местоимения пред спрегнатия глагол за разлика от немския стереотип на спойка между тях, или с редукцията на местоименията в кратки форми: си, ме, ми, те, го, му, я и пр.

В същото време, когато се нахвърля така настървено срещу изкълчването на българския език и изопачаванията на текста в първите два превода, които чувствува с накърнена функционалност, самият Николай Райнов не успява да изгради с адекватни понятия философската скеля за разгръщането и строежа на „Заратустра“, насища текста е мъгляви но съдържание изрази, необичайни обрати, изкуствено съчинени композиции, словесно неприемливи за съзнанието на читателя: износлив дух (вм. издръжлив дух), усвет, хубава измътина на горещо слънце, с клатеж на глава, злосъветници, самотен въртеж, увлекателни (?!) буйни ветрове (вм. стихийни вихри), аз съм водилото на „аз“ и раздухвачът на неговите понятия, умиралка, лудословя, шулци, с различни сръки (похвати), отборливи езици, напад. Има случаи, когато замразената немска фраза престава да говори с някакъв смисъл: „Колко въздишаха те, нашите бащи, когато видяха на стената светкавичноблескави мечове“ (220) или „отвърщавам се аз от всички с половин дух, от всички замъглени, висящи, мечтателни люде“ (223). Какви са тия замъглени, висящи люде, ще се запита всеки. Замразени са изрази като „гостенски подарък“ (Gastgeschenk), „несдръжници“ (Unstete) и безкрайно много други. Преводът е подчинен на някакъв конгломерат от стилове, който пречи както за разбирането на миогледната постановка, така и на изживяването на Ницше като голям майстор на езика и стила. И друга чисто синтактическа подробност, останала неразгадана за Н. Райнов — употребата на глагола wollen за описване на бъдещето време, а не в неговото речниково значение на „искам“, така че: „подобно на вятър искам аз някога да подухна между тях — тъй го иска моята бъднина“ (86, II), всъщност значи: „подобно на вятър аз някога ще... тъй го иска моята бъднина“. В първото изречение „искам“ замества бъдеще време, докато във второто застъпва своето речниково значение. Въпросът се свежда не само до синтактическото равенство между текстовете, но също и до мелодичното озвучаване, защото повествованието се

задръства с излишен баласт и увеличение на сричките „искам да“ вм. „ще“. А като се има предвид, че речите на Заратустра са издържани в бъдеще време, мелодичната линия на български е пострадала чувствително.

Има и чисто лексически грешки. „Zeuger“ се превежда със „свидетели“, вместо със „създатели“, а това личи и от контекста (181), „копринени кукли“ значи „копринени буби“ (149), „аз съм към него добър“ (127) значи „аз го обичам“. Съвсем изпада от рамката на стила преводът, „едно шарено хлапе, прилично на шегобиец“ (13). „Шареното хлапе“ е „младеж (момък), облечен в пъстри дрехи като палячо“. Калкиран е изразът „загуби глава и въже“ (13), вм. „загуби равновесие и стъпи на въздуха“. Всичко това не може да не се отрази на раздвижената диаграма на речитативната ритмика, която завладява с майсторски изградената фраза, тоналните съзвучия и високи ноти на пародичен смях.

Въпреки изтъкнатите недостатъци, опущения, грешки, големи или малки козметически недъзи или архаистичен облик на стила и трите превода имат своята историческа стойност и съдба и по един или друг начин участвуват активно в раздвижения духовен живот на българина. Най-дълъг живот има, разбира се, преводът на Николай Райнов и оставя дълбоки следи като единствена възможност за общуване с Ницше.

Поначало никога при превода на една значителна творба не може да бъде изчерпана последната художествена форма на пресъздаване. Колкото и да е хубав преводът, един нов преводач може да разкрие неподозирани смислови и художествени тънкости, да оцвети още по-ярко диалога, да изтръгне нови мелодични съзвучия, да постигне по-висока степен на художествено превъплъщение, като забегне грешките или слабостите на наличните дотогава преводи, но преди всичко да проникне в целия творчески феномен на автора.

Жана Николова-Гълъбова

[1] Българските преводи на „Фауст“ — Мисъл, 1905, №10, 659–672. ↑

[2] „На острова на блажените“ излиза от печат през 1910 г., но е замислен много по-рано и отразява настроения и преживявания от началото на дружбата с Мара Белчева. ↑

Издание:

Фридрих Ницше. Тъй рече Заратустра
Книга за всички и никого
Първо издание

Превела от немски: Жана Николова-Гълъбова
Редактор: Димитър Денков
Художник: Евгений Клиничаров
Художествен редактор: Стефан Груев
Технически редактор: Ронка Кръстанова
Коректор: Славянка Мундрова
Встъпителна студия: проф. д-р Исак Паси
Послеслов: Жана Николова-Гълъбова

ALSO SPRACH ZARATUSTRA (Aus dem Nachlass 1882–1885);
von Friedrich Nietzsche
Nietzsches Werke Bd. VII
Alfred Kroner Verlag in Stuttgart
© Исак Соломон Паси, встъпителна студия
© Жана Николова-Гълъбова, превод, послеслов, 1990
с/о Jusautor, Sofia

Издателство „Христо Ботев“, София, 1990
Издателски №8638.
Дадена за набор на 23.VII.1990 г.
Подписана за печат на 5.X.1990 г.
Излязла м. декември
Печатни коли 23
Издателски коли 19,32
Условно-издателски коли 18,76
Формат 84/108/32
Цена 6,29 лв.
Код 22/9531229411/0442–5–90
Издателска къща „Христо Ботев“ — София, бул. „В. И. Ленин“
№47
ДП „Димитър Благоев“ — София, ул. „Н. Ракитин“ №2

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.